

Мария Младенова

**БИБЛИОТЕКОЗНАНИЕТО
В БЪЛГАРИЯ
ОТ ОСВОБОЖДЕНИЕТО
ДО СРЕДАТА
НА 40-ТЕ ГОДИНИ НА XX ВЕК**

История, теория, практика

**Издателство „За буквите – О писменехъ”
София, 2007**

БИБЛИОТЕКОЗНАНИЕТО В БЪЛГАРИЯ
ОТ ОСВОБОЖДЕНИЕТО ДО СРЕДАТА
НА 40-ТЕ ГОДИНИ НА ХХ ВЕК
История, теория, практика

БИБЛИОТЕКОВЕДЕНИЕ В БОЛГАРИИ
ОТ ОСВОБОЖДЕНИЯ ДО СЕРЕДИНЫ
40-Х ГОДОВ ХХ ВЕКА
История, теория, практика

LIBRARY SCIENCE IN BULGARIA
FROM THE LIBERATION
TO THE MID-40'S OF THE XX CENTURY
History, Theory, Practice

© Мария Младенова, автор
© Калин Николов, художник на корицата

Рецензенти:

Проф. д.филол.н. Ани Гергова
Проф. д.филол.н. Боряна Христова
Ст.н.с. II ст. д-р Радка Колева

Издателство „За буквите – О писменехъ”

ISBN 978-954-8887-26-7

Мария Младенова

**БИБЛИОТЕКОЗНАНИЕТО
В БЪЛГАРИЯ
ОТ ОСВОБОЖДЕНИЕТО
ДО СРЕДАТА
НА 40-ТЕ ГОДИНИ НА XX ВЕК**

История, теория, практика

**Издателство „За буквите – О писменехъ”
София, 2007**

СЪДЪРЖАНИЕ

Увод	7
Първа глава. Условия и предпоставки за зараждане на библиотекознанието в България	
1.1. Чуждестранното библиотекознание в контекста на XIX и до средата на XX век	11
1.2. Културата и библиотеките в България на границата между XIX и XX век	24
1.3. Ролята на Марин Дринов, Константин Иречек, Константин Величков и Иван Д. Шишманов за зараждане и развитие на ранното българско библиотекознание	33
1.3.1. Марин Дринов	34
1.3.2. Константин Иречек	38
1.3.3. Константин Величков	43
1.3.4. Иван Д. Шишманов	49
Втора глава. Общотеоретични, законодателни и исторически проблеми в българското библиотекознание	
2.1. Еволюция на теорията на общото библиотекознание	63
2.2. Проблеми на библиотечното законодателство	80
2.2.1. Първи чуждестранни закони за библиотеките	80
2.2.2. Усилия за създаване на нормативни документи за библиотеките в България	82
2.3. Историята на българските библиотеки във фокуса на изследователите	92
Трета глава. Ролята на периодичния печат за развитието на библиотекознанието от края на XIX до средата на 40-те години на XX век	
3.1. Списание „Училищен преглед“	102
3.2. Списание „Читалище“	111
3.3. Вестник „Читалищни вести“	127
3.4. Списание „Българска мисъл“	143
3.5. Вестник „Известия на Габровската народна библиотека „Априлов–Палаузов“	148

Четвърта глава. Визията за професията на библиотекаря, библиотечното образование и професионалното съюзяване	
4.1. Формиране на представите за библиотечната професия от Освобождението до Първата световна война и отражението им в публикациите на българските библиотековеди	161
4.2. Визията за библиотечната професия между двете световни войни	169
4.3. Зараждане на библиотечното образование в България	178
4.4. Опити за създаване на професионална организация на библиотекарите	190

Пета глава. Гледища за библиотечния „книжовен имот“	
5.1. Идеи за изграждане на библиотечните фондове, за съхранението и организацията им в документи от края на XIX век до края на Първата световна война	203
5.2. Възгледи за библиотечните фондове в периода между Първата и Втората световна война	214

Шеста глава. Еволюция на търсенията в областта на каталогизацията и класификацията	
6.1. Развитие на чуждестранната теория за библиографско описание от втората половина на XIX до началото на XX век	236
6.2. Каталогизационните възгледи на Стоян Аргиров и противоречията му с представителите на Плевенската библиотечна школа	241
6.3. Петър Ненков и въвеждането на УДК в България	247
6.4. Приносът на Иван Данов и Ячо Хлебаров в науката за каталозите	254
6.5. Тодор Боров като теоретик на каталогизацията	259
Заклучение	264

Библиография	272
· Публикации на автора по темата на монографията	299
Именен показалец	301
Географски показалец	310

Мария Младенова. Библиотековедение в Болгарии от Освобождението до средината на 40-те години на XX век. История, теория, практика	313
Maria Mladenova. Library Science in Bulgaria from the Liberation to the Mid-40's of the XX Century. History, Theory, Practice	315

УВОД

Настоящият труд е резултат от продължителни дирения в полето на българското библиотекознание в периода от Освобождението до средата на 40-те години на XX век, през който то се заражда, развива и утвърждава като самостоятелна наука със собствена теория и предмет на изследване.

Разработената тема е актуална, тъй като в професионалната ни област, въпреки безспорната значимост на проблема за науката, липсва труд с подобна насоченост поради факта, че досега не е правен опит за изследване и цялостен анализ на историческото развитие на библиотекознанието от Освобождението до средата на 40-те години на XX век. Познанията за миналото на библиотекознанието са надеждна основа както за оценка на неговото настояще, така и за определянето и решаването на неговите бъдещи цели и задачи, налагащи се от навлизането на новите технологии в сферата на библиотеките и от прехода към общество на знанието. Налага се да се осмислят и съхранят полезните традиции, ценности и норми, създадени и утвърдени от българското и европейското библиотекознание. Полезни са и днес идеите за демократизма и хуманистичната същност на библиотеките, за интелектуалната свобода и равния достъп до информация.

Целта на изследването е да се анализира, осмисли и обобщят изводи за пътя, извървян от българското библиотекознание от Освобождението до средата на 40-те години на XX век на фона на динамиката в политическите, социално-икономическите, образователните и културните предпоставки, провокирали и съпътствали неговото зараждане, развитие и утвърждаване като наука, и в контекста на триадата „минало–настояще–бъдеще”.

За постигането на тази цел са поставени няколко основни задачи.

Да се проучат и изяснят ролята на първите държавници – учени, в процеса на възникването на българското библиотекознание и насоките, дадени от тях, с които те предопределят бъдещото му успешно утвърждаване в културното пространство на страната. Библиотекознанието се е развивало и е резултат от непосредственото участие и усилията на две генерации значими личности, които с труда и стремежите си успяват да тласнат на по-високо равнище и неговата теория, и неговата практика. Поради това в рамките на тази задача е направен опит да се открият персоналните им приноси и ролята им във формирането на библиотечната политика и знанието за библиотеките.

Да се разкрият процесите на развитие на общата теория на библиотекознанието и да се изясни неговата същност като наука – обект, предмет, структура, концепцията за библиотеката като основна ъневна културна институция, функциите на различните видове библиотеки, мястото на библиотекознанието в системата от науки. Посочват се и чуждестранните влияния, които оказват въздействие в хода на неговата еволюция.

Да се проследят опитите за създаване на нормативни документи, регламентиращи дейността на библиотеките, които оказват влияние върху увеличаването на престижа им в общественото пространство и стимулират усилията им за участие в процесите на културния градеж на страната.

Да се анализират историческите изследвания, изясняващи ролята и мястото на библиотеките в културното развитие на България.

Да се изследват ролята на периодичния печат за развитието и утвърждаването на статуса на библиотекознанието като наука и мисията му в решаването на важни практически проблеми на библиотеките.

Да се изясни развоят на концепциите за значимостта на професията на библиотекаря, за необходимостта от библиотечно образование и професионално съюзяване в контекста на професионалната и културната ситуация в страната.

Да се разкрият гледищата за същността на науката за библиотечния „книжовен имот”, практическото ѝ приложение и ролята ѝ за научната организация на фондовете на библиотеките.

Да се анализират зараждането и развоят на теорията и практиката в областта на каталогизацията и класификацията на документите.

Обект на изследването в труда е българското библиотекознание от Освобождението до средата на 40-те години на XX век.

Предмет на изследването са неговата история, теория и практика през този период и тенденциите в развитието им, довели до утвърждаването на библиотекознанието като самостоятелна наука, както и съпоставянето на възгледите на водещи учени, библиотековеди и библиотекари.

За решаването на поставената цел и на задачите е използван комплексният подход, чиито методи дават възможност обектът да се изследва цялостно, от различни гледни точки, да се установят предпоставките за неговото възникване, формите на реализацията му и тенденциите в развитието му, както и взаимното им влияние. В хода на работата са използвани общонаучните методи анализ и синтез на документалните източници, систематизация и обобщение на информацията. Употребени са и два други метода – на реконструкцията и биографичният, които се прилагат традиционно в изследвания с насоченост към историята на всяка наука. Комплексният подход към темата наложи прилагането на историческия, системния, съпоставителния и документалния анализ, които осигуряват получаването на достоверни научни резултати. В хода на изследването е използван и историческият подход. Тези методи и подходи дадоха възможност развитието на библиотекознанието да се разгледа в тясна връзка с общата история на страната и като резултат от нейното икономическо, политическо и културно замогване.

Емпиричната база на изследването съдържа данни за библиотеките, за броя им, за обема на фондовете им, статистически данни за образователната

система и книгоиздаването през изследвания период. Издирени и систематизирани в хода на работата над монографията са: конкретни данни, мнения, отзиви и оценки за библиотечното знание, архивни документи и неизвестни сведения за личностите с приноси за развитието му.

Перспективите за приложение на изследването са във възможността то да се използва като основа и модел за аналогично проучване на следващите периоди в развитието на българското библиотекознание, както и за прогнози за развитието на библиотеките в България през XXI век, които в информационното общество, базиращо се на знанието, ще заемат трайно място както в духовния и научния живот на нацията, така и в условията на динамично глобализиращия се свят.

Като източници за написване на труда са използвани широк кръг публикувани и непубликувани документи, част от които влизат в научно обръщение за първи път. Те са отразени в бележките и в библиографията, дадена в края на монографията.

8.IV.2007 г.

Доц. д-р Мария Младенова

Първа глава

УСЛОВИЯ И ПРЕДПОСТАВКИ ЗА ЗАРАЖДАНЕ НА БИБЛИОТЕКОЗНАНИЕТО В БЪЛГАРИЯ

1.1. Чуждестранното библиотекознание в контекста на XIX и до средата на XX век

Изворите на библиотекознанието като наука, чиято същност и досега остава дискуссионна, водят към дълбоката древност, когато около средата на II хилядолетие пр.н.е., доста след създаването на писмеността, възникват и първите библиотеки. С появата на древните библиотеки са свързани и първите прояви на библиотековедската мисъл. Още тогава техните създатели знаят с каква цел ги основават, какви са задачите, които им възлагат, какви и чии потребности ще удовлетворяват.

В различните исторически епохи в зависимост от социално-икономическите условия и състоянието на културата и просветата се развиват и представите за ролята на библиотеките, а натрупаният практически опит служи като основа за развитието на теорията на библиотекознанието. Теоретичното му осмисляне като наука минава през различни епохи, които продължават не години и десетилетия, а векове. Процесите на зараждането, развитието и утвърждаването на всяка наука обикновено са дълги и съпътствани с дискусии и спорове, отричане или приемане на различни гледища. По правило в началото си почти всяка наука е недиференцирана и се развива в лоното на друга по-обща. Такъв е пътят и на библиотекознанието, претърпяло дълга еволюция до утвърждаването си като самостоятелна наука, което е очевидно и от различията в гледните точки на изследователите, занимавали се с неговата същност.

Един от основните въпроси за всяка наука е свързан с периодизацията ѝ, която систематизира представите за нейното зараждане и развитие, за етапите и периодите, през които преминава, както и техните отличителни характеристики. Общоприета периодизация в развитието на библиотекознанието не съществува, въпреки че условно могат да се отделят два основни хронологични етапа: донаучен и научен.

Донаучният етап започва от средата на II хил. пр.н.е. и обхваща времето до края на XVIII в. Той съвпада с възникването на първите библиотеки и се определя като предистория на библиотекознанието. Тогава се изграждат елементарни, емпирични представи за библиотеките, възниква и се развива библиотековедската мисъл. Този първи етап В. В. Скворцов (1939–2005) подразделя на два периода: древен (пр.н.е.) и средновековен.

Научният етап в развитието на библиотекознанието започва от началото

на XIX в. и е свързан с утвърждаването му като наука и като учебна дисциплина.

Този втори етап се подразделя на три основни периода:

1. Период на повече или по-малко единно (световно, буржоазно) библиотекознание (XIX в.).

2. Период на бифуркация – разделяне на библиотекознанието на социалистическо и буржоазно (XX в.).

3. Период на дебифуркация, в който В. В. Скворцов прогнозира развитието на библиотекознанието като единна наука върху методологичната основа на общочовешките ценности (XXI в.) (485, с. 11).

В библиотековедската мисъл от древността се проследяват първите и най-елементарни представи за това, което днес се нарича библиотека, за организацията, опазването, описанието и каталогизацията на библиотечните фондове.

През древността съществуват много забрани за четене на „еретична литература“, съставени са различни списъци на забранени и „отречени“ книги, характеризиращи се с инакомислие. Библиотековедската мисъл намира израз в църковни инструкции, наставления и бележки на пазителите на библиотеките. Интересно е обаче да се отбележи, че още в Древна Гърция възниква идеята за публичност на библиотеките, както и наименованието *bibliothēke*, което означава хранилище на книги.

Най-стойностните библиотеки в древния свят, превърнали се в значими културни, образователни и научни средища, са Александрийската библиотека, чийто създател е Птолемей II в Египет, и Пергамската библиотека, създадена от Евмен II.

През античността се развива и библиотековедската мисъл, която намира израз в някои издания в помощ на библиотеките, като тези на учения Филон Герений, написал „За придобиването и подбора на книги“, и на граматика Телелф от Пергам – „Три книги за знанието за книгите“, в който се посочва какви книги са достойни за четене.

Периодът на Средновековието, продължил столетия, се характеризира с известен упадък както на библиотеките, така и на библиотековедската мисъл. В представите за библиотеките доминират религиозната насоченост и идеята, че те са главно хранилища на книги.

Събитие през Ранното средновековие е появата на двутомния ръкописен труд на Магнус Аврелиус Касиодор (ок. 487 – ок. 578) „Въведение в духовното и светското четене“, в който авторът се стреми да предаде знанията за натрупаните от Рим културни богатства. След като през 540 г. напуска двора на готските крале, той основава на западния бряг на залива Таранто манастира Вивариум и скрипторий към него – за преписване на духовни книги и древни класически произведения. Трудът му се приема за едно от първите значителни съчинения, свързани с проблемите на изграждането на библиотечните фондове и управлението на библиотеките и скрипториите.

Ценни исторически знания за библиотеките от тази епоха се съдържат в труда на Исидор Севилски (ок. 570–636) „Die libris et officiis ecclesiasticus“.

Значително по-благоприятни условия за развитието на библиотековедската мисъл се създават в епохата на Възраждането (от XIV до нач. на XVII в.), в периодите на Реформацията (XVI в.) и Просвещението (втората половина на XVII–XVIII в.), като още в началото на Възраждането (1374 г.) се появява първото сред известните в Европа определение за библиотека.

Благодарение на книгопечатането, изобретено от Й. Гутенберг (ок. 1399–1468), книгата престава да бъде скъпо струваща рядкост. Значително нарастват фондовете на библиотеките, което довежда до преосмисляне на ролята и мястото ѝ в живота на обществото. Появяват се полезни идеи за тяхната демократизация и използването им от всички желаещи да повишат своите знания.

Особено важна роля за преосмисляне на възгледите за предназначението на библиотеките в Западна Европа има публикуваният във Франция труд „Съвети за устройството на библиотеката“ (1627) на Габриел Ноде (1600–1653). През 1634 г. той създава първата публична библиотека в Париж и поставя на сградата ѝ надпис: „Достъпна за всички желаещи да влязат тук за занимания“. С това той слага край на средновековното разбиране за смисъла на библиотеката, утвърждавана векове наред като затворена сбирка от книги, достъпна само за тесен кръг учени. Така Г. Ноде се оказва сред първите в Европа, лансирали идеята за свободен и демократичен достъп до фондовете на библиотеките на всички, които желаят да се образуват и възпитават в духа на общочовешките ценности.

Цялостната си концепция за тяхната организация Ноде излага в своите „Съвети...“, с което става първият европейски теоретик по проблемите на библиотечните фондове, а неговите модерни възгледи много бързо се разпространяват в редица страни в Европа. Предизвикал силен интерес сред библиофилите на Стария континент, трудът получава голяма популярност и след преводите му на няколко езика. Историчите и до днес го приемат за най-старото научно ръководство по теория и практика на комплектуването и организацията на библиотечния фонд – поради теоретичната зрелост и новостта на идеите, изложени в него (372).

Трудът на Г. Ноде е образец и за Готфрид Вилхелм Лайбниц (1646–1716), който като пръв библиотекар в Херцогската библиотека в ХанOVER и дългогодишен библиотекар в библиотеката на херцог Август във Волфенбютел (1691–1716) полага грижи за тяхното уреждане, като развива и модерни идеи за ефективно организиране на библиотеките и фондовете им, за тяхното либерално използване, като създава и интересна „факултетска“ класификация, влагайки в нея съвършено ново съдържание.

В началото на XVIII в. Германия има богати и внушителни библиотечни колекции, които се създават и изграждат преди всичко в резиденциите на уп-

равляващите големите, а и по-малките съставлящи я държави. Под силното влияние на някои от немските библиотеки започват да се развиват и библиотеките на редица други страни. Неслучайно в началото на XVIII в. руският император Петър I поканва на работа немца Йохан Данило Шумахер с цел да състави каталога на неговата библиотека.

По това време Германия има и няколко значителни университетски библиотеки, но тази в Гьотинген не прилича на нито една от тях. Автор на уникалната концепция за изграждане и развитие на основаната през 1737 г. Гьотингенска библиотека е първият куратор на университета барон Герлах Адолф Мюнхаузен. Той не си поставя за цел абстрактната задача да я направи най-добрата научна библиотека в Европа през XVIII в., но тя става такава благодарение на неговата дейност и на разбирането му за ролята ѝ като най-важната съставна част на университета, която му създава облик на истинска научна институция. Благодарение на това, че Гьотингенският университет има най-добрата библиотека не само в Германия, но и в Европа, той се отличава от всички останали. Основателно е смятан за водещ в Европа, като главен инструмент за развитието му е неговата библиотека, която се утвърждава като модел за университетска библиотека на своето време. Много немски учени дължат своята слава именно на библиотеката, която им осигурява всичко необходимо за научните изследвания. Гьотингенската университетска библиотека е първата, изцяло ориентирана към служене на науката, поради разбирането, че тя е най-важната структурна част на научната институция, чиято дейност изцяло трябва да бъде подчинена на задачите на изследователската работа (579).

Развива се и библиотековедската мисъл в Русия, която почти до края на XVII в. има доста елементарен характер. Усъвършенстването ѝ в началото на XVIII в. се свързва с големите реформи в областта на политическия, икономическия и културния живот в страната, които прави Петър I (1672–1725).

Сред големите имена в библиотековедската мисъл на Русия от XVIII в. са М. В. Ломоносов (1711–1765), А. И. Богданов (1696–1766), В. Н. Татищев (1686–1750) и много други, които дават полезни съвети за създаването и развитието на Библиотеката на Руската академия на науките, тази на Московския университет и на Императорската публична библиотека в Санкт Петербург, открита в началото на XIX в.

В края на XVIII в., когато завършва донаучният етап в развитието на библиотекознанието, се създават предпоставки за превръщането му в наука. Натрупани са значителни исторически факти за библиотеките, „изкристализират“ виждания за просветителските и образователните им функции, появяват се различни схващания за рационалната организация на фондовете и управлението на библиотеките, идеи за личността и качествата на библиотекарите, които формират основата на новата наука библиотекознание. По това време преобладаващата част от европейските специалисти застъпват мнението, че

библиотекознанието е част от книгознанието, в обсега на което включват и библиографията, и печатното дело, и каталогизацията.

В края на XVIII и началото на XIX в. в Германия е налице солиден опит по организация на работата в библиотеките, който привлича вниманието не само на немските библиотекари, но и на редица техни колеги в света. Сумата от теоретични знания и практически похвати, натрупани в работата на немските научни библиотеки, е толкова значителна, че много от библиотекарите усещат необходимост да осмислят тези знания, като ги изложат в систематизиран вид с цел те да бъдат прилагани в работата и на останалите библиотеки.

Библиотекознанието през XIX в. (първи период от втория етап) навлиза в научния си етап, през който се превръща и в наука, и в учебна дисциплина, във връзка със създаването на библиотечното образование в Германия и в САЩ.

Началото на този процес поставя бенедиктинският монах Мартин Шретингер (1772–1851), който дълго време работи в Мюнхенската дворцова библиотека и в началото на XIX в. пръв в света въвежда в научно обръщение термина „библиотекознание“ („Bibliotheks-Wissenschaft“), означаващ дословно „наука за библиотеките“. В термина, образуван от обединяването на двете равнопоставени понятия „библиотека“ и „наука“, Шретингер кодира идеята си, че научната библиотека трябва да се създава върху основата на научни знания, като се имат предвид изискванията на учените, които я използват.

1808 г., когато излиза първата част от неговия двутомен труд „Опит за изчерпателен учебник по библиотекознание или Ръководство за успешно въвеждане в работата на библиотекарите“, се сочи от историците като година на възникване на европейското библиотекознание. Там той дефинира библиотекознанието като „съвкупност от практически знания“, необходими „сбирката от книги да се превърне в библиотека“. Тези знания, „изискващи специално изучаване, са обединени в понятието библиотекознание“ (719), което е част от книгознанието.

Според концепцията на Шретингер библиотеката е длъжна максимално да улесни бързото удовлетворяване на всички потребности на читателите и чрез възможно най-бързото намиране на книгите, което на свой ред вече изисква от библиотекаря да владее определени професионални знания и умения.

Позицията на Шретингер, че библиотекознанието е комплекс от практически знания, оказва силно влияние върху цялото чуждестранно библиотекознание през XIX и отчасти през XX в. Повечето библиотековеди го разглеждат като тясна техническа, приложна и практически ориентирана наука.

Ръководството на Шретингер слага началото на поредица от издания по въпросите на библиотекознанието и на формирането на немската библиотековедска школа, която през XIX в. се утвърждава като водеща в света.

Важни проблеми на библиотекознанието в Германия разработва и Фридрих Адолф Еберт (1791–1834) – известен немски библиограф и библиотековед,

последовател на просветителските идеи. Работил в Университетската и в Кралската публична библиотека в Дрезден (1814–1823), той развива методите на каталогизацията и управлението на библиотеките, въвежда през 1825 г. първите изпити за библиотекарите, отстоява самостоятелността на библиотечната професия, като формулира и методите на библиотекоредските изследвания в основните си трудове „За публичните библиотеки“ (Фрайбург, 1811) и „Образованието на библиотекарят“ (т. 1-3, Лайпциг, 1820–1823).

Еберт смята, че професията на библиотекарят е необичайна и издига като девиз за всеки, който иска да стане библиотекар, често цитираното изречение: „Aliis in serviendo consumo“ („Служейки на другите, раздавам себе си“). Еберт справедливо изисква от библиотекарят особена любов към своята професия и задълженията му и добавя: „Non fit sed nascitur“ („Те не се създават, а се раждат“). С появата на трудовете на М. Шретингер, Ф. А. Еберт и други немски библиотекарите се полагат основите на нова наука – науката за библиотеката, става възможно по-широкото приложение на опита на немските библиотеки и извън пределите на Германия.

Особено голям е приносът в тази насока на датския библиотекар и писател романтик Кристиян Молбах (1738–1857), който от 1805 г. работи като директор на Кралската библиотека в Копенхаген. Той създава един от първите фундаментални трудове по библиотекознание „За библиотекознанието или за устройството и управлението на обществените библиотеки“ (1829) („Über Bibliothekswissenschaft oder Einrichtung & Verwaltung öffentlicher Bibliotheken“), който получава доста широко разпространение. В него той обобщава опита главно от работата на немските научни библиотеки.

През 1846 г. Едмунд Цолер (1822–1902) – библиотекоред и директор на придворната библиотека в Щутгарт, споделяйки много от възгледите на Ф. А. Еберт, публикува труда си „Очерк по библиотекознание“ (Die Bibliothekswissenschaft im Umrisse“), в който за пръв път разработва типологията на библиотеките и формулира функциите на университетските и народните библиотеки.

Последовател на тезата на Шретингер, че библиотекознанието е водеща книговедска наука, е и известният немски книговед и библиотекоред Карл Дзяцко (1842–1903) – първият професионален библиотекар, поел едва тридесетгодишен Кралската и Университетска библиотека в Гьотинген от 1886 г. Като пръв професор по библиотекознание в Гьотингенския университет, той прочита и първия лекционен курс по тази дисциплина в Германия. Познавач и проникателен изследовател на историята на античната книга и на Гутенберг, своето схващане за библиотекознанието излага в научната и книговедска серия „Beiträge zur Theorie und Praxis des Buch- und Bibliothekswesens“ (Bd. 1-8, 1894–1904). Измествайки го в посока към изучаване на ръкописите и старопечатните издания, той разглежда библиотекознанието като спомагателна наука по отношение на библиотечната работа и употребява понятието „библиотечни спомага-

телни науки“. Известен като теоретик и по въпросите на каталогизацията, през 1874 г. той съставя „Инструкция за нареждане на описанията в азбучния каталог“, която от 1892 г. е приета в редица немски библиотеки.

Привърженик на възгледите на Карл Дзяцко е и неговият ученик Фердинанд Ейхлер (1863–1945) – директор на Университетската библиотека в Грац. Той възприема библиотекознанието, библиографията и книгознанието като синоними, поради което последните два термина включва в библиотекознанието, разширявайки значително неговия предмет. Нещо повече – той обявява библиотеката за първична, а книгата за вторична, което е очевидно и от труда му „Библиотекознанието като наука за ценностите, библиотечната политика като световна политика“ (Грац, 1923). Ейхлер е убеден, че ръководителите на библиотеките ще могат правилно да осъществяват техните цели, само ако се опират на библиотекознанието като наука, което може да се разглежда „като отражение на света на мислите на културното човечество“ Според него по своята същност то е наука за зафиксираните в литературата духовни ценности. Тя изучава литературните паметници, предпоставките, обстоятелствата и последствията от тяхното възникване, разпространение и използване. Нейната цел е да разбере истинската ценност на литературните паметници. Библиотекознанието, опирайки се на своите изводи, не се намира под влияние на други науки; напротив, то възвисява себе си до такава степен, че се смята за наука за науките (593). С други думи, според Ф. Ейхлер то е метанаука. Но за такава от векове е приемана философията, която и днес дори не се отказва от тази роля.

Неговата теза получава подкрепата на професора по теология и генерален директор на Кралската библиотека в Берлин от 1905 до 1920 г. Адолф фон Харнак (1851–1930). В началото на XX в. той става и генерален съветник на Фридрих Алткоф по проблемите на развитието на всички области на висшето образование и науката в Германия. В тези процеси Харнак възлага изключителна роля на библиотеките, смятайки, че за тях е настъпил период, през който предстои частните библиотеки да се трансформират в големи публични библиотеки и „научни лаборатории“. Необходимостта от такава сериозна стъпка според него е предизвикана от рязкото „нарастване на обема от знания“ в средата на XIX в., в резултат на което огромните потоци от научна литература не могат да се набавят в библиотеките, принадлежащи на отделни учени. В развитите западни страни промените в библиотеките протичат стремително и това налага тяхното институционализиране. Националната библиотека на Франция се развива възходящо. В Англия Библиотеката на Британския музей за тези няколко десетилетия, през които я ръководи Антонио Паници (1797–1879), се превръща в национална библиотека, съответстваща на развитието на науката в страната, а нейната концепция за усъвършенстване се приема като добър модел за другите национални библиотеки. Своя национална библиотека създава и Италия. Но в Германия, според строгата оценка на Теодор Момзен, Кралска-

та библиотека се намира в „ужасно състояние“ Библиотечната концепция на Харнак за преобразуването на Кралската библиотека в универсална научна библиотека е създадена върху основата на собствения му опит на учен, поради което под негово ръководство тя преживява „блестяща епоха“, завършила и със строителството на новата ѝ сграда. Библиотеката става действаща научна организация и център за развитието на науката в национален и интернационален контекст, а библиотекознанието продължава да се утвърждава като доминираща книговедска наука (578).

Едва в края на XIX в. се появяват първите признаци за отделяне на библиотекознанието като наука от практиката. Значителен принос в тази посока има немският библиотекар и библиотековед Арним Грезел (1849–1917) с труда си от 1902 г. „Ръководство за учението за библиотеката“ („Handbuch der Bibliothekslehre“). Събрал голям практически опит като библиотекар в университетските библиотеки в Хале (1878–1891), в Берлин (1891–1899) и в Гьотинген (1899–1914), той пръв разграничава понятията „библиотекознание“ и „библиотечна практика“, изяснявайки и тяхното съдържание. Тук той формулира просветителските цели на библиотеките, техните задачи за развитието на духовната същност на читателите, както и ролята им в процесите на научните изследвания.

В съдържанието на понятието библиотекознание Грезел влага много по-широк смисъл, според който то не е сбор от „практически знания“, отнасящи се до устройството на библиотеките, а е цялостна съвкупност от подредени научни знания, непосредствено свързани с библиотеката.

Грезел прави и един от първите опити да формулира предмета на библиотекознанието като „теоретичните въпроси, имащи отношение към библиотеката“. Грезел дефинира и първоначалните представи за структурата на библиотекознанието като научна дисциплина. Ако дотогава то се възприема като аморфно или неразчленимо цяло, той успява да отдели в него две равнопоставени части: учение за библиотеката и библиотекознание. Така библиотекознанието за пръв път придобива форма на структурирано цяло, макар и несвършено от съвременна гледна точка (485, с. 15). Трудът му се превръща в класическа книга по теория на библиотекознанието, по която се учат няколко поколения библиотекари.

На границата между XIX и XX в. основните центрове в света за развитие на библиотекознанието са в Германия и САЩ. Убедителното му утвърждаване като наука налага необходимостта от професионална подготовка на библиотекарите. Началото ѝ е поставено в Германия: през 1886 г. е създадена катедра по библиотекознание към Гьотингенския университет, оглавена от Карл Дзяцко. През 1887 г. Мелвил Дюи (1851–1931) открива към Колумбийския университет първото в света библиотечно училище. Те създават и първите учебни програми за обучение на библиотекари, към които се предявяват високи

изисквания, отговарящи на характера на извършваните от тях дейности.

Формирането на библиотекознанието като наука се съпътства и от появата на първите библиотековедски списания, публикуващи статии както по теория и практика на библиотекознанието, така и по обща теория на книгознанието и история на книгата. Най-известни от този период са „Serapeum. Zeitschrift für Bibliothekswissenschaft, Handschriftenkunde und ältere Literatur“, излизащо в Германия от 1840 до 1870 г., и „American Library Journal“. Издавано от Американската библиотечна асоциация (American Library Association – ALA), създадена през 1876 г. от М. Дюи, през 1903 г. то се преименува на „Library Journal“.

На границата между XIX и XX в. в САЩ се формират всички от съвременните видове библиотеки: Конгресната, която към края на XIX в. получава статут и на национална, публични, които през 1900 г. са около 9000 – от тях над 2500 са създадени със средства, дарени от големия магнат Андре Карнеги (1835–1919), училищни, университетски и специални. Последните възникват във връзка с развитието на индустрията, промишлеността и комуникациите и въпреки че са предназначени за сравнително по-тесен кръг потребители, през 1935 г. вече са 1154. Всички те заедно имат съществен принос за културното и икономическото развитие на САЩ през XIX и началото на XX в.

Фондовете на тези библиотеки, които неудържимо нарастват, трябва да бъдат каталогизирани, класифицирани и научно организирани за ползване от читателите. Затова не е изненадващо, че три от петте най-значителни класификационни системи в света са създадени в САЩ.

Най-значителните представители на американската библиотековедска школа от втората половина на XIX в. са Мелвил Дюи (1851–1931) и Чарлз Еми Кътър (1837–1903), които насочват вниманието си към решаване на широк кръг практически въпроси, а знанията за библиотеките имат ярко изразен прагматичен характер. Поради това за тяхното означаване те използват термина „библиотекономия“ (library economy), а не „библиотекознание“ (library science).

През 1876 г. Дюи публикува първото издание на своята „Десетична класификация“, без да подозира, че тя ще има дълъг живот, ще бъде преведена на 30 езика и че над 200 000 библиотеки в 135 страни ще я използват за систематизацията и организацията на своите фондове. През 1876 г. той създава и първата в света библиотечна асоциация ALA, станала възможна с участието и подкрепата на такива организатори и теоретици на американските библиотеки като Джъстин Уиндзор (1831–1897) и Уилям Фредерик Пул (1821–1894). Избрани за президент и вицепрезидент на асоциацията, те я ръководят по няколко мандата и успяват да я превърнат в една от най-авторитетните професионални организации в САЩ, по чийто модел се създават библиотечни сдружения в цял свят. След няколко десетилетия, когато в страната се разкриват значителен брой специални библиотеки, в структурата на ALA се организират секции и дружества, обединяващи библиотекарите според характера на библиотеките, в ко-

ито работят. Така в САЩ започва неவிждан дотогава активен професионален живот, наситен с конгреси и конференции, на които се разискват и се обсъждат важни теоретични и практически въпроси на библиотекознанието.

Другото голямо име в американското библиотекознание по същото време е съвременникът и приятел на Дюи – Чарлз Еми Кътър. Истински учен теоретик, той създава не по-малко значимата „Експанзивна класификация“, разработва теорията на речниковия и предметния каталог, създава авторските таблици, участва в основаването на ALA. пише статии за „American Library“, преподава в библиотечното училище при Колумбийския университет, като остава и до днес една от големите личности в световното библиотекознание.

Независимо от различията между школите в света, на границата между XIX и XX в. се изграждат представи за библиотекознанието като самостоятелна наука, включваща система от теоретични знания за библиотеката. Разработват се значителни проблеми на каталогизацията, систематизацията и организацията на библиотечните фондове, демократизира се достъпът до тях, поставя се началото на теорията за комплектуването им и диференцираното обслужване на читателите – въпроси, които през XX в. стават обект на задълбочени изследвания.

Вторият период от втория етап в развитието на библиотекознанието – периодът на бифуркация, започва след Октомврийската революция в Русия и обхваща почти цялото XX столетие. Наименованието си носи от лат. bifurcus, нем. bifurcatio, фр. bifurcation, които означават разделяне на две, раздвояване, разклоняване.

След 1917 г. библиотекознанието се разграничава на две главни направления: буржоазно и социалистическо, което продължава до края на 80-те години. Това е свързано с „разцепването“ на световната библиотечна наука поради непримирими идеологически и социалнополитически възгледи, породили се след Октомврийската революция, когато библиотековедите в света се оказват от двете страни на идеологическите бариери, което има отрицателен ефект върху световната библиотечна общност.

В началото на XX в. въпросите на науката, обединяваща знанията, които се отнасят до книгата, привличат вниманието и на белгийския учен и основател на Международния библиографски институт (1895) в Брюксел Пол Отле (1868–1944). Автор на няколко работи по проблемите на теорията и практиката на библиографията, библиотекознанието и документацията, през 1903 г. той пръв въвежда обобщаващия термин „наука за документирането“, в който интегрира и библиотекознанието, и библиографията като части от областта на документалните комуникации. Създател на документацията като наука, Отле я приема за родствена с библиотекознанието, библиографията и педагогиката, тъй като в основата на работата им са поставени документите. Отле определя документацията като „книго-архиво-музеезнание“, уточнявайки, че един от

нейните отдели е библиографията, а библиотеката трябва да се изучава в нейните рамки „като най-важният орган, осъществяващ информационни цели“ (499, с. 12).

През ХХ в. немската библиотековедска школа има своите най-силни представители в лицето на Фриц Милкау (1859–1934) и Георг Лей (1877–1968). Милкау натрупва значителен практически опит, работейки в университетските библиотеки в Кьонигсберг, Бон и Берлин. От 1921 до 1925 г. е генерален директор на Пруската държавна библиотека в Берлин. Създател и директор (1928–1934) на Института по библиотекознание към университета в същия град, той подготвя за издаване фундаменталния си библиотековедски труд – първите два тома от уникалното и без аналог издание, посветено на историята и развитието на световната библиотековедска теория – „Справочник по библиотекознание“ (Handbuch der Bibliothekswissenschaft“ (1931–1934), в който разглежда многоаспектно неговите същностни въпроси. В съвместни работи с Г. Лей, доказвайки значението му като наука, те поставят акцент върху хуманитарната природа на библиотекознанието и включват в обсега му и книгознанието, и библиографията. След смъртта на Милкау работата по редактирането и осъществяването на второто издание (1952–1965) продължава Георг Лей – професор по библиотекознание, който от 1921 до 1947 г. ръководи Университетската библиотека в Тюбинген, а от 1922 до 1944 г. е главен редактор на най-значителното немско библиотечно списание „Zentralblatt für Bibliothekswesen“.

Най-силно влияние върху руското библиотекознание оказват Октомврийската революция и указанията на В. И. Ленин и Н. К. Крупская.

Целите и задачите на съветските библиотеки, тяхната роля в „социалистическото строителство“, принципите на тяхната организация и библиотечното обслужване на населението са определени в редица партийни решения още в първите години на съветската власт, в статии, документи и изказвания на В. И. Ленин. Цялото последвало развитие на съветското библиотекознание преминава под непосредственото въздействие на идеите на В. И. Ленин и Н. К. Крупская, основаващи се на марксисткото учение за културата и културната революция, което става и методологична основа за развитието на социалистическото библиотекознание в СССР.

Важна роля в еволюцията на следреволюционната библиотековедска мисъл в Русия изиграват П. М. Богданов (1871–1919), А. Калишевски (1863–1925), Н. А. Рубакин (1862–1946), В. А. Невски (1888–1974), А. А. Покровски (1875–1954), Л. Б. Хавкина (1871–1949) и мн. др. Със своите трудове те утвърждават библиотекознанието като самостоятелен отрасъл на знанието със свой обект и структура. Формирали възгледите си до 1917 г., те се ръководят в своята дейност от принципите на американското библиотекознание, което в началото на ХХ в. заема водещо място. Възгледите на американските библиотековеди намират отражение в издаваните от тях пособия и ръководства по библио-

течно дело, в които те показват библиотеката като културно-просветно учреждение, чиито главни задачи са разпространението на просвета и популяризирането на знания сред народа при напълно демократични условия, както и приобщаването му към общочовешките ценности.

Големите руски библиотековеди от началото на 30-те години на XX в. разглеждат библиотеката като „надкласов“, „непартиен“ институт, който трябва да е свободен от всякакви класови и политически влияния. Хавкина се обявява против ръководната роля на съветската държава в библиотечното строителство, доказвайки категорично, че „библиотечната политика в никакъв случай не трябва да се отъждествява с политиката на държавата <...>, а библиотеката е длъжна да се изгражда върху фундамента на общочовешката култура“ (584, с. 21-22). Нещо повече – тя твърди, че влиянието на държавната политика ограничава задачите ѝ, пречи на работата ѝ и ѝ придава тенденциозен и едностранчив характер, превръщайки я в оръжие за партийна борба, на която публичната библиотека „трябва да бъде чужда“ (584, с. 22). Тези нейни възгледи не се възприемат от привържениците на марксистко-ленинското учение за културата и библиотеките и, както и тя самата, многократно са обект на унищожителна критика и репресии.

На порицания, арести и преследвания са подложени група „антисъветски настроени“ библиотечни работници и „буржоазните“ библиотековеди В. А. Невски, Д. А. Балика, Б. С. Боднарски, А. А. Покровски, редица книговеди и др. В началото на 1931 г. в сп. „Красный библиотекарь“ се появяват показателни статии с „многообещаващи“ заглавия, като „Вытравим идеологию буржуазных библиотековедов“ (351) и „За создание новой библиотечной теории на основе марксизма-ленинизма“ (115). В съветското библиотекознание се утвърждава тезата, че библиотеката е един от елементите, формиращи идеологията на масите и влияещи върху тяхното поведение в живота и в политиката.

В потвърждение на тази теза е и определението на понятието библиотекознание, дадено от В. А. Штейн в т. 6 на I. изд. на „Большая советская энциклопедия“ от 1927 г., където се подчертава, че „не съществува единно библиотекознание, общо за буржоазията и за пролетариата“

В началото на XX в. в недрата на библиотечното дело се ражда документалистиката, чиято задача е от бързо нарастващия поток на печатната продукция да отсее и предостави на учените точно тази информация, която им е необходима. В първите десетилетия на своето съществуване документалистиката почти изцяло се изгражда върху традиционните библиотечни методи: класификация, индексирание и рефериране. Около 1930 г. библиотекарите започват сериозно да се съмняват в ефективността на някои от методите, разработвани от документалистите. В своите търсения те заимстват методи и от други дисциплини – преди всичко от обществените науки, и особено от статистиката, които прилагат в своята област. В решаването на спора между библиотекарите

и документалистите в САЩ водеща роля изиграва Висшето библиотечно училище към Чикагския университет и лично Джес Шира, по това време професор в него (680, с. 160).

От втората четвърт на XX в. американските специалисти осъзнават важността на научните изследвания в областта на библиотекознанието и в този контекст появата на книгата на Пиер Бътлър (1886–1953) „Въведение в библиотекознанието“ (1933), в която прави опит да обобщи развитието на библиотекознанието като наука, изглежда закономерна. Като критикува наивността в прагматизма на библиотекарите, той изразява надеждата, че „с развитието на библиотечната наука те ще започнат да се стремят към по-точни знания така силно, както сега се стремят към практическа ефективност“ (706). Но идеята му за научно изграждане на библиотекознанието не получава подкрепа, също както и програмата му за първото в САЩ Висше библиотечно училище (Graduate Library School – GLS), където преподава.

Практицизмът в библиотекознанието предизвиква справедливата критика и на М. Таубер (1908–1980) и Джес Шира (1903–1982), чиито възгледи също оказват силно влияние върху развитието на библиотекознанието в САЩ и в страните от Западна Европа, и особено схващанията на Д. Шира за неговите социологически основи.

Статусът на библиотекознанието като наука, неговият обект, предмет и вътрешна структура остават задълго неизяснени от американските теоретици. По този повод в своя статия от средата на XX век Д. Шира шеговито отбелязва, че „човек, възнамеряващ да пише за библиотекознанието в САЩ като наука, прилича на учен, който е принуден да започне труда си „За змея в Ирландия“ с думите: „Ако говорим сериозно, змей в Ирландия няма“ (720).

За разлика от съветските библиотековеди, американските специалисти се стремят да запълнят теоретичния вакуум в своята дисциплина не с идеологически указания, а с концепции от най-развитите по това време науки – социологията и психологията, като разработват и методите, прилагани в библиотековедските изследвания.

Библиотеката все по-често се разглежда като важна социална институция, а библиотекознанието се определя като обществена наука. Западното библиотекознание се развива особено интензивно през втората половина на XX в., когато в него се утвърждават водещите идеи на демокрацията, свободата, интелектуалната свобода и свободата на достъпа до информация и се преодоляват схващанията, че то е предимно формално-техническа наука.

Много от концепциите на представителите на чуждестранното библиотекознание от края на XIX и до средата на 40-те години на XX век оказват влияние върху развитието на българското библиотекознание. Тяхното конкретно въздействие ще бъде разгледано в отделните глави и раздели на настоящия труд.

1.2. Културата и библиотеките в България на границата между XIX и XX век

Изграждането на българската държава и на нейната армия, администрация, учебно-просветно дело и култура след Освобождението се оказва труден и сложен процес. Липсват традиции и опит, а в страната се фокусират трудно преодолими вътрешни и външни противоречия, които пречат на нейната бърза стабилизация.

След края на Руско-турската война от 1877–1878 г. и в резултат на Берлинския договор Санстефанска България е разпокъсана, а територията ѝ е ограничена в областта между Дунав и Стара планина.

Управлението на Княжество България и Източна Румелия е поверено на временна руска администрация. По предложение на проф. Марин Дринов, Учредителното събрание, проведено в Търново, взема решение да премести столицата на Княжеството в София. Първото преброяване на населението ѝ, направено през 1881 г., показва, че тя има едва 20 501 жители и 2968 къщи. През 1900 г. населението ѝ е вече 67 789 жители, а през 1905 – 83 000, но въпреки това и в началото на века столицата остава „голямо, мръсно и разхвърляно в безредие селище“ (285, с. 36).

Орган на управлението на Княжеството става Великото народно събрание, чието учредяване в съответствие с Берлинския договор се свиква в Търново през 1879 г. За две години в Княжеството са разпуснати седем кабинета и две събрания, а в страната царят нестабилност, напрежение и политически борби, които вредят на интересите на държавата и народа. Въпреки това в страната се създават социално-икономически и политически условия за навлизането на индустриални стоки и капитали от западноевропейските държави, разширяват се политическите, търговските и културните контакти с Европа, които оказват влияние върху развитието на образованието и културата, а чрез тях – и върху утвърждаването на библиотеките като важни институции, способни да подпомагат икономическия растеж на нацията.

Партийните различия между двете политически сили – консервативната и либералната – имат пряко влияние върху насоките за развитието на българската култура и библиотеките, голяма част от които се осъществяват с подкрепата на МНП. Консерваторите, чиито водачи са Григор Начович, Константин Стоилов и др., са привърженици на идеята за сближаване с развитите западноевропейски страни и издигането на ролята на образователните и културните институции. Либералите, ръководени от Драган Цанков, Петко Каравелов и П. Р. Славейков, са за по-близки връзки с Русия и за по-широко общо образование.

Движени от амбициозни пориви, българските държавници и малобройната ни интелигенция си поставят за цел да осъществят прелом и да направят съществени преобразования в сферата на образованието и културата въпреки трудните

условия, които съпровождат реализацията на идеите им за образователни и културни постижения и за установяване на нов тип социално общуване.

Тези процеси са съпроводени с мъчителното преодоляване на редица бариери, предпоставени от сложния преход от една цивилизация към друга, от потребността да се преодолява вековната изолация на страната от световния прогрес и от културния живот на Европа, както и от липсата на самостоятелна държавност, която се налага да бъде създадена.

Преодоляването на тези прегради, особено през първото десетилетие след Освобождението, което „носи белезите на отлив от книжовните занимания” (96, с. 154), както поради неграмотността на преобладаващата част от населението, така и поради недостиг на подготвени хора за работа в полето на трудно формиращата се държавна администрация, върви болезнено и трудно.

Като се опитва да разкрие трудностите, съпровождащи формирането на държавния апарат след Освобождението, проф. Шишманов подчертава: „И държавната машина с много скърцане, със страшно пухтене и адски димеж тръгна. Машинистите – нашите освободители и първи учители – само останаха поразени от факта, че било възможно от един такъв материал, като българина, да се сглоби един сложен държавен апарат” (цит. по: 346, т. 2, с. 15).

Почти всички културни, обществени и просветни дейци са ангажирани в новосъздадената „държавна машина”, други са увлечени от нестихващите политически борби. В обществения живот се проявяват кариеризмът и партизанщината, устройват се на добра работа и немалко полуобразовани лица. За този слой, призван да направлява обществения и културния живот в току-що „сглобената” държава, Т. Влайков пише: „Всичките наши интелигентни хора трябваше да станат и станаха чиновници: бившият учител стана началник, търговецът стана съдия, кондурджията – секретар” (81).

Въпреки това се създават необходимите образователни условия, произтичащи от новите цели и задачи, които се поставят пред учебното дело у нас след Освобождението. Училището трябва бързо да се адаптира към изискванията за повишаване на културното ниво на българския народ, като му помогне да усвои знанията, които са му необходими, за да стане равноправен член в семейството на европейските културни народи.

Развитието на образователните процеси по това време се изследва от Никола Алексиев. В книгата си „Нашата училищна политика“ той отбелязва, че в условия, при които „няма време за обмисляне и опитване“, изходът е: „Да се подражава на културните народи, които служат за образец. И първите наши училищни дейци копират училищните системи в Русия, Австрия и Германия. Но това копиране не става робски ... тия копия веднага се приспособяват към българските условия, като се запазва надмощието на общообразователното реално училище“ (2, с. 9). В страната се популяризират педагогически идеи и опит, съответстващи на потребностите на времето. Посочват се и пътища за

образователно обновление, които вече са изпробвани в историческия опит на редица европейски страни и са дали добри резултати.

В тези условия се създават най-важните за страната министерства и се набелязва програма за модернизацията на България, целяща да догони Европа във всички области на стопанския и културния живот.

За две-три десетилетия у нас израстват значителни духовни личности, които полагат основите на нашето стопанско и културно развитие по европейски образец. Полагат се и основите на нова култура, която се стабилизира институционално и чрез подкрепата на политическите партии.

Развитието на образователното дело и културните институции като част от културното строителство са въпроси, които интересуват не само интелигенцията в младата държава, но преди всичко правителствата, партиите, широката общественост.

Благодарение на тяхната политика през първите две свободни десетилетия българската култура – образование, наука, печат, литература, театър и музика, библиотеки и читалища, независимо от трудните условия и честата смяна на правителствата се развива по възходяща линия. Българската интелигенция и обществото вярват във възможностите за културен напредък на страната като европейска държава.

В условията на културен градеж в края на XIX в. училището е поставено сред първостепенните обекти на държавната инициатива и Министерството на народното просвещение. Учителството се налага като действителен обществен фактор в живота на България, поради което през 90-те години на XIX век се създава по-добра организация в системата на образованието. Неговите въпроси стоят в центъра на вниманието на Народното събрание и Министерството на народното просвещение, чиито опити да европеизират и демократизират образователната система личат и в първия закон на народната просвета от 1891 г., чиито резултати не закъсняват. От 1879 до 1911 г. броят на началните, общообразователните и професионалните училища нараства повече от три пъти. Гимназиите от три през 1880 г. стават 24 през 1909 г., а броят на учениците се увеличава пет пъти, в резултат на което неграмотността сред населението значително намалява. Ако едно от първите преброявания на населението през 1887 г. установява, че грамотните в страната са едва 10,7 %, то през 1900 г. те са вече 23,9 %, а през 1910 – 33,9 %. Показател за постоянно нарастващата грамотност на българите е и фактът, че през 1912 г. е мобилизирана армия, в която грамотните са 75 % срещу 70 % за Гърция, 59 % за Румъния и 50 % за Сърбия (350). В българските училища преподават добре подготвени учители, получили образованието си в университетите на Западна и Централна Европа и Русия.

Чрез по-високата грамотност българското училище създава предпоставки за стопански напредък на страната, като възпитава у бъдещите граждани и способност за възприемане и развитие на световните постижения във всички

области на обществения, стопанския и духовния живот.

Пряка връзка с тази тенденция има и откритият през 1888 г. Висш педагогически курс в София. Прераснал през 1904 г. в Университет с три факултета, той се превръща в център на духовната култура в държавата, в който се съсредоточава малобройната ни след Освобождението, а и доста време след него интелигенция. За този недостиг съдим от следните факти: през 1891 г. в Университета се дипломират едва 35 студенти (14 филолози и 21 историци), а от неговото създаване (1888) до края на 1915 г. получават дипломи всичко 1127 души. Първите 6 жени завършват през 1906 г. По време на управлението на Демократическата партия получават дипломи от реномирани чуждестранни университети и 481 български студенти, които навлизат в научните и културните институти на страната (469). Те донасят част не само от нравите и обичаите, но и от културата на страните, в които са учили, и се превръщат в своеобразен канал за проникването им.

В края на XIX и началото на XX в. Университетът играе ролята на канал за навлизане и утвърждаване на чуждата култура в страната. Чрез учебните програми и лекциите, четени най-често от преподаватели, завършили или специализирали в други страни, той се превръща в средище за проникване и ориентация към европейски културни ценности. Европейското влияние в програмата на Софийския университет може да се проследи и чрез личните научни изяви, интереси и постижения на преподавателския му състав.

Анализът на образователния ценз на академичния състав на Университета от първите години на създаването му показва, че от общо 46 души 40 са възпитаници на чуждестранни университети и академии, като 25 са защитили и докторати. От 12 асистенти и лектори 5 са завършили на Запад и са с докторати. Останалите 7 души са първите възпитаници на университета ни, но всички след завършването си са специализирали в чужбина. За отбелязване е, че 7 преподаватели имат по две висши образования, а д-р Беньо Цонев (1863–1926) завършва три факултета с три доктората.

Сред най-изявените български учени, преподавали в него през разглеждания период, са професорите филолози Александър Теодоров-Балан, Любомир Милетич, Беньо Цонев, Иван Шишманов, историците Гаврил Кацаров и Васил Златарски, географът Анастас Иширков и много други.

Те превръщат Университета в център на българската наука и средище на най-будната част от българската интелигенция, готова да служи на България с рядка всеотдайност.

Големият научен авторитет на преподавателите от Университета се доказва и от международните им връзки и членства в повече от 25 европейски и руски академии, институти и научни дружества. Този международен научен авторитет се утвърждава и с дейността и участието им като членове на Българското книжовно дружество (БКД), което през 1879 г. се премества в София. Със значителната си

продукция в различни научни области те го превръщат в основен научен център за България, чрез който у нас също проникват редица постижения на европейската наука и култура.

Държавата полага грижи и за развитието на хуманитарните и обществените науки, чиито основни центрове са Университетът и БКД.

В „Периодическо списание на Българското книжовно дружество“ (1882–1910) и „Сборник за народни умотворения, наука и книжнина“ (1889–1942), издаван от МНП, се публикуват първите български научни трудове.

Проявите на тези институции оказват влияние и върху развитието на книжовния и културния живот в страната, които водят и до увеличаване на ръста на българското книгоиздаване и периодичния печат, който е своеобразен показател за изграждащите се демократични порядки в страната.

Ако до Съединението (1878–1885) средно годишно се издават по 220–230 заглавия, а през десетилетието 1896–1905 г. – по 800, в следващите години (1906–1912) до Балканската война те са по 1500, като през 1911 г. са дори над 1700 (38, с. 16).

Свободата на словото и печата, утвърдена в Търновската конституция, дава известен тласък и за развитието на периодичния печат, в резултат на което значително нараства и броят на периодичните издания. Ако за периода 1891–1895 г. са основани 20 нови издания (14 вестника и 6 списания), то от издаваните през 1910 г. 353 (229 вестника и 124 списания) 105 (81 вестника и 24 списания) са създадени в същата година. Общественото мнение се формира от вестниците на политическите партии, сред които са „Марица“, „Мир“, „Свобода“ и др. Набират сили и социалистическият, и земеделският печат.

В издателската продукция от края на века „се забелязват тенденциите към утвърждаване на издания с по-сериозни литературно-естетически критерии“ (96, с. 170).

Полезни за развитието на българската култура през първите й свободни десетилетия са и усилията на държавата и Министерството на народното просвещение за развитие на българската литература и всички видове изкуства.

Българската литература след Освобождението преживява подем и се развива в пряка връзка с общия културен напредък на страната и под въздействието на бързо изменящата се социална характеристика на обществената реалност, изпълнена с борбите между либерали и консерватори, намерили израз и в художествената литература, която се обогатява и тематично, и жанрово. Създават се значителни произведения, които показват разочарованието, завладяло личността и обществото в десетилетието след Освобождението, след като столетия са очаквали социална и нравствена справедливост. В тези години Иван Вазов създава първия български роман „Под игото“ (1886) и повестта „Немили-недраги“ (1883), Константин Величков написва едно от най-значителните си произведения „В тъмница“ (1899). В литературата навлиза и се проявява и

самородният талант на Захари Стоянов чрез мемоарите му „Записки по българските въстания” (1883–1892). Алеко Константинов сътворява знаменитите си пътеписи „До Чикаго и назад” (1894) и фейлетона „Бай Ганьо” (1895). В началото на ХХ в. в духовния живот на нацията творят поети като Пенчо Славейков, Пейо Яворов и Димчо Дебелянов, чието творчество издига българската поезия на нивото на световната.

Театралното дело също намира изява в лицето на първата театрална трупa, която възниква в началото на 80-те години в Пловдив, а след Съединението се премества в София. Актьорите от трупата „Сълза и смях” развиват българското театрално дело по възходяща линия, поставяйки пиеси от известни западноевропейски, руски и български автори. За него създават първите си драми Ив. Вазов, Антон Страшимиров, Пейо К. Яворов, Рачо Стоянов и др. Израства и първото поколение български актьори, за които театърът се превръща в професия. Сред тях са Иван Попов, Адриана Будевска, Кръстьо Сарафов, Сава Огнянов и много други, които със своя талант впечатляват и чуждестранните представители в България.

Първите си стъпки прави и българската музика. Само за десетина години израстват първите български композитори Ангел Букорещлиев, Добри Христов и Емануил Манолов, които развиват българската хорова песен върху основата на народната музика. Появяват се и първите военни оркестри, дирижирани от чужденци. На прага на ХХ в. Панайот Пипков, по това време учител по музика в Ловеч, създава музиката за химна на Св. св. Кирил и Методий по стихове на Стоян Михайловски.

През 80-те години е създаден и първият български химн „Шуми Марица”, с който нашите войници се бият в името на България.

Съществен елемент в укрепването на културния и книжовния живот в страната през 90-те години на ХІХ век представляват и мерките на държавата, насочени към укрепване на народните библиотеки в София и Пловдив, Университетската библиотека и тази на БКД.

Полагат се и известни, неособено резултатни грижи за укрепване и поддържане на училищните и читалищните библиотеки, върху състоянието на които силно рефлектират липсата на подготвени библиотекари за професионална работа в тях, бедността на книжовните им фондове, предопределена от стихийното и неритмичното им формиране – главно от дарения, които често са случайни. Върху състава на фондовете им слага отпечатък и скромната издателска продукция, в която липсват заглавия с висока литературна и научна стойност. Поради слабата финансова осигуреност на библиотеките липсват и средства за системно закупуване на книги и периодични издания, а преобладаващата част от помещенията, в които се намират, са непривлекателни и не съответстват на тяхното културно предназначение.

За две десетилетия, въпреки скромния ѝ бюджет и неподходящата сгра-

да, в която се помещава, в Народната библиотека в София се изгражда стойностен фонд от книги на български и чужди езици – резултат главно от дарения на наши и чуждестранни учени. Народната библиотека в Пловдив също се развива като център с общобългарско значение.

В годините на управлението на Народната партия се забелязват тенденции към увеличаване и на средствата, отпускани на народните библиотеки и музеи в София и Пловдив. През 1894 г. тези суми достигат сравнително немалки за времето размери – 20 460 лв. за Народната библиотека в София, 9120 лв. за Народния музей в София и 13 020 лв. за Народната библиотека и музей в Пловдив. През 1897 г. тези средства остават почти същите (464). Макар и бавно, те укрепват и се утвърждават като фактор за развитието на младата наука в България. Ръководени от видни общественици, писатели и учени, те не само дават принос в тяхното израстване като институти с национално значение, но и ги превръщат в средище за общуване с културата и книжовността на цивилизованите страни.

В края на века „набират сили” Университетската библиотека (1888) и основаните през 1889 г. към специалностите математика, физика и химия, както и на Рисувалното училище (1896) библиотеки, създадени веднага с откриването на учебните заведения.

Развива се и българската парламентарна библиотека, чието начало далновидно поставя през 1879 г. Васил Друмев, „скътвайки” Конституцията, архива, сбирката от първите стенографски дневници и броеве от „Държавен вестник” След Съединението на България (1885) към нея се присъединява и тази на Източнорумелийския постоянен комитет в Пловдив.

С усилията на държавни дейци и учени, в края на XIX и началото на XX в. се създават и първите специални библиотеки у нас – към Централното статистическо управление (1885), към Природонаучния музей (1889), при Археологическия музей (1892), към Националния институт по метеорология и хидрология (1894), към Обсерваторията в Борисовата градина – по астрономия (1894), към Етнографския музей (1906). В тях се събират ценни колекции от книги и паметници на българската култура, които стават и база за първите специализирани научни изследвания.

На границата между XIX и XX век в столицата се създават и първите четири дружества с научен характер: Българско икономическо дружество (1895), Българско природоизпитателно дружество (1896), Археологическо дружество (1901) и Историческо дружество (1907), в които също се поставя началото на скромни библиотечни сбирки и се развива научна дейност (285, с. 256).

Мнозина от ръководителите на утвърдените библиотеки подпомагат и читалищното дело както с личното си участие в него, така и с опитите си да подкрепят решаването на някои от проблемите му.

Какво се случва с българските читалища след Освобождението? Новоиз-

градените държавни институции и учреждения поемат значителна част от задачите им, поради което в първите години след Освобождението читалищното дело замира. От 1881 до 1890 г. са открити само 66 нови читалища, а много от старите 207 доосвобожденски престават да съществуват. Съсредоточаването на интелигенцията в столицата и в по-големите областни градове, устройването ѝ на държавни постове и служби „обезглавява“ читалищата. Създава се погрешно впечатление, че те са изиграли ролята си, че са били необходими само в условията на робството, а в новоосвободена България културно-просветната работа ще се осъществява по примера на развитите страни от държавата чрез добре уредени училища, библиотеки и културни институти.

Нов етап в читалищното дело настъпва през 90-те години на XIX век. С развитието на учебното дело и откриването на нови училища част от интелигенцията се завръща в селата и малките градове. Увлечена и от популярното тогава народническо движение, тя не само работи за просвещението на народа, но през 1893 г. по предложение на Тодор Влайков основава Новообразователно дружество с цел:

„1. Събуждане и засилване на народното читалище.

2. Приготвяне на подходящи книги за българския четец и за обогатяване на българските библиотеки.

3. Уредба на народни четения” (490, с. 86).

Народът, подкрепян от интелигенцията и учителите, отново насочва вниманието си към изпитаната форма на народните читалища. Започва и възраждането на театралното дело, чийто основен организатор е учителството. Главно то изнася на читалищните сцени стотици театрални представления и литературно-музикални вечери, чрез които се възобновяват старите и полузамрели читалища, създават се и нови, в резултат на което се засилва интересът към книгата, четенето и науката. Читалищните библиотеки се съживяват, читалните им се посещават и от ученици, и от граждани, уреждат се разнообразни сказки. Броят на читалищата нараства. От 1891 до 1900 г. се основават 205 нови читалища, а от 1901 до 1910 – 295.

Активизира се и читалищният живот в столицата. Ако преди Освобождението в София е имало само едно читалище, основано през 1867 г., в края на XIX век те са вече три: „Славянска беседа“ (1880), „Иван Денкоглу“ (1897) и „Алеко Константинов“ (1897), които стават средища на културни прояви.

И през 90-те години на XIX век основна фигура, която внася живот в училищата и читалищата, е народният учител, който по традиция и по призвание участва в просветата на народа чрез тях. От 1895/1896 до 1903/1904 учебна година учителството урежда 1275 вечерни забави за възрастни и 1397 за деца, 77 неделни училища, изнася 2204 театрални представления и 3926 сказки, основава редица читалища и библиотеки, като създава и 132 за деца. То поставя началото и на 54 селски аптеки, 12 ученически трапезарии, 8 дружества за

защита на птиците, 29 фонда за бедни ученици и 25 земеделски сдружения (308). Учителите участват дейно във всичко, чиято цел са духовното и материалното възможване на нацията. Към съвместна работа с читалищата се ориентират и различни дружества, професионални и творчески съюзи и организации.

Въпреки неравномерното си развитие от Освобождението до края на XIX век със своята дейност читалищата се утвърждават като демократични организации с високи цели, със специфична структура и ръководство, с многообразни форми на дейност и широк обхват на участващите в тях, а библиотеките им са стожерът на многостранната им дейност.

Така за четвърт век потребностите на българското общество от развитие на образованието, културата и науката провокират постепенната поява на всички типове и видове библиотеки: училищни, читалищни (публични), национални, парламентарна, университетска, академична и специални научни, които, за да изпълнят ролята си на общественополезни институции, се налага преди всичко да подредят и организират своите фондове върху основата на специални знания, прилагани от столетия в чуждестранните библиотеки.

Неслучайно първото класическо ръководство на Габриел Ноде (1600–1653) от 1623 г. „Съвети за устройство на библиотеката” се превръща в „библия” за организацията на фондовете на всички европейски библиотеки. Като поставя на първо място в библиотечната работа въпросите за правилното нареждане на фондовете, Ноде твърди, че „неподредената колекция от книги, колкото и да е голяма, не може да се нарече библиотека, също както тълпата от 30 хиляди човека без командир и организация не може да се нарече армия, а купищата от камъни и материали – дворец” (цит. по: 498).

Създадените у нас библиотеки сами поставят пред работещите в тях поредица от професионални въпроси и задачи: да изяснят целите и задачите на библиотеките си и взаимоотношенията си с ползвателите, да решат какви книги ще набавят във фондовете си, как рационално да ги организират, за да могат да се използват. С още по-голяма острота изникват въпросите за тяхната каталогизация и видовете каталози, за избора на класификация, без чието използване цялостната им дейност сериозно се затруднява.

Така в търсене на решения за тези и много други практически въпроси в първите десетилетия на свободна България се заражда ранното българско библиотечознание, в чието формиране активно участват едни от първите просветни министри на страната, държавници и учени Марин Дринов, Константин Иречек, Константин Величков и Иван Д. Шишманов.

Важен фактор за успешното осъществяване на идеите им в областта на просветното и библиотечното строителство е и постепенното превръщане на България в добре организирана, укрепнала и уважавана държава. Стамболовото управление поставя основите на онова бързо развитие, което България изживява в края на XIX и началото на XX век.

1.3. Ролята на Марин Дринов, Константин Иречек, Константин Величков и Иван Д. Шишманов за зараждане и развитие на ранното българско библиотекознание

Значителният напредък във формирането на специфичния облик на българската образователна система, култура, наука и библиотеки се дължи на целите и задачите, които поставят пред Министерството на народното просвещение едни от неговите първи министри и държавници учени – проф. Марин Дринов (1878–1879), проф. Константин Иречек (1881–1882), писателят и живописец Константин Величков (1886, 1894–1897) и проф. Иван Д. Шишманов (1903–1907). Те са и сред най-ярките строители на следоосвобожденска България, които създават и първите мостове между българската и европейската култура, в която библиотеките са с утвърдени традиции и доказани приноси за развитието ѝ (336).

Защо образователната, просветната и културната политика на тези първи просветни министри дава резултати, които учудват чужденците и ги карат да се възхищават от бързината, с която българският народ излиза от стопанския и културния застой на Османската империя и търси равенство с напредналите държави? Защото те всички са „широкоформатни“ личности, учени и творци, придобили образованието си във водещи европейски университети. Познават добре неговата организация и резултатите, които то дава в редица страни. Години от своя живот прекарват в големите европейски архиви и библиотеки, в които не само издирват градиво за своите научни трудове и дисертации, но се запознават и с техните функции, устройството и организацията на фондовете, на справочните сбирки и каталозите им. В същото време те анализират и ролята им за възхода на просветата, науката и културата на европейските страни. Познават се лично с част от големите библиотекарски ерудити на водещите университетски библиотеки в Европа и имат впечатления от професионалните им качества, квалификация и образование.

Всичко това се оказва полезно за тяхната просветна и културна политика, в която отреждат важна мисия на библиотеките, на книгите и четенето в процесите на започващия културен градеж в нова България.

Не по-малко важен за успеха на общите им замисли е и фактът, че те се познават и общуват помежду си – обменят идеи и са единомишленици. Свидетелства за това се намират не само в личните им архиви, но и в резултатите от проявите им в полето на културното зидарство, които са плод и от добре осъществявана приемственост. Те всички са съидейници с държавническо мислене, в което доминира действителната им грижа за духовния просперитет на България чрез динамично културно строителство.

От значение е и обстоятелството, че в просветната им политика има и приемственост. Иречек се опитва да продължи започнатото от Марин Дринов.

Шишманов продължава и развива укрепналата в годините на управлението на Народната партия държавна инициатива в сферата на културата и постигнатото от К. Величков, поради което се ускоряват динамиката и растежът на българската просвета и култура и в началото на ХХ в. България постепенно започва да се приобщава към европейското културно пространство.

Визията си за ролята на библиотеките като важен социален институт, без който е невъзможно развитието на образованието, просветата и науката, те отразяват в първите окръжни на МНП, в устава, правилници, наредби, инструкции и закони, които те самите създават. В своите проекти те вграждат не само специалните си познания за библиотеките в Европа, но чрез тях и пряко участват в процесите на зараждане на ранното българско библиотекознание, като отчитат потребностите на държавата и нейните възможности в края на ХІХ век.

Затова ще се опитам да проследя приносите на всеки от тях за еволюцията на ранното българско библиотекознание, формирало и демократичните тенденции в развитието на библиотеките в България в продължение на десетилетия.

1.3.1. Марин Дринов

Една от най-магнетичните фигури в историята на българското образование, библиотекознание, наука и култура от последната четвърт на ХІХ в. е тази на панагюрца **Марин Дринов** (1838–1906), който е не само първият българин, избран за професор, и първият несменяем председател на Българското книжовно дружество (1869–1898), но и първият управляващ Отдела за народно просвещение и духовни дела в Княжество България, положил усилия за просветното издигане на народа ни и за създаване на значими образователни, научни и културни традиции в страната, изградени и върху основата на библиотеките.

Живял в две исторически епохи, проявите му са свързани както със съдбата на българските читалища, така и със създаването на БКД и на неговата библиотека. Огромни са приносите му и за организирането на Софийската публична библиотека през 1879 г. – днес Народна библиотека “Св. св. Кирил и Методий” – първата българска културна институция, създадена в първата година на младото Княжество, както и на първия „Отдел за народно просвещение и духовни дела“, който по-късно прераства в Министерство на народното просвещение. С ясното съзнание за общественото значение на културно-историческото наследство на българския народ просветните дейци от това време дават своя принос и в развитието на Народния музей в София (открит през 1879 г. като отдел на Народната библиотека). Вземат се мерки за събиране на

археологически и етнографски паметници, а впоследствие са организирани и археологически разкопки.

С основание в книгата си „Стоте най-влиятелни българи в нашата история” проф. А. Пантев го поставя на 31-во място, което се определя „не само от неговото научно дело, но и от дейността му като един от първите администратори на свободна България” (438).

Трайно свързан с българските читалища, през август 1869 г. Дринов изпраща своето „Писмо към българските читалища” до Цариградското читалище, в което, като оценява заслужено дейността им, определяйки ги като „съсредоточия на най-просветените и деятелни български сили”, ги приканва „да издирват старите български ръкописи, църковни и др. книги, сиреч нашите писмовни паметници и да ги приберат на едно безопасно място. Освен това да записват и прибират народни песни и приказници от разните български области, по които да можем да изследваме разните наречия и изговаряния и да изучим духа, законите и свойствата на езика си от най-старите времена и до днес” (449). Благодарение на това писмо на М. Дринов в българските читалища се създават първите музейни сбирки, в които наред с ценните експонати от миналото на страната ни са съхранени и много ръкописни и старопечатни книги.

Марин Дринов е сред инициаторите и за създаването на БКД (1869) в Браила, което през 1879 г. се премества в София, а от 1911 г. се преименува в Българска академия на науките. В средата на XIX в. Браила се утвърждава като важно средище на българската емиграция и център на българското книгопечатане през Възраждането, поради което се смята, че именно тук трябва да се създаде организация, която да работи за развитието на българската наука и за издигане на научното мислене, чрез които собствената ни култура да се приобщава към европейската.

При едно от идванията си в Браила М. Дринов докарва и три сандъка книги, с които се полагат основите на дружествената библиотека. Така той става основател на библиотеката на днешната БАН, като още през 1869 г. препоръчва да се създадат книгообменни връзки с други библиотеки в Европа, а във фондовете ѝ да се набавя литература от различни области на човешкото знание.

От 1870 г. БКД започва издаването на „Периодическо списание” – първото научно списание в България. С него през същата година библиотеката на БКД създава първите си книгообменни връзки с научни библиотеки от чужбина, които са първи и за българската библиотечна практика.

Свидетелство за установяването на тези първи книгообменни връзки е циркулярно писмо на деловодителя на БКД Васил Д. Стоянов от 10 септември 1870 г. до чешки, сръбски и хърватски научни институции. По лично указание на Марин Дринов се установяват и нови книгообменни връзки с други научни организации и отделни учени. Доказателство за резултатите от тези първи на-

ченки на книгообменната дейност на БКД е писмото на Васил Друмев и Васил Д. Стоянов до Николай Миронович Тошков – почетен председател на дружеството в Одеса, от 26 ноември 1870 г., в което се казва: „При този случай ще си позволим да Ви съобщим, че щом излезе първата книжка на „Период. Списание“ ний разпратихме по един екземпляр на сичките учени Дружества, Академии и др. подобни учреждения в Европа. В замяна на това получихме до сега от Югославската Академия, от Чешката Матица, от Киевската семинария и от Британския музей в Лондон разни книги и благодарителни писма” (399).

Така се слага началото на активен книгообмен, чрез който БКД и неговото списание не само популяризират Дружеството, но и за първи път в Европа и Русия научават за тяхното съществуване, давайки знак, че и в България се поставя началото на научни изследвания.

По време на Освободителната война, когато руската армия се оказва в България, М. Дринов напуска за две години професорската катедра в Харковския университет и се завръща в родината си, заемайки отговорни постове като съветник на гражданската канцелария, вицегубернатор на София (1877–1878) и управляващ „Отдела за народно просвещение и духовни дела” (1878–1879), които му дават възможност да вземе пряко участие в организацията на българското просветно дело и наука и в институционализирането на първата българска културна институция – Софийската публична библиотека.

Свидетелство за идеите на М. Дринов в областта на образованието е големият брой съществени документи, които той подготвя, като особено значение има известният „Привременен устав за народните училища” (174) от август 1878 г., в който намират място вижданията му за тяхната структура, за целите на отделните образователни степени, за съдържанието на учебните планове и програми, за тяхното управление, кадри и издръжка.

Като пръв ръководител на просветата в българските земи той създава мащабна образователна програма, насочена към решаването на стратегически задачи в учебното дело, като използва познанията си за европейския опит в тази област.

Социално обоснованата му програма за развитието на българското учебно дело, целяща просветното и духовното издигане на народа, се осъществява в продължение на три десетилетия, а неговите следовници К. Иречек, Г. Живков, К. Величков и проф. Ив. Д. Шишманов я доразвиват, изграждайки модерна образователна система, съобразена с националната специфика на страната ни.

Огромната дейност на М. Дринов, насочена към утвърждаването на нова организация на националното образователно дело в Княжество България, получава висока оценка от Ст. Велев, който през 1906 г. отбелязва: „Ако Паисия наричаме баща на българската история, Левски – апостол на свободата, Неофит Рилски – патриарх на българските книжовници и педагози, то Дринов смело можем да наречем баща на нашата училищна организация” (75).

Убеден, че високата култура и образование са немислими без книги и библиотеки, като вицегубернатор на София Дринов полага много грижи за създаването на Софийската публична библиотека, открита за читателите на 15 януари 1879 г. В нейната цялостна организация той залага всичко, което може да ѝ бъде полезно от опита на добре познатите му славянски и западни библиотеки в Москва, Харков, Прага, Виена, Женева, Париж, Рим и др.

Софийският учител и възрожденски деец Михаил Буботинов (487) и Пьотър Алабин – първи губернатор на София (1878), се заемат заедно да създадат публична библиотека, която да съдейства за умственото и нравственото развитие на младото поколение.

Избран за пръв председател на библиотечната комисия, натоварена да реши сложни въпроси с намирането на подходяща сграда, с работното време и комплектуването на необходимите периодични издания, Дринов отстоява демократичното изискване ползването на библиотеката да е общодостъпно и безплатно, като само след няколко месеца успява да внуши идеята тя да бъде държавна институция в системата на МНП, със свой бюджет и щат, а по негова препоръка за главен библиотекар е назначен известният български математик Георги Я. Кирков – дописен (1881) и действителен член (1884) на БКД.

Движен от идеята за нейната просветителска мисия, Дринов полага много усилия за създаването на първоначалния фонд на библиотеката, като организира получаването на дарения от известни руски учени и сам ѝ дарява ценни лични книги, сред които и собствени трудове.

Той продължава да се интересува от развитието ѝ и след завръщането си в Харковския университет. В кореспонденцията си до главния ѝ библиотекар Г. Я. Кирков му дава полезни съвети и напътствия за комплектуването на фонда ѝ, настоявайки да се набавят книги от чужбина и по филологически въпроси, езикознание и литературознание, „за които по нас още и хабер нема“, но те са нужни за правилното и всестранно изучаване на нашата народност в нейното минало и настояще“, което „трябва да залегне в основата на нашето просвещение“ (цит. по: 277, с. 29).

За голямата грижа на М. Дринов за развитието на библиотеката говори и фактът, че още приживе той завещава голямата си лична библиотека на Народната библиотека в София. Тя се състои от 2969 т. книги и периодични издания и е едно от най-ценните дарения на Народната библиотека, разкрито в печатен „Каталог на библиотеката на Марин С. Дринов“ (1914), придружен с интересен предговор от проф. В. Златарски, посветен на живота и научната дейност на дарителя.

Съставът ѝ, събиран в продължение на десетилетия и изследван от Елена Кирова (312), говори за солидната научна подготовка и книголюбието на М. Дринов – един от създателите на българското славянознание, на българската историческа наука и култура и на новата българска държавност.

Позволих си да припомня тези факти от дейността на Марин Дринов в България, тъй като те са показател за същността на неговите библиотековедски възгледи, които отразяват либералните му идеи за образователните функции на библиотеките, за тяхната демократичност, основаваща се преди всичко на принципите за публичност, общодостъпност и безплатност. И въпреки че няма специални трудове по библиотекознание, той демонстрира сериозни познания на библиотековед, отразени и в проекта за „Устав на Софийската обществена библиотека и читалня, която ще бъде при нея” (507), който той сам написва, формулирайки нейните основни задачи, характер и тенденции за бъдещото ѝ развитие (590). Проектоуставът не само дава насоки за характера и развитието на бъдещата обществена библиотека, но е и първият библиотековедски документ, съдържащ конкретни указания за научната обработка и практическото използване на книжовното богатство на библиотеката. Особено ценни са и напътствията, които се съдържат в него, за опазването на книгите като част от културното наследство на страната. Библиотековедските му познания са отразени и в далновидните насоки, които дава за изграждане на универсалния фонд на Народната библиотека, с оглед на бъдещото развитие на науките в страната. Всичко това ми дава основание да определя М. Дринов като идеолог не само на българската образователна система, но и на зараждащото се българско библиотекознание в първите години след Освобождението.

1.3.2. Константин Иречек

Сред съмишлениците и продължителите на библиотековедските идеи на Марин Дринов е и големият чешки историк, славист, библиограф и приятел на България Константин Иречек (1854–1918), който има определени заслуги за изграждането на учебното дело в страната в първите години след Освобождението и за съзидането на културните ѝ институции, сред които водещо място има Народната библиотека и музей в София – първият културен институт, създаден в следосвободенска България. Внук на един от най-изтъкнатите представители на чешката славистика – Павел Йосиф Шафарик, той провокира у младия

Иречек траен интерес към историята, книжовността и културата на страната ни. Неговата първа научна проява е „Книгопис на новобългарската книжнина 1806–1870” (1872), изграден върху материали, събирани от Шафарик. Четири години по-късно Иречек публикува в Прага на чешки и немски език първата научна история на страната ни, която веднага е преведена на руски (1877; 1878), докато първото ѝ издание на български език е осъществено през 1886 г. в Тър-

ново. Този негов труд не е загубил своето значение и до днес с прецизно събраните и обективно изтъкуваните факти, както и с максималния брой проучени извори. Затова не е изненадващ фактът, че веднага след Освобождението той е поканен на работа у нас от Марин Дринов, с когото се запознава през 1876 г. в Прага по време на издирванията си в библиотеките на извори за своите научни изследвания.

Решил да приеме направеното предложение, той моли д-р Константин Стоилов (1853–1901) да го осведоми за социалния живот в новата столица. В отговора си младият български държавник го уведомява с пределна откровеност: „Социален живот в София още няма, защото столицата ни *unter uns gesagt*, не е нищо друго освен едно село” (207).

Въпреки обезсърчителния отговор Иречек идва в България и остава в страната ни от 1879 до 1884 г., като заема отговорни длъжности в сферата на образователното и просветното дело, като полага усилия за тяхното изграждане и насищане с полезно за България съдържание. Той последователно е главен секретар на МНП (1879–1881), негов министър (1881–1882), председател на Учебния съвет към същото ведомство (1882–1884) и директор на Народната библиотека в София през 1884 г. След това, разочарован от българската действителност и невъзможността да осъществи идеите си, той си заминава, но не престава да поддържа контакти с български учени и книжовници, а историческото минало на страната ни продължава да бъде обект на неговите изследвания.

Той пръв в българската културна история поставя въпроса за библиотекознанието като наука и за необходимостта от специална подготовка на хората, работещи в библиотеките. В своя обширен „Рапорт” от 19.01.1879 г. до МНП отбелязва: „Съществува в света библиотечна наука, която трябва да владее всеки, който се нагърбва с управлението на една библиотека или работа в нея” (640), но никой в страната не обръща внимание на неговото мнение нито тогава, нито години по-късно, тъй като по това време у нас няма нито един професионален библиотекар, а известно признание на професията ще се постигне едва след повече от седем десетилетия. В същия „Рапорт” разгръща познанията си на осведомен библиотековед, нагърбил се с огромна работа за изграждането на току-що създадената Народна библиотека по образец на познатите му европейски библиотеки.

Състоянието, в което поема първата държавна културна институция на страната – българската Народна библиотека, е тягостно и разочарова Иречек, което е видно и от подробната „Записка“ до министъра на народната просвета Иван Гюзелев, разкриваща тревожни факти: „Библиотеката в сегашния ѝ вид представлява не една наредена библиотека, а суровий един материал, който трябва да се въведе в един систематическия порядък, за да се дознае какво има в нея, как са представени предметите и какво още да се набави за допълнението ѝ“ (208, с. 49).

Поради тази причина като приоритетна задача Иречек поставя създаването на необходимите каталози и нареждането на фонда, по-голямата част от който до този момент е в „сандъци“, по научна методика, която ще даде възможност „всяка книга да се намери в 2-3 минути и всеки час да може да се знае кои книги в библиотеката има и кои не. Затова трябва книгите добре да са наредени и да съществуват добри каталози“ (208, с. 46).

Иречек обръща специално внимание на съхранението на ръкописите, които са „най-голямата драгоценост“ на всяка библиотека и изискват специални условия за опазването им.

Критичният му поглед установява, че за разлика от библиотеката нейната канцелария се отличава с по-добра уредба – макар и много различна от тази на западноевропейските библиотеки, „в които повече внимание се обръща на съдържанието на книгите, отколкото към външността“ (208, с. 48), отличаваща се с „пуританска простота“.

Като директор на Народната библиотека в София Иречек съставя първата „Инструкция“ за управлението ѝ, с която регламентира организацията на голяма публична библиотека. В нея той формулира основните ѝ задачи като национална институция и определя източниците за комплектуване на фонда ѝ, като съзнава, „че много части от нея сега са напълно неприложими, поради недостатъците на днешното помещение, но тя ще може да служи като ръководство за бъдещето“ (274). Като основа за изработването ѝ, както сам пояснява, се ръководи от правилата, прилагани предимно в университетските библиотеки в чужбина и най-вече от наредбите, използвани в Германия. И още тук отбелязва, че освен тази инструкция бъдещите библиотекари „ще имат случай да търсят съвети в разни книги по „библиотечна наука“, изписани лани и по-рано, и в разни библиографически съчинения“ (274, с. 106), закупени от чужбина за фонда на библиотеката. Така, благодарение на Иречек, у нас се появяват първите чуждестранни трудове по познатата наука библиотекознание. Макар и предназначена за научна библиотека, инструкцията съдържа общовалидни изисквания, които могат да служат „за поука“ и на останалите библиотеки в страната.

Тази „Инструкция“ изгражда разгърнатата представа за познанията му на вещ библиотековед, демонстрирал ги чрез нейния текст, отразил възгледите му не само за изискванията към персонала, но и за мащабните задачи, които поставя пред нея като национална институция.

Развивайки идеята си за създаване на архив на българската книжнина, изисква тя да събира грижливо и далновидно „старобългарски и новобългарски ръкописи, както и на старопечатни книги“ (274, с. 107), а също и „всички по-стари или по-нови печатни неща без разлика на български език или от български писатели на други езици“ (274, с. 107).

К. Иречек пръв в българското библиотекознание възлага като важна задача на Народната библиотека издирването и набавянето на всичко писано за

България, Балканския полуостров и съседните страни у нас и в чужбина, поставяйки началото на изграждането на фондовете „Булгарика“, „Балканика“ и „Славика“, които и днес са нейни приоритети. Особено значима е идеята му Народната библиотека да набавя „основните съчинения по всички науки“ (274, с. 107), с което полага началото в изграждането на универсалния ѝ фонд, с оглед нейната бъдеща роля за развитие на науката в страната.

Израз на солидните му познания в областта на библиотекознанието са и подробните указания, които дава за каталогизирането, класифицирането, сигнирането, нареждането, опазването и проверката на фондовете ѝ. „Инструкцията“ е показател за високите му, изпреварващи развитието ѝ изисквания, които той поставя пред нея, поради което много от тях реално се осъществяват след десетилетия.

Резултат от стремежа му за набавяне на действително ценни трудове на чужди езици за фонда на библиотеката са и редица библиографски списъци, изготвени лично от него, като осигурява и средствата за тяхното купуване. Под неговото ръководство се набавят и голям брой чуждозикови речници, „защото съществуващите са малки и недостатъчни“ (274, с. 117), а справочният фонд на библиотеката значително се обогатява, като се разширяват езиковите му рамки.

И ако Марин Дринов дава указания главно за набавяне на книги от Русия, Иречек настоява да се купуват книги и списания от Австрия, Франция и Германия, като се създават връзки с европейски книжарници и се използват антикварните им каталози. Благодарение на списъците, съставени лично от Иречек, в библиотеката постъпват стотици съчинения на западноевропейски автори от областта на историята, географията, за Турция и балканските страни и др.

Грижата му за опазване на фонда ѝ за бъдещите поколения намира израз в създадения от него „Правилник за заемане на книги от Българската народна библиотека“ (274, с. 113-115), който е отпечатан и поставен за сведение на читателите ѝ. Дошъл от страна с традиции в опазването на книжовното наследство, в него Иречек дава ценни напътствия и указания за съхранението на събраното в библиотеката книжовно богатство.

Въпреки че Иречек пристъпва добросъвестно и отговорно към организацията на библиотеката и поставя пред нея значими цели и комплекс от полезни задачи, работата по осъществяването им не върви.

Без резултат остават и опитите му да измести библиотеката от крайно неподходящото помещение, в което са разхождат „страшно много мишки“ Натъпканият в сандъци фонд, пълният хаос, царящ в нея, липсата на каталози и подходящ персонал го обезкуражават, спохождат го мисли за напускането на България.

На високите му претенции към библиотекаря „да знае няколко чужди езици, най-малко френски, немски и руски, да има познания във всеобщата литература, и да знае да пази точност и ред“ (274, с.106), както и да познава

библиотечната наука, по това време в България не отговаря никой, а в библиотеката се назначават лица, които не могат да се справят със задачите ѝ, произтичащи от нейния статут на национална институция.

Много автентични сведения за състоянието на библиотеката през началния период на създаването ѝ намираме в неговия „Български дневник“. Преведен и издаден в България през 1932 г. благодарение на Стоян Аргиров, той е ценен документ за политическата и културната атмосфера в страната от средата на 80-те години на XIX век.

Разочарован от българската действителност, на 29.01./10.02.1884 г. Иречек записва в своя „Дневник“: „Библиотеката със своите безредици, с леността и неспособността на двамата чиновници Манчов и Лукин, ми създава много малко радости. Написах един предварителен рапорт за всичко, което съм видял, обаче приемането не напредва, защото списъците се правят сега. Така например никакъв списък на старините, нито някоя книга, в която да са вписани по ред. Кога ще се пренесе в гимназията, досега не е известно. Служебни часове са 9-12, 4-8 вечер и се работи при лампи” (273, с. 453).

На 14/26 февруари 1884 г. той отбелязва: „От блатистата джамия получих ревматизъм. Библиотеката в джамията е заразително място” (273, с.465).

Очевидно работата в библиотеката не върви и това го потиска, от друга страна, пречка за осъществяване на намеренията на министъра учен, е атмосферата в обществения живот, породена от доминиращите в народа и в част от интелигенцията „ниски чувства на злоба, завист и отмъстителност” (353). Невиждащ нищо насърчително в тази типична за младата българска държава ситуация, К. Иречек я определя като „жалостна самонадеяност и самонадеяна неспособност” (208, с. 38).

Разделяйки се с България в края на август 1884 г., Иречек успява да убеди Министерството за директор на библиотеката да бъде назначен Васил Д. Стоянов (1839–1910), придобил библиотечна компетентност от продължителната си работа в библиотеката на БКД, чийто основател е.

Иречек си заминава разочарован от условията в България, защото неговите идеи и изисквания за развитие на просветните и културните институции значително изпреварват реалните възможности на страната за осъществяването им, но със стореното от него за България от 1879 до 1884 г. той има приноси не само за утвърждаването на първите ни културни институции и за развитието на образователната ѝ система, но и за еволюцията на библиотекознанието и постепенното му утвърждаване като наука веднага след Освобождението, въпреки противоречивата културна среда, която цари по това време у нас*

---

*По-подробно за цялостното присъствие на К. Иречек в духовното и културното пространство на България вж. изследването на Георги Василев. Чужденците в българската следосвобожденска култура. – С., 2001, с. 48-90, 192-295.

Много от идеите му за неговото развитие, отразени в написаните от него рапорти, записки, доклади, инструкции и правилници, се осъществяват доста по-късно, а делото му за утвърждаването на Народната библиотека в София е продължено от Васил Д. Стоянов, който я ръководи успешно от 1884 до 1894 г.

Година след заминаването на Иречек от България несеквалата идея за обединение на Княжеството с Източна Румелия, подкрепена от правителството на Петко Каравелов, се осъществява. Съединението, станало на 6.09.1885 г., откроява България като една от големите и силни държави на Балканите, успяла сама да отмени Берлинския договор. Пред страната се разкриват нови стопански, политически и културни възможности за развитието ѝ, резултат от гравидната държавническа дейност на Стефан Стамболов.

През 1888 г. отваря врати и първото българско Висше училище в София, прераснало през 1904 г. в Софийски университет. В него се подготвят учители за гимназиите и класните училища, прависти за съдебното дело и чиновници за държавната администрация. Професорите превръщат Университета и в център на българската наука, за развитието на която спомага и Университетската библиотека, основана веднага със създаването му.

1.3.3. Константин Величков

Характерна особеност на управлението на Княжеството в следосвобожденските десетилетия са честите и непрекъснати промени в изпълнителната власт, включително и в Министерството на народното просвещение.

Към края на XIX в. социалнополитическата ситуация в България е напрегната, тъй като се ускорява първоначалното натрупване на капитали. Новият министър председател Константин Стоилов – доктор по право на Хайделбергския университет, съставя кабинет, в който поста министър на народното просвещение съгласно желанието на по-голямата част от българската интелигенция получава писателят **Константин Величков** (1855–1907) – известен общественик и политически деец, участник в националноосвободителните борби против османското владичество и краен русофил. След Освобождението като директор на народното просвещение на Източна Румелия осъществява важни реформи в областта на образованието и културата (342), продиктувани от стремежа му да ги издигне до европейските стандарти.

Член на Народната партия, известна като „партия на съединистите“, той посреща с въодушевление Съединението на Княжество България с Източна

Румелия и става един от първостроителите на модерната българска култура, в която отрежда заслужено място на книгите и на библиотеките, отдавайки целия си личностен път за духовното извисяване на нацията.

Роден в Пазарджик (1855), по препоръка на Стефан Захариев К. Величков е изпратен да учи в цариградския лицей „Галата сарай“, уреден по френски образец. Завръща се в родния си град през 1874 г. с научната степен „лисансие по литература“ и едва 19-годишен е избран за председател на основаното през 1862 г. читалище „Виделина“. От 1876 г. е и негов библиотекар и съдейства за обогатяването на читалищната библиотека с книги.

Една от най-образованите личности на своето време – писател, поет, преводач и художник, той поема задълженията си на министър с дълбоко разбиране за предстоящите задачи в полето на образователната система и културата.

Ценител на книгите, на библиотеките и изкуството, те заемат централно място както в неговия личен живот, така и в амбициозната му културна политика, поради което отделя специално внимание и на тяхното нормативно и законодателно осигуряване (98).

Идейната позиция на министър Величков е, че само просвещението е в състояние да възроди страната и да укрепи вярата в нейното бъдеще. Той е радетел за широко разпространение на образованието с цел „училището да създаде мощна по знания, дух и по характер интелигенция“ (480, с. 74). И подчинява работата си в просветното ведомство за реализирането на своите идейни виждания (191).

За да се подобри организацията на учебното дело, през 1895 г. той основава сп. „Училищен преглед“ като орган на МНП и създава към него Висш учебен съвет и Постоянен учебен комитет, които имат за задача да обмислят и решават всички въпроси, свързани с уредбата на образованието, да обсъждат законопроекти, правилници, програмите на учебните заведения и методите на обучение. Учредяването на тези съвещателни органи е резултат от виждането на К. Величков за необходимостта учебно-възпитателният процес да се ръководи от дългосрочен план, съставен върху историческите особености на страната и с ясни перспективи за бъдещите цели на държавата.

Не е случайно, че именно той е първият български министър, който проявява специални грижи за библиотечното законодателство. Отношението си към библиотеките показва и в своите изключителни „Писма от Рим“ (1895). Писани във Вечния град – убежище за всички таланти, те отразяват неговата богата душевност, култура и познания във всички области на изкуството – архитектура, живопис, скулптура. Едно от най-дълбоките от тях е посветено на Ватиканската апостолическа библиотека. В него той показва не само широката си осведоменост за многовековната ѝ история, за състава на нейните колекции и папския архив, за ролята на просветените папски представители за възходящото ѝ развитие, но и за мястото ѝ в световните културни процеси. За него

„историята на Ватиканската библиотека е едно бляскаво свидетелство за великата и благодетелна роля, която папството е играло във възраждането на науките, на изкуствата и литературата” (78).

Сигурна съм, че, изучавайки богатствата и традициите на тази световна академия, той е размишлявал и за състоянието на българските библиотеки, за бедността на книжните им фондове и е правил отчайващи аналогии между нашите и европейските културни реалности, спохождали са го и идеи, и мечти за тяхното бъдещо възможване и у нас.

Разбирайки значението на ученическите библиотеки за просветното и духовното израстване на младото поколение, с „Окръжно № 2002 от 22.02.1895 г. до директорите на държавните учебни заведения” той насочва вниманието им към ролята на извънкласното четене и ползата, която могат да допринесат ученическите библиотеки. Констатациите му за състоянието им са тревожни, защото „дето ги има и доколкото ги има, тъй също не са така организирани, щото правилно да послужат на учениците за тяхното самообразование. Не е скрито за никого изобщо, че въпросът както за ученическото прочитанье, тъй и за наредбата на ученическа библиотека при всяко училище досега е бил незадаван или поне замълчаван” (480, с. 9-10).

С подобна насоченост е и Окръжно № 19882 от 16.12.1896 г. (480, с. 280), в което нарежда учителите да разпределят наличните в ученическите библиотеки книги по области на знанието и с оглед на възрастта на учащите се. Изисква да се провеждат литературни беседи с учениците, в които учителите не само да ги запознават с научни и художествени произведения, но и да ги приучват към анализ и критично мислене, надявайки се, че по този начин ще провокира полезни инициативи в ученическите библиотеки.

Величков съзнава, че мисията, която той възлага на ученическите библиотеки, няма да бъде изпълнена, ако фондовете им не се организират правилно и ако в тях не постъпват редовно нови и полезни издания.

В утвърдения от него през 1896 г. пръв „Правилник за ученическите библиотеки и читални при средните и специални учебни заведения” не само регламентира тяхното създаване, но и ясно конкретизира задачите им: „Да допълнят добитите в училището знания, да доразвият и усъвършенстват умствено, нравствено и естетически” (525) подрастващото поколение. В „Правилника” се дават и полезни указания за организацията на фондовете им, за начините за заемането им за домашно ползване, за тяхната проверка, както и за създаване на ученически библиотеки и читални. В документа Величков обръща внимание и на ролята на извънкласното четене на добре подбрани по съдържание книги, преследвайки значима цел: „да се помогне на учениците, та кога свършат учебното заведение, да имат закръглено и системно научно и литературно образование и начетеност“ (525, с. 1242).

С цел да се подобри качественият състав на фондовете на училищните

библиотеки, сътрудници на МНП изготвят и първия списък с 402 подобрани заглавия, които се препоръчват за набавяне в тях, поради убедеността, че чрез четенето им ще се разшири кръгът от полезни познания на учениците, ще се повдигне както общата им култура, така и културата им на четене. Одобреният от министъра списък е изпратен на училищата с „Окръжно № 3997 от 29 април 1897 г.” (528, с. 1-18).

В краткото предисловие към него се отбелязва, че засега министерството си е позволило да включи и някои книги, които не отговарят на поставените високи изисквания, но е било принудено да го направи, имайки „пред вид бедността на нашата литература“ (528, с. 1), и обещава, че присъствието им ще бъде временно, като при възможност ще ги замени с „нови по-добри издания“ (528, с. 1).

Дори беглият преглед на списъка подсказва, че е направен сериозен опит в него да попаднат всички значими творби, създадени по това време в българската литература. Водещи позиции имат Вазов, представен с 23 книги, и Шекспир – с 15. От родната литература са застъпени Ст. Михайловски – 7 книги, В. Друмев с „Нешастна фамилия“ и „Иванко“, известните мемоари на З. Стоянов и Ст. Заимов, Алеко Константинов с „До Чикаго и назад“ Достояно място е отредено и на класиците на руоката литература, сред които водещи са И. С. Тургенев – 6 книги. А. С. Пушкин – 4, Н. В. Гогол – 4, М. Ю. Лермонтов – 3, и др. Западноевропейската литература е представена с творби на Ж. Верн – 6, В. Юго – 5, Майн Рид – 3, Едмондо де Амичис, Х. К. Андерсен и др. Включени са и преводни съчинения по история (К. Иречек – „Българското княжество“ и „Българска история“), биографии на известни личности като Гарибалди, Песталоци и др., както и книги от областта на географията, педагогиката, морала и религията, изграждащи светогледа на учениците.

Независимо от добрите намерения, кодирани във Величковия „Правилник“, създаването на училищни библиотеки се осъществява бавно – главно поради липса на достатъчно държавни средства.

Изследователката на ученическите библиотеки в България през периода 1878–1914 г. Елена Кирова отбелязва, че „поради липса на културна статистика от този период не сме в състояние да посочим броя на ученическите библиотеки нито за времето преди мерките на К. Величков, нито след това (319, с. 396), но от проведената от „Българско отечество“ анкета през 1901 г. за състоянието на библиотеките в България се вижда, че са създадени едва 116 библиотеки към училища, докато самите те са около 3000.

Макар че вложените в „Правилника“ идеи се осъществяват частично поради вечния недостиг на финанси, той е показател за стремежа на държавата и лично на министър Величков да реши нормативно част от проблемите на училищните библиотеки.

През 1881 г. като депутат в Областното събрание на Източна Румелия К.

Величков активно съдейства за приемането на „Закон за свободата на печата“ (157) в областта, с който се осигурява първото за България депозиране на печатните произведения в Областната библиотека на Източна Румелия, благодарение на който до Съединението редовно постъпват всички книги, отпечатани в нея.

Петнадесет години по-късно, през 1896 г. Величков се заема и с подхващания, но изоставя проблем за запазването на българската национална книжнина, като внася в Народното събрание законопроект за безплатното депозиране на печатните издания в двете народни библиотеки в страната. В изложението на мотивите по законопроекта той аргументира неговото политическо, социално и интелектуално значение. Като се позовава на опита, богатите си впечатления и наблюдения от редица страни, той уведомява народните представители, че почти всички европейски държави влагат национален характер в дейността за събиране на писмеността си и са въвели законодателни мерки. Той поставя въпроса и за регистрацията на безплатно депозираната печатна продукция като основа на националната библиография. Настоява Народната библиотека „да се задължи периодически да публикува описи на приетите съчинения и чрез тях по-лесно да се запознава публиката с тези съчинения“ (77). На 31.01.1897 г., благодарение на блестящата му защита от К. Величков законът е приет. Като резултат от закона всички издателства в страната се задължават да депозират по два екземпляра в народните библиотеки в София и Пловдив. На Софийската народна библиотека се възлага задачата да издава тримесечен библиографски бюлетин за постъпилите книги. Така България, следвайки опита на цивилизованите страни, първа от балканските държави създава условия и поставя началото на текущата си национална библиография (194). (За ролята на същия закон вж. и 5.2.)

Важно място в политиката на правителството на К. Стоилов заема дейността за развитието и подпомагането на изобразителното изкуство, поради което К. Величков успява да осъществи години лелеяната идея за създаване на Рисувално училище и в България. Като поема управлението на МНП, той възлага на членовете на Дружеството за поддържане на изкуствата Антон Митов, Иван Мърквичка и Иван Д. Шишманов да подготвят законопроект за създаване на Рисувално училище. Внесен в 8. ОНС в края на ноември 1895 г. и защитаван от министъра художник К. Величков, той среща голяма съпротива от страна на опозицията, но въпреки това законопроектът е приет. Една година по-късно, на 14.10.1896 г. Държавното рисувално училище е открито, като за негов директор е назначен чешкият художник Иван Мърквичка (410). Сред първите му преподаватели са Антон Митов, Ярослав Вешин и професорът по скулптура Борис Шатц. Паралелно с откриването на училището, което по-късно прераства в Художествена академия, е създадена и неговата библиотека, чийто първи библиотекар е художникът Антон Митов – възпитал поколения талантиви живописци.

Създаването на Рисувалното училище дава тласък в развитието на изкуството в България. То образова много учители за гимназиите, възпитава първата генерация български художници, като някои от тях стават и първите български професори в областта на живописата и скулптурата*. Появяват се първите изложби, издигат се паметници на заслужили за българската свобода личности: Васил Левски, Докторският паметник, Руският паметник, паметникът на Цар Освободител, които са дело на известни чуждестранни скулптори. Всичко това става с далновидното участие на Константин Величков, въпреки пълното му съзнание за изостаналостта на българската култура.

Израз на грижата на К. Величков към събирането, записването и опазването на „народните ни умотворения, обичаи и възрения“ с цел изучаването на българския бит, на „народните ни правни възгледи и убеждения“, е Окръжно № 17368 от декември 1893 г., насочващо към тяхното издирване и грижливо опазване, като важен източник за изследвания на българското народно обичайно право (79, с. 1187-1188).

За да се прекратят повреждането, унищожаването и изнасянето от чужденци извън България на „твърде ценни във всяко отношение за нашето историческо минало вещи“, паметници и антики и в подкрепа на приетия от Народното събрание „Закон за издирване на старини и спомагане на научните и книжовните предприятия“ (1890) през 1895 г. министър Величков подписва специални „Наставления за събиране на археологически и етнографически паметници и материали“ (79, с. 1189-1191), с които изисква учителите и свещениците да насочат вниманието си към издирване на старини, запазването и изпращането им в Народния музей, поставил си за цел да събере и запази всички паметници, които имат „някакво научно, художествено или културно значение за миналите времена в историческия живот на страната ни“ (79, с. 1189).

Към значима събирателска дейност на националното ни книжовно наследство – на нашите вестници и списания, издавани преди Освобождението в пределите на Турция, Влашко и Сърбия, е насочено и неговото Окръжно № 4465 от 20.X.1896 г. „Събиране на стари вестници и списания в Народната библиотека“. Като изяснява важността им за нашата историография и новата ни история, министърът апелира към тяхното издирване и предаването на тези „драгоценни източници“ единствено на Народната библиотека в София, в която са „гарантирани от всяко по-нататъшно изчезване“ и така стават достояние на цялата четяща и интересуваша се от тях публика (79, с. 1193). Убеден, че в Народната библиотека те се запазват за идното поколение, което – водено от научен интерес към миналото ни – ще търси „в тези именно паметници да види как се е проявил народният дух в началото на новия ни исторически жи-

---

*Интересни факти за създаването на Държавното рисувално училище излага в мемоарната си книга художникът Александър Божинов. Минали дни. – С., 1958, с. 30-38.

вот“ (79, с. 1193), К. Величков настоява те да се предават на националната ни книгохранителница.

Министерството на просвещението, оглавявано от К. Величков, в самия край на XIX век отприщва неподозирани дотогава възможности за повдигане на културния ръст на младото българско Княжество. Неслучайно Симеон Радев го причислява към изтъкнатите строители на нова България.

Идеолог на създаването, организацията и управлението на училищните библиотеки, Величков формулира мисията им, техните цели и задачи, които звучат съвременно и днес – сто години след неговата ранна смърт. Той разработва и част от проблемите на комплектуването на фондовете им, засягайки въпроси на техния състав и качествен подбор. Изяснява и ролята на четенето в процеса на духовното израстване на младото поколение в бъдещи градители на държавата. Цялата му дейност заедно със законодателните и нормативните документи, които утвърждава К. Величков, му отреждат заслужено място сред първите следосвобожденски строители на българската култура, библиотекознание и библиография от края на XIX век.

1.3.4. Иван Д. Шишманов

На 5.V.1903 г. е оповестен новият правителствен кабинет на безпартийния Рачо Петров, в който портфейлът на министър на просвещението е даден на университетския професор д-р **Иван Д. Шишманов** – „ерудит, човек с богата политическа култура, черпана от изворите на социалния реформизъм“ (463). От 1879 до 1903 г. поради честата смяна на кабинетите това министерство е оглавявано от 34 министри, мнозина от които го ръководят само по няколко месеца. Например през 1880, 1881, 1887 и 1894 г. са направени по три промени, а през 1886 г. – четири (337, с. 173), поради което резултатите от образователната система са далеч от желаните.

Иван Д. Шишманов (1862–1928) поема министерския пост във време, в което на Балканите е неспокойно. В Македония и Одринска Тракия избухва Илинденско-Преображенското въстание (1903), албанското освободително движение набира сили, отношенията между България и Османската империя са в състояние на военна тревога, а между България, Сърбия и Гърция взаимните подозрения са основна характеристика на междудържавните контакти.

Проф. Ив. Д. Шишманов и преди това не е чужд на работата на МНП. След дипломирането си в Женева и защитата на докторат по проблемите на експерименталната психология в Лайпциг при проф. Вилхелм Вунд с най-ви-

соката оценка – „*magna cum laude*”, е привлечен на работа в това ведомство като началник на отделението за средните училища (1888–1892). Като сътрудник на министър Г. Живков той е един от неговите най-ценни помощници, а по всеобщо признание е истинският автор на Закона за народното просвещение от 1891 (2, с. 175; 279), в който начертава широкообхватна, демократична просветно-образователна програма за развитието на учебното дело, средното и висшето образование в България, които да я издигнат в национален и международен план.

Мотивите му за напускането на професорската катедра в Университета, за чието създаване полага много усилия, и за приемането на длъжността в министерството са патриотични и родолюбиви. „Аз приех да стана министър – пише той, – за да изпълня един свещен дълг предвид опасността за отечеството. Само този мотив и никой друг не ме е накарал да напусна професорската катедра” (377).

Проф. Ив. Д. Шишманов влиза в правителството, решен да остане верен на политическите си принципи за „демократия, толерантност и честност” (377).

С цялостната си политика за формирането на специфичния облик на българската образователна система, наука и култура, в полето на които развива кипяща дейност, той се утвърждава като една от най-значителните личности в културното строителство на българската държава от края на XIX и първата четвърт на XX век, като сам става личност институция.

Създаденото от него в тези области, както и ролята му за развитието на библиотечното, читалищното дело и библиотекознанието са безспорен капитал в духовната история на България.

Привърженик на широкото общо образование, в което вижда предпоставка за културното развитие на целия народ, той се стреми да засили европейските елементи в него върху основата на истински демократизъм. В желанието си да европеизира българската образователна система, той непрекъснато подчертава, че не бива чрез западното влияние да обезличаваме самобитността на своята национална култура, и настоява да бъдем европейци, но да останем преди всичко българи.

Шишманов е един от основателите на Висшето училище в София (1888), на чието създаване, прерастване в университет и утвърждаване посвещава почти четири десетилетия – до смъртта си през 1928 г. Извървял пътя от извънреден преподавател (1888–1889) до редовен професор (1894), действителен член на БАН (1902) и титуляр на Катедрата по сравнителна литературна история в Университета (1911–1918, 1924–1928), той се изгражда като авторитетен литературен историк, фолклорист, етнограф, народовед, читалищен деец, библиотековед и общественик.

В продължение на четири десетилетия той чете лекции по културна история, обща история на литературата, история на източните литератури, теория на народната поезия, начало и развитие на литературната история, сравнител-

на литературна история на Ренесанса в Италия, сравнителна история на западноевропейските литератури – от Средновековието до XVIII в. включително, демонстрирайки завидна ерудиция и осведоменост – високо оценени и от чуждестранните учени, с които общува по различни поводи. С основание в бележките си за България италианският публицист Вико Мантегаца го определя като „най-учения, най-културния и най-интелигентния българин” (цит. по: 663, с. 15).

Едва 27-годишен основава и в продължение на 18 години редактира безплатно „Сборник за народни умотворения, наука и книжнина” (1889), чиито томове изиграват основополагаща роля за развитието на българската наука. Заедно с „Периодическо списание на Българското книжовно дружество” те са единствените академични издания, чрез които постиженията на българската наука, етнография и литературна критика стават достояние на Европа, а с публикацииите си тук по проблемите на етнографията ни Ив. Д. Шишманов се утвърждава като неин пръв теоретик и основоположник. Сборникът се появява почти едновременно с неговия син, поради което през целия си живот го нарича „моето второ дете”. Тук, в т. I Шишманов публикува своето първо голямо изследване „Значението и задачата на нашата етнография”, за което проф. М. Драгоманов ще каже на дъщеря си: „Трудът на твоя мъж е много зряла и солидна работа за толкова млад учен” (692, с. 465). Авторитетното сътрудничество на български и чуждестранни изследователи като М. Цепенков, А. Трифонов, Ст. Н. Шишков, Е. Каранов, М. Драгоманов, И. Поливка, К. Иречек и др., както и характерът на публикациите го превръщат в издание с висока научна и културна стойност.

Благодарение на европейската си подготовка и на изисканото си поведение Шишманов има огромно влияние върху своите студентите. На много от тях помага и успява да подготви школа от млади учени, достойни да развиват българската наука и култура. Затова не бива да се изненадваме, че от средата на студентите му израстват личности като Михаил Арнаудов, Боян Пенев, Стефан Младенов, Васил Пундев, Димитър Михалчев, Константин Гълъбов, Божан Ангелов, Цветан Минков, Стилиян Чилингиров, Ст. Л. Костов и много други, които, следвайки го, превръщат служенето на България и на науката в своя съдба.

Като резултат от амбициозната си образователна програма създава държавно училище за подготовка на учители, работещи с децата в предучилищна възраст, създава медицински кабинети в средните училища, спестовни ученически дружества, основава разнообразни девически професионални курсове, пръв предлага и защитава закон за строеж на специални училищни сгради за основните училища, основава първите средни девически педагогически училища в страната, издава специално окръжно, с което забранява телесните наказания в учебните заведения (117). Създава, основава, изгражда, защото е убеден, че училището наред със знанията трябва да дава „възпитание семейно, обществено и политическо, умствено, нравствено и естетическо” (160) и да

формира граждани, които са готови да служат на високи нравствени национални идеали.

Негово дело са първата детска забавачница, Институтът за слепи, Училището за глухонези, Учителско-лекарският съюз, чрез дейността на които цели изостанала България да постигне по-бърз напредък в изграждането на ценностна система, ориентирана и към онези, които имат необходимост от повече внимание и човечност.

Цялостната образователна политика на проф. Ив. Д. Шишманов, изградена въз основа на негови проучвания на опита на редица страни като Сърбия, Гърция, Русия, Норвегия, Австро-Унгария, Франция, Дания и др., дава богати резултати. Тя е била обект на вниманието на редица изследователи (465; 462; 335; 337), които аргументирано доказват, че ефектът от нея надхвърля всичко постигнато до него. Например през учебната 1887/1888 година в цялата страна има 99 класни училища (5 мъжки, 9 девически и 85 смесени), които са посещавани от 4151 ученика и 1452 ученички, обучавани от 304 учителки; през 1905/1906 учебна година училищата са 199 (47 мъжки, 23 девически и 129 смесени) с 15 087 ученика, 6685 ученички и 939 учители (159, с. 94, 100). Увеличава се и броят на средните училища в България. От 50 през 1902/1903 г. те стават 61 през 1905/1906 г., в резултат на което нараства и броят на грамотните българи. Ако през 1900 г. те са 23,87 %, през 1905 г. са 27,91 %, а броят на грамотните жени от 11,21 % се увеличава на 14,67 % (159, с. 105).

Чувствително се повишава и броят на постъпилите студенти в Софийския университет, което виждаме и от следните данни (334, с. 71):

Години	1902/1903	1903/1904	1904/1905	1905/1906
Мъже	500	616	829	835
Жени	45	89	117	117
Общо	545	705	946	952

Подобрява се и съставът на университетските преподаватели. През учебната 1903/1904 година те са 51, от които 46 българи, 2 чехи, 1 руснак, 1 хърватин и 1 немец. Всички са специализирали в престижни университети и повечето са млади хора – едва 14 от тях са на възраст над 45 години (334, с. 136).

Приведените данни убедително потвърждават тезата на изследователите на образователното дело, че активната и целенасочена училищна политика на проф. Шишманов дава не само полезни за българската просвета резултати, но и че той е един от най-успешните министри на просветното ведомство от началото на XX век.

Пак в името на бъдещото съзидане на българската наука и култура ръководеното от министър Шишманов ведомство отпуска стипендии на млади

българи да следват в чужбина, други изпраща на специализации и в научни командировки, като сам изработва правилник за условията, при които те се дават. Определящо в него е изискването „лицата, изпращани в бъдеще на конгреси или изложби, или натоварени с известна специална работа” (537) да се задължават да четат реферати на конгресите и да представят обезателно доклади за изпълнената мисия, както и да се дава публичност на резултатите от тези участия. С тази цел се поставя началото на издаването на „Известия за командированите от Министерството на народното просвещение“, от които до 1906 г. са отпечатани три тома (268).

Сред командированите за периода 1903–1906 г. са редица млади и надеждни учени от Софийския университет, както и над 250 актьори, писатели, музейни работници, художници, археолози, учители, които след видяното и наученото в чужбина се връщат по-убедени за работа в полето на българската наука и култура.

Ценни свидетелства за преживяванията от дотсега с европейската култура и резултатите от своите командировки са ни оставили проф. Михаил Арнаудов, Стилиян Чилингиров, проф. Константин Гълъбов (683), Елин Пелин (188), П. К. Яворов, на които Шишманов създава и добри условия за творческо развитие, достойно оценено от тях (379; 688).

Определено проф. Шишманов е имал усет и верни критерии за възможностите на хората, които е изпращал в чужбина, защото всички те стават значими имена в научния и книжовния ни живот, оплодявайки го и с резултатите от своите прояви.

В своята програма министър Шишманов като една от най-духовните личности на своето време отделя значително място на културните институти и полага специални грижи за тяхното създаване, тъй като чрез тях България се стреми да се приобщи към хуманистичната западна култура.

Затова втората главна задача на своето министерство той вижда в създаването на дружества, библиотеки, театри, музеи, изложби, галерии (534).

На него дължим основаването на първото българско частно музикално училище (1904), идеята за разделянето на Народния музей в София (1892) на Етнографски (1906) и Археологически (1909) музей, намирането на средства за построяването на сградите на Народния театър и Рисувалното училище и др., на които възлага отговорни национални задачи – да стимулират развитието на българското изкуство и научните изследвания, като осигурява и финанси от държавния бюджет за реализацията им.

Познаващ отблизо неговата просветно-патриотична дейност, в края на 1906 г. – дни преди откриването на сградата на Народния театър, художникът Антон Митов пише до него писмо, изпълнено с признание за делата му и с надежда за помощ, в което четем: „Ти като министър издигна зданието на Народния театър и като такъв сега от тебе зависи да въздигнеш и зданието на

Българската академия на изкуствата. Нека ми бъде позволено да ти кажа приятелски, че тези две твои дела ще останат с време най-великолепните и най-трайни паметници на твоята деятелност като министър, защото всичко друго може да бъде изменяно, но не и гордостта и славата, че си построил тези храмове на висшата българска култура и изкуства” (382).

Шишманов предприема и решаващи мерки за построяването на новата сграда на Народния театър, чието откриване на 3.01.1907 г. за съжаление, чисто по български, му донася само огорчения. Освиркването на княза при откриването на Народния театър довежда до затваряне на Университета и уволнението на преподавателите, проявили солидарност със студентите си. Мерките на кабинета не са одобрени от проф. Шишманов и на 5.01.1907 г. той е принуден да подаде оставката си като просветен министър. По този повод, споделяйки огромната си болка пред Стилиян Чилингиоров, той казва: „Как преживях тия моменти мъчно мога да ги опиша. Аз не чух пищялките на студентите от леглото си, не се стъписах пред тропота на конете, не видях побеснелия лик на княза. Но достатъчен ми беше грохотът на моето дело, което аз с такава любов творях за културното величие на България. Да знаете, колко много ми натежа моята писалка, когато, въпреки волята си, заставен, аз трябваше да си подпиша оставката? Това беше една смъртна самоприсъда, която аз сам трябваше да си произнеса, признал същевременно пред света, че стореното от мене не е за нашите условия, че то не струва нищо и че колкото по-рано се разруши, толкова по-добре ще бъде и за мене, и за другите” (663, с. 26).

Със закон от края на януари е отменена академичната автономия, увеличени са студентските такси и жените са отстранени от Университета. Това предизвиква широка негативна обществена и международна реакция. Според К. Иречек и Л. Нидерле „в България настана бой между ориенталското варварство и европейската култура“ (цит. по: 361, с. 38).

Сред институтите, предназначени да развият националната ни култура, Ив. Д. Шишманов поставя на едно от първите места и библиотеките – народни, университетска, читалищни и училищни, поради което се ангажира трайно с проблемите им в своята политика на министър на просвещението, желаещ чрез тях да види България просветена.

Познаващ огромната роля на четенето, на книгите и библиотеките в сложните процеси на духовното и нравственото усъвършенстване на човека, те заемат постоянно място както в проявите му на общественик и държавник, така и в неговото лично пространство на изследовател.

Сам чел в много от най-добре уредените университетски и национални европейски библиотеки, сред които са тези в Германия, Швейцария и Австрия, той не само издирва и проучва материали за своите изследвания и лекционни курсове, но изучава и опита им, обмисля идеи и крои планове както за помодерната уредба на вече съществуващите, така и за създаването на нови, раз-

лични по тип и вид библиотеки, които да станат част от постоянната просветна политика на държавата.

Сам Шишманов е сред притежателите на една от най-големите лични библиотеки (над 10 000 т.) в България. Свидетелства за нея са ни оставили много от неговите съвременници, сред които е и Христо Д. Бръзицов. При посещение в дома му през 1929 г., Лидия Шишманова го въвежда в работния кабинет, където той вижда: „две стаи една до друга, с големи писалища, отрупани с книги. Книги по всички стени” (55). Резултат от развитието му на четящ човек (Ното Legens) с разностранни изследователски интереси, тя несъмнено е носела и много следи от духовната му същност на учен, общественик и държавник. Тази библиотека е дарена през 1930 г. от семейството му на ЦБ на СУ. Но вместо да бъде обособена като самостоятелна библиотека и да стане обект на проучвания, тя „грижливо” е разпръсната във филиалните библиотеки, а книгите му са влети в общия фонд, така че следите ѝ изчезват.

Кои и колко от книгите му са запазени днес, не би могъл да изясни никой. Вероятно много от тях през годините са отчислявани като „остарели” и „ненужни”. Така ние завинаги сме загубили редкия шанс чрез библиотеката му да се докоснем до териториите на неговите научни пространства и дирения в полето на българската книжовност.

Познаващ ролята на собствената библиотека в живота на духовната личност, Шишманов с интерес изследва тази на забележителния педагог и библиофил Неофит Рилски (686), която е най-голямата лична библиотека у нас през Възраждането. Като прави едно от първите за България проучвания на лична колекция, той осъществява и компетентен анализ на съдържанието ѝ от позициите на историк и филолог.

По-късно тази библиотека и оставеният от притежателя ѝ каталог привличат вниманието и на Елена Кирова (313), която проучва научните и културните интереси на Неофит Рилски, предпочитанията му към определен вид литература и конкретни автори.

Иван Д. Шишманов е не само притежател на голяма библиотека, но е и рядко срещан читател, който „смила” в живота си впечатляващ брой книги. Потвърждение за увлечението му към четенето намираме и в спомените на Лидия Шишманова, която отбелязва: „Количеството книги, които Шишманов поглъщаше, беше наистина феноменално. Виждаше го да седне сутрин на креслото и да тури отядясно на пода колонка нови книги. Вечерта тоя куп беше вече наляво, прочетен. Той не познаваше друга страст, освен да поглъща книги и вестници” (692, с. 467).

Впечатлен от възможностите му да „поглъща” голямо количество книги, преди отпътуването му за България г-н Волф – директорът на библиотеката във Фрайбург, в която българският учен чете от 1919 до 1923 г., му казва: „Вашия стол аз ще туря плоча с надпис: „Тук седя проф. Шишманов непре-

късната цели три години” (683, с. 125).

Изложените тук и редица други факти обясняват трайния, нестихващ интерес на проф. Шишманов към развитието на всички видове библиотеки в България, заявен още в края на XIX в. със статията му „Народните библиотеки, техният развой и тяхната уредба” (684), в която поставя акценти не само върху образователните им и културно-просветни задачи, но и върху тяхната необвързаност с партийни пристрастия, отговарящи на демократичните тенденции в общественото ни развитие от това време.

Като рецензира две монографии на известния немски библиотековед и професор във Виенския университет Е. Райер: „Развитие и организация на народните библиотеки” („Entwicklung und Organisation der Volksbibliotheken”, Leipzig, 1889) и „Ръководство за народообразователното дело” („Handbuch des Volksbildungswesens”, Stuttgart, 1896), които отразяват съвременното състояние и постиженията в редица страни на Европа и Америка в областта на библиотеките и ролята им в развитието на образованието, Ив. Шишманов привежда и убедителни факти за резултатите от работата им. Например: Създадената през 1848 г. Библиотека към Бостънския Атенеум през 1896 г. е една от най-големите в света, чийто фонд е над 600 000 т., а персоналът ѝ е от 140 библиотекари, докато в Библиотеката на Британския музей работят 145 специалисти. През 1891 г. в САЩ има над 3803 публични библиотеки като всяка от тях е с фонд около 1000 т., чрез които се образоват хиляди американци. Авторът изтъква ролята на общините, на частната инициатива и преди всичко на американския филантроп Андре Карнеги, дарил средства за построяването на над 2500 публични библиотеки в Америка, Англия и Шотландия и на The Carnegie Institution във Вашингтон за насърчаване на научни изследвания и изобретения. Шишманов предлага и у нас като в Америка всяка община да въведе „един особен библиотечен налог” (684, № 4, с. 400), сумите от който да се използват за създаване на библиотеки, които при добра организация ще дадат полезни резултати за развитието на страната ни.

Тази негова статия, която е първата публикация в България, засягаща широк кръг проблеми на библиотекознанието, е проява на зрелите му познания на библиотековед. Като създател на българското сравнително литературознание той умело прилага методите му и в библиотекознанието, като чрез богатата фактология от библиотечния живот в западните страни илюстрира практическия смисъл на своите идеи за тяхното развитие и в България.

Определяйки библиотеката като „могъщо оръдие на просветата”, Шишманов вижда в нея институция с възможности да развива „умственото и нравственото продигане на народните маси” (524, с. 514), което ще доведе до побързото вътрешно, културно и стопанско възмогване на България. И поставя като главна цел на всяка библиотека демократично „да служи за умствените потреби на всички класове на населението – без разлика” (524, с. 506) в тяхно-

то състояние, възраст и пол.

В същата публикация Шишманов засяга и основни въпроси, свързани с комплектуването на фондовете на библиотеките за народа, като изхожда както от задачите им, насочени към общообразователното и професионалното развитие на читателите, така и от потребностите на местното население. Убеден е, че в по-малките библиотеки трябва да има „популярни съчинения, които да осветляват гражданина върху неговите политически и граждански права; в градищата, дето има занятия и индустрия, трябва работникът и майсторът или фабрикантът да намират упътвания по своя технически клон, за селата трябва да се набавят книжки със съвети по земеделието, скотовъдството; много важни са съчиненията по хигиена; за жените трябва да има книги и списания по домакинството и пр.” (524, с. 512), като препоръчва популярните съчинения, към които се проявява по-голям интерес, да се набавят в повече екземпляри.

Шишманов насочва вниманието и към комплектуването на забавна литература – повести, разкази, описания на пътешествия, книги по история и биографии на известни личности, които според наблюденията му народът „чете с наслада” Препоръчва системното комплектуване на издания, получили висока оценка от критиката чрез рецензии, публикувани в печата, както и на руска литература, за чието набавяне съветва да се използват издателски каталози.

На въпроса, кой трябва да решава кои и какви книги да се набавят в библиотеката – институцията, която дава средствата, или библиотечният комитет, Шишманов отговаря така: „Една строга цензура не само, че не дава резултатите, които се очакват от нея, а напротив – отбива съвсем народа от библиотеките, основани уж за него. Освен това въпросът е в това, кой има по-добър вкус, цензорът или народът” (524, с. 514). За него е важно при набавянето на книги библиотекарят и библиотечният комитет да се съобразяват и с „желанията на читателите, изложени тям устно или писмено в особена книга” (524, с. 511).

Така Шишманов пръв разработва едни от най-важните принципи на комплектуването на фондовете на библиотеките за народа и насочва към използване в неговите процеси на издателските каталози и на критичната библиография, като се имат предвид задачите им и интересите на техните читатели.

Като министър Ив. Д. Шишманов полага изключителни грижи и за създаването на училищните библиотеки и утвърждаването им като неотменна част от образователната система на страната.

Основен извор за концепцията му за ролята и предназначението им е Окръжно № 15586 от 9.X.1903 г., изпратено до директорите на пълните средни и специални учебни заведения и окръжните инспектори, в което дава „подробни упътвания за уредбата на ученишките библиотеки” (535). В него министърът споделя впечатленията си, че в нито едно българско училище няма добре уредена ученическа библиотека и че те не оправдават целите, за които са създадени.

В този документ той развива цялостна и модерна европейска концепция

както за задачите и функциите на училищните библиотеки, така и за ролята и качествата, които трябва да притежава учителят библиотекар. „Един идеален учител-библиотекар би трябвало да бъде не само тънък познавач на детската душа, не само отличен педагог, но и да притежава универсални познания и да бъде в течение на преподаването на всеки предмет” (535, с. 322). Като критикува скромната роля на „механични раздавачи”, която най-често изпълняват учителите библиотекари, той им поставя като основна задача да полагат системни усилия всеки ученик да придобие необходимата култура за самообразователно четене и необходимите умения, знания и навици за самостоятелна работа с книгата. В процеса на общуването с учениците изисква библиотекарят да проявява определени качества: общителност, тактичност, лично обаяние и уравновесеност, като по този начин набелязва същностни черти в характеристиката на професиограмата на училищния библиотекар, които са валидни и днес.

Професорът настоява педагозите да поощряват любознателността на учениците и да ги приучват към системно четене и любов към книгата, както и да създават у тях умения и навици за критично мислене, за самостоятелна работа с книгата, като ги привикват да си водят дневници за прочетените книги и да умеят да беседват върху тях.

Демонстрирайки познанията си и в областта на библиотечната педагогика, Шишманов изяснява и ценностноориентиращата функция на четенето, формираща светогледа на ученика и възможностите да се усвояват морални и естетически ценности, полезни за бъдещите граждани на обществото.

Така той полага основите на педагогическата наука в работата на училищните библиотеки, като утвърждава педагогическата им функция и насищането ѝ с духовни ценности.

Като министър полага системни грижи и за комплектуването на училищните библиотеки с качествени книги. Чрез поредица от специални окръжни нарежда в тях да се набавят съчиненията на д-р Петър Берон (415), на П. Р. Славейков (416), на д-р Иван Селимински (417), както и екземпляри от „Кориолан”, „Макбет” и „Хамлет” (418), издадени от учителя в Русенската мъжка гимназия Т. Ц. Трифонов.

Иван Д. Шишманов е разбирал, че библиотеките ще дадат очакваните резултати, само ако в тях работят високообразовани личности, които имат и специални познания в областта на библиотекознанието. Затова като университетски преподавател формира у студентите си интерес към работата в библиотеките и в полето на библиотекознанието. Поради този факт не е изненадващо, че от средата на неговите възпитаници израстват личности като Велико Йорданов – бъдещ директор на Народната библиотека и неин историк, Ячо Хлебаров – библиотековед и организатор на читалищното дело в страната, Стилиян Чилингиров – бъдещ директор на Народната библиотека и историк на читалищата, Васил Класанов – бъдещ директор на Шуменската народна библиотека и

редактор на читалищни периодични издания, и др. Те посвещават делата си на културното строителство, на библиотечното и читалищното дело, като в публикацииите си разработват система от възгледи за библиотекознанието и се изграждат като негови теоретици и верни следовници на своя учител.

С подкрепата на Шишманов е белязана и появата на първите две жени в българското библиотекознание – д-р Мара Тодорова и Маргарита Димчевска, които навлизат в него след Първата световна война. Техните приноси в градежа на библиотекознанието ни ще изясня в следващите глави.

Като министър Шишманов провежда твърда политика на подкрепа и ангажираност към всички библиотеки, заявявайки, че „освен държавните библиотеки министерството има да се грижи за голям брой общински библиотеки, пътуващи библиотеки, читалища и пр., като предвижда в бюджета си специални за тая цел субсидии” (682), които до 1907 г. са в размер на 5000 лв. Макар и твърде скромна, с тази сума министерството подпомага откриването на нови читалища в страната, библиотеките им и театралната им самодейност.

Сред въпросите, които занимават министър Шишманов, е и този за характера на двете държавни библиотеки в София и Пловдив. Дали те трябва да имат „характер повече на университетски библиотеки или да служат повече на нуждите на по-широката читающа публика”? (682). В спора се оформят две противоположни становища. Личното му мнение е, че след като вече имаме научна библиотека към Университета, Народната трябва да остане за ползване от народа, но това негово убеждение среща съпротивата на Пенчо Славейков – по това време неин поддиректор, който смята, че Народната библиотека не е библиотека за масите, а за лица с високи научни и литературни интереси. След време концепцията на Славейков надделява и спорът затихва, особено след като през 1907 г. професорът си подава оставката като министър – израз на недоволството му от отношението на Фердинанд към Университета.

Продължавайки започнатото от К. Величков, проф. Шишманов отделя сериозно внимание на международните научни контакти и запознаването с полезен за България чуждестранен библиотечен опит. С такава цел през 1905 г. командирова Пенчо Славейков – зам.-директор на Народната библиотека, и Стоян Аргиров – директор на Университетската библиотека. Първият е изпратен да проучи цялостното устройство и работата на библиотеки във Виена, Хале и Париж (649), а на Аргиров е възложено да анализира изцяло организацията не само на университетските, но и на народните библиотеки във Виена, Мюнхен, Франкфурт, Марбург, Гьотинген, Хале, Лайпциг и Берлин с цел „да се поставят те и у нас на висотата, на която им се пада да стоят, ако искаме образованието, което дават училищата, да бъде същинско и трайно, а не само привидно, както е досега“ (401).

За съжаление се оказва, че техните отчети не са публикувани в създадените „Известия за командированите от Министерството на народното просвещение

ние”, но затова пък се натъкнах на любопитния доклад на художника Антон Митов (161) от 1904 г. за командировката му във Ватиканската библиотека, където е изпратен заедно с Любомир Милетич с цел да проучат възможностите за възпроизвеждане на Манасиевата хроника, която и днес е един от най-ценните български ръкописи, съхранявани в тази библиотека. Командировката е плод на стремежа на проф. Шишманов към издирването и съхраняването на националното културно-историческо и книжовно наследство.

В доклада на известния художник намираме доказателства за внимателното отношение към ръкописа, регистриран поради изключителната си ценност под № 2. По тази причина „всякога сам Префектът го взимаше от шкафа, дето се пазят най-важните ръкописи, за да ни го даде, и сам собственооръчно го и прибираще” (161, с. 232). След състоялите се преговори става ясно, че управлението на Ватиканската библиотека дава с удоволствие съгласието си за издаването в Рим на 120-125 екземпляра от хрониката в интерес на науката, и „за да могат да се разпространят повече екземпляри по библиотеките и научните учреждения в света” (161, с. 235). След срещи с различни издателства Антон Митов се договаря изданието да бъде луксозно и „подвързано с кори от дърво, покрити с кожа по начин, какъвто е приет за изданията на всички Ватикански ръкописи, и ще носи надпис, че е правено под наблюдението на библиотеката и с иждивяването на българското Министерство на народното просвещение” (161, с. 235), като всеки отделен екземпляр ще струва по 513 лв. Замисленият от проф. Шишманов проект не се осъществява, но той е израз на държавническата му грижа към паметниците на българската книжовност.

Интересът му към резултатите от работата на библиотеките го кара не само да следи с внимание дейността им, но и да насочва, насърчава и поощрява проявите на почти всички професионални библиотекари, изявили се през първата четвърт на XX век. Това е видно от факта, че в архива му са съхранени стотици писма от библиотечни дейци като Маргарита Димчевска (378), д-р Мара Тодорова (386), Васил Класанов (380), Николай Николаев (384), Никола Станев (385), Стилиян Чилингиrow (387), Петър Ненков (383) и много други, които свидетелстват за трайния му интерес към резултатите от тяхната работа в библиотеките. Разчитането и публикуването на тази кореспонденция биха обогатили значително познанията ни за тях като личности, за библиотековедските им възгледи и за стремежите им да утвърдят библиотекознанието като наука и в България.

Нарастващата активност на читалищата и общият стопански и икономически напредък на страната в началото на XX век налагат нов подход в организацията им. Създаденият през 1911 г. Читалищен съюз, за чийто пръв председател е избран проф. Ив. Д. Шишманов, си поставя за цел да подобри материалното положение на читалищата и библиотеките им, да увеличи техния брой, така че във всеки град и във всяко село да има читалище и библиотека, както и

да подпомогне културно-просветната им дейност. Предвижда се Съюзът да съдейства и за по-значителното им субсидиране по законодателен път от държавата, окръжните и общинските съвети.

Останал на председателския пост от 1911 до 1922 г., той формира политиката на Съюза. Насочвайки я към изграждането на духовни и нравствени ценности чрез широка просветна и образователна програма, той е сред идеолозите на читалищното дело в България, в което вижда важен фактор за културното и духовното издигане на нацията ни.

Неговите приноси като радетел за развитието на читалищата и библиотеките им, за организацията на народните четения и за създаването на читалищното законодателство са били обект на поредица от публикации, в които стореното от него получава висока оценка и достойно признание (21; 622; 83; 371;482), поради което няма да се спирам на тях*.

В края на този раздел ще се опитам да синтезирам основанията, които ми дават право да отнеса проф. Ив. Д. Шишманов към създателите на българското библиотекознание от края на XIX до края на първата четвърт на XX век, чиито възгледи имат основополагащо значение за неговото утвърждаване и развитие през споменатия период.

Като доразвива идеята да се изгражда върху демократична основа система от различни по тип и вид библиотеки, със специфични функции и задачи, чиято основна цел е да обхване възможно по-голяма част от народа чрез своята достъпност и всеобщност, той изяснява връзките и отношенията им със социалните и икономическите условия в обществото и ролята им в процесите на образователния и културния напредък на България. Отстоява утвърдени вече европейски разбирания за ролята на библиотеките като фактор в цялостния обществен живот. Затова библиотеките и библиотекознанието стават поле, на което Ив. Д. Шишманов посвещава голяма част от своите знания и интелектуална енергия, като разработва и основни теоретични въпроси на науката за тях. Обосновава доминиращите функции на всички видове библиотеки и създава теория за комплектуването на фондовете им и спецификацията на техния състав. Той „извежда“ педагогиката и психологията от аудиторията на Университета и ги поставя в основата на библиотечното обслужване и общуването с читателите. Разкрива и възможностите на библиотеките за влияние върху изграждането на човешката личност, което възприема като комплекс от два фактора – възпитание и образование. Поставя и конкретни изисквания към професи-

---

*Съвременни изследвания за мащабната личност на Иван Д. Шишманов се съдържат и в: Иван Д. Шишманов – Форумът : Шишманови четения : Кн. 1. – София : Акад. изд. „Проф. М. Дринов”, 2005. – 298 с.; Да бъдем европейци и все пак българи : Иван Шишманов в оценката на съвременниците си : Спомени, отзиви, материали. – София : Инст. за лит., 2006. – 219 с.

оналния библиотекар и преди всичко – да владее своята наука – библиотекознанието. Провокира и създаването на курсовете за библиотекари, с които се полагат основите на библиотечното образование в страната. Следи отблизо развитието на редица библиотеки, като дава полезни указания на библиотекарите и ги насърчава да поставят работата си върху научни основи.

Това са част от приносите на проф. Ив. Д. Шишманов в полето на българското библиотекознание (други ще бъдат разкрити в следващите глави), но те са достатъчни, за да го причислим към неговите ранни строители от края на XIX и началото на XX век.

Благодарение на усилията на държавниците учени като Марин Дринов, Константин Иречек, Константин Величков и Ив. Д. Шишманов, оглавявали Министерството на народното просвещение в първите десетилетия на свободна България, то се превръща в основен двигател на просветната и културната политика, в която още в края на XIX и началото на XX в. училището и библиотеките стават част от държавната културна стратегия и фактор за развитие на страната ни. По това време се създават известни условия за увеличаване на броя на библиотеките, в резултат от разумната политика, провеждана от МНП и неговите министри – учени, в лицето на споменатите личности, които поставят дейността на тези духовни средища във фокуса на държавната културна политика.

Компетентни и инициативни, те не само полагат обнадеждаващи усилия и грижи за създаването и осмислянето на работата на различни по вид библиотеки, но и изпреварващо конкретната културна среда полагат основите и на ранното българско библиотекознание, чиято практика и теория се развиват през следващите десетилетия на XX век, и това е в пряка връзка с увеличаването на библиотеките и напредъка в общото икономическо и културно развитие на България*

---

* Богат фактологичен и документален анализ на културния развой в новоосвободена България се съдържа в кн. на Стоян Денчев и София Василева. Държавна политика за културно-историческото наследство на България 1878–2005 : Лекции : Документи. – София : За буквите – О писменехъ, 2006. – 353 с.

Втора глава

ОБЩОТЕОРЕТИЧНИ, ЗАКОНОДАТЕЛНИ И ИСТОРИЧЕСКИ ПРОБЛЕМИ В БЪЛГАРСКОТО БИБЛИОТЕКОЗНАНИЕ

2.1. Еволюция на теорията на общото библиотекознание

Въпросите за същността на библиотекознанието, наука ли е то или е съвкупност от приложни знания, за неговия обект, предмет и структура, за класификацията на библиотеките и техните функции, за мястото му в системата от науки и връзките му с много от тях – както стана ясно от първия раздел на настоящия труд – са вълнували библиотековедите в света повече от две столетия.

В своето историческо развитие като наука библиотекознанието преминава през различни етапи и всеки от тях е белязан с присъствието на генерация от значими личности, които успяват да тласнат по-напред или неговата теория, или неговата практика, или едновременно и двете.

В края на XIX век тези проблеми стават обект на внимание и теоретична разработка и в България. Ето защо в този раздел си поставям за задача да проследя и анализирам тяхното зараждане, развитие и резултатите, до които стига българското библиотекознание от края на XIX до средата на 40-те години на XX столетие, да открия приносите на отделни личности в тяхното изясняване, както и да потърся чуждестранните влияния в развоя им.

Първият научно подготвен библиотековед в България Стоян Аргиров (1870–1939), който е и първият доцент по библиотекознание в Софийския университет, е сред емблематичните фигури в българското библиотекознание от края на XIX век до средата на 40-те години на XX век. Личност от генерацията на К. Иречек, К. Величков и Ив. Д. Шишманов, неговите прояви в областта на библиотекознанието носят следите както на порива му за културен и стопански подем в страната ни чрез библиотеките, така и на подалечни професионални стремежи.

Школуван библиотековед, той се изгражда върху традициите и постиженията на немската библиотековедска школа, чийто последовател остава до края на професионалната си кариера. Мен лично винаги ме е занимавал въпросът при кого, къде и как е получил солидната си библиотековедска подготовка, тъй като до нас не е достигнал документ, категорично потвърждаващ библиотековедската му образование. А такава той

демонстрира още 28-годишен в своето „Ръководство за уреждане народни, общински, ученически и частни библиотеки“ (1898), с което дава знак, че има намерение и воля за работа в конкретно професионално поле и ще следва упорито своята лична и професионална легенда – в зоната на библиотекознанието.

И ето, ровейки се в читалищния печат от края на първата четвърт на XX век, в който са оставени много знаци на времето за криволичещия път, по който се е създавала и утвърждавала и нашата библиотековедска наука, на страниците на в. „Читалищни вести“ от 1924 г. в статията „Радетели за нови насоки в читалищата“ (466), изцяло посветена на С. Аргиров и подписана от РЧВ (очевидно от редакцията на вестника), мисля, че намерих отговора на въпроса си. В нея е загатнато, че Ст. Аргиров е учил библиотекознание в Чехия, където следва славянска филология и е сред студентите на К. Иречек. Убедена съм, че любопитството му към библиотекознанието и библиографията е формирано от К. Иречек, който наследява от дядо си Павел Й. Шафарик (1795–1861) и баща си Йосиф Иречек не само интерес към научни занимания, но и „наклонност към библиография и библиофилство“. Доказателство за това са и всичките му научни трудове, снабдени с богат библиографски апарат. Работил и като библиотекар в Университетската библиотека във Виена, Павел Шафарик общува и с някои българи, сред които е Иван Шопов – първият български библиограф. Контактите на Шафарик с тях са върху основата на трайните му интереси към проявите на българската книжнина, с които по-късно системно се занимава неговият внук. Вуйчото на К. Иречек – сръбският професор и доктор по медицина Янко Шафарик, работил като библиотекар в Народната библиотека в Белград, също е изкушен от библиографията и библиотекознанието. Сам запознат отлично с организацията на библиотеките и архивите, Иречек винаги обяснявал на своите студенти „какво значение има при научните изследвания знанието на литература с библиографични студии“ (190), изграждайки трайна убеденост у тях и в значимостта на библиотекознанието като наука. Затова не е изненадващо, че трима от студентите му стават големи библиотекари: д-р Зибърт в Чешкия музей, д-р Радонич в Нови Сад и Ст. Аргиров в София.

Предполагам, че Аргиров е изучавал библиотекознание и факултативно в Карловия университет. Не изключвам възможността самият Иречек да е чел такъв лекционен курс, но съм убедена, че като представител на фамилия от учени, оценили ползата от връзките между библиотекознанието, библиографията и научните изследвания, в редовните си лекционни курсове им е отделял подчертано внимание.

Известен практически опит Аргиров придобива не само работейки като библиотекар в дружество „Българска седянка“ – Прага, но и като читател в добре уредените библиотеки в столиците на Чехия и Австрия.

Имам редица аргументи, които ми дават основание да допусна, че сре-

щите между студент и професор в Пражкия университет провокират и определят професионалния избор на Ст. Аргиров в полето на библиотекознанието, в което той упорито извървява дълъг път, утвърждавайки своето авторитетно присъствие в една почти непозната тогава у нас научна област.

Първата значителна проява на библиотековеда Аргиров е споменатото вече „Ръководство“ (13), с което той очевидно цели не да теоретизира, а да даде предимно полезни практически знания за работата на библиотеките, демонстрирайки и ново професионално мислене, ориентирано към вече утвърдени европейски критерии.

Мотивите си за написването му изяснява в предговора, в който посочва три много съществени аргумента. Първо – „липсата на каквото и да е помагало за уредба на българските библиотеки“, които в края на XIX век бележат тенденция към увеличаване; второ – наличието на „много елементарни познания у тези, които са се нагърбили с библиотекарската длъжност“; трето – „мъглявите понятия изобщо за библиотечното дело у по-голямата част от нашето общество“ (13, с. II).

Мотивите му са и своеобразна характеристика на професионалното пространство у нас на границата между XIX и XX век, когато почти никой няма ясна представа за необходимостта от научна организация в работата на библиотеките. Малцина са дори представителите на младата ни интелигенция, които са наясно с предмета на библиотекознанието като наука. Разбираемо е защо през първите две десетилетия на XX век истинска интелигенция у нас и според Б. Пенев (1882–1927) все още няма: тя „не се е още оформила и няма история“, поради това, че „условията, при които се създава, не са завидни“ и се предполага, че „може би още дълго ще чакаме, докато из хаоса се роди това, което с право ще наречем българска интелигенция“ (442).

В предговора на своето ръководство Аргиров твърди, че „то не представлява оригинален труд“, а се е постарал да събере и систематизира „най-потребното и най-същественото за един библиотекар“ (13, с. II), като сочи и 4-те основни издания на немски език, които главно е използвал, доказващи ранната му, но останала трайна привързаност към немската библиотековедска традиция.

В увода той изяснява и научните понятия библиотека и библиотековедение, като решава една от важните задачи на библиотеките. Като твърди, че няма една общоприета дефиниция на понятието библиотека, което се превежда като „книгохранилище“, и че още от най-стари времена под библиотека се е разбирало „сбирка от книги“, Аргиров предлага следното определение, което според него е най-приемливо: „наредена сбирка от книги, назначена за публично или частно ползване“ (13, с. II). В това определение той набелязва две значения на термина: първо, библиотеката като институция, предназначена за събиране и използване на книгите; второ – като колекция от наредени книги. Очевидно е, че той следва традиционното, създадено от векове схващане, според

което понятията библиотека и библиотечен фонд се възприемат като тъждествени и затова под библиотека се е разбирало по-голяма или по-малка колекция от книги. По това време тази концепция поддържат десетки западни и руски библиотековеди, които са единодушни, че именно фондът представлява нейната същност.

Опитвайки се да дефинира предмета на библиотечната наука, той твърди, че тя се занимава с „теоретичните правила за уреждане на една библиотека, както и с историята на библиотечното дело изобщо и на отделни книжни сбирки“ (13, с. 2-3). Според Аргиров библиотечната наука е „съвкупност на всички познания, систематически наредени, които се отнасят непосредствено до библиотеките, и като такава тя се разпада на библиотековедение и библиотекография [...]”. Библиотековедението и библиотекографията са две еднакви координирани части на библиотечната наука: първата съставя априористичната, втората – емпиричната (историческата част)“ (13, с. 2-3). От своя страна според Аргиров библиотековедението също се разделя на две части: „на наука за помещението, персонала, канцеларската служба и средствата, като неизбежни предварителни условия и основи на всяка книжна сбирка и после – на наука за самия книжен имот, за неговото основаване, наредба и използване“ (13, с. 2-3).

Разсъждавайки днес над двете определения, предложени от Аргиров преди повече от един век, се вижда, че той успява да посочи трите най-важни елемента на библиотеката като система: сграда, читатели, библиотечен фонд, за които знаем, че са в неразкъсваемо единство и че библиотеката не може да съществува без който и да е от тях. Става ясно също, че библиотекознанието е система от знания, които работещите в библиотеките трябва да познават добре. Макар и не съвсем диференцирано, са маркирани и важни структурни части на библиотекознанието като наука. Въпреки известни неточности от позицията на съвременното библиотекознание, предложените от него определения са научно издържани от гледна точка на тогавашните теоретични виждания и са хармонизирани с предлаганите по това време в чуждестранните библиотечни ръководства. По-важното тук е, че те са пръв опит в нашата професионална литература да се изяснят научно две основни, ключови понятия – библиотека и библиотекознание, в което той включва и историята на библиотеките. Те са резултат от познаването на Аргиров на конкретни европейски професионални възгледи. За предмет и обект на библиотекознанието все още не става дума. Това са понятия, по които библиотековедите в света ще спорят почти през целия двадесети век, без да стигнат до единно мнение.

Погълнат от практическа дейност, насочена към поставянето на научни основи на всички процеси в народните библиотеки в София и Пловдив и тази на Софийския университет, Аргиров почти престава да се занимава с теоретични въпроси на библиотекознанието и „Ръководството“ задълго остава единственият труд у нас, в който са изяснени същността на понятията библиотекоз-

нание и библиотека. С него той насочва вниманието на едва-едва започналата да се формира културна общност у нас към нови и непознати за българския опит пластове на собствената ни професионална култура, изяснява полезни библиотечни практики, показвайки и ново, европейско разбиране за мястото и ролята на библиотеките във формирането на собствената ни култура.

След „Ръководството“ от 1898 г. за един дълъг период – до 1921 г., Аргиров няма други публикации с библиотековедска тематика. С воля и енергия се съсредоточава върху цялостното изграждане на Университетската библиотека, чиято организация за него е истинско професионално предизвикателство. Динамиката на текущите ангажименти и задължения го повлича към задълбочено осмисляне на нейните цели и задачи по модела на познати нему западни образци.

В края на XIX и началото на XX век съществуват различни подходи към дефинирането на библиотекознанието, които произтичат от нееднаквите разбираня за обекта на библиотековедските изследвания. За Ейхлер това е книгата, а за руските библиотековеди – библиотеката, които приемат, че библиотекознанието включва само знания, имащи за обект библиотеката. Такава е гледната точка и на автора на определението за библиотекознанието, дадено в известния „Енциклопедичен речник“ на Брокхаус и Ефрон от 1891 г. Според него библиотекознанието е „съвкупност от правила, част теоретични, част добити от опита, отнасящи се до устройството и управлението на библиотеката. С оглед на това библиотекознанието се разделя на два главни дяла: правила за устройството и правила за управлението“ (189). Такова тълкуване на термина не е единствено, но основното съдържание на всички определения от този период се свежда до „съвкупност от правила“, при което се има предвид отделната библиотека, защото библиотекарят от това време по правило е познавал главно своята библиотека. Подобна трактовка на библиотекознанието позволява да се направи изводът, че то като самостоятелна наука трябва да се занимава не само с изучаването на книгите, но и с читателите, и с библиотекарите, и с устройството на библиотеките.

Въпросът за обекта на библиотекознанието се разглежда в неразривна връзка с предмета на изследване. В началото на XX век ясно разграничаване между тези понятия не се прави. В различните справочни издания библиотеката се интерпретира и като обект, и като предмет на изследване.

Свои възгледи за същността на библиотекознанието и на библиотеката излага и Л. Б. Хавкина. В монографията си „Библиотеки, их организация и техника“ дава доста разгърнато определение на библиотекознанието, като посочва и неговия предмет. Според нея „съвкупността от научни и технически знания от областта на библиотечното дело е предмет на библиотекознанието. То се разпада на два дяла: теоретични и практически. Първият включва историята и статистиката на библиотеките, описанието на отделните библиотеки от древния и новия свят, библиотечното законодателство и биографиите на биб-

лиотечните деятели. Вторият дял е приложното библиотекознание, който обхваща учението за устройството на библиотеката и управлението ѝ. Той е известен също под названието библиотекономия или библиотечна техника. Към устройството и управлението се отнасят помещението на библиотеката, нейната мебелировка, класификацията на книгите, съставянето на каталози, системите за описание, отчетност, избор и подготовка на служащите и др. под.“ (581, с. 91). Идеята за библиотечното дело като предмет на библиотекознанието намира подкрепата на редица руски библиотековеди, въпреки че в началото на ХХ век терминът „библиотечно дело“ е все още неясен като понятие и неговото съдържание не е добре формулирано. Спрях се на определението на термина „библиотекознание“, дадено от Хавкина, тъй като нейните трудове стигат бързо до България, четат се в оригинал и възгледите ѝ оказват влияние върху неговото развитие в страната още в началото на ХХ век.

Създадената през първите години на миналия век от директора на МБИ в Брюксел Пол Отле „наука за документирането“, в обсега на която той включва и библиографията, и библиотекознанието, оказва силно влияние както в света, така и върху тримата представители на Плевенската библиотечна школа Петър Ненков, Иван Данов и Ячо Хлебаров, които демонстрират трайна привързаност към неговите схващания.

Според концепцията на Отле науките за книгата (библиологическите науки) обхващат: 1) теоретична част (библиология в собствения смисъл), 2) описателна част (библиография в общия смисъл на думата), 3) приложна част, занимаваща се с трактовката на: а) техниката на материалните процеси, свързани с книгата и с всичко, имащо отношение към нея (тя би следвало да се нарича библиотехника), б) с правилата, отнасящи се към организацията на библиотеките (които би трябвало да се нарекат библиотекономия) [...] По този начин библиотекономията би могла да бъде определена като част от науката за книгата, която обединява и съгласува правилата, отнасящи се до библиотеките; тя прилага принципите на библиологията и библиографията към определени сбирки от книги“ (цит. по: 437).

През 1910 г. Хлебаров публикува в няколко последователни броя на сп. „Книжовник“ „Кратко ръководство за описване, класиране и нареждане на книгите в публичните библиотеки“, което представя като „съкратено извлечение“ от подготвения си труд „Библиотечното дело у нас“ В краткото въведение, озаглавено „Документация–Книги–Библиография–Архива–Библиотекономия“, той прави втори опит (след Аргиров) да изясни обекта и обсега на библиотекознанието като наука. Предложените в него дефиниции са изцяло под влиянието на терминологията, въведена от Отле в началото на ХХ век. Употребявайки понятието „документ“ в неговата съвременна интерпретация, Хлебаров формулира предмета на науката за документиране и дефинира понятията библиография, библиотекономия и библиотека по следния начин: „Събирането на

тия документи, в които е фотографиран човешкият ум през дадено време в известни направления, неговата сила – знанието, нареждането им в система съставя днес предмета на една нова наука, наречена наука за документирането. Тази част от науката за документирането, която се занимава с изследване и описване съществуващите печатни и ръкописни документи, с цел да докаже съществуването им в разни народи и през различни времена се нарича библиография. Тази част от науката за документирането, която се занимава със събиране и нареждане на книгите, с цел да се използват за умственото развитие на един или много хора, т.е. с цел за индивидуално или социално ползване, се нарича библиотекономия, а самата колекция от такива ръкописи или печатни документи – книги, списания, вестници, ръкописи, иконография, се нарича библиотека“ (610, № 1, с. 8).

Като утвърждава ново съдържание на понятията и поставя библиотеката сред органите на документалните институции, Хлебаров „посочва връзките и перспективите на взаимно въздействие на широк кръг книжовни дейности“ (95), и необходимостта от координирани действия за осъществяване на общите им цели.

С цел отново да бъде изяснен предметът на библиотекознанието, през 1911 г. сп. „Читалище“ отпечатва материала на Л. Б. Хавкина „Библиотекознание, теоретическо и практическо“, от който се вижда, че тя променя становището си. Докато в споменатата ѝ монография от 1904 г. за негов предмет обявява библиотечното дело, тук като такъв извежда библиотеката. Като го структурира – което е ясно и от посоченото заглавие, отново на теоретическо и практическо, тя значително разширява съдържанието на втората му част, в която включва „помещението и обзавеждането на библиотеката, подготовката на библиотечния персонал, подбора на книгите за библиотеката, системата за тяхното разпределение, описване и запазване, начините за ползване на книжовните богатства, правила и нареждания за библиотеката, съставяне на отчети“ (670, № 4-5, с. 115). По този начин тя набелязва основните структурни елементи на библиотеката: сграда, персонал, фонд. Неясно е посочен четвъртият ѝ елемент – читателите, но той се подразбира. Необходимостта да се изясняват условията за ползване на фондовете произтича от предназначението им за читателите. Нова тук е и трактовката на Хавкина за функциите на библиотеките като обект на изучаване от библиотекознанието, както и набелязването на връзките му с редица сродни науки. Анализиранията публикация на Хавкина, която представлява откъс от монографията ѝ, издадена в Русия през същата година (582), както и рецензията за нея (628), напечатана непосредствено след текста ѝ, са показател за бързината, с която са пристигали в оригинал у нас редица чуждестранни трудове. Чрез тях първите ни професионалисти са следили активно тенденциите в развитието на библиотекознанието по света, обогатявали са собствената си информация за него и са я предавали на работещите в българските библиотеки, повишавайки и техните познания в сферата на новата и малко

позната у нас наука.

След първите опити на Стоян Аргиров (1898) и Ячо Хлебаров (1910) да изяснят същността на библиотекознанието настъпва дълго „мълчание“ за публикации с общотеоретична насоченост. Трите последователни войни, които е принудена да води малка и бедна България, и последвалата остра икономическа криза са фактори, които не само не предразполагат към книжовна работа, но и значително забавят развитието на всички дейности в тази област. Почти цяло десетилетие в страната не се появява нито един самостоятелен труд в сферата на библиотекознанието, а и развитието на книжовното производство по време на войните закономерно върви в низходяща посока. Годишният брой на издаваните книги се понижава с 43 %. Ако в годините 1909–1910 се отпечатват 29 издания от областта на книгознанието, то за следващите 11 години (от 1912 до 1923) те са едва 12, т.е. средно годишно по една книга (423, с. 1065).

Тенденции към известно съживяване на читалищния и библиотечния живот се забелязват към средата на 1923 г., когато ВЧС започва издаването на в. „Читалищни вести“ и се осъществява подготовката за провеждането на първите курсове за библиотекари в страната, към които вестникът проявява обяснимо съпричастие. Точно тогава на страниците му се появява поредица от статии, насочени към изясняването на чисто теоретични въпроси на библиотековедската наука, но тях ще анализирам в трета глава, в която ще се опитам да установя ролята на някои периодични издания, сред които е и в. „Читалищни вести“, за развитието на теорията в българското библиотекознание.

Изборът на Стоян Аргиров за председател на ВЧС през 1923 г. го задължава в годините на мандата му до 1927 г. да активизира както своите публични прояви, така и публикационната си дейност в областта на библиотекознанието. От 1923 до 1928 г. на страниците на в. „Читалищни вести“, сп. „Читалище“ и сп. „Българска мисъл“ – всички те органи на ВЧС, той публикува значителен брой статии с библиотековедска и читалищна тематика, което е видно и от неговата персонална библиография*.

Участието му като основен лектор в библиотекарските курсове, чието начало поставя през 1923 г., го задължава да напише и първите си „Лекции по библиотекознание“, които през 1928 г. са издадени на циклостил. За съжаление, въпреки упоритото им издирване се оказва, че те не са запазени в нито една от депозитните библиотеки в страната. Затова пък в процеса на търсенето им попаднах на записките на неговите лекции, които грижливо си е водил бъдещият библиограф и библиотековед Ценко Цветанов като участник в курсовете през 1926 г.

Писани почти четвърт век след „Ръководството“, те отразяват и някои моменти от развитието на възгледите на Аргиров за библиотекознанието. В

---

*Публикации от и за Стоян Аргиров вж. в: Академик Стоян Аргиров и библиотечното дело в България. – С., 2001, с. 125-151.

записките на Ц. Цветанов е отбелязано: „Съдържанието, обектът на библиотекознанието е предмет още на разискване. Това съставлява големи трудности“ (641, с. 20), поради очевидните различия в схващанията на библиотековедите, но Аргиров убедително твърди, че „днес библиотекознанието е систематизация на всички познания, които се отнасят непосредствено до библиотеките, така че предмет на библиотекознанието е не само устройството, уредбата и функциите, но и историята и статистиката на библиотеките. Библиотекознанието се дели на два дяла: 1. учение за библиотеките – библиотекономия и 2. история на библиотеките – библиотекография. Библиотекономията е сбор от всички познания, нужни за библиотеките, добити по пътя на теоретичното изследване и чрез опита, намерил потвърждение чрез практическото прилагане. Тя ни учи за сградата, персонала, средствата за библиотеката при неизбежните условия на книжния имот – устройство, попълване, използване. Библиотекографията има за предмет класификацията на библиотеките, история, статистика на публичните библиотеки, биографии на библиотекари и на основатели на публични библиотеки и на частни. Цолер не иска да признае библиотекографията само като клон на библиотекознанието, а я смята за отделна наука. Но както в областта на науките не се дели теорията от историята, така ще бъде и с библиотекознанието като наука: ще обгръща и теорията и историята като цяло“ (641, с. 21). Очевидно е, че и в края на първата четвърт на XX век, повече от сто години след утвърждаването му като наука, библиотековедите все още нямат категорични позиции за неговото структуриране на общо и частно библиотекознание, както и за техния предмет, който ще се дискутира почти до края на века, без да се стигне до единни концепции.

Значителен принос във формирането на теорията на българското библиотекознание има и Тодор Боров. Своите концепции за него той изгражда в Берлинския университет, в който от 1924 до 1927 г. специализира библиография и вестникознание. Изпитал прякото влияние на едни от най-авторитетните представители на немската школа от първата четвърт на XX век – Адолф фон Харнак, Георг Шнайдер, Йорис Форстиус и Фриц Милкау, в края на 20-те години Боров споделя тезата на Милкау за библиотекознанието като обобщаваща наука, която включва в обсега си и книгознанието, и библиографията. Становището си по въпроса излага в рецензията си за том първи от дългоочаквания „Handbuch der Bibliothekswissenschaft“ („Справочник по библиотекознание“, Лайпциг, 1931), озаглавена „Библиотечна наука“ (35). Като дава заслужено висока оценка на фундаменталния труд на Милкау, който и досега няма аналог в света, Боров прави уговорката, че за едни учени библиотекознанието е обобщаваща наука, за втори – библиографията, за трети – книгознанието, но изрично отбелязва, че за него лично не е най-важното коя е доминиращата наука. Най-същественото според Боров е, че те имат общ обект, който поставят в центъра на интересите на ползвателя и към него са ориентирани всичките им прояви.

Десетина години по-късно в лекционния си курс „Пътят към книгите“, в който обосновава и необходимостта да се преподава библиотекознанието във висшите училища като самостоятелна учебна дисциплина, отново изяснява този въпрос, но извежда като обобщаваща наука книгознанието (библиологията), позовавайки се на становището на Йорис Форстиус (45). Тази своя теза Боров запазва до края на живота си, поради все по-голямото задълбочаване на разбирането си за същността на книгознанието като наука, но и като най-висш кръг в спиралата, по която се развива неговата лична съдба на „читател – библиофил – библиотекар – библиограф – книговед“ (40, с. 8), белязана и от щедростта на природни дадености, творческа енергия и афинитет към книжовен труд.

Година след Тодор Боров сполучлив опит да изясни същността на библиотекознанието прави и Иван Данов. В добре премисленото теоретично въведение към своето „Ръководство за описване, класиране и нареждане на книгите в библиотеките“, озаглавено по същия начин като това на Хлебаров от 1910 г., той изяснява и успешно разграничава техните обекти на изследване, но посочва и тесните връзки между тях. Библиотекознанието дефинира като „наука, която се занимава със събиране и нареждане на книгите, с цел те да се използват за умственото развитие на един човек, или много люде, с цел за индивидуално или общо ползване“ (131, с. 7). Така Данов формулира съвременното предназначение на библиотеката, която вярно определя като негов обект. Познаващ опитите на Петцолд, Цолер, Еберт, Форстеман и Грезел да структурират вътрешно широкия кръг от знания, необходими за работа в библиотеките, Данов ги оценява като „доста несполучливи“

Независимо от някои различия и колебания в изясняването на същността и структурата на библиотекознанието, възгледите на Аргиров, Хлебаров, Боров и Данов имат основополагаща роля в процесите на неговото утвърждаване в България, тъй като разкриват неговия потенциал и социалната му значимост и защитават правата му на самостоятелна наука. Благодарение на тях в българското библиотекознание се утвърждават верни представи за неговия обект (предмет) – библиотеката, която е и най-важната научна категория на библиотекознанието. Както за всяка друга наука, така и за библиотекознанието най-важната задача е да се изяснят понятийният апарат и термините, положени в неговата основа. За библиотекознанието това е преди всичко базовото понятие „библиотека“, поради което ще проследя част от по-съществените опити за тълкуване на термина, който във времето търпи и развитие. Неговата еволюция съответства на тенденциите в развоя на историческите епохи и е в зависимост от социално-икономическите условия и от състоянието на културата и просвещението, които изграждат свои представи за мястото и социалната роля на библиотеката в живота на обществото.

В древността под „библиотека“ (гр. *bibliothēke*, от *biblion* – книга, и *theke* – хранилище) се разбира само помещението за книгите. Съдържанието на по-

нятието се интерпретира от представителите на различните школи нееднозначно и се изменя заедно с измененията на представите за мястото и ролята на библиотеката в живота на обществото. И досега специалистите в света нямат единно становище за същността на библиотеката. Напротив – количеството на определенията на термина в края на ХХ и началото на ХХІ век нараства, особено с навлизането на модерните технологии в библиотеките. Полисемията на термина „библиотека“ намира отражение и в различни енциклопедични издания, които определят библиотеката, като използват по три-четири дефиниции.

В началото акцентът се поставя на идеята да се съхранят книгите, поради което библиотека, както вече отбелязах, означава „книгохранилище“. Това определение се запазва до 30-те, а в отделни случаи и до 50-те години на миналия век. В различни езици в понятието и досега се влага същият смисъл, който отразява древните представи за същността и социалното предназначение на библиотеката.

Както знаем, в края на ХVIII век в Европа се утвърждава схващането за библиотеката като по-голяма сбирка от книги, която е подредена по определен ред и е предназначена за използване за целите на просвещението. Това тълкуване получава широко разпространение и разбирането за библиотеката като „подредена съвкупност от книги и други видове документи“ (376) се запазва и досега и е фиксирано в редица национални и международни издания. Тези тенденции към промяна в разбиранията за предназначението на библиотеката намират отражение и в дефинициите, които предлагат чуждестранните енциклопедии, речници и справочници с общ характер. В тях се наблюдава тенденция към постепенно изместване на акцента върху социалната роля на библиотеката. Традиционната ѝ цел да събира и опазва книгите постепенно се подменя с нова – да организира тяхното използване. Наложително е настъпилите промени в социалната роля на библиотеката да обусловят изменения и в дефиницията ѝ.

Тази тенденция намира логично отражение и в първата българска дефиниция за библиотека, която Стоян Аргиров формулира в края на ХІХ век. Отстъпление от неговата модерна концепция за библиотеката са определенията, дадени в том първи от публикувания през 1899 г. „Енциклопедически речник“ (307, с. 131) на Лука Касъров* (94) и в първата „Българска енциклопедия“ на братя Данчови** (137, с. 128) от 1936 г. И в двете единствени енциклопедични

---

*Според определението в: Касъров, Лука. Енциклопедически речник : Т. 1. А-К. – Пловдив, 1899, с. 131 библиотека е 1. книгохранилище; 2. сбирка от книги и ръкописи, наредени в някакъв ред.

**Според определението в: Данчов, Никола и Иван Данчов. Българска енциклопедия : Т. 1. А-Ж. – С., 1936, с. 128 библиотека е 1. колекция от подредени книги, ръкописи и пр.; 2. място или сграда, дето се съхраняват подредени книги, ръкописи и др.; 3. редица издавани книги; 4. шкаф за книги.

издания за България, появили се в границите на изследвания тук период, терминът „библиотекознание“ отсъства, а за „библиотека“ предлагат почти средновековни определения, несъответстващи на вече утвърдените и у нас разбирания за общественото ѝ предназначение и за ролята ѝ на просветна институция.

В желанието си да разграничи понятията „читалище“ и „библиотека“ Хлеббаров я дефинира като „нареден сбор от книги, предназначени за публично или частно ползване“ (612).

С изясняването на дефиницията на библиотеката като научно понятие Аргиров, Данов и Хлеббаров успешно решават една от основните задачи на българското библиотекознание.

Отделянето на библиотекознанието като самостоятелна наука изправя чуждестранните библиотековеди пред проблема да определят мястото му в системата от науки и да установят връзките му с други, тъй като то не съществува изолирано само за себе си. За решаване на редица от своите проблеми то използва факти, методи и резултати от други науки, чрез които се развиват и неговата теория, и неговата практика.

Тази необходимост довежда до изясняването на връзките на библиотекознанието с науки, които се пресичат в процеса на изучаването на духовните потребности на читателите, изграждат знания и умения за използването на културно-историческото наследство, изследват мястото на четенето в структурата на свободното време и влиянието му върху нравственото усъвършенстване на човешката личност.

Библиотековедите изясняват тесните му връзки с книгознанието и библиографията и възможностите за взаимното им обогатяване, произтичащи от обединяващата функция на книгата, която те изследват от различни аспекти.

Стремещът да се използват опитът и методите на социологията за изучаване на библиотеките става традиция в чуждестранното библиотекознание. От интеграцията му със социологията и книгознанието се ражда нова, самостоятелна научна дисциплина – социология на четенето. Изучаваните от нея социални факти, свързани с четенето и ролята му в процесите на формиране на духовния мир на читателите, стават основа за изследване и разработка на проблеми, отнасящи се до библиотечното обслужване на различни социални групи.

Като изхождат от педагогическата функция на библиотеките и ролята им в извънучилищното образование и възпитание, редица библиотековеди признават съществената роля на педагогиката за развитието на библиотечната теория и практика. Те обосновават и необходимостта да се прилагат много от нейните принципи в процеса на диференцираното обслужване на читателите.

Като значим резултат от взаимодействието на библиотекознанието и психологията се приема създаването на новата дисциплина библиотечна психология (библиопсихология), чиито научни основи създава Н. А. Рубакин. Той разкрива психологичните аспекти на диференцираното обслужване на различни

социални групи и методите, използвани за индивидуална работа с тях. Теорията на Рубакин за библиопсихологията става особено популярна и у нас. За нейната известност в България свидетелстват статиите, публикувани във всички съществуващи по това време читалищни издания, които ще анализирам в трета глава.

Установяват се и връзките на библиотекознанието с икономиката и библиотечната статистика. Тя проучва редица количествени показатели в библиотечната работа с цел анализ и оценка, които са тясно свързани и с библиотечната икономика.

Въпреки че в българското библиотекознание липсват самостоятелни публикации за връзките му с други науки, те не са непознати на нашите специалисти, които са наясно за обвързаността му с библиографията и книгознанието, с педагогиката, психологията и библиотечната статистика и ги застъпват, макар и по-бегло, в статии, писани по други поводи.

Постепенното усложняване на съдържанието на библиотечната практика довежда до отделянето на относително самостоятелни дялове на библиотекознанието (комплектуването и организацията на фондовете, изграждането на каталозите, обслужването на читателите, организацията и управлението на библиотеката и др.). Всеки от тях обхваща система от специфични знания и умения за практическото им приложение в работата на библиотеките.

Необходимостта от теоретично осмисляне на тези направления в библиотечната практика довежда на свой ред до диференциацията на библиотекознанието и до появяването на относително самостоятелни частни дисциплини. Тяхното теоретично изясняване се приема като насъщна задача на библиотековедите, провокирана от решаването на належащи потребности на практиката. По този начин структурирането на библиотекознанието се обуславя от историческото развитие на библиотечната практика. Библиотечната наука, на която се налага теоретично да я осмисли и да съдейства за усъвършенстването ѝ, в процеса на диференциацията си повтаря функционалното деление на библиотечните дейности.

Така и у нас постепенно се зараждат и самостоятелно се развиват редица частни библиотековедски дисциплини, всяка от които има собствено теоретично съдържание, насочено към решаването на конкретни практически задачи. Тези библиотековедски дисциплини, появили се като резултат от въздействието на взаимосвързаните процеси на диференциация и интеграция на знанията за различните библиотечни дейности, формират структурата на частното библиотекознание.

Настъпилата стабилизация в политическия, икономическия и стопанския живот в страната през първото десетилетие на XX век се отразява и върху състоянието на книжовния живот, и динамиката в книгоиздаването. Нарастват потребностите от книги по техника, икономика, земеделие и селско стопанст-

во. Активизира се и издателската дейност, съживява се и търговията с книги, появяват се нови списания и вестници, създават се и някои нови читалищни и училищни библиотеки. Забелязва се и известна тенденция към засилване на ролята на библиотеките, една от задачите на които е да изяснят мястото на книгата и самостоятелното четене в процеса на самообразованието и по този начин да подпомогнат повишаването на общото културно равнище на цялото население. Със задачата да провокират интерес към четенето и книгата се нагърбват учители, писатели, литератори и библиотекарите, които активно публикуват статии с такава насоченост в педагогическите и читалищните издания. Поради тази причина проблемите на четенето и ролята на книгата в процесите на възпитанието са една от добре разработените теми в частното ни библиотечнознание, развитието на която ще проследя в трета глава.

В границите на изследвания период се изясняват и успешно се разрешават комплекс от въпроси, отнасящи се до комплектуването, организацията, използването и опазването на „книжовния имот“ Еволюцията на тази тематика, също от сферата на частното библиотечнознание и реализацията ѝ в практиката на библиотеките, е обект на цялостно изследване в пета глава.

Обемът на работата в библиотеките до Освобождението все още е неголям, поради което в обществото се утвърждава схващането, че с нея практически може да се справи всеки достатъчно грамотен човек. Но още в първите свободни за нашия народ години К. Иречек, а след него К. Величков и Ив. Д. Шишманов поставят въпроса за необходимостта от библиотекар, притежаващ специални знания. Още в края на XIX век у нас възниква потребност от библиотекар-специалист, за когото работата в библиотеката е основно занятие и професия. Тази е причината, поради която социалното портретиране на професията на библиотекар, изискванията към неговите знания, умения и лични качества стават едно от направленията на частното библиотечнознание и у нас. Еволюцията на представите за библиотекар като водеща фигура в пространството на библиотеката е разгледана в четвърта глава.

В библиотечнознанието ни намират място и въпросите на библиотечните сгради, от чиято архитектура зависи успехът на цялата по-нататъшна дейност на библиотеката: получаването и обработката на литературата, качествено обслужване на читателите и условията за активно използване на библиотеката, организацията, хигиената и опазването на книжовния имот и редица други, които също са отразени в печата (595; 625; 153; 14; 46). За съжаление в рамките на изследвания период в страната ни са построени само две специални библиотечни сгради – на Университетската библиотека, в чието проектиране активно участва Стоян Аргиров, и Библиотеката при БЗКБ, строена под ръководството на Тодор Боров, като средствата за първата са осигурени не от държавата, а от щедро дарение на Евлогий и Христо Георгиеви.

В търсене на средства за разкриване на книжовния имот и по-добро об-

служване на читателите българските библиотековеди основателно отделят заслужено внимание на разработката на теорията на каталогизацията. Със сигурност може да се твърди, че тази проблематика на частното библиотекознание е най-задълбочено разработваната през изследвания период и е единствената област, в която освен значителен брой статии, се появява и поредица от самостоятелни издания, които ще анализирам в шеста глава.

Характерните особености на българските библиотеки – демократичност, безплатност и ориентация към публичност, намират проявление както в организацията на работата им през целия изследван период, така и във функциите, които те изпълняват.

От Освобождението почти до края на 80-те години на XIX век, въпреки че са създадени основните видове библиотеки, поради специфичните условия на развитие на обществото ни те изпълняват приблизително еднакви, не строго диференцирани функции, доминиращи сред които са образователната, просветната и културната. Но към края на XIX и през първото десетилетие на XX век се очертават насоки към по-ясно разграничение на техните задачи. Въпреки че протича сравнително бавно, тази тенденция се определя от потребностите на възмогващата се българска държава, в която се появява необходимост от различни по вид библиотеки, които да изпълняват по-диференцирани цели.

Определянето на социалните функции на библиотеките и днес е един от фундаменталните теоретични проблеми на библиотекознанието в света. Дълго време в качеството на главна функция на библиотеката се утвърждава събирането и опазването на книгите. По-късно тази гледна точка претърпява дълбоки изменения. Епохата на Просвещението подменя убедителната на пръв поглед мемориална функция и през XIX век извежда като водещи учебната, образователната и просветната, които доминират и през целия XX век.

Такива са целите и задачите и на българските библиотеки, които им се възлагат още в първите години след Освобождението, когато те се разглеждат преди всичко като просветни и културни учреждения с възможности да работят за умственото и нравственото израстване на населението чрез книгата.

Въпреки че терминът „функция“ не се употребява в границите на изследвания период, учените и библиотекарите у нас изразяват предназначението им с помощта на словосъчетания като „обществената роля на библиотеката“, „социалната роля“, „цели на библиотеката“, „задачи на библиотеката“, като протичат и процеси на известна диференциация в целите на различните по вид библиотеки.

Основополагащи за определяне на националните задачи на Народната библиотека в София са възгледите на М. Дринов и К. Иречек, които изясних в първа глава. Тук само ще припомня, че веднага след създаването ѝ, макар и все още твърде неукрепнала, те ѝ възлагат основната за всички национални библиотеки задача – да бъде архив на печатната продукция на страната, която да

съхранят за бъдещите поколения. Паралелно с тази тя изпълнява и обслужваща, а от края на XIX век – и библиографска функция. По-късно тя поставя началото и на някои международни контакти, които се оказват полезни за утвърждаването ѝ като национално значимо учреждение. В същата посока успешно се развива и Пловдивската народна библиотека.

Пред Университетската библиотека, както и пред създадените по-късно към някои висши училища (търговските в Свищов и Варна) се поставят две основни задачи: да обслужват студентите с необходимата им учебна литература и да подпомагат научната работа на университетските преподаватели, които са отразени и в първите им правилници.

Специалните библиотеки, създадени към някои от музеите и първите научни дружества, макар и все още твърде малобройни, са в услуга на развитието на отрасловите науки в България, които правят първите си стъпки.

Благодарение на модерните разбирания на К. Величков и Ив. Д. Шишманов за целите на училищните библиотеки, които бяха изяснени в първа глава, те не само се утвърждават като необходима структурна част на училището, но и чрез изпълнението на основните си функции (образователната и възпитателната) те създават просветени граждани, необходими на държавата.

Изясняват се и специфичните задачи и предназначение и на учителските библиотеки, от които учителят „ще черпи знания, ще добива полет за нови постижения в своя непосредствен труд, в пряката си училищна работа, и за своята извънучилищна дейност“ (577). Те трябва да му осигурят възможност да „удовлетворява нуждата за саморазвитие и самообразование“, „да се държи в течение на научната и педагогическата мисъл“, както и да намира в нея „материал за своята все по-обемиста и разнородна от ден в ден обществена дейност“ (577). Поради отсъствието на специални грижи за учителските библиотеки от страна на МНП те не изпълняват своите цели, но замислите, вложени в задачите им, отговарят на високите социални ангажменти, които българският учител традиционно изпълнява в общественото пространство.

В началото на второто десетилетие на XX век Я. Хлебаров разработва цялостна концепция за задачите на читалищните библиотеки, която има и съвременно звучене. Разяснявайки ролята на обществените библиотеки в организацията на обслужването с книги на цялото население, той разглежда библиотеката като демократично учреждение, чието главно предназначение е да работи безплатно за подема на културата на народа. Според него „истинската обществена библиотека трябва тъй да се организира, че да дава възможност щото най-голям брой най-добри книги да проникнат сред най-широк кръг читатели“ (606, с. 21).

В своите публикации Хлебаров разкрива социалната роля на библиотеките и взаимовръзките им с динамиката на протичане на всички вътрешни обществени процеси, както и възможностите им за влияние върху икономи-

ческия подем на България.

Разглеждайки дейността на читалищата и библиотеките не изолирано, а като органична част от културния, стопанския и икономическия живот, той определя и мястото им в обществото, като настоява те да бъдат включени „между обществените органи на модерната демократична община“ (613).

Възгледите си за функциите на библиотеките Хлебаров изгражда върху европейското разбиране за ролята и мястото им като органична част от системата за образование и просвета, чиито стълбове са училището, извънучилищното образование и самообразованието, а в основата им са книгите и библиотеките, които определя като най-добрия канал за разпространение на знания и идеи. Тази е причината, поради която възлага на библиотеките да играят и ролята на второ училище за народа.

Хлебаров успешно формулира цялостен комплекс от функции на библиотеките, сред които като най-значими извежда културната (състояща се в съхранение, опазване и предоставяне на „книжното богатство“ и „най-добрите книги“ за четене от всички) и социалната, проявяваща се в нейната „първа длъжност“ – „да демократизира богатствата на библиотеката“, и те „да добият най-голямо обръщение“ (609, с. 77) в полза на обществото.

По този начин в българското библиотекознание се изграждат представи за диференцираните функции на различните видове библиотеки. В същото време те се утвърждават като важни демократични и социални институции с доказани възможности за влияние върху духовното, образователното и нравственото израстване и на отделния гражданин, и на обществото като цяло.

Заслужава да се отбележи, че личностите, които разработват теоретични въпроси на библиотекознанието, го правят не поради склонност към теоретизиране (такава амбиция те нямат), а с цел да решат въпроси с реална практическа насоченост. Затова те поставят като важна теоретична задача на библиотекознанието изясняването на практическата роля на библиотеките като културен фактор и възможностите им на стимулатор на духовния, икономическия и социалния живот на страната. Въпреки че в българското библиотекознание не се появява нито един самостоятелен труд по теория и терминология, то успява – главно чрез няколко на брой статии в професионалния печат, да изгради представи за себе си като наука за библиотеката и за нея като свой обект. Разбира се, в този процес се има предвид не конкретната библиотека като учреждение, а нейният обобщен, събирателен образ – библиотеката като социален институт и като най-важната научна категория на библиотекознанието.

2.2. Проблеми на библиотечното законодателство

2.2.1. Първи чуждестранни закони за библиотеките

Правното регламентиране на библиотеките и тяхната дейност е верен показател както за стабилността и зрелостта на държавната и законодателната власт на всяка страна, така и за степента и състоянието на общественото ѝ развитие. Те намират конкретен израз и в специалните закони, определящи условията за създаването, финансирането и развитието на библиотеките, които са не само барометър за отношението на държавната власт към тях, но отразяват и стратегическите ѝ виждания за развитие на потенциала и възможностите им за динамично участие в процесите на културното и икономическото строителство на страната.

Първите опити за създаване на специално библиотечно законодателство са направени в началото на XIX век в САЩ, когато се появяват закони, на местно ниво отнасящи се до публичните библиотеки на отделен град, с които се уреждат главно въпросите на финансирането им. Приемането на първия такъв закон от 1821 г. е последвано от подобни актове, разпростиращи действието си в рамките на отделни щати в САЩ, с които общините получават право да отчисляват определен процент от местните данъци и такси в полза на публичните библиотеки, чието финансиране се възлага на местните органи за самоуправление. Първият щат в САЩ, приел закон за създаване на библиотеки е Масачусетс, в който се утвърждава схващането, че те са толкова необходими за общественото благоустройство, колкото и уличните фенери. През 1847 г. е гласуван закон за откриване на публична библиотека в административния център на щата – Бостън, който е един от първите градове, възникнали в страната (1630 г.). Бостънската публична библиотека и днес е една от най-големите обществени библиотеки в света. От 1851 г. законът действа във всички общини на Масачузетс и дава сериозни резултати. В края на XIX век от 349 общини в него само 7, в които общият брой на населението е 11 000 души, нямат библиотеки. До края на 1900 г. в САЩ са създадени 9261 библиотеки, чийто общ фонд е над 54 млн. книги (581).

Благодарение на библиотечното законодателство от 1845 г. публичните библиотеки в САЩ бързо увеличават своя брой и регламентират правото на гражданите на безплатен, равен и свободен достъп до историческото и културното наследство на страната на всички желаещи да го използват за своето самообразование.

Развитието на образователната система и индустрията в САЩ са фактори, които също стимулират увеличаването на публичните библиотеки. В края на XIX и началото на XX век броят им чувствително нараства в резултат от участието на филантропични общества и щедри частни дарители (681; 343;

484), които влагат значителни суми в тях*.

Опитът на САЩ се оказва полезен и за Англия, в която през 1850 г. е приет първият държавен закон за публичните библиотеки, разрешаващ със съгласието на местните данъкоплатци те да се създават в градове с население над 10 000 души. От 1854 г. критерият за брой население спада на 5000, а от 1855 г. библиотеки се откриват и в селата. Законът нееднократно е изменян и допълван. В началото той действа само в Англия и Уелс, а след известно време се разпростира и върху библиотеките в Шотландия и Ирландия. Така английското законодателство решава успешно няколко основни въпроса на публичните библиотеки: безплатното ползване от цялото население, издръжката им от общините, които имат и контролни функции над дейността им, а ръководството на цялостната им работа се възлага на обществен съвет на попечителите.

От началото до средата на тридесетте години на ХХ век системата от публични библиотеки е осигурена законодателно както в скандинавските, така и в други страни, които се развиват в духа на англо-американската идея, адаптирана към националните им условия. Появяват се и закони в Швеция (1912), Дания (1920), Норвегия (1935) и Финландия (1928), в които поради това, че са по-рядко населени, публичните библиотеки се изграждат върху принципа на

---

*Милиардерът А. Карнеги (1835-1919) е и автор на книгата «Евангелие на богатството» («The Gospel of Wealth»), в която развива схващането си за нравствената отговорност на богатите хора, отнасяща се до разумното използване на състоянието им. Противник на благотворителността в тесния смисъл на думата, той смята, че не е достатъчно бедните да се подпомагат с пари. Дълбоко убеден е, че в ръцете на хората трябва да се даде сигурно средство за борба с нуждата и невежеството, което да ги направи не само физически и нравствено силни, но и способни да се борят сами за своето съществуване. За него такова средство е образованието, поради което препоръчва на заможните личности да изграждат институции с просветителски характер, сред които на първо място поставя народните университети и обществените библиотеки. След тях ранжира строителството и разширяването на болниците, които оказват помощ на страдащите хора, обществените градини и обществените бани, чиято цел е да повишат обществената хигиена, общодостъпните концерти, театри и др.под., предлагащи на народа разумни развлечения.

Като анализира подробно възможностите на всяка от тези институции, Карнеги показва подчертано предпочитание към обществените библиотеки, в които хората могат да получат полезна информация, необходима за подобряването на живота им. Поради това Карнеги смята, че публичните библиотеки трябва да бъдат основна грижа на състоятелните хора.

За 20 години той отделя 57,5 млн. долара за построяването на 2617 библиотеки в цял свят, от които 1080 в САЩ.

По време на Втората световна война създаденият от него през 1901 г. «Фонд Карнеги» финансира подготовката на библиотечни кадри във Великобритания. Многократно отделя средства за провеждане на изследвания и конгреси на ALA.

йерархичност в задачите и дейностите им, с оглед на административно-териториалното им деление (503). Поставя се и началото на кооперация и координация в областта на редица библиотечни дейности, в сферата на които постигат добри резултати. Библиотечните асоциации полагат усилия за укрепването на системата от публични библиотеки в собствените си страни, за подготовката на библиотечни кадри, като създават и полезни международни контакти.

Библиотечното законодателство, което довежда до увеличаването и укрепването на библиотеките в света, рефлектира и върху развитието на библиотекознанието, пред което се поставя задачата да осмисли теоретично натрупания практически опит. Постепенно в библиотекознанието се създават школи, утвърждават се различни гледни точки, част от които са изяснени в първи раздел на първа глава от настоящия труд.

2.2.2. Усилия за създаване на нормативни документи за библиотеките в България

Първите опити и в България да се създадат документи с нормативен характер за библиотеките са свързани с тези в манастирите, които стават важни просветни и духовни центрове, благодарение на които се съхраняват и книжовните ни традиции.

В манастирския типикон намират място и редица указания за библиотеките им, спазването на които има задължителен характер. В него се регламентират решенията за създаването им, характерът на книгите в тях (главно канонични), условията за използването им (да се допуска и изнасянето им от манастира), задълженията и отговорностите на монаха библиотекар, изискванията за точност при преписването на книгите и строгите мерки за опазването им, благодарение на които оцеляват и стигат до нас ценни паметници на българската писменост.

В първите училищни библиотеки, създадени преди Освобождението, роля на нормативен документ със сила на правилник изпълнява т.нар. кондика. В нея грижливо са вписвани притежаваните книги и е определен режимът на ползването им. Поради скромното количество книги, с които те са разполагали в първите години след създаването им, в повечето от училищните библиотеки не се допуска „изнисяването“ за домашно четене, но поради това, че имат характер на обществени библиотеки, в тях можел да чете „сякой любородец“. След Кримската война, когато се забелязват тенденции към известно нарастване на фондовете им, се разрешава и изнасянето на книги. Застъпник на домашното ползване е и Константин Фотинов – един от радетелите за създаването им, според когото „секий може от тях да зима книги за прочитане и пак да ги отдава, каквото ги взел“ (580).

Уставите на първите ни читалища (1856, Свищов, Лом и Шумен) пред-

виждат редовното водене на кондика, изпълняваща едновременно функциите и на каталог, и на инвентарна книга, тъй като в нея са били вписвани и стойностите на книгите. Уставите на читалищата имат сила на обществен закон, в който точно са формулирани техните цели, задачи и принципи и са конкретизирани задълженията на членовете на читалищното настоятелство, което изпълнява ролята на обществения съвет на попечителите в англо-американските публични библиотеки.

Създаването на първите културни институции в България след Освобождението, сред които са и библиотеките, обуславя необходимостта да се изработят документи, регламентиращи техните цели, задачи и дейности. Създават се първите устава, инструкции, правилници, окръжни на МНП, с които се слага началото не само на нормативната им уредба, но и на българското библиотекознание, тъй като в тях за първи път се излагат в систематизиран вид и необходимите знания за поставянето на всички дейности в библиотеките върху научни основи: за инвентарирането и сигнирането, за нареждането и опазването на фонда, за каталогизацията му, за работното време и организацията на работата, изискванията към персонала и т.н. Появяват се и първите държавни закони, в които намират скромно място и проблемите на библиотеките.

Част от тях като: „Устав на Софийската обществена библиотека и читалня, която ще бъде при нея“ (М. Дринов, 1878), „Закон за свободата на печата“ (Пловдив, 1881), „Инструкция за управлението на Българската народна библиотека“ (К. Иречек, 1884), „Правилник за заемане на книги от Българската народна библиотека“ (К. Иречек, 1884), „Правилник за ученическите библиотеки и читални при средните и специалните учебни заведения“ (К. Величков, 1896), „Закон за депозиране на печатни издания в Народните библиотеки в София и Пловдив“ (К. Величков, 1897), „Правилник за Народните библиотеки в София и Пловдив“ (Стоян Аргиров, 1898) и „Правилник на Библиотеката при Висшето училище“ (1900), с които се полагат нормативните основи на различни по вид библиотеки и на националната ни библиография и се определят тенденциите на бъдещото им развитие, вече бяха разгледани в първа глава. Поради специфичната структура на изложението към някои от тях ще се върна отново и в някои от следващите глави.

Ролята и значението на библиотеките и читалищата като фактор за българското културно развитие в миналото и в условията на свободна България са оценени и от държавата. Само осем години след Освобождението на страната, оповестено със Санстефанския мирен договор, те получават нейната подкрепа и по законодателен път. Още в първия „Закон за градските общини“ от 1886 г., приет дни преди детронирането на княз Александър I, което довежда до децентрализиране на държавните институции в страната, с чл. 16 общините са ангажирани в създаването им със специален текст, според който „градските общини, гдето няма библиотеки, отворени и поддържани от държавата или от някои

дружества за обществено ползване, длъжни са да дават помещения и средства за отваряне на читалища, които да служат за основаване общински библиотеки“, а в чл. 113, т. 11 на същия закон се посочва, че в редовните бюджети на общините трябва да се предвиждат и разходи „за поддържане на градско читалище или общинска библиотека“ (193). По силата на този закон се създават първите пет общински библиотеки в по-големите градове на страната: Варна (1887), Русе (1891), Бургас (1893), Стара Загора (1896), а в София – едва през 1929 г. Благодарение на общинската подкрепа и работата на Добрин Василев (Варна) и Стефан Станчев (Бургас) те се развиват като средища на културния живот и институции за образование и самообразование на гражданството.

Шестнадесет години по-късно със Закона за изменение на Закона за селските общини (199) това задължение, но в по-категоричен вид, се разпростира и върху селските общини.

Добри условия за изграждане на архив на българската книга и запазване за идните поколения на цялата печатна продукция на страната създава приетият от Народното събрание през 1897 г. „Закон за депозиране на печатни произведения в народните библиотеки в София и Пловдив“ Той осигурява не само възможност за пълнота в комплектуването на споменатите библиотеки, но формира и предпоставки за развитие на текущата национална библиография на страната, чието трудно начало е поставено през същата година. (За значението на този закон вж. също 1.3.3. и 5.2.)

Израз на тенденциите към стабилизиране на просветната и културната политика на държавата и на отношението към тях на правителството на Александър Малинов и Демократическата партия е приетият на 18.02.1909 г. нов цялостен „Закон за народното просвещение“ (197), защитаван в Народното събрание от министъра на просветата Никола Мушанов (1872–1951), завършил право в Екс ан Прованс във Франция (1894).

Законът от 1909 г. е нов, демократичен документ, уреждащ основното, средното и висшето образование, който бързо дава добри резултати. Още през 1909 г. в Пловдив и Русе са открити 2-годишни висши педагогически курсове за подготовка на учители. Нараства и броят на гимназиите, който през 1911 г. достига 40 пълни и 19 непълни. Първоначалните училища се увеличават от 3089 през 1909 г. на 3482 през 1912. През 1911 г. обхванатостта на децата в началните училища достига 80 % срещу 68,5 % за 1907 г. (361, с. 40).

С този закон, който е в сила до 1921 г., се утвърждават дейността и отговорностите на най-важните за страната културни институти като музеите, народните библиотеки в София и Пловдив, Университетската библиотека, общинските библиотеки и читалищата. Автор на раздела за културните институти (музеи и библиотеки) е Борис Дякович (1868–1937) – известен археолог, музеен и библиотечен деец и библиотековед, който от 1901 до 1932 г. е директор на Народната библиотека в Пловдив. Запознат с уредбата на големите евро-

пейски библиотеки в Чехия, Германия, Франция, Австрия и Италия, от 1901 до 1906 г. той реформира цялостната дейност на Народната библиотека в Пловдив така, че при участието ѝ в балканската изложба в Лондон през 1907 г. тя получава златен медал (478; 339). С разбиране и високо чувство за отговорност Дякович ръководи втората ни национална библиотека в продължение на 32 години и оставя трайни следи в културната история на страната. Тези са причините, които му дават възможност да разработи раздела за културните институции в споменатия закон с вещина, следвайки добре известните му европейски образци. Познаващ добре развитието на водещите библиотеки в света и изискванията към директорите им, Дякович предвижда в закона и високи претенции към тях и у нас: да имат средно и висше образование, да притежават необходимите познания по класическите, по два модерни и по два славянски езика, да имат оригинални научни и литературни или библиографски трудове. Зад тези високи критерии твърдо застава и Никола Мушанов, който в защитната си реч на законопроекта отбелязва: „Да демократизираш високата наука, не означава да я дадеш на хора, които не са годни да отидат до нея“ (471). В резултат на тези изисквания по време на управлението на Демократическата партия ръководството на НБ се оглавява от престижни учени и общественици. За периода 1908–1911 г. директорският пост на НБ в София се заема от авторитетни личности като Стоян Заимов, Михаил Арнаудов и Пенчо Славейков. Тяхната дейност се подпомага от главните библиотекари и учени като проф. Никола Михов, проф. Александър Балабанов, проф. Любомир Милетич и проф. Беньо Цонев.

Важни нормативни документи, осигуряващи развитието на библиотеката на БКД, са новият „Устав на БАН“ (518), приет от Общото събрание на БКД (ян. 1911) и „Закон за Българската академия на науките“ (192), приет на 1.02.1912 г. от XV ОНС. Съгласно двата документа БКД се преименува в БАН, а Дружествената библиотека става Академична библиотека, чиято основна задача е да подпомага академичните членове в научните им дирения. БАН става самостоятелно и независимо научно учреждение, чиято основна цел е „да развива научните знания и изкуствата, особено с оглед на българите и българските земи, българския език и българската книжнина“ (92; 361, БАН, с. 3).

Основаният през 1911 г. Съюз на читалищата (СЧ) изработва и публикува и първия си устав, който изпълнява ролята на основен документ за управление и развитие на читалищата, чийто стожер винаги са били библиотеките (520).

Идеята за създаване на специално библиотечно и читалищно законодателство, датираща от 1911 г., се осъществява бавно и мъчително, въпреки че решаването на въпросите, свързани с тежкото материално положение на читалищата и библиотеките, търсенето на средства и създаването на нормативни документи, гарантиращи поне отчасти тяхното материално стабилизиране, са постоянна грижа на УС на СЧ, който им отделя и време, и необходимото внимание, но решаването им по време на трите последователни войни, в които

участва страната, се оказва невъзможно.

Иван Пеев-Плачков, който ръководи просветното ведомство по време на Балканската война, не успява да осигури нормалното протичане на учебната година и да внесе спокойствие сред учениците и учителите, голяма част от които са на бойното поле. Втората балканска война и последвалата я национална катастрофа довеждат до нова смяна на правителството, което се изправя пред трудно разрешими проблеми, породени от двете войни. За библиотечно и читалищно законодателство изобщо не може да се мисли. Намесата на България в Първата световна война поражда нови трудности. Военното поражение на страната и последвалата втора национална катастрофа създават остра политическа криза при крайно неблагоприятни международни условия, които поставят под въпрос самото съществуване на българската държава. Тези събития се отразяват негативно и върху състоянието на образованието, библиотечното и читалищното дело в страната. За реформи и каквито и да е закони, дори и най-належащи, отново е невъзможно да се хранят надежди.

Първите следвоенни избори през 1919 г. водят до създаването на по-тясна коалиция, в която доминира БЗНС. На 21 май 1920 г. за министър на просветата* в новото земеделско правителство с премиер Александър Стамболийски, е назначен Стоян Омарчевски (1885–1941), който застава зад идеите на Читалищния съюз за създаване на библиотечно и читалищно законодателство.

За краткия период на своето управление правителството на БЗНС прави опит да реши част от проблемите на библиотеките, приемайки няколко важни за тях закона. Полезни за комплектуването на фондовете на народните библиотеки в София и Пловдив са направените изменения и допълнения в съществуващия „Закон за депозиране на печатни и литографни произведения в народните библиотеки“ (194), приет от НС на 12 ноември 1920 г. Неговото влияние за развитието на книжовния им имот ще изясня в пета глава.

В същото заседание на НС и на същата дата е приет и „Закон за учредяване на достъпни народни библиотеки“ (200). В мотивите си, с които го защитава, министър Омарчевски прави обширен исторически преглед на постиженията и съвременните успехи на библиотеките в развитите западни страни, като изтъква, че те са резултат от действието на специално библиотечно законодателство. Като припомня ролята на българските читалища в борбите за на-

---

*Първият просветен министър в кабинета на Ал. Стамболийски е поетът Цанко Бакалов (Церковски), който оглавява ведомството от 7.X.1919 до 21.V.1920 г.

ционална и църковна независимост преди Освобождението, той разкрива тяхното и на библиотеките им мизерно съществуване в съвременните условия и апелира пред депутатите за по-достойната им финансова подкрепа от държавата. Бедственото им положение доказва, като привежда статистически данни за сумите, които са получили през 1908 г. Тогава на съществуващите 386 библиотеки са отпуснати 512 009 лв., от които държавата и общините са дали само 101 164 лв., което е едва 1/5 от целия им приход. Останалите суми са постъпили основно от помощи, дарения и завещания. Омарчевски констатира, че ако не са помощите и даренията, българските библиотеки ще останат без каквито и да е средства. Резултатите от липсата на отношение на държавата към тях са очевидни. Защиатавайки законопроекта, в мотивите си дава данни и за обема на фондовете в някои градски читалищни библиотеки през 1908 г.: читалище „Искра“ в Казанлък притежава 12 300 тома; „Зора“ в Сливен – 7300; „Развитие“ в Разград – 4300; в Стара Загора – 3500; бургаското – 662, и продължава: „Какво е състоянието на дребните библиотеки и читалища, особено на селските, лесно можете да си представите. В най-щастливия случай те не надминават по брой книгите на бургаското читалище, а в повечето случаи стоят далеч под него. За качеството на книгите да не говоря, нито пък отварям реч за пригодността им да подпомогнат населението в неговите стремежи към умствено развитие и материално благосъстояние. Изписвани без система или събирани из пречистени библиотеки, повечето от книгите съдържат всичко, но не и онова, което трябва да бъде съветник и упътвач на нашето население“ (156, с. 529).

Омарчевски настоятелно призовава депутатите да проявят разбиране към потребностите на читалищните библиотеки, като ги подпомогнат осезателно, за да могат те действително да изпълнят мисията си на истински просветни институции. Като аргумент изтъква и обстоятелството, че съвременното училище не е в състояние да направи необходимото за действителната просвета на населението. За целта се позовава и на статията „Мисли върху българската действителност“. Писана от военен писател (името му Омарчевски не съобщава), в нея се изнасят печални факти и констатации за резултатите от образователната ни система. Поради пряката им връзка с изследваните от мен тук проблеми ще цитирам най-впечатляващите от тях: „Освен умението да четат и пишат, нашето начално училище не дава нищо повече на своите ученици. Че това е така, аз имах случай да се убедя при наблюденията си над новобранците в 10 конен полк. От 147 новобранци, постъпили в тоя полк през 1912 г. (36 набор), с прогимназиално образование (I до III клас) имаше 27 души; свършили IV отделение - 86 души; III отделение - 21; II отделение - 5; I – 4, и неграмотни 4. Всички бяха от селата на Шуменско, Преславско, Провадийско, Варненско и Разградско. Гражданчета от тях бяха само 4 %. Всички, с изключение на неграмотните - умееха да четат и пишат, при което около 15 % срещаша твърде големи затруднения при излагане собствените си мисли на книга. В писмата към

домашните те си служеха със съвсем стереотипни фрази и изрази, в които не проблясваха никакви собствени мисли и не се виждаха никакви лично преживявани настроения. По-голямата част (около 70 %), макар че се придържаха към установените от традицията образци, все пак се опитваха да изложат и собствени мисли, наблюдения или преживявания, което понякога им се удаваше, понякога не. И само останалите 20-25 души можеха с една сравнителна лекота да излагат на книга туй, което мислят и чувстват. [...] Познанията им, вън от тая област, бяха изобщо твърде ограничени. Даже, ако знаеха нещо, личеше, че то е добито от собствен опит през трудната школа на живота. Влиянието на училището вън от обучението в грамотност почти не се чувстваше. Тъй напр., страните на света и тяхното определяне бе за половината нещо съвсем неизвестно. С метрическата система бяха запознати само около 20-30 души. Основните хигиенически правила се знаяха също от толкова души. С четирите аритметически действия работата беше още по-зле. Но най-странното и най-жалкото беше пълното незнание географията и историята на България. Понятията „вяра“, „народност“, „държава“, „народно събрание“, „закон“, „министър“, „цар“ бяха съвсем неясни и объркани. Няма да привеждам примери от отговори, които ми се даваха. Ще кажа, че само двама можаха да различат „вяра“ от „народност“ и да кажат, че ние изповядваме не „българска вяра“ а „християнска-православна вяра“. Малцина знаеха, че има на тоя свят католици и протестанти, а тия, които знаеха, не можеха да разберат, че и те са християни. Названията на съседните държави и народи се знаяха зле даже от ония, които бяха излизали на чужбина - в Русия, Румъния, Австрия или Америка. За българската история по-определени понятия имаха само 5-6 души. За останалите тя беше един хаос от имена. Мнозина знаеха само цар Крума и цар Симеона. Познайството с новата история на България беше плачевно. „Кой освободи България от турците?“ „Княз Александър Батенберг“, тъй отговаряха половината. За Сръбско-българската война не се знае нищо. Съединението не може да се разбере.“

По-нататък Омарчевски казва: „Г. г. народни представители! Погледнато повърхностно, изглежда, че в тия впечатления отрицателното е подчертано малко повече, отколкото трябва, ала всъщност не е тъй. Преди няколко години един наш педагог изнесе в „Училищен преглед“ – официално издание на повереното мен министерство – впечатленията си от държавните изпити на основните учители. И какво? Мнозина от тия, които са призвани да учат нашите деца, са отговаряли на въпроса за Освобождението на България също тъй, както и тия новобранци. С това аз не ида да виня учители и ученици. Образователната ни действителност е толкова грозна, че от нас се искат не обвинения, не и затваряне на очи, а грижи, за да се премахне царящото невежество, чието пакостно влияние виждаме да се проявява все по-настойчиво и все по-застрашително. Искат се мерки, а не думи, упреци и скръстени ръце. Училището и да желае, не

може да даде повече от онова, което дава. Неговата задача не е да пусне младежи, подготвени да отговарят на всеки въпрос, колкото елементарен и да е той, от заобикалящата ги близка или далечна по време действителност. И все пак нашите младежи, и всеки български гражданин, са длъжни да ги знаят. Тогава къде е спасението? Аз ще кажа: в самообразователната дейност, която всеки от нас трябва да развие, за да допълни образователните елементи, добити в училището. Средствата – народните, достъпните за всички народни библиотеки“ (156, с. 529-530).

Просветният министър доказва, че крайно незадоволителните резултати, които дава училището, още повече задължават държавата да положи грижи за създаването на достъпни народни библиотеки, чрез които да се надграждат знанията, придобити в училищата. Убеждавайки народните представители да подкрепят проектозакона за учредяване на общодостъпни народни библиотеки, в които вижда демократични институции, работещи и за стопанския просперитет на нацията, той завършва речта си с думите: „Нека покрием страната си с тях. Народът ще ни благодари един ден за тази предвидливост. А резултатите от тяхното положително въздействие върху народа ни в скоро време ще оправдаят всички разходи и грижи, които сме иждивили за тях“ (156, с. 531).

Заслуга на земеделското правителство е, че с този закон за първи път в културната история на България до средата на 40-те години на ХХ век държавата се ангажира и заявява готовността си да създаде система от библиотеки, предназначени за повдигане на културното равнище на цялото българско население (вж. също и 288; 74). Приетият закон предвижда да се създадат около сто народни библиотеки – по 6 във всеки от съществуващите тогава в страната 16 окръга, но поради краткото време, през което управлява БЗНС, са учредени само народните библиотеки в Търново и Шумен, които във времето успяват да се наложат като институции със собствен авторитет и създават значими културни традиции в своите градове. Въпреки че с този закон се цели да се даде особена тежест на библиотеките, той се оказва нежизнеспособен.

На 13 ноември 1920 г. министър Стоян Омарчевски защитава законопроектите и успешно прокарва още три важни за българската книжовност закона: „Закон за детската литература“, „Закон за поощрение на родната литература и изкуство“ и „Закон за авторското право“ (178), чрез който се защитават правата на авторите на литературни произведения и с който България се присъединява към известната Бернска конвенция. Това е показател, че министерството поставя културата в контекста на доброто просветно развитие на страната.

За да бъде по-цялостна представата за библиотечната политика на земеделското правителство и на просветния министър, ще припомня, че той успешно прокарва пред НС и „Закон за даване на концесия за постройка на здание за народна опера и други помещения и за построяване на бъдещия народен музей и библиотека срещу събарянето на Биюк-джамя в София“ (179). С него се

цели да се реши проблемът със сградата на Народната библиотека, отлаган в продължение на повече от четири десетилетия от всички предходни български правителства.

На 25 юли 1922 г. Омарчевски разпространява паметното Окръжно писмо № 17743, в което мотивира решението на МНП да обяви за първи път 1 ноември за Ден на народните будители. Неговата цел е „да обърнем погледа на нашата младеж към всичко ценно и светло от нашето минало и да я приобщим към това минало, за да почерпи тя от него бодрост и упование, сила и импулс към дейност и творчество [...], като тоя ден се превърне в култ на българския народен гений“ (419).

Показателно за разбирането на Омарчевски за необходимостта от държавно меценатство в областта на културата е организираното от него през 1920 г. грандиозно честване на Иван Вазов по случай 70 години от рождението му и 50 години литературно творчество, което се превръща в национален празник.

Правителството на БЗНС създава традиция и организира юбилейни чествания на Цанко Церковски, Елин Пелин, Ана Карима, Кръстьо Сарафов, Сава Огнянов, Иван Мърквичка и др. То урежда пенсии и отпуска помощи на значими писатели, актьори и художници, между които са Йордан Йовков, Теодор Траянов, Сергей Румянцев, Антон Страшимиров, Кирил Христов, Стоян Михайловски, Антон Митов, Ярослав Вешин и други творци на националната ни култура. Свидетелство за желанието на Омарчевски да реши проблемите на читалищата и библиотеките им е заповед № 2318 от 8.06.1923 г. Подписана ден преди преврата на 9.06.1923 г., с нея той възлага на Васил Класанов да изработи самостоятелен законопроект за тях.

Законът за общ български правопис, приет от НС през април 1922 г., полага началото на постепенно задълбочаваща се конфронтация между земеделците и интелигенцията, която улеснява успеха на военния преврат от 9 юни 1923 г., довел на власт правителството на Народния сговор.

Дълго носената идея за специален закон за читалищата се осъществява

по време на управлението на кабинета на Андрей Ляпчев, в който за министър на просвещението е назначен **Никола Найденов** (1880–1939). Завършил право във Франция, той е изявен деец на Радикалдемократическата партия и е поддръжник на умерените реформи и стабилността в областта на образователната политика. Въпреки че среща значителни трудности, породени от стопанската криза и тежестите на Ньойския договор, Найденов успява да внесе в НС законопроекта за читалищата, върху чийто текст упорито работят Васил Класанов, Стоян Аргиров, Ив. Д. Шишманов и Ячо Хлебаров. По покана на парламен-

тарната комисия те участват при разглеждането му и присъстват в НС при разискванията върху него на първо четене, като настояват в окончателната му редакция да бъдат включени и редица целесъобразни промени.

Министър Найденов успешно защитава законопроекта пред парламента и той е приет от XXI НС в заседанието му на 2.03.1927 г. (180). Законът не е съвършен, не е без недостатъци, но е едно добро начало, с което се осигуряват значителни държавни средства за читалищата и библиотеките им, и се отразява благоприятно върху техния по-нататъшен развой.

Приемането на Закона за народните читалища през 1927 г. е сред най-съществените постижения на ВЧС от създаването му до средата на 40-те години на XX век. Той е демократичен закон, уреждащ законодателното положение на българските читалища, с който се регламентират техните цели, средства, управление и издръжка. Той запазва основния принцип на тяхната организация и дейност – автономията. Законът бързо дава значителни резултати. Пред юбилейния конгрес на Съюза (1937) се отбелязва, че само за 5 г. (1927–1932) се създават 1604 нови читалища. В края на 1933 г. читалищата в страната са общо 2801 (152 градски и 2649 селски). През 1936 г. те са вече 2980, от които 2500 са членове на Съюза. В резултат на закона читалищата в страната и членовете на Съюза се увеличават почти 4 пъти. Чувствително нарастват и средствата, с които разполагат читалищата: от 47 млн. лв. през 1933 г. до 86 млн. лв. през 1939 г. През 1936 г. те имат налични фондове на стойност около 44 млн. лв., от които най-значителен е този за строеж на читалищни сгради – 40 млн. лв. Ако през 1936 г. собствени сгради имат 308 читалища, до 1944 г., въпреки трудните условия, те стават 350. ВЧС прави всичко необходимо читалищата не само да получат безплатни места за строеж на сгради, и то по възможност в центъра на селището, но и да бъдат снабдени с нотариални актове за тях. От общо 2898 читалища през 1936 г. 2000 притежават имоти за 269 997 000 лв. От тях земите, придобити по Закона за народните читалища, са на стойност 43 423 000 лв. Законът разрешава приходите от имотите да се използват от читалищата за издръжка и купуване на книги, а библиотеките са в центъра на читалищната дейност.

Законът от 1927 г., както и правилникът към него са отменени със Закона за народните читалища, приет от XXV НС в заседанието му на 22.05.1941 г. (177). Проектозаконът, подготвен от МНП, среща съпротивата на читалищните дейци. Според тяхното мнение той е сериозна крачка назад и е отстъпление от вече постигнатото, тъй като отнема автономията на читалищата и е доста ограничаващ ги закон, който довежда до отстраняване от участие в живота им на най-дейните, най-преданите, истинските идеалисти, а остават на работа в тях „казионни“ представители, които са далече от проблемите им.

Въпреки реакцията на читалищната общественост този закон, който има и някои положителни страни, е приет от Народното събрание. Той създава добри условия за материалното осигуряване на читалищата, но посяга на тяхната

автономия. Съгласно чл. 15 в читалищните настоятелства могат да влизат само лица, които „не се проявяват с разбирания против държавния строй“ Читалищата са поставени под надзора на МНП, който то упражнява със свои надзорни органи. Чл. 8 налага някои книги и списания да се набавят по списъци, изработвани от ВЧС и одобрени със заповед на министъра на МНП, което е опит за цензуриране на комплектуването в читалищните библиотеки. За пръв път със закон се поставят условия за образователния ценз на библиотекарите, от които се изисква да имат и специална квалификация.

Двата закона, утвърдени от НС в периода 1927–1941 г., са единствените държавни актове, с които се решават част от проблемите на читалищата и техните библиотеки. Те отразяват идеите и усилията на две генерации читалищни дейци, отстоявали техните интереси, но неуспели да получат реално необходимите им средства от винаги „тънкия“ държавен бюджет.

Разгледаната поредица от различни по вид нормативни документи е израз на стремежа на държавата да постави под закрилата си националното културно наследство и библиотеките, които със своята дейност се утвърждават като значими просветни и научни институции. Въпреки несъвършенството на тези документи, в които намират отражение общественото и икономическото състояние на страната, те създават правни основания, регламентиращи съхранението на демократичните традиции в работата на библиотеките. Те оказват влияние върху засилването на престижа им в общественото пространство и стимулират усилията на библиотеките за участие в процесите на цялостния градеж на България (31).

2.3. Историята на българските библиотеки във фокуса на изследователите

Историята на библиотеките като частна научна библиотековедска дисциплина, влизаща в структурата на библиотекознанието, има за свой предмет всестранното изучаване на закономерностите, свързани с възникването, развитието и усъвършенстването на библиотеките както в света от древността до днес, така и възникването и развитието им в отделна страна, континент или регион. В обсега на нейния предмет влиза и изучаването на историята на отделни библиотеки, а също и биографичните изследвания за създателите им и личностите, работили в тях, които чрез труда си ги утвърждават като фактори за развитие на националната и световната цивилизация.

Историята на библиотеките изучава и еволюцията във възгледите на човечеството за организацията на общественото използване на книжовното богатство в различните епохи, през които преминава развитието на света.

Като наука историята на библиотеките има свои цели и задачи. Преди всичко основната ѝ цел е да разкрие всестранно обществената роля и еволюцията на

функциите на библиотеките на всеки отделен етап от съществуването им и тяхното място в развитието на културата, просвещението, науката и техниката както в отделна страна, така и в света. Затова е необходимо да се установи кога в миналото са се появили едни или други типове и видове библиотеки, как през различните епохи от историята на човечеството са възниквали и са се променяли възгледите на обществото за библиотеките, тяхната роля в общественно-политическия и културния живот, какви изменения претърпяват самите библиотеки като институции, от момента на възникването им до наши дни. Историята на библиотеките като органична част от историята на обществото, неговата култура и просвещение е тясно свързана с историческата наука, поради което използва нейната методология и установените от нея закони и закономерности.

Дълбоки и същностни са и връзките на историята на библиотеките и с историята на културата. Нейното съдържание, характер и цели се изменят във всеки нов период от общественото развитие, налагат промени и в библиотеките, които винаги са били органична съставна част на културата.

Не по-малко съществени са и връзките на историята на библиотеките с историята на педагогиката, библиографията и историята на книгата, изучаващи общественото производство, разпространението и използването на произведенията на печата и други носители на информация.

Ето защо водещата задача на учените е историята на библиотеките да се изследва и осмисли в по-широк контекст – не само като сбор от факти и данни, а като неотменна част от развитието на обществената история, по-специално от тази на културата и културното наследство, на образованието и науката. Само така може да се установи действителната роля, която библиотеките са играли в историческото развитие на отделната страна и на света. И това е водещата цел както на всяка отечествена, така и на световната история на библиотеките.

Периодизацията в тази област най-често следва общоприетото от историческата наука деление на епохи: Древен свят, Античност, Средновековие, Ренесанс (Възраждане), Нова и Най-нова история, през които протича и се развива световната история на човешката цивилизация.

Отечествената история на библиотеките по традиция се основава на историческата периодизация в разволя на страната, изградена от учените в резултат на специфичните събития, които тя преживява в своето развитие. Интересът към историята на библиотеките в редица страни в Западна Европа се заражда в средата на 50-те години на XIX век. В резултат от това се появяват първите историкобиблиотековедски изследвания по история на библиотеките, за историята на отделни национални библиотеки, както и първите персоналии за известни библиотекари. Постепенно се създават известни традиции, а след първата четвърт на XX век се формират и школи в това изследователско поле.

Един от най-значителните трудове с историческа тематика, появил се у нас в рамките на изследвания период, е „Български читалища преди Освобож-

дението“ (661) на **Стилиян Чилингиров** (1881-1962), който е сред най-добрите ученици и следовници на проф. Ив. Д. Шишманов. С негово съдействие постъпва на работа в Народната библиотека в София и се труди в нея като библиотекар (1904), поддиректор и директор (1916–1922). В продължение на години полага усилия за израстването ѝ като водеща културна институция на страната и оставя трайни следи в историята ѝ (277, с. 240-271; 591). От това време датират и библиографските му прояви, интерес към които му създава Шишманов. С чувство на уважение в мемоарната си книга „Моите съвременници“ Чилингиров

отбелязва: „Новата ми длъжност, твърде завидна за времето, а и твърде ласкателна за мене, ми създаде нови, но не служебни задължения. Сега Шишманов почна да ме товари с повече работа, предимно библиографска. Аз трябваше да открия къде, кога и какво е писано по известни въпроси у нас, сега вече със сравнително по-голяма изчерпателност“ (663, с. 39). Друг документ за силното влияние, което е оказал върху него професорът, ни е оставил Владимир Русалиев, пред когото през 1942 г. Чилингиров споделя: „Не, аз не съм ученик на проф. Иван Шишманов, а негово създание“ (475, с. 61).

Един от изявените читалищни дейци в страната, той е сред учредителите на Читалищния съюз (1911), енергичен участник в народните четения, желан сказчик, лектор в курсовете за библиотекари, постоянен сътрудник на всички периодични читалищни издания, историк на читалищата. Той им служи предано половин век и оставя името си на достоен строител на библиотечното, библиографското (143) и читалищното дело в България (472; 420).

Приносител му за тяхното развитие получиха цялостна оценка на проведените в родния му град (Шумен, през 1992 г. и в края на 2006 г.) научни конференции (666).

Фундаменталния си труд по история на българските читалища до Освобождението той започва по поръчка на Читалищния съюз и лично на проф. Шишманов още през 1913 г., когато съставя специален „Въпросник за написване на историята на всяко читалище“ и го изпраща до всички читалища в страната. Книгата си, отпечатана със съдействието на министър Никола Найденов и подкрепата на ВЧС през 1930 г., авторът (обяснимо защо) посвещава на проф. Ив. Д. Шишманов.

По собственото признание на Чилингиров за написването на труда си, преодолявайки много трудности, упорито и добросъвестно събира градиво „цели седемнадесет години“

На базата на автентичен изворов материал, архивни документи, мемоари и публикации в предосвобожденския печат Чилингиров успява да създаде

достоверна история на 130-те български читалища, чието начало е поставено през 1856 г. в Свищов, Лом и Шумен. Възникнали в условията на робството като резултат от порива на народа ни към просвета, национална независимост и самостоятелна църква, те стават двигател в процесите на Българското възрождение. Те са изразител на социалните и просветните стремежи на българската нация и са единствената организация, която по време на османското владичество свързва националноосвободителните борби с културно-просветните и книжовните процеси в България. През Възраждането читалището, училището и църквата са трите опори на българския народ, всяка от които по свой начин допринася за утвърждаването на самосъзнанието му и консолидацията на нацията. В тях се формира и израства интелигенцията, успяла да осъществи високата им мисия, а след Освобождението тя полага и основите на българската държавност.

Трудът на Чилингиров, който и до днес остава най-авторитетното изследване по история на българските читалища до Освобождението, е високо оценен и от съвременниците му, което е отразено и в публикуваните в печата рецензии (58; 369; 370; 73; 306; 39; 598). На него многократно се позовават всички по-късни изследователи на историята на българските читалища като Н. Кондарев (346), Ст. Сираков, П. Чолов и Ст. Лазаров (358).

В годините от 1913 до отпечатването на труда си, а и след това Чилингиров публикува и значителен брой статии по история на читалищата в читалищния печат, на които, следвайки логиката на изложението, ще се спре в третата глава.

Богати с факти за историята на българските читалища и техните библиотеки са и юбилейните им сборници, листове, устави и годишни отчети, в които се съдържат и сведения за образователните, културните и книжовните процеси, протичали в различни градове на България като Свищов (697; 10; 87; 623), Лом (693; 455; 630), Шумен (412), Казанлък (695), Плевен (699; 468), Сливен (694; 624), Разград (698), Кюстендил (145; 696), Враца (700), Тетевен (360), Пловдив (185), Габрово (479) и др.

Ценен влог в историята на българските читалища е и юбилейният сборник на ВЧС, издаден през 1937 г. по случай двадесет и пет години от неговото създаване. Освен богат статийен материал той съдържа пълен списък на съществуващите читалища в България към 1935 г., подредени по окръзи, околии и населени места, с данни за имената им, годината на основаване, брой на членовете, бюджета, фондовете и влоговете, движимите имоти, със статистически данни за фондовете на библиотеките им в томове и заглавия (138). Сборникът е един от най-често цитираните източници от по-късните изследователи на читалищата.

Да представи библиографски пътя, извървян от българските читалища и проявите им в полето на националната ни култура, е целта на указателя „Сто

години народни читалища“ (679), в които са включени 1215 публикации, от които около 1000 са печатани в рамките на изследвания период и са добра база за исторически проучвания.

В годината, в която се появява изследването на Ст. Чилингиров, е публикуван още един значителен исторически труд, чийто автор е **Велико Йорданов** (1872–1944) – литературен историк и критик, историограф на учебното дело (276; 281;

280), библиотековед и краевед (282). Със стипендия, отпусната от МНП, когато негов министър е Георги Живков (1844–1899), той завършва славянска и немска филология в Лайпциг (1893–1898), където се сближава със славистите Г. Вайганд, А. Лескин и философа В. Вунд, при когото слуша лекции и по психология. През 1907 г. постъпва на работа в МНП като зам.-началник на Отделението за прогимназиите и гимназиите, а след това е и началник на Отделението за културните фондове и институти. Редактор е на сп. „Училищен преглед“ (1921–1928), а от 1928 до 1934 г. е директор на Народната библиотека в София.

Йорданов полага системни грижи за организацията ѝ по модела на познатите му европейски библиотеки. Известен е стремежът му да увеличи старопечатния и ръкописния ѝ фонд. Издирва архивите на редица наши писатели, общественици и стопански дейци, които стават собственост на библиотеката.

Сред тях са и османотурските архиви, между които и протоколите от съдебния процес по делото на Васил Левски, които и днес са сред най-ценните притежания на Народната библиотека.

През 1930 г. В. Йорданов отпечатва най-значителния си труд „История на Народната библиотека в София“ (277). Писан по повод на нейната 50-годишнина, той съдържа богат изворов материал не само за развитието на библиотеката, но и за динамиката на процесите в еволюцията на българската култура. В широкообхватното си културно-историческо изследване В. Йорданов използва автентични документи, върху чиято основа разглежда нейното възникване и развитие, а също и всички трудности, спожодали я в 50-годишното ѝ съществуване. Особено ценни за днешните историци на библиотеката са оценките, които авторът дава на ръководния ѝ персонал – Марин Дринов, Константин Иречек, Васил Д. Стоянов, Райчо Каролев, Стоян Заимов, Пенчо Славейков, Никола Бобчев, Стилиян Чилингиров, Божан Ангелов, както и за делата на всички нейни 24 поддиректори, ръководили я през проучвания от него период. В. Йорданов не само изследва развитието на библиотеката, но в предговора на труда си посочва и най-важните ѝ бъдещи задачи: „1. Научно вглъбяване и разработване на книжовното богатство в каталози, библиографии и статистики, които да го разкрият и направят достояние на обществото; когато библиоте-

ката излезе, следователно, от положение на стагнация и започне да проявява и научен живот, само тогава тя ще внесе сила и импулс в книжовното и духовно творчество на народа, и 2. Днешното помещение на Народната библиотека, градено за други цели, не само, че не притежава елементарни условия за една сносна библиотека, но е изложено и на опасности, които всеки момент застрашават нейния имот“ (277, с. 2). Дори след уволнението му от правителството на Кимон Георгиев, дошло на власт след военен преврат (19 май 1934 г.), В. Йорданов не престава да отстоява необходимостта да се построи специална сграда за Народната библиотека.

С фактологична натовареност се отличават и историческите очерци за народните библиотеки в Пловдив (183) и Велико Търново (461), както и този за Варненската общинска библиотека (69), писан от нейния дългогодишен директор Добрин Василев (1893–1957) – известен историк на българския театър (67), читалищен (63) и библиотечен деец (497). Те ни позволяват не само да се докоснем до богатото им и достойно минало, но и да усетим проекциите му в тяхното настояще.

Сред полезните публикации с историческа насоченост е и първата „Кратка история на библиотеките“ (325) от Васил Класанов (1890–1950) с увод от Стоян Аргиров, в който първият ни професионален библиотековед дава висока оценка на труда на автора. Определяйки го като „ценен очерк“ по история на чуждестранните и българските библиотеки, той е и принос в „тъй-бедната наша книжнина по библиотекознание“. Аргиров отбелязва, че трудът на Класанов засяга част от въпросите на библиотекознанието, „които в библиотечната наука наричаме библиотекография. И ако по библиотекономия или учение за библиотеката, която съставлява първи дял от библиотекознанието, все имаме на български едно-две ръководства, по библиотекография това е първият кратък очерк, който се явява в нашата библиотечна книжнина“ (325, с. III).

На страниците на периодичния печат се натрупват и значителен брой статии с историческа тематика, които ще представя в трета глава.

И въпреки немалкия брой публикации в полето на историята на българските библиотеки, в нея има и редица „неразорани“ и неизследвани територии. Прегледът на написаното в тази област показва, че за някои библиотеки е писано повече, но за други – почти нищо. Дори преобладаващата част от библиотеките ни лидери – народните библиотеки в София и Пловдив, ЦБ на БАН, Университетската, 27-те регионални – нямат написана цялостна история. Значителна част от историческите статии, писани в периода 1945–1989 г. – най-често по юбилейни поводи, се характеризират с преднамерена тенденциозност, целяща единствено да покаже нашите „успехи“, „предимствата на челния съветски опит“ и „недостатъците и изоставането“ на библиотеките в развитите европейски страни. Писани от различни автори и по различно време, те носят белега и на професионалната изолация, в която живяха българските библиотеки

почти половин век. Натрупаният масив от публикации говори също, че е работено без система, без ясна методика, без цялостна стратегия за исторически изследвания за българските библиотеки. А и кой да ги създаде, когато ние нямаме историческа школа с традиции и колектив от учени, занимаващи се трайно и единствено с тази проблематика? Написаното до днес е резултат от самостоятелните усилия на отделни учени и практики, които между другото, често епизодично проучват проблемите на историята на отделни библиотеки. Единственото изключение е Елена Кирова, която има трайно присъствие и резултати в това изследователско поле (314; 320; 315; 319; 316).

Интересна, но останала досега без трайно внимание, е темата за зараждането, развитието и съвременното състояние на манастирските и църковните библиотеки в България, които досега са били обект на сериозни изследователски търсения единствено на Васил Гюзелев и Боряна Христова (637; 118), но редица манастирски библиотеки са все още непроучени и чакат своите изследователи. Църковните библиотеки също са привлекателна и любопитна изследователска територия. Кое поражда възникването им, какви са техните функции, какви са източниците за попълване на фондовете им, какви са особеностите на състава им – все интересни проблеми, които трябва да бъдат осветлени. За съжаление процесите на разграбването им и унищожението им, продължили и след 1989 г., ще затруднят изследователите, но това ги прави още по-интригуващ обект на научни дирения.

Малко знаем и за учебните библиотеки – към Духовната академия, към двете семинарии – в София и в Пловдив, и към епархиалните училища, съществували в миналото. Няма проучвания и за епархиалните и митрополитските библиотеки, които функционират и днес. Почти нищо не знаем и за библиотеката на Светия синод.

Струва ми се, че изследванията в тази посока ще очертаят мястото и значението на тези библиотеки за опазване на православната вяра по нашите земи, въпреки сложната история на българската църква. Допускам, че те ще докажат ролята им за съхраняването на част от културно-историческите традиции на България, както и приноса им за развитието и утвърждаването на българската култура. И макар че много е унищожено, а и реконструкциите са малко вероятни, съхраненото трябва да се проучи и опази, въпреки че изследванията няма да са лесни и бързи.

Мое убеждение е, че интересна област на изследвания са и личните библиотеки и тяхното дарителство.

И ако личните библиотеки на някои от българските възрожденци са изучени, като и в тази област Е. Кирова (317; 312; 311; 318) има първенство, немалко други лични библиотеки са непроучени, въпреки че са обществено достойние. Изследванията им не само дават знания за книжовните сбирки на личности, формирали културните процеси в страната ни, но и доказват ролята им

в изграждането и на обществените библиотеки. Публикациите не само разкриват умствените занимания, характера и идеите на притежателите им, но и изграждат представа за отношението *книга–личност–общество*, като открояват и ролята на притежателите им за създаването на литературен вкус, книжовна култура и традиции. Те съдържат ценни податки за творческите им търсения, за облика на времето, в което те създават своите трудове, откриват се и следи от тяхното участие в културния живот на страната.

През последните години траен интерес към тази тема проявява Мария Аргирова-Герасимова, която публикува поредица от статии за личните библиотеки на Никола Милев (16), Марко Балабанов (18), за царската библиотека (19) и др., намиращи се във фонда на БАН (17).

Приносен характер имат сериозните проучвания на Радка Колева и Татяна Янакиева (338) за личната библиотека на акад. Петър Динеков и на Елена Георгиева (91) – изследовател на библиотеката на акад. Михаил Арnaudов, дарена на Регионалната библиотека в Русе.

В същото време десетки, а може би и стотици значителни лични библиотеки на известни наши писатели, университетски преподаватели, академични учени и общественици не са изследвани. Ние знаем малко за огромните лични библиотеки на Екатерина и Петко Каравелови, Иван Дуйчев, Чудомир, Иван Богданов, Здравко Петров, Владимир Свинтила и редица други.

В пряка връзка с личните библиотеки стои и въпросът за проучването на дарените лични колекции, голямата част от които също не са изследвани. Сред тях е и тази на Никола Начов, дарена на читалището в Калофер. С десетилетия книгите му, сред които е и екземплярът от „Български книгопис за сто години 1806–1905“ (1909) на Ал. Теодоров-Балан, с педантично нанасяните върху него от ръката на Начов добавки и оправки, стоят хаотично струпани, неописани и неизследвани в една тъмна стаичка на читалището и търпеливо чакат своя проучвател. Само в системата на БАН са дарени над 150 значителни лични библиотеки на дописни, действителни и редовни нейни членове, на академици, професори и учени със световна известност. На библиотеките в системата на СУ „Св. Климент Охридски“ също са подарени около сто лични библиотеки, но проучвания има само за тези на проф. Боян Пенев (446) и проф. Михаил Драгоманов (447). Малко знаем за дарените библиотеки на НБ „Иван Вазов“ и на 27-те регионални библиотеки, в които са скрити много неизвестни находки и факти, чрез които любознателният изследовател ще обясни както важни моменти от феномена на създаването им, така и други, свързани с проявите на нестандартните личности на притежателите им.

Докато днес в света се публикуват значителен брой книги – персоналии за личностите – строители на националното библиотечно дело, които чрез работата си в библиотеките са осмислили не само собствената си съдба, но и тази на конкретни библиотеки, у нас такива липсват. Народите с по-високо култур-

но самосъзнание проявяват по-голям пиетет към такъв вид изследвания не само защото проблемите „личност–култура“ и „личност–общество“ са възлови културологични проблеми, но и защото именно личностите създават всяка – която и да е – наука, те правят истинския колорит на всяка епоха, в тях най-ярко се отразяват духовните стремежи на нацията, на която те са и надежда, и опора, и двигател.

Поради това мисля, че делата на Ив. Д. Шишманов, Стоян Аргиров, Борис Дякович, Стилиян Чилингиров, Петър Ненков, Иван Данов, Васил Класанов, Добрин Василев, Тодор Боров и редица други заслужават вниманието на младите колеги. Убедена съм, че в изследователското общуване с тези личности и с изграденото от тях в полето на библиотекознанието и библиотеките те ще почувстват и професионална, и национална гордост. Днес, когато много от табутата паднаха и вече няма забранени теми и имена, когато достъпът до архивите е облекчен, а в тях се съдържат ценни, но непроучвани факти и сведения по такива неизследвани теми като библиотеки и власт, библиотеки и цензура, библиотеки и религия, библиотеки и култура, можем да насочим вниманието си и към тях, а с тези проучвания ще се покрият и част от „белите“ полета в библиотекознанието ни.

Ние се нуждаем от цялостен, обобщаващ труд по история на българските библиотеки, в който върху основата на съпоставителен анализ да се потърси и мястото на българската библиотечна история в европейския контекст, да се изследват общите и специфичните процеси, явления и тенденции, характерни както за европейските, така и за нашите библиотеки.

Струва ми се, че би било добре, ако на лавицата с книги по история на библиотеките на различни страни и ние поставим нашата, българската, като знак и на професионалната ни зрялост и цивилизованост.

* * *

Осъщественият анализ на съдържанието на публикациите по проблемите на общата теория на библиотекознанието дава възможност да се направят и някои изводи за тенденциите в нейното развитие от последните години на XIX до средата на 40-те години на XX век.

Общата теория на библиотекознанието се развива паралелно с тенденциите в създаването на основните типове и видове библиотеки и се стреми както да осмисли техните цели и задачи, така и да реши част от многобройните им практически проблеми.

Общото библиотекознание изяснява предмета на науката за библиотеките, в резултат на което се появяват и първите библиотековедски термини, дефинират се ключови научни понятия, привеждат се убедителни аргументи в полза на утвърждаването му като самостоятелна наука. Разкриват се и функциите на

различните библиотеки като обект на изучаване от общото библиотекознание, видяни са и връзките му с редица сродни науки и преди всичко с книгознанието и библиографията, като са посочени общият им предмет на изучаване и възможностите за взаимното им обогатяване. През този период се зараждат и развиват и някои частни библиотековедски дисциплини, насочени към решаването на научни въпроси, наложени от изискванията на практиката. Част от теоретичните постановки са изпреварващи културната ситуация в страната поради липсата на условия за пълноценната им реализация.

Като ускорител за развитието и обогатяването на теорията на библиотекознанието служат както модерните възгледи на редица немски библиотековеди, така и тези на П. Отле, Л. Хавкина и Н. Рубакин, които проникват бързо у нас не само чрез поредица от преводни статии, но и чрез използването на оригиналните им трудове. Създават се условия за нови тенденции в мисленето за библиотеките.

Признаците на зараждането и утвърждаването на българското библиотекознание са “кодирани” и в първите инструкции, устройствени правилници, окръжни на МНП, закони и публикувани отчети за работата на големите библиотеки.

През разглеждания период се полагат основите на библиотечното и читалищното законодателство. Създават се някои правилници, целящи да регламентират функциите, дейността и организацията на работата на различни по вид библиотеки.

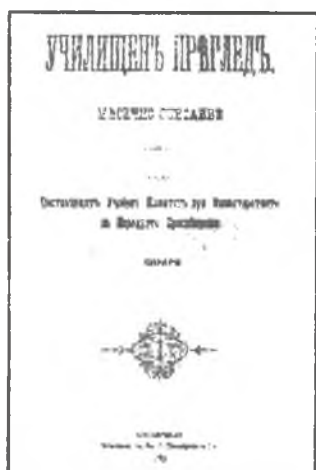
Появата им е показател не само за осъзнатата необходимост от нормативното им устройство и за утвърждаването на библиотекознанието като наука, част от която са проблемите на организацията и управлението на библиотеките, но и за интереса на държавата към тях, в резултат на което те стават обект на културната и книжовната ѝ политика.

През изследвания период се появяват и значими трудове с историческа насоченост, разкриващи миналото на различни български библиотеки, осъзнавано от техните автори – личности с повишено културно самосъзнание и отговорност пред обществото – не само като важна част от културната ни история, наситена с достойни дела на образовани българи, но и като част от утвърждаващата се в културните реалности нова наука – библиотекознанието, в чийто обсег попада и всестранното изучаване на историческото минало на библиотеките. Направени във връзка с конкретните условия на обществено-икономическия развой на страната ни, те „разширяват полезрението върху културния релеф на отминали епохи, на чийто фон по-добре се разбират и оценяват и характерните за съвременността процеси” (97).

Трета глава

РОЛЯТА НА ПЕРИОДИЧНИЯ ПЕЧАТ ЗА РАЗВИТИЕТО НА БИБЛИОТЕКОЗНАНИЕТО ОТ КРАЯ НА XIX ДО СРЕДАТА НА 40-ТЕ ГОДИНИ НА XX ВЕК

3.1. Списание „Училищен преглед“

В годините до създаването на Читалищния съюз и неговите печатни органи проблемите на библиотекознанието и преди всички на училищните и детските библиотеки се застъпват на страниците на някои от първите педагогически списания като „Учител“ и „Учителска мисъл“, в които българските педагози защитават необходимостта от основаването им и тяхната роля за изграждането на ученика като личност и бъдещ гражданин.

В редица статии се поставят и въпросите за ролята на учителя за създаване на интерес и навици към четенето у учениците, което авторите определят като значим фактор за израстването им като полезни

за себе си и за обществото поданици.

Как да се развие у децата траен навик към четенето, който – веднъж създаден – „отпосле не се изгубва“, и каква е „ползата от прочитането“ е целта на статията „Няколко думи за нуждата от ученическите библиотеки при основните народни училища“ (575). Подписана от „Един учител“, в нея се сочи, че нашият стопански напредък ще бъде осигурен чрез създаването на „училища, ученически библиотеки и читалища“ (575, с. 215).

Определяйки училищните библиотеки като органична структура на училището, подпомагаща едновременно образователния процес и самообразованието на подрастващите, педагозите формулират и учебно-спомагателните им функции, насочени както към усвояване на съдържанието на учебните дисциплини, така и към извънкласното четене.

Посочвайки възпитателната и самообразователната функция на фондовете на ученическите библиотеки, предназначени да удовлетворяват разнообразните интереси на учениците, педагозите поставят и въпросите за тяхното състояние и състав, в който искат да видят доминиращото присъствие на книги и детски списания „с достъпно и поучително за децата съдържание“, четенето на които ще повлияе върху възпитанието на нравственото самосъзнание на учениците.

Създаването на училищните библиотеки за учителите е приоритетен въпрос от държавна важност, който в страни като Англия и САЩ отдавна е решен чрез специално законодателство, дало мощен тласък в учебното и образователното им дело. Да посочи тяхното устройство и използваните методи, приложими и у нас, цели преведената от немски статия „Детските библиотеки в Англия и Америка“ (576).

С тези и други подобни статии (448; 112) педагогическите списания от края на XIX век насочват вниманието на българското библиотекознание към широкия периметър от въпроси на училищните и детските библиотеки, които то разработва системно до края на изследвания период, въпреки че до създаването на самостоятелна система от детски библиотеки в държавата ни не се стига и до днес.

Значителна роля в зараждащото се българско библиотекознание играе и „Училищен преглед“ – месечно педагогическо списание, официално издание на Министерството на народното просвещение.

Създадено по идея и със заповед на министър Константин Величков, то излиза от януари 1896 до юни 1949 г. с прекъсвания през 1909–1911 г. (когато вместо него е издаван „Архив на Министерството на народното просвещение“) и по време на войните 1912–1918 г.

Редактира се от постоянен учебен комитет, в който участват известни български общественици, учени и педагози като Стефан Лафчиев, Иван Пеев-Плачков, Т. Бенев, Стоян Заимов и Г. Табаков.

Сред редакторите на списанието са и личности като Никола Станев, Ст. Л. Костов, Стефан Попвасилев, Велико Йорданов, Александър Балабанов, Ценко Цветанов, Асен Разцветников и др., които отрано показват трайна привързаност и загриженост към проблемите на българската култура, книжовност, библиотеки и читалища. Задачите на списанието са: „да дава гласност на министерските разпоредби и мероприятия, да служи за връзка между него, учителството и училищата, да съдейства за развитието на педагогическата мисъл и да следи за новите идеи и насоки в обучението“ (522), както и да улеснява взаимодействието между всички образователни институции в страната, сред които са и библиотеките, и на които се разчита да бъдат второ училище за народа.

Списанието има два отдела: официален (за всички закони, правилници, наредби и окръжни на просветното ведомство), който от XXXIV–XXXVI годишнина се издава в отделни книги, и неофициален, в който се печатат статии от областта на педагогиката, образователното, библиотечното и читалищното дело, а също и доклади от командировки. Редовно се поддържат и рубриците „Критика и рецензии“, „Хроника и съобщения“, в които проблемите на библиотеките намират трайно място.

Предназначено главно за учителска аудитория, в него намират място материали, свързани с широк спектър проблеми на просветното, библиотечното

и читалищното дело, на научния и културния живот в страната и чужбина.

В него публикуват над 250 автори, сред които значителен брой писатели, университетски преподаватели, литературни критици и езиковеди, читалищни дейци и начеващи библиотековеди и библиографи като проф. Иван Д. Шишманов, Борис Дякович, Велико Йорданов, Павел Орешков, Тодор Боров, Ценко Цветанов и др., които с публикациите си проправят път на все още зараждащото се в България библиотекознание, чиято същност до средата на 40-те години на XX век е позната на малцина у нас.

Поради традиционната обвързаност на библиотеките и читалищата ни с развитието на образованието и просветата техните проблеми намират относително постоянно място в списанието.

В официалния му раздел редовно се публикуват първите държавни документи, уреждащи нормативната база на различни по тип и вид библиотеки: народни, училищни, читалищни, които са израз на загрижеността на държавата по законодателен път да реши част от многобройните им проблеми.

Тук е публикуван иницирианият и утвърден от министър Константин Величков пръв „Правилник за ученическите библиотеки и читални при средните и специални учебни заведения в Княжество България“, който регламентира както тяхното създаване, така и задачите им: „Да допълват добитите в училището знания, да развиват и усъвършенстват умствено, нравствено и естетически“ (525) подрастващото поколение. Макар че вложените в документа замисли се реализират частично, той е показател за стремежа на МНП да създаде нормативна база, насочена към уреждане на училищните библиотеки.

Константин Величков проявява загриженост и за комплектуването на фондовете им, които са крайно бедни и незадоволителни по състав. Израз на тази негова идея е и Окръжно № 19882 от 1897 г. С него се утвърждава първият списък с 402 заглавия, подходящи за фондовете им, които трябва да съдържат „колкото се може по-голямо литературно и научно многообразие“ (528, с. 493).

На страниците на списанието е публикуван и приетият благодарение на Константин Величков „Закон за безплатно депозиране на печатните издания в народните библиотеки“ (527) в София и Пловдив, с който България първа от балканските страни създава законодателна база за развитието на своята ТНБ.

Тук намира място и изработеният през 1898 г. от Стоян Аргиров „Правилник за народните библиотеки в София и Пловдив“ (531), утвърден от просветния министър. Изработен по образец на правилника на Виенската държавна библиотека, той осигурява добри условия за развитието на двете главни библиотеки в страната до 1915 г., когато влиза в сила нов правилник.

„Училищен преглед“ публикува редовно и всички окръжни, свързани с организирания от МНП и ВЧС курсове за библиотекари, техните програми и лектори (549, с. 1050), проявявайки интерес към първите прояви на библиотечното образование в България и първите опити на библиотекарите да се дадат

минимум професионални знания. Разбирайки важността на приемането на „Закон за народните читалища“, редакцията отпечатва защитната реч по законопроекта на министър Никола Найденов, произнесена пред XXI НС (545, с. 2-22), самия закон (547, с. 447-451), окръжни за оземляването на читалищата (549, с. 1051) и за създаване на обществени библиотеки в общините, в които няма читалища (550) и много други. Така то подпомага по-бързото разпространяване на нормативната уредба на библиотеките в България, която е израз на добронамерено държавническо мислене.

Още през първата година на списанието към сътрудниците му се приобщава и бъдещият председател на Читалищния съюз в България проф. Иван Д. Шишманов. С рецензията си „Народните библиотеки, техният развой и тяхната уредба“ (523; 524) за две нови монографии на известния немски библиотековед и професор във Виенския университет Е. Райер върху развитието и организацията на библиотеките в редица западни страни Шишманов ги препоръчва на всички, които имат отношение към тях. В същото време споделя и собствени виждания за организация на двете ни държавни библиотеки, които според него трябва да се „уредят върху принципа на народните библиотеки в Англия и Америка“ Ученият дава и своето мнение за цялостната система, необходима за библиотечно обслужване в страната, като формулира и задачите на общообразователните библиотеки, към които отнася и тези към читалищата. Смята, че в по-големите градове трябва да има централна библиотека с научен отдел и филиали, а в малките селища – самостоятелни библиотеки, които да се развиват на базата на читалищата или в интеграция с училищните библиотеки.

Шишманов иска и у нас, както в западните страни, библиотеката „да служи за умствените потреби на всичките класове на населението – без разлика“ (524, с. 506), като сочи ползата, която би допринесъл и един особен закон, както в Англия, по силата на който общините да имат право да налагат малък библиотечен данък.

Авторът смята, че при добра воля и стремеж от страна на държавата и интелигенцията „ние можем в течение на не повече от десет години, да покريم цяла България с една мрежа от такива библиотеки“ (524, с. 509), като възлага надежди за помощ и от страна на частната инициатива.

Като дава указания за различията в комплектуването на фондовете им според интересите на населението, ползващо селските и градските библиотеки, Шишманов предявява и изискванията си към библиотекаря, който „би трябвало да има специални познания по библиотечно дело“, сочейки, че „в Америка има за това специални библиотечни училища“ (524, с. 510).

Рецензията е само повод Шишманов да напише цялостна методична инструкция, даваща полезни напътствия за комплектуването на библиотеките, за разликата в работното им време в селата и градовете, а също и за предназначението на каталозите, отразяващи фонда им. Очевидно привърженик на систе-

матичния каталог, той отбелязва, че и най-малката библиотека трябва да има „каталог, в който книгите да са разпределени по материя“ (524, с. 513). Полезни са и препоръките му „картонният или листечният каталог“ да се предоставя на читателите, който за съжаление в Народната библиотека изпълнява ролята на служебен каталог и напразно е недостъпен за четящата публика.

Ценни са напътствията му за потребността да се води подробна библиотечна статистика, данните от която да се публикуват във вестниците. Шишманов препоръчва в годишните отчети на библиотеките да се отбелязват сведения за броя на новопостъпилите книги през годината, за заетите за четене за вкъщи и отделно за ползваните в читалнята, за персонала, за приходите и разходите, за броя на загубените книги, за времето, през което е била отворена библиотеката. Убеждава, че тази подробна статистика „има значение не само като мерило за успеха на библиотеката, а и като мащаб за културния развой на народа“ (524, с. 514). Рецензията, написана от проф. Ив. Д. Шишманов, е не само първата българска рецензия за чуждестранни библиотековедски трудове, но е и показател за назряващата необходимост от появата и у нас на подобни публикации в областта на библиотекознанието.

По същността на съдържанието ѝ втората част на тази публикация може да се приеме като първото у нас кратко практическо ръководство, изясняващо не само задачите на библиотеките, но и как да се създадат и ръководят, за да изпълняват своите цели. То насочва и към същността на библиотечната наука, която трябва да се познава, за да бъде поставена работата на библиотеките на добра основа, а резултатите от дейността им да са полезни за народа.

Спрях се по-подробно на тази публикация поради тезата ми, че тя трябва да бъде отнесена към първите прояви на зараждащото се българско библиотекознание от края на XIX век, а проф. Ив. Д. Шишманов – към неговите ранни първостроители.

Семейната среда, в която се изгражда и формира ценностната му система, ориентирана към знанието, книгите и библиотеките, Иван Д. Шишманов разкрива в статиите си „Първото българско търговско училище на Д. Е. Шишманов в Свищов“ (533) и „Баща ми като читалищен и театрален деец“ (546, с. 320-333), от когото рано разбира, че пътят на истинския просветител е осеян с огорчения, но в името на идеалите си трябва да е готов на жертви.

На страниците на „Училищен преглед“ намират място и статии, разкриващи историята на библиотеките ни. Макар не много на брой, те изграждат верни представи за развой на някои отделни библиотеки и читалища. В тази тематична област публикуват директорите на народните библиотеки в София и Пловдив – Борис Дякович и Велико Йорданов, както и Йордан Маринопольски. Дякович прави обстоен „Исторически преглед на Народната библиотека и музей в Пловдив до Съединението“ (541), в който отразява пътя към утвърждаването, извървян от една от най-старите културни институции в България.

В обзорната си статия „Народни библиотеки и читалища в Пловдивски окръг и в чужбина“ (542), като използва сравнителния метод, ги оценява през призмата на публичните библиотеки в Англия, САЩ и Франция, от чиято дейност има трайни лични впечатления.

Интересни фактологични сведения, засягащи развитието на читалищата преди Освобождението, съдържа статията на Йордан Маринополски „Читалищата преди Освобождението“ (544).

Историкът на Народната библиотека в София Велико Йорданов публикува за нея две статии с богата автентична фактология, които не са загубили значимостта си и днес. „Какво са направили русите за създаването на Българската народна библиотека в София“ (557) и „Какво е изразходвано за Народната библиотека в София през петдесетгодишното ѝ съществуване (1879–1929)“ (558) съдържат богати, но почти неизвестни дотогава сведения за нейното минало. Очевидно те са части от публикуваната от него през 1930 г. „История на Народната библиотека в София по случай 50 годишнината ѝ 1879–1929“, която и до днес е най-авторитетното издание за миналото на първата културна институция, създадена в свободна България.

В периода от 1932 до 1946 г. на „Училищен преглед“ сътрудничи и бъдещият професор Тодор Боров, по това време преподаващ библиотекознание и библиография като частен хоноруван доцент във висшите търговски училища в Свищов и Варна, както и в Софийския университет. В „Съвременни задачи на българските библиотеки“ (563) той разработва цялостна стратегия за изграждане на фондовете както на Народната библиотека в София, така и на всички големи научни библиотеки в България. Дава аргументирани предложения за по-рационалното разпределение на депозитните екземпляри и за включването на България в системата на международния книгообмен. В „Книги и библиотеки“ (570) посочва наложителните промени, които трябва да се извършат в библиотеките и в подготовката на библиотекарите, за да се създаде действително нов тип библиотека, от каквато обществото има потребност. Неговата известна „беседа пред приятели“ или „Защо ни е нужен Български библиографски институт“ (572) по същество е далновидна програма за преустройството и развитието на цялостната библиографска дейност в България. В нея изяснява социалните функции и задачите на ТНБ и е основополагащ труд за нейното изграждане и развитие. След разрушаването на Народната библиотека в началото на 1944 г. публикува и обръщението си към българските студенти: „Народната библиотека трябва да се построи час по-скоро“ (573). За качеството на издаденото през 1943 г. „Ръководство за обществените библиотеки“ съдим от унищожителната критика на Т. Боров, според който изданието е лош превод на руското издание на книгата на Пол Отле и Воутерс „Руководство для общественных библиотек“ (1924) и настоява МНП да използва всички средства, „за да попречи на използването на книгата на Петър Иванов като библиотечно

ръководство в българските библиотеки“ (574).

За да сподели собствения си опит по научната организация в библиотеката към Трета софийска образцова мъжка гимназия, писателят Асен Разцветников публикува статията си „Техника на училищните библиотеки“ (564). След отпечатаното през 1923 г. от Моско Москов първо кратко „Упътване за уредба на училищна или читалищна библиотека“, в което систематизира знанията, необходими за инвентарирането, класифицирането, сигнирането и нареждането на библиотечните им фондове, обширната статия на Разцветников е втори опит у нас да се дадат знания за научната уредба специално за училищните библиотеки. Тя отразява и някои нововъведения, направени А. Разцветников, главните от които се свеждат до това, че пръв прилага в практиката на училищната библиотека инвентарен фишов каталог и разработва методика за нареждане на фонда, която дава възможност учениците сами да намират и поставят обратно книгите. С нея той не само е поддръжник на идеята за свободния достъп на М. Дюи, но и пръв я осъществява в България. На темата за „Детско-юношеските библиотеки“ (532) е посветена и статията на Т. Бенев, в която авторът изяснява ролята им за изграждане на читателски вкус и култура на четенето у децата и юношите.

Да подпомогне работата на училищните библиотеки има за цел и Окръжно № 4829 от 7.03.1927 г., с което се дават добри упътвания за уредбата на същите към гимназиите и педагогическите училища (546, с. 262-263).

На страниците на „Училищен преглед“ намират място и аналитични отчети за дейността на народните библиотеки в София и Пловдив, както и на някои читалищни библиотеки, чиято добра работа може да служи и като модел за подобряване на проявите и на работата на други библиотеки в страната. С такава цел са публикувани „Отчет на Софийската народна библиотека за 1896 г.“ (526) и рапорта на Стоян Аргиров за „Пловдивската народна библиотека и музей“ (528, с. 453-459), а също и „Годишен отчет на разградското читалище „Развитие“ за 1926“ (546, с. 404-405) и др. По-късно става традиция отчетите на народните библиотеки в София и Пловдив да се печатат ежегодно. Те съдържат и богат изворов материал, който ще бъде полезен и на бъдещите историци на библиотеките в България.

Проблемите на статистиката на българската книга обяснимо защо са близки на сп. „Училищен преглед“. На фона обществено-политическите условия у нас д-р Павел Орешков прави анализ на развоя на „Българската книжнина в навечерието на войните и съдбата ѝ до 1928 г.“ (561, с. 1057-1070), показвайки, че производството ѝ върви по низходяща линия, а годишният брой на издаваните книги намалява с около 43 %. Ако за времето 1909–1910 г. се отпечатват 29 книги от областта на книгознанието, за 11 г. от 1912 до 1923 г. те са едва 12 – средно годишно по една книга.

Своеобразно продължение на наблюденията на Павел Орешков е статията „Книжовното производство у нас през 1929 г.“ (560) от Иван Унджиев, показваща,

че след войните броят на издадените книги се увеличава чувствително.

С подобна насоченост са и две изследвания на Божан Ангелов: „Книгата в стара България и нейната съдба през вековете“ (556) и „Една книгописна статистика за 1878-1905 г.“ (567), даваща статистически сведения в табличен вид за броя на издадените български книги и периодични издания по години за период от четвърт век, които са добра основа за изводи и обобщения. Списанието редовно публикува и рецензии за значими библиотечни, читалищни и библиографски издания, с което не само доказва и защитава постоянната си привързаност към тяхната проблематика, но и съдейства за развитието на библиотекознанието в България.

Сред многото подобни рецензии ще отбележа само някои. Преди всичко тези за „Годишниците“ на Народната библиотека в София (539, с. 226-227) и Пловдив (539, с. 227-240), издадени през 1905 г., както и за „Годишник на Народната библиотека в Пловдив за 1925 г.“ (548, с. 1033-1034), посветен на юбилея на нейния изключителен директор Борис Дякович, организиран по случай 25-годишната му упорита работа по превръщането ѝ в модерна европейска библиотека. Висока оценка получават и юбилейните сборници на читалище „Искра“ в Казанлък, издаден по случай 50 години от създаването му. (543), на първото българско читалище „Еленка и Кирил Д. Аврамови“ в Свищов (561, с. 1077-1079), както и на последвалото го читалище „Постоянство“ в Лом (548, с. 1577-1580), отразяващи възходящото им развитие след тяхното създаване през 1856 г. Иван Унджиев отбелязва достойнствата на книгата на Ценко Цветанов „Детски библиотеки“ (554), а Велико Йорданов споделя одобрението си от вещото изследване на Богдан Филев „Миниатюрите на Манасиевата хроника във Ватиканската библиотека“ (548, с. 939-942).

Списанието дава място на рецензии и за едни от значимите прояви на библиографския труд, сред които са тези за „Опис на старите печатни български книги 1802–1877“, изработен от проф. Валери Погорелов (543), и на т. 4 от капиталния труд на Никола Михов „Населението на Турция и България през XVIII и XIX век“ (568), чиито четири тома съдържат сведения, извлечени от 3050 книги и статии на различни езици. Списание „Училищен преглед“ показва, че високо цени библиографските дирения на акад. Никола Михов, като публикува проучванията му, свързани с „Преведените от Христо Ботев книги“ (555, с. 1399-1414), и статията му „Българската колония в Одеса“ (552), която съдържа сведения и за българските книги, печатани в този град – ценен принос към нашето политическо и културно-просветно възраждане.

Проблемите на чуждестранния библиотечен опит, който може да ни бъде полезен, също намират място в „Училищен преглед“, и то още през първите му годишнини. Чрез преводни статии се изяснява опитът на „Дружество за домашно четиво“ в Англия (529, с. 594-600) и на икономичните и удобни „Пътующи библиотеки в Америка“ (530), чрез които добрите книги стигат и до най-

отдалечените населени места, в които липсват библиотеки. Статията „Безплатни библиотеки“ отразява движението за създаването им в Англия като добър резултат от първия специален закон в света, приет от Парламента през 1850 г., регламентиращ както тяхното основаване, така и въвеждането на специален библиотечен данък, целящ бързото им увеличаване (529, с. 600-604). Информация за работата на популярните библиотеки в Италия дава статия на д-р Виторио Камерани (562) – библиотекар в Международния земеделски институт в Рим, с когото общува и Стоян Аргиров, видно от съхранените в архива му документи. Показател за общите им интереси в областта на библиотечното образование е изпратената подробна информация от д-р Камерани за работата на библиотечните училища към университетите в Падуа, Болоня, Флоренция и Рим, за дисциплините, които се изучават, и за ролята на практиката в подготовката на студенти, обучаващи се за библиотекари. Списание публикува и доклада на д-р Мара Тодорова „Задачите на библиопсихологията“ (553, с. 1148-1154), формулирани от нейния създател Николай А. Рубакин, който тя изнася на Международния конгрес на библиотекарите в Рим през 1929 г. По това време тя е третият човек в ръководството на библиотеката на Международния земеделски институт в Рим, в чиято библиотека работят специалисти от много страни, а тя е единствената българка в екипа му.

Поради живия си интерес към развитието на българската просвета и духовност списанието помества и биографични очерци и изследвания за живота и делото на известни наши книжовници – дарители на библиотеки, и учени, работили в полето на българската книга и трайно съпричастни към проблемите на българската култура, библиотеки и читалища.

Стилиян Чилингиров публикува статията си „Константин Фотинов като педагог“ (540), с която ни приобщава към неговите просветни идеи и изяснява ролята му за създаването на редица училищни библиотеки. В „Петър Берон и неговите съвременници“ (565) Борис Йоцов интерпретира проявите му в контекста на европейските традиции и като стремеж към преодоляване на ориенталските влияния в България. С. Ив. Барутчийски дава висока оценка на Хр. Г. Данов и мястото му в българското книгоиздаване (553, с. 1178-1180). Подолжовите дела на Иван Денкоглу припомня през 1927 г. статията на Иван Люблински „Иван Денкоглу и читалището на негово име в с. Балша, Софийско“ (551).

Велико Йорданов отдава дължимото уважение към делата на проф. Ив. Д. Шишманов (569) и проф. Беньо Цонев (566) по случай десет години от смъртта им. Статията си „Един от първите“ (571) Яна Язова посвещава на смъртта на нейния родственик – големия български историк и библиограф Никола Начов, направил много за развитието на нашата книжовност.

В рубриката „Хроника и събития“ се печатат материали от Г. П. Василев за „20-годишния юбилей на читалище „Цар Освободител“ в с. Пордим“ (545, с. 120-123), от Велико Йорданов – „Полагане на основния камък на читалище

„Цвяг“ във Видин“ (545, с. 120-123) и „Полагане на основния камък на читалище „Съгласие“ в с. Хърсово, Каменларско“ (547, с. 639-642), отразяващи по-активното строителство (548, с. 984-987) на нови читалищни сгради като добър резултат от дълго чакания, но приет едва през 1927 г. Закон за народните читалища.

Прегледът на годишнините на „Училищен преглед“ убедително доказва, че списанието има значителни приноси за утвърждаването на библиотекознанието и библиотечното дело в българското културно пространство още от края на XIX век до средата на 40-те години на XX век. То е единственото педагогическо списание, което в продължение на половин век постоянно отделя място и внимание на широк кръг библиотековедски въпроси като нормативната уредба на библиотеките, съвременното състояние на наши и чуждестранни библиотеки. В списанието намират отражение нерешените въпроси на народните, училищните и читалищните библиотеки, както и тези на библиотечната професия и образование, които до средата на 40-те години на XX век остават без особено внимание от държавата.

С публикациите си по библиотековедски въпроси и загрижеността си към съдбата на българските библиотеки сп. „Училищен преглед“ се утвърждава като фактор и за развитието на ранното българско библиотекознание от края на XIX до средата на 40-те години на XX век, което не само се намира в период на зараждане и натрупване на практически опит, но демонстрира и стремеж към разработване на собствената си теория като наука.

Като проявява трайна съпричастност към проблемите на българските библиотеки и библиотекознанието и им дава своята стабилна подкрепа, то се налага като двигател за тяхното развитие в продължение на половин век.

3.2. Списание „Читалище“

Важна мисия в процесите на по-нататъшното развитие на библиотекознанието от 1911 г. до средата на 40-те години на XX век имат и някои вестници и списания, издавани от Читалищния съюз и отделни читалища в страната.

Тези издания отразяват демократичните цели и културно-просветните задачи на българските библиотеки, тяхното трудно минало и незадоволително настояще, методи и форми на работа. Изпълнявайки ролята на канал за комуникации между читалищните, библиотечните и книжовните дейци, чрез които те обменят мисли, идеи и в статии споделят добри наши и чуждестранни практики, те се превръщат и в

двигател за развитие на теоретичните и практическите проблеми на библиотекознанието.

Сред тях водещо място имат органите на създадения през 1911 г. Читалищен съюз сп. „Читалище“ (1911–1939), в. „Читалищни вестни“ (1923–1925) и „Българска мисъл“ (1925–1944), които публикуват немалък брой основополагащи статии, предназначени да дадат фундаментални знания, необходими за поставянето на всички процеси в библиотеките на научни основи.

Така неусетно през годините те се утвърждават като фактор, съдействал и за развитието на българското библиотекознание, като доминираща позиция сред тях има сп. „Читалище“, чиято водеща роля ще се опитам да изясня в настоящия раздел.

Започнало да излиза по решение на Първия конгрес на Читалищния съюз от 1911 г. като негов професионален орган, списанието си поставя за задача да продължи традициите, утвърдени от неговия създател през 1870 г. Марко Балабанов и редакторите му Лазар Йовчев, П. Р. Славейков, Тодор Икономов, С. С. Бобчев и Драган Цанков, и да следва програмата на сп. „Книгописец“ (1904–1906) и сп. „Книжовник“ (1910), които въпреки краткия си живот оставят трайни дири в историята на българската библиография. С „Читалище“ се полагат основите на професионалния читалищен печат, който е една от главните форми за раздвижване на читалищната дейност в страната. Появата му е показател и за стремежа на читалищните и библиотечните дейци към изграждане на своя организация.

Задачите на „Читалище“ са формулирани в „Програмна дума“, написана от Хлебаров, избран от конгреса за негов редактор: „Да съдействува за обединението на всички читалища и културно-просветни дружества в страната в един общ съюз“, съгласно целите му, изяснени от учредителния конгрес, както и да подпомага усъвършенстването и напредъка на библиотечното и читалищното дело. Като други приоритети се посочват стремежът към въвеждане на единство в „методите на библиотечната уредба“ и организацията на читалищните библиотеки, работата за създаване на библиотечно и читалищно законодателство, подобно на европейското. Споделя се, че списанието ще се стреми да бъде „пълнен периодичен справочник за всички нови появи в науката, литературата, библиографията и библиотечното дело у нас“. Задача е и публикуването на статии за библиотечното дело и библиотекознанието в чужбина и по методи на „библиотекостроенето“. Списанието ще предлага и специална библиография по философия, литература и изкуство, като се посочват освен „съчинения в европейската литература и тези, що са преведени на български език“ (670, № 1, с. 1-2).

Естествена база за изпълнението на такива задачи е професионалният периодичен печат, какъвто у нас по това време няма. В страната тогава, както и днес, липсват различни по характер списания, каквито съществуват в други страни: едни – чисто научни, трибуни на теоретичната и изследователската

мисъл, други – по общи професионални проблеми на библиотечната професия, информиращи за постиженията в теорията и практиката на библиотекознанието, трети – специализирани по проблемите на различните по профил библиотеки, и пр. Поради това всички тези функции се наема в известен смисъл да обедини и изпълнява сп. „Читалище“ Макар и с известни прекъсвания по време на войните, от началото до средата на 40-те години на века то е единственото дълготрайно списание, профилирано за публикации с читалищен и библиотековедски характер.

Разбира се, статии по въпроси на библиотечното дело, книгознанието и библиографията се поместват в немалко други списания с по-общ или специален характер, но те не могат да бъдат приемани като надеждни източници на професионална информация.

След като споделя тематичната си насоченост, „Читалище“ информира, че ще я разработва в следните отдели:

I. Оригинални и преводни статии по различни въпроси из областта на библиотечното и читалищното дело.

II. Статии и приноси за живота и дейността на Съюза и съюзените читалища.

III. Вести, бележки и оценки из нашия книжовен живот.

IV. Хроника на нашето библиотечно и читалищно дело.

V. Библиография. Български месечен книгопис. Отзиви и рецензии.

VI. Преглед и отчет за дейността на УС на Читалищния съюз (670).

Очевидно е, че се замисля издаването на сериозно професионално списание, което при тогавашните условия изисква както упоритост, така и познания в очертаните проблемни области.

„Читалище“ „прохожда“ трудно и въпреки че пътят му е неравен, то има дълготраен живот и своя физиономия. Очертало се като списание с демократичен характер, то се стреми да се дистанцира от държавната политика, но се стареае и да бъде надпартийно, тъй като съгласно устава на Съюза той и читалищата са длъжни да бъдат напълно неутрални спрямо партийни и политически течения, но не винаги успява. От страниците му редовно се сипят упреци и факти, компрометиращи държавната власт, която почти не полага грижи за читалищата.

Замислено като месечно издание с 10 книжки годишно по 2 коли, до средата на 40-те години то остава двумесечно издание с 5 книжки годишно, въпреки че ВЧС често обсъжда неговата периодичност. Кои са причините? Списанието е едно „трудно издание“, както сам го нарича редакторът му. Осъществявано с мизерната субсидия на ВЧС, за списанието никога не достигат пари. Особено е затруднен ВЧС след войните, когато цената на една кола лоша хартия от 50 лв. се покачва на 1200 лв. Поскъпват многократно и печатарските услуги. Липсват и средства за щат на списанието. Редакцията му „колегия“ винаги

се е състояла основно от Ячо Хлебаров, който не само не получава хонорар, но, борейки се за оцеляването му, 14 години го издържа със собствени средства. Редакторът му се грижи не само за материалите и сътрудниците на списанието, но и за набавяне на хартията, за отпечатването и коригирането, за набирането на абонати и за разпращането на книжките. Списанието не плаща хонорари, а и кръгът от автори, можещи да пишат по проблематиката му, не е широк. Често на Хлебаров му се налага да пише не само уводните статии, но и по 2-3 статии в един и същ брой. За да не личи това, прибегва до псевдоними, подписва се с инициали, а някои статии остават без автор. Неговото име и това на сп. „Читалище“ от онези години са почти синоними. Затова, когато говорим за „Читалище“, пред нас изниква личността на Хлебаров, който чрез списанието се осъществява не само като автор, редактор и рецензент, но и като организатор.

Тежките условия, при които се списва изданието, продължават дълго, въпреки че конгресите редовно обсъждат трудностите и проблемите му. Изказвайки се по тях пред X конгрес на ВЧС, Ганчо Пеев изразява становището си така: „Според мене нямаме съюзно издание, а имаме едно списание, което всъщност не е издание на съюза, а като че ли остава лично издание на г. Ячо Хлебаров. Издаването на списанието с личните средства на г. Хлебаров <...> е едно ненормално положение, с което съюзът ще трябва да се справи, и ще трябва да напрегнем своите финансови сили, за да се издължим спрямо него.“ (671, с. 259). Но това намерение се осъществява едва през 1938 г. Липсата на средства, редакционна колегия и сътрудници слагат отпечатък върху списанието.

Каква е неговата читателска аудитория и защо, след като има известни предпоставки тя да бъде значително по-широка, практически се оказва по-ограничена? Замислено през 1911 г. като научно-професионално издание за читалищните библиотеки, то започва със 790 абоната при тираж 1000 екземпляра. Успехът се приема за „сравнително голям“, особено ако припомним, че първата държавна статистика от 1908 г. едва успява да събере сведения за приходите и разходите на 386 читалища, в които „библиотекарите са случайни, безплатно служащи, незапознати със същността на библиотечната уредба, но не и такива по професия“ (613, с. 50). Най-често те са учителите, писарите и секретар-бирниците в селата и според С. Аргиров имат „мъгливи понятия“ (13, с. II) за библиотечното дело. Професията на библиотекаря се обособява трудно, а библиотекарите професионалисти са неколцина. Това са част от причините за по-ограничената читателска аудитория на „Читалище“

Тенденциите към увеличаване на абонатите му, макар и бавни, са постоянни. Ако през 1926 г. тиражът е вече 2000, а абонатите 810, от които само 210 заплащат стойността му, то в 1928 г. изданието има вече 1330 абоната. През 1935 г., когато читалищата в страната са 2898, на платена работа в тях са ангажирани 938 души, от които 628 са постоянни и 310 временни. Преобладават обаче ангажираните безплатно – 1998 лица за същата година, значителна част

от които са далеч от проблемите и на библиотекознанието, и на списанието, което през тази година има 1481 абоната (приблизително двойно в сравнение с 1911 г.). През 1937 г. те са 1578, а през 1938 г. – 1622.

Друга причина, поради която интересът към списанието не е голям, е, че поради слабата обща култура и професионалната неподготвеност неговото равнище се оказва труднодостъпно и неразбираемо за преобладаващата част от хората, за които е предназначено. На това обръща внимание и комисията по печата към ВЧС, която следи развитието и на двете списания, излизачи от негово име. Мнението ѝ за тях е показателно. През 1928 г. тя изразява благодарност към Я. Хлебаров и М. Арнаудов за „усилията и вещината“, с които са ги уреждали, и отбелязва, че в „Читалище“ са публикувани статии, третиращи въпроси, тясно свързани с живота на читалищното и библиотечното дело в страната. Но комисията смята, че те „отговарят на духовните интереси и нужди само на известна част от съюзните членове – преимуществено в градовете и на по-интелигентните в селата“ (138, с. 364). Затова предлага да се започне издаването на месечно читалищно списание, което да се редактира на популярен език, „достъпно за широката маса селски читалищни четци“ (138, с. 364). Направените бележки са основателни, особено като се има предвид, че и през 1926 г. от 5754 населени места в страната градовете са едва 93, преобладават селата – 4272, а останалите 1389 са колиби. Придобивките на материалната и духовната култура обаче са далеч от селските маси. Една от причините е неграмотността, която през същата година за мъжете в градовете е 16 %, а в селата – 41 %.

Поради комплекс от причини идеята за по-достъпно месечно списание не се реализира. Запазвайки своята концепция за предназначението на „Читалище“, Хлебаров не променя равнището му.

В края на 1929 г., когато всеобщата икономическа криза, непозната дотогава по своите размери, силно се усеща и у нас, проф. М. Арнаудов отбелязва, че списанието „едва смогва да се справи с паричните затруднения и не е умряло досега, благодарение само на упоритата воля на редактора, който дава в жертва и сили, и време, и вместо възнаграждение – парични жертви“ (672, с. 277).

За да получи то по-широко разпространение и да заинтересува по-голям брой читатели, а не „предимно уредниците на читалищните библиотеки“, през 1933 г. комисията препоръчва да се разширят отделите му с културен и просветен характер, като в тях се поместват и статии по хигиенни и стопански въпроси, които биха могли да се използват за беседи. Правят се и други предложения за промените в съдържанието му, целящи то да стане по-достъпно, за по-широка аудитория. Обсъждат се въпроси, свързани с неговия обем, периодичност, абонати, сътрудници.

За съществуването на всяко професионално списание е нужен екип от вещи сътрудници. Като не разчита на платен състав от дописници, а само на доброволното участие на онези, които са съпричастни и професионално свър-

зани с проблемите на изданието, Хлебаров се стреми да привлече около него всички, които могат да му бъдат полезни. Още в първата годишнина автори в списанието са Ив. Д. Шишманов, Борис Дякович, И. Данов, П. Ненков, Н. Станев, Младен Ангелов и Тома Василев. Публикуват се и преводни материали от Л. Хавкина, Б. Ст. Боднарски, Н. Рубакин, но 12 от статиите Хлебаров написва сам. Сътрудниците не достигат. Познаващите проблематиката му са малко. Читалищните дейци са неподготвени за писане на статии, не знаят как, нямат навици за книжовен труд. Разбира се, сред тях се открояват единици, които със своя професионализъм не само печелят обществено признание и оставят следа в градежа на читалищното и библиотечното дело, но създаденото от тях е и влог в културната ни история. Сред тях са споменатите автори, които веднага подкрепят „Читалище“

Стремежът на Хлебаров да привлече по-широк кръг изявени личности – учители, писатели, учени и книжовници, не среща особено широка подкрепа, осъществява се бавно и с усилия. Свидетелство в тази насока е и мнението на комисията по печата. През 1936 г. тя отбелязва, че списанието е редактирано „вещо“ и сочи, че цялата работа по него е „легнала изключително върху плещите“ на Хлебаров, но упреква интелектуалци, учени, обществени и стопански деятели от средите на Съюза, че са били „индиферентни и не са дали своето сътрудничество“ (675) в съюзния орган. Дори членовете на УС на ВЧС рядко участват със статии в него.

С какво се обяснява тази индиферентност? Недорасла за свой печатен орган се оказва немалка част от библиотечните и читалищните дейци, които поради слабата си професионална подготовка не оценяват неговите възможности за собственото им развитие. Мнозина от учителите и другите специалисти предпочитат да сътрудничат в професионални и научни списания, които пряко ги интересуват. Недооценяват необходимостта от подкрепа на списание от типа на „Читалище“ и немалка част от писателите и учените, които се дистанцират от обществения и културния живот в страната. Списанието не плаща хонорари, но такава е била практиката и на други издания. Вероятно известна спънка е създавал и фактът, че редакцията на „Читалище“ се намира в Плевен, макар че то се издава в София.

Въпреки затрудненията Хлебаров успява да привлече и добри автори. Ще се опитам да анализирам състава им, тъй като характеристиката на всяко издание се определя и от тях.

В списанието средногодишно се появяват около 30 имена на автори, от които към 95 % са български и около 5 % – чуждестранни, от различни националности. Както всички списания, така и „Читалище“ има един относително постоянен кръг от сътрудници, преобладаващата част от които дават по една статия годишно. Малък е делът на авторите, които пишат по 2-3 статии. Само трима от тях пишат по 4-5 и повече статии.

В „Читалище“ преобладаващият брой статии са от един автор. Като изключение се срещат статии от двама, а от трима няма. Очевидно съавторството в нашата област и в миналото, както и днес е рядко явление и авторите публикуват предимно самостоятелно.

Опитът ми да проследя авторския състав по местоживеене показва, че като по-многобройна група се открояват сътрудниците от провинцията (около 80 %) и само малка част от тях – 20 % – са от София.

По професия една част от тях са читалищни дейци. Други са библиотекарите, работещи както в най-добрите читалищни библиотеки, така и в народните библиотеки в София, Пловдив, Варна и др. Немалко от сътрудниците са учители, писатели, учени, общественици. С общите им усилия и подкрепата, която те дават на „Читалище“, то постепенно се превръща в трибуна на читалищната и библиотековедската мисъл в България.

Каква е тематичната насоченост на изданието, което като цяло не е било обект на проучване и поради това неговото добро теоретично и професионално равнище е останало скрито и недооценено.

Без да се стремя към изчерпателност, ще се опитам да очертая водещите проблемни области. Като единствена постоянна трибуна по въпросите на читалищното и библиотечното дело у нас, в тематичната си структура списанието обхваща всички аспекти на практиката и теорията в тези области. Прегледът на тематичното съдържание на статиите показва, че почти всички се отнасят към двата му основни профила. Но освен тях „Читалище“ включва и статии по обществени, исторически, литературни и общокултурни въпроси, които само условно се отнасят към категорията „непрофилни“. Това са предимно материали, свързани с чествания на исторически дати, на изтъкнати книжовници и културни дейци. Макар и формално да не третират читалищни и библиотечни въпроси, много от тях имат съществено значение за тяхната дейност и са в услуга на културно-просветната и възпитателната работа.

Прегледът на годишнините 1911–1912 и от 1926 до 1939 г., редактирани от Хлебаров, показва, че те носят отпечатъка на личностното му присъствие, на неговата компетентност, чрез която се оформят и утвърждават както профильт, така и доброто научно равнище на поместваните материали. Разбира се, в него има и статии без необходимите качества, някои са наивни и с описателен характер, но те не са определящи. Тук получават осветление редица въпроси на организацията, историята, практиката и теорията на читалищното и библиотечното дело в страната и чужбина, а тематичният диапазон на публикуваните материали е твърде широк.

Голяма документална стойност днес има цикълът от статии, посветени на организационни въпроси на Читалищния съюз, целящи обединението на читалищата, в които се изясняват неговите демократични цели, задачи и структура. Редовно се публикуват отчетните доклади на конгреси и конференции,

обсъжданите въпроси, взетите решения. Осветена е и ролята на ВЧС в живота на читалищата в отделни окръзи. Те са ценен извор на материал не само за развоя на читалищното дело, за неговите трудности и успехи, но и добра основа за изследователите в тази област. С особена значимост се открояват статиите на Ив. Шишманов, С. Чилингиров, С. Гидиков, Ив. Данов, Н. Кондарев, Я. Хлеббаров, Кр. Вълков и др. (690; 668; 667; 102; 103; 135; 130; 347; 617; 601; 599; 626; 619; 636; 618; 635; 86; 356; 357; 359; 166).

Водещо място се отнежда и на публикации, свързани с исторически и съвременни въпроси на народните читалища, с техните цели, задачи и роля в миналото и при новите обществени условия. Достатъчно широко се отразяват опитът и постиженията на най-старите и най-добрите читалища, утвърдили се не само като средища на духовен живот и книжовност, но и като модел за подражание. Налице е стремеж да се проявява диференциран подход към проблемите на градските и селските читалища, които са по-многобройни, но работят при значително по-трудни условия. Списанието се е стремело да представи пълнокръвно многообразието и динамиката в развитието и проблемите на широк кръг библиотеки. Автори в това направление са директорът на Народната библиотека в София Велико Йорданов, библиотекарят й Петър Иванов, директорът на Варненската градска библиотека Добрин Василев, читалищните дейци Константин Калчев, Стефан Гидиков, Люба Войводова, Гено Дочев, Йордан Кулелиев, Владимир Орозов, писателите Стилиян Чилингиров и Иван Сестримски и самият Ячо Хлеббаров, който с концепциите си обогатява практическите и теоретичните схващания в тази проблемна област и се изгражда като теоретик и историк на читалищното дело (283; 205; 64; 65; 66; 71; 292; 82; 167; 171; 169; 354; 355; 433; 668; 483).

Постоянна тема в списанието става читалищното законодателство. Опитът на развитите страни в тази област, необходимостта да се създаде подобно и у нас, неговите цели и задачи не слизат от страниците му. Публикуват се и нормативни документи, допълнителни тълкувания и разяснения по прилагането им, упътвания за така важното за читалищата оземляване. Особено необходими са указанията и практическите съвети по цялостната процедура и реда за откриване и узаконяване на новосъздадените читалища. В тази област водещи автори са Ст. Аргиров, Ст. Чилингиров, Я. Хлеббаров, Д. Денков, М. Влайков, Г. Манчев, Н. Монеv и др. (519; 198; 196; 458; 392; 7; 665; 596; 604; 621; 614; 140; 141; 80; 675, № 1-2; 365; 374).

Достатъчно широко се застъпват и въпроси на бюджета и отчетността в читалищата. В това тематично гнездо се дават важни практически съвети за поставянето им на законови основи. Някои от тези материали днес звучат елементарно, но за времето си при пълната липса на указания и ръководства в тази област тяхната подчертано практическа насоченост е била полезна за широката аудитория, а техните автори Д. Денков, Теодоси Врачев и Гено Дочев

са сред вещите в тази насока (139; 84; 164; 488).

Уредбата на читалищните библиотеки според изискванията на библиотекознанието, към която са насочвани практическите усилия на библиотекарите в страната, заема определящо място в списанието. За Ячо Хлебаров „най-важния въпрос“ е „теорията на библиотечното дело“, без чието познаване е невъзможно цялостното осмисляне на библиотечните дейности. Подборът на книги и правилата за изграждане на библиотечните фондове, тяхната техническа обработка: инвентирание, сигниране и нареждане, както и проблемите на каталогизацията им имат изявен акцент в списанието и поради авторското присъствие на Иван Данов, утвърдил се след П. Ненков като един от най-добрите познавачи на УДК. В стремежа си да разшири и утвърди приложението ѝ в библиотеките, „Читалище“, следвайки линията на „Книжовник“, системно я популяризира и това е важна негова заслуга. Появата на статии в тази област приближава неразработените територии на професионалното мислене до всекидневието на библиотеките, а статиите на Ив. Данов, Вл. Орозов, Ал. Петков, П. Орешков и Я. Хлебаров са в помощ на преобладаващата част от библиотекарите, които са със слаба подготовка и малък практически опит. Със същата насоченост са и някои преводни статии – на Е. И. Шамурин, У. Tapchou и др. С публикациите си в това тематично гнездо „Читалище“ дава принос за първоначалното поставяне върху научна основа работата на читалищните библиотеки (125; 127; 123; 124; 128; 432; 444; 425; 606; 609; 615; 595; 627; 678; 705).

Поради особената си важност сред централните теми, присъстващи в тематичното разнообразие на списанието, е и тази за библиотечната професия и библиотекарските курсове. Библиотечната теория е обект на „специалисти библиотекарски, у нас няма още такива, но те ще се създадат“ (670, № 4-5, с. 148) – казва пред Учредителния конгрес на Съюза Ячо Хлебаров. Виждайки в списанието едно от средствата за създаването им в бъдеще, неотстъпно работи и чрез него за тяхната поява и изграждане. Затова един от неоспоримите приноси на изданието е подкрепата на библиотечната професия, с която то благоприятства нейното утвърждаване. Някои от статиите разглеждат необходимите личностни качества на библиотекаря, други третират въпроси, свързани с общокултурната и специалната му професионална подготовка, трети отразяват ниския му социален статус. С тях се правят и първи стъпки за определяне на професиограмата на библиотекаря, от който се изискват системни научни и научно-приложни знания. Проблемите на библиотекарските курсове са обект на публикации, в които се обсъждат техните програми, планове и резултати, дават се препоръки за по-доброто им осмисляне, а чрез материали за библиотечното образование на Запад се внася яснота в разбирането на спецификата на професията. Водещи сътрудници са Ст. Станчев, А. Босев, Ст. Коледаров и др. (493; 49; 344; 443; 88; 349; 504).

Детските библиотеки, детското четене и детската книга не убягват от вниманието на редакцията. Те са сред водещите теми, които се разискват, тъй като

децата и юношите винаги са най-активната читателска категория. Заслуга на списанието е, че публикува едни от първите статии в България, посветени специално на тях, и системно убеждава в необходимостта от създаването им. Опитът и постиженията им в западните страни са представени от Л. Хавкина (583) и Маргарита Димчевска (151) – първата българка, завършила библиотечното училище към Лондонския университет. Ст. Чилингиров и учителите библиотекарки Калина Малина и Еню Николов (662; 289; 290; 409), като отбелязват бедността на фондовете на училищните библиотеки и липсата на средства за тях, подчертават невъзможността им да утолят духовния глад на учениците. Така хубавата книга остава чужда за голямото мнозинство от тях, въпреки че за учебната 1928/1929 година само в първоначалните училища в страната има 3678 учителски и 2183 ученически библиотеки. Заслуга на Хлеббаров е, че на страниците на списанието се обсъжда бедността на детската ни литература. Калина Малина, обогатена и от педагогическия си опит, внушава, че „каквото детето получи в детството си, то ще му остане за цял живот“ Като изтъква обществената незаинтересованост към националната литература и апатията на народа към книгата, довела до липсата и на „традиция към хубавата и добре подредена семейна библиотека“ в годините след войните, Гео Крънзов споделя в „Читалище“, че „домашната библиотека у нас се смята за излишен лукс, за суетно пилеене-на пари“ (352), а децата не се приучават да търсят книгата. Каква трябва да бъде детската книга? На този въпрос се опитват да отговорят писателите А. Каралийчев, К. П. Домусчиев, Ценко Цветанов, критикът Цветан Минков и др.

Свои възгледи в тази област застъпват Борис Дякович, Асен Босев и Иван Данов, които поставят издигането на библиографската култура на четенето у децата като важна задача пред библиотеките и училището (302; 163; 647; 368; 144; 187; 50; 132; 90).

Статиите на Жени Божилова-Патева, Иван Тоушек и Маргарита Димчевска (33; 517; 152; 271) са израз на стремежите и грижата на списанието да приобщи към читалищата и книгата и българската жена, която поради своята трудна социална участ нерядко е проявявала по-слаба книжовна заинтересованост. Статистиката от началото на века показва, че 87 % от жените у нас са неграмотни, което кара И. Шишманов да се изуми: „Повече от милион и четвърт жени – безграмотни“ (цит. по: 20). За слабото приобщаване на жените към книгата може да се съди и от някои данни на Народната библиотека в София. През 1908 г. в читалнята ѝ са заети 10 889 тома от мъже и само 60 – от жени. За домашно ползване са заети 6598 тома, от които от жени – 236 тома (285). Тази разлика между мъже и жени в книгозаеманията е логична, ако се има предвид, че за 30 години от създаването на СУ в него са се дипломирали едва 293 жени (89). Статистиките на читалищата също показват, че жените много рядко заемат книги и не посещават читалните им. За 1934 г. 1228 читалища в страната,

обединени във ВЧС, имат 60 012 членове, от които 54 185 мъже и 6727 жени, или средно в едно читалище членуват по 5-6 жени. Поради това списанието търси пътища да ги приобщава към книгата, като вижда в нея средство за издигане и на културата на българския дом.

Селяните и през 20-те и 30-те години са най-значителната социална категория в страната. Те са три пъти повече по численост от гражданите, а и неграмотността сред селското население е винаги по-голяма. По данни на демографа Г. Данаилов през 1887 г. грамотните в селата са 7 % срещу 28 % в градовете. През 1910 г. съответно те са 35 % срещу 63 %, а в отделни райони грамотността е много по-ниска (122). Затова списанието проявява подчертано внимание и към тази социална група, стремейки се да повиши нейната обща, стопанска и книжовна култура (51; 53; 76; 147; 439; 27).

Въпросите на сравнителния анализ в областта на книгоиздаването също трайно привличат вниманието на редактора. Интересът на Хлебаров към публикации с подобен характер показва и широката му книжовна култура, която го кара да печата работи на Борис Дякович, който пръв у нас прави проучвания в тази област, като използва за база данни от Текущата национална библиография. Статистическите наблюдения върху издаваната литература и анализът им са обект на вниманието и на вещия библиограф славист Павел Орешков – главен библиотекар на Народната библиотека в София, на Н. Коларова и Никола Е. Начов (1859–1940) – библиограф ерудит, ревностен продължител на делото на Ал. Теодоров-Балан.

Проучванията им показват не само динамиката в количеството издавани книги и тяхното разпределение по тематика, а също и предпочитаните от българските издатели автори. Свои проучвания в тази област Орешков публикува както в „Читалище“, така и в „Българска книга“ и „Училищен преглед“. Той изтъква, че обществото има сили, време и средства да се занимава с активно книгоиздаване предимно в условията на мир, а през войните книгите „не виреят“. По-късно редица наши книговеди правят подобни анализи, но най-ранните публикации с такава насоченост излизат в сп. „Читалище“ (186; 182; 181; 184; 431; 333; 395; 421; 422; 429).

Редовно се застъпват и материали по социология на четенето, разкриващи същността на малко изследвани дотогава насоки, които дават отговори не само на въпроси като какво и как се възприема от книжнината в различните социални групи, кой и какво чете у нас, колко се чете и кои са предпочитаните автори, но и на други, свързани с книжовността на нацията ни през 20-те и 30-те години на века.

Често се засягат и отношенията между читатели и творци, липсата на интерес към творбите на българските писатели, тяхната трудна социална участ, индиферентността на част от тях към обществените проблеми (111; 68, с. 194-195; 168; 66; 72). През 30-те години според Петър Горянски материалното по-

ложение на мнозинството наши писатели е плачевно: „Причините за това бяха много и най-различни. Като се започне от унизително нищожната заплата на дребни чиновници и се стигне до синекурните служби в МНП и гимназиите, както и библиотечните места, никой с получаваната заплата не можеше да задоволи и най-насъщните си материални и духовни нужди, камо ли и на семейството“ (109).

Дори първенците на литературата като Елин Пелин, Й. Йовков, А. Страшимиров, Г. П. Стаматов, Св. Минков, Н. Лилиев са лишени не само от редовна заплата, но често нямат собствен дом. Създателят на българската карикатура Ал. Божинов пише в спомените си: „Бедно съществуване прекарваше Елин Пелин тогава – той нямаше никаква постоянна работа“ (502, с. 165), а сключените заеми за построяване на своя „къщичка“ го принуждават ежемесечно да плаща лихви, „да подписва нови полици, да търси поръчители“ (502, с. 274). Йовков споделя пред К. Константинов: „Не мога дори себе си да храня, нито да работя“ (348). Вл. Русалиев свидетелства за споделеното от А. Страшимиров: „Цял живот работих, жертвах всичко и пак беден и бездомен ще си замина“ (475, с. 25). Не по-различна е и участта на Г. П. Стаматов, който според В. Полянов „едва изкарваше нещо“ (452, с. 17) от писателския си труд. Въпреки престижа и обаянието, което си е спечелил, „Лилиев беше беден“ (452, с. 41), Св. Минков, работещ като библиотекар в БЗК банка, е „задлъжнял на много банки“ (367, с. 164), а казанлъшкият „консул“ Чудомир е с обувки в „окаяно положение“ (367, с. 133), твърди Месечков, общувал в своя живот отблизо с мнозина от изявените ни творци.

Докосвайки се до темата за социалното положение на българския писател, която е близка и на сп. „Читалище“, ще подчертая, че той сякаш по традиция живее в жертви и лишения. По-ранно свидетелство за оскърбителното му битие намираме и у проф. Шишманов. В „Наложителни реформи в читалищното дело“, като търси начини „добрата, хубава и полезна книга“ на българския писател да попадне в библиотеките, той посочва и техните възможности да помогнат, „за да се създаде и у нас най-сетне едно по-независимо писателство, което няма да има нужда да подлага ръка на разни официални и неофициални „меценати“ или да приема синекурни или затъпителни служби, за да не мре от глад. От нищо не се оплакваме в България тъй, както от липсата на твърди гръбнаци, на силни характери. Замислял ли се е обаче някой някога колко малко икономически обезпечени хора имаме (особено между чиновнишката интелигенция) и колко често страхът от едно произволно уволнение кара и по-смелите да се гърчат и превиват врат? Поне писателите би трябвало да се спасят от това унижение“ (685). Шишманов смята, че в тази насока читалищата могат да окажат значителна подкрепа на българския писател, но за това те се нуждаят от средства, от постоянно действащи, устойчиви приходоизточници, необходими както за духовната, така и за материалната култура.

Частично обяснение за индиферентността към книгите на българския писател намираме у Д. Немиров, сътрудник на „Читалище“ Той упреква писателя, който, „затворил се в столицата“, „нито веднъж не се запита кой го чете и защо някои го не четат, така както той сам би желал“. От 500 хиляди „истински грамотни“ нашият писател „едва ли намира 1000 читатели, а колкото до купувачи – много по-малко. Често от неговата книга не могат да се продадат и 500 екземпляра“ (404, с. 126). В своя непубликувана статия, писана между 1930 и 1935 г., Немиров споделя: „Българската книга зъзне по витрини и лавици, без някой да спре поглед върху нея“ (404, с. 250). Атмосферата, в която живеят и работят българските писатели, е вгорчавана и от отношението им един към друг. Емил Немиров, израсъл в кръга на десетки творци, установява, че „малцина, и то случайно“, разтварят „някоя появила се книга на техен колега“ (404, с. 250), с което сами дават пример за пренебрежение към собствените им произведения.

До аналогични заключения стига и С. Гидиков. Според него ценната и полезна книга „твърде малко се чете у нас, а още по-малко се купува“. Тя се приема като „ненужен разкош“, богатите не я търсят (104). Разкривайки картини на книжовната ситуация и незаинтересованост сред селяните, Добрин Василев и Стефан Савов установяват, че „в селата нашите писатели от най-големия до най-малкия са неизвестни“ (68, с. 195), а единствените книги, които се срещат там, са от рода на „Камък падна от небето“, „Сънът на св. Богородица“, „Приказките за Настрадаин Ходжа и Хитър Петър“ и „разни календарчета със съновници и глупавите песнопойки на улични певци, продавани по пазарите на панаирите“ (476).

В унисон с изводите на сътрудниците на „Читалище“ срещаме и други публикации. В „Кормило“ (1935–1936) откриваме две многозначителни статии на Иван Хаджийски (1907–1944): „Една забележителна анкета: кой, колко и какво чете в Троян?“ и „Какво може да се научи от статистическия годишник?“ Първата е информативна и показва пълната дезинтересованост на занаятчийското съсловие в града от книгата. Отговорилите 42 души на анкета, правена от автора през 1931 г., са представители на „елита на еснафската младеж“ в града. От тях 25 души (61 %) през целия си живот освен учебниците не са прочели нито една книга, а 9 души не четат и никакви вестници. Тридесет души не ходят нито на театър, нито на кино (588). Тази публикация разкрива и съществен факт от творческата биография на Хаджийски: с нея той прави първия си опит за социологическа анкета.

Коментарът към Статистическия годишник за 1926 г. е показателен не само с остроумните съпоставки, но и с констатациите. Представен като „чудна книга“, „дебела като вечния календар, вместо с пророчества тя е пълна с цифри, „ситни като пролетни мушици“, които дават щедра възможност на социолога да покаже слабата връзка между населението и печатното слово. При око-

ло 1 098 000 домакинства в страната през 1926 г. общият тираж на всекидневниците е едва около 270 000 броя, т.е. само в едно от четири семейства попада някакъв вестник. Хаджийски заключава: „Сигурно вестниците не пишат за всички хора, а дори и тия, които искат да четат, нямат пари и ценят вестника повече за цигарени книжки, отколкото като културен вестител.“ След това съпоставя броя на населените места (5754) с броя на обществените библиотеки в страната (2519) и броя на основните и прогимназиалните училища (7445) с тиражите на книгите (по около 2000 екземпляра, от които най-често се продават около 300-400, „заедно с откупените от министерството“

Авторът привежда и статистически данни за всички потенциални читатели в страната. Установил не само, че са едва около 150 хил. души, но и че интересът към книгата сред тях е твърде слаб (589), той оставя без коментар изнесените факти, но те са показател както за общата книжовна незаинтересованост у нас в началото на 30-те години, така и за negliжирането на българските автори и техните книги, което се очертава като постоянна тенденция почти до средата на 40-те години. Очевидно е обаче, че Хаджийски, както и сътрудниците на „Читалище“, сериозно размислят за възприемането на творбата, за отношенията текст—читател, предугаждайки интересите на рецептивната естетика, появила се значително по-късно.

Редица статии и на други сътрудници на списанието в тази тематична област като критика Ц. Минков, М. Димчевска, Г. Дочев и И. Иванов дават основание да се приеме, че интересът към четенето и книгата у нас в края на 20-те и средата на 30-те години не е разпространено явление, че обикновеният българин няма лична библиотека, която за учените и хората на интелектуалния труд се превръща в инструмент от първа необходимост.

Прегледът на отделните годишници и броеве на списанието показва, че в редица статии се съдържат елементи с методическа насоченост и въздействие. Такива има дори и в някои от хроникалните съобщения. Стремешт е по възможност по-широко да се приобщават усилията на по-знаещите и можещите. Съществена и важна е неговата стъпка към начално осмисляне на необходимостта от методическа дейност за библиотеките.

Да разширят професионалното и културното общуване с чуждестранните библиотеки имат за цел няколко десетки проблемни преводни статии. С тях Хлебаров „отваря“ списанието към практическите и теоретичните проблеми, разработвани от редица библиотеки по света.

Списанието поддържа и постоянен отдел за рецензии. Всеобща практика сред професионалните списания от миналото е да се поместват рецензии за новоизлезли книги в съответната област, публикувани в страната или извън нея. Наличието на постоянен отдел за рецензии повишава научния му престиж. а, от друга страна, информира и насочва читателите за новото и ценното, което се публикува в областта им. Скромното количество от наши издания по чита-

лично и библиотечно дело и библиография са рецензирани без изключение от Я. Хлебаров и служат на професионалните интереси на съсловието. Те не само подпомагат неговата осведоменост и повишават критичния му усет, но са и първи стъпки към създаване на професионалната ни критика. В този раздел се оценяват подборно и издания от областта на художествената и научната литература. Целта е да се подпомогне комплектуването на фондовете на читалищните библиотеки, като им се оказва известна помощ при подбора на подходящи заглавия. Сред авторите на рецензии и отзиви са М. Арnaudов, Д. Габе и др. Значителна част от рецензиите са без сведение за автор, но ако съдим по стила им, може да се допусне, че са дело на Хлебаров, а поддържането на отдела му е струвало доста усилия. Друга част от тях препечатва от списания като „Българска мисъл“, „Родна реч“ (1927–1943), „Хиперион“ (1922–1931), „Златорог“ (1920–1944) и др.

С подчертана полза за практическите нужди на библиотеките и особено за унифициране на каталозите им е рубриката „Книгопис“, поддържана от Иван Данов, където се публикуват прецизни библиографски описания и класификационните им индекси по УДК.

Списанието не е чуждо и на книговедските проблеми, разглеждани в оригинални статии и преводи, предимно на Иван Данов. Интересни са преводните статии на У. Г. Иваск, В. Ирещки и А. М. Ловягин (136; 129; 206; 272; 362), чийто обобщаващ теоретичен труд „Основи на книгознанието“ се оценява и днес като „квинтесенция на науките за книгата“ (93).

По традиция сред обществения слой, призван да ръководи читалищното дело, водещи са учителите. Те са и най-многобройната част от българската интелигенция. От 1878 г. до 1941 г. те се увеличават 23,3 пъти (от 1379 на 32 104), т.е. до 40 % от интелектуалния потенциал на нацията. Затова ролята на учителя за укрепване на културно-просветната традиция сред народа, както и средствата за осъществяването ѝ – книгата, театърът, народните университети и лекторите в тях, киното – са друга постоянна тематична зона на списанието (170; 477; 659; 434; 165; 639; 660; 632; 629; 607; 602; 608; 597; 603; 440; 172; 203; 501; 611; 691; 286; 363; 173; 495; 52; 393; 633; 631; 669; 309; 500; 321). Ролята на книгата като инструмент за приобщаване към културния и книжовния живот е илюстрирана чрез мисли на Тодор Г. Влайков, Елин Пелин, Йордан Йовков, Добри Немиров, Георги Райчев, Николай Райнов, Ангел Каралийчев и др. (59).

На страниците на списанието се отбелязват културни събития у нас и в чужбина, които имат отношение към книгата, просветата и културата (113; 701; 301; 85; 269; 492; 364; 203).

Да утвърдят делото на писатели, учени, книжовници и хора на изкуството, дали свой влог в градежа на книжовността ни, целят статии-персоналии, посветени на К. Величков, С. Чилингиров, Елин Пелин, К. Христов, А. Стра-

шимиров, Н. В. Ракитин, И. Шишманов, А. Златаров, Н. Бончев, Хр. Г. Данов, Т. Чипев, П. Ненков, С. Шишков, В. Д. Стоянов, Хр. Морфова, Н. Образописец и др. Автори са Ив. Вазов, С. Омарчевски, Е. Дамиани, Я. Хлеббаров, М. Арнаудов, К. Гълъбов, С. Коледаров, С. Барутчийски, С. Нойков, И. Кирилов, Г. Чичовски, С. Станчев, В. Захариев и др. (61; 420; 110; 120; 121; 21; 116; 345; 26; 411; 310; 677; 494; 293; 201).

Направеният дотук преглед не изчерпва широкия проблемен кръг на списанието, което е полагало небезрезултатни усилия за постигане на тематична пълнота. Той е само опит да се проследят част от неговите съдържателни области, който би могъл да послужи като основа за по-цялостно проучване и осмисляне на неговата роля и място в нашата културна история.

Споменатите автори са само част от онези, които със сътрудничеството си дават своята подкрепа на списанието. Сред тях са и писателите читалищни дейци: А. Страшимиров, Н. В. Ракитин, Ст. Чилингиров, Чудомир, Т. Влайков. Тук печатат, макар и не често, учени като Стефан Младенов и Стефан Попвасилев, библиографите Никола Михов и Ценко Цветанов, министрите на просветата Стоян Омарчевски и Никола Найденов. От средите на учителите в изданието се изявяват Люба Войводова, Михаил Теофилов, Христо Каменов, Младен Ангелов и др. Хлеббаров привлича към проблематиката на списанието и някои от изявените в миналото библиотечни специалисти като Елисавета Пеева, Маргарита Димчевска, Мара Тодорова-Камерани, журналистката Жени Божилова-Патева и др. Благодарение на общите им усилия „Читалище“ се утвърждава не само като трибуна на библиотековедската мисъл, но става и средище за изява на читалищни дейци, библиотекари и книжовници.

* * *

Логичният въпрос тук е: успява ли „Читалище“ да изпълни своята програма? Отговорът е определено утвърдителен и не бива да се смята за пресилен. Кое е основанието за тази преценка? Проследявайки неговата „Програмна дума“, се установява, че то я следва последователно и неотклонно, преодолявайки затруднения от различен характер. Списанието подпомага системно и укрепването и утвърждаването на една социокултурна общност като Читалищния съюз. Съществен е делът му в борбата за създаване на читалищното законодателство, дало полезни практически резултати. То прави усилия за научно преосмисляне на натрупания практически и теоретичен опит в библиотеките, формира професионалните интереси на библиотекарите и ги подпомага в стремежа им да поставят работата си на научни основи. То не само изпълнява своето основно предназначение на професионална трибуна, но същевременно създава условия за общуване с аудиторията върху основата на общи интереси, в резултат на което от началото на века до края на 30-те години се утвърждава и като меродавно професионално списание в страната в областта на библиотекознанието.

ЧИТАЛИЩНИ ВЕСТИ

Органъ на Върховния читалищен съюз въ България

Излиза на 1., 10. и 20. числ
Абонаментъ 50 лева годишно
Единъ брой 2 лева
За обилъ 2 лева на кв. см
Адресъ:
бул. „Дондуковъ“, 59
Редакторъ
В. КЛАСАНОВЪ

3.3. Вестник „Читалищни вестни“

През 1923 г. Върховният читалищен съюз поставя началото на в. „Читалищни вестни“, който насочва вниманието си изцяло към разработването на теоретични въпроси на библиотекознанието.

Излиза от 1923 до 1925 г., като се редактира, коригира и администрира безплатно от **Васил Класанов**, който не само е един от достойните лидери на читалищното дело в България, но е и сред малцината, които по това време познават добре същността на общото и частното библиотекознание.

На читалищно дело той се учи от проф. **Ив. Д. Шишманов**, чийто студент е, а на библиотечно – от **Стоян Аргиров**, с когото остава свързан до края на живота им. До нас са стигнали ценни документални свидетелства за близостта му с проф. **Ив. Д. Шишманов**, които разкриват общите им вълнения и грижи за съдбата на читалищата, за читалищното законодателство, за читалищния печат и осмислянето му чрез полезно съдържание.

Освен убеден читалищен деец **Васил Класанов** е редактор на няколко издания с читалищна и библиотечна насоченост, библиотекар и библиотековед, както и автор на повече от сто публикации в тези области (част от тях подписва с псевдонима **Книголюбов**), с приноси и за развитието и утвърждаването на библиотековедската наука у нас в годините между Първата и Втората световна война. **Класанов** поема редактирането на в. „Читалищни вестни“, след като е натрупал значителен опит като член на настоятелството, заместник-председател и председател на читалище „**Алеко Константинов**“ в София – едно от най-дейните в столицата по онова време. То издава и сп. „Читалищен преглед“, чийто главен редактор е **Класанов**.

Като редактор на в. „Читалищни вестни“ той написва и уводната статия „Нашата програмна дума“. В нея набелязва широк кръг от задачи, които поставя пред изданието. Преди всичко вестникът „ще ратува за създаването на автономни окръжни, околийски и районни читалища и за тяхното обединение в

съюза“ (396). Наред с тази, втората му не по-малко важна задача е да „дава знания и упътвания за увеличението и добрата подредба на техните библиотеки“ (396), както и да информира за новоизлезлите български книги, за да стане българската книга „достояние на българския четец“ Задачите си вестникът възнамерява да изпълни, като публикува „1. статии – оригинални и преводни – из областта на библиотечното дело; 2. статии приноси из миналия и сегашен живот на съюзените читалища и културно-просветни дружества; 3. хроника на нашето и чуждото библиотечно дело; 4. вести и оценки на книги, както и възможно по-пълна библиография за новоизлезлите печатни произведения“ (396).

Тази програма подсказва, че вестникът няма да се занимава само с чисто организационни въпроси, а ще насочи вниманието си и към същностни въпроси на библиотековедската наука. Успява ли „Читалищни вести“ да осъществи намеренията си в тази насока? Да. Успява. И нещо повече – на страниците му последователно са публикувани първите български статии, интерпретиращи изцяло общотеретични въпроси на библиотекознанието като наука, с които изданието цели да запознае по-широки среди от обществото, поради което още в първия брой терминът библиотекознание, който и през първите десетилетия на ХХ век се използва у нас по-ограничено, е употребен многократно.

И още в първите два броя на изданието са публикувани две обещаващи теоретични статии, носещи името на д-р Мара Тодорова. Подписваща се по-късно като Мара Теодорова, тя демонстрира още с първите публикации сериозни познания в областта на общото и частното библиотекознание и е първата българка, проявила европейска компетентност в тази научна област.

Д-р М. Тодорова, М. Димчевска, Т. Боров и Ц. Цветанов, чиито приноси за развитието на библиотекознанието са също обект на изследване в труда, принадлежат към втората генерация значими български библиотековеди, навлезли в библиотекознанието в годините след Първата световна война. Като стъпват върху традициите, създадени от предходната генерация библиотековеди, те доразвиват науката и я извеждат на по-висок етап благодарение и на това, че тримата (без Ц. Цветанов) получават своята библиотековедска образование в модерни европейски университети – във Фрайбург, Лайпциг и Мюнхен (д-р Тодорова), в Лондон (М. Димчевска) и в Берлин (Т. Боров):

Късната поява на жените в библиотечната професия в България е лесно обяснима (391). Известно е, че и в света те навлизат в нея едва в края на ХІХ в.*

*Както е известно, благодарение на Мелвил Дюи през 1887 г. в първото библиотечно училище в света, създадено към Колумбийския университет, са приети да учат за пръв път и жени. В първия випуск от 20 студенти 17 са били девойки, а присъствието им в университетския кампус предизвикало негодувание и ирония. Въпреки това Дюи упорито отстоява тезата си, че библиотечната професия е подходяща и за жени, които са завършили специални колежи. Колко прав е бил, се вижда от голямата феминизация на професията днес в цял свят.

Дотогава в продължение на хилядолетия библиотеките винаги са били обект на традиционно мъжко присъствие и професионална реализация.

Поради историческото развитие на страната ни жените навлизат плахо и в българския обществен живот – едва през първото десетилетие на ХХ век, но догонват бързо във времето своите посестрими, развивали се в поцивилизована среда.

Една от причините за това е, че до 1900 г. във Висшето училище се приемат само младежи. Едва през учебната 1901/1902 година в него се записват първите 16 жени (12 в Историко-филологическия и 4 във Физико-математическия факултет), от които само три се дипломират през 1904/1905 г. Постепенно броят им нараства и особено се повишава по времето, когато министър на народното просвещение е проф. Ив. Д. Шишманов. През 1903/1904 г. те са 89, а през 1904/1905 и 1905/1906 в университета постъпват по 117 жени (334).

По тази причина българките навлизат в живота на библиотеките и читалищата с известно закъснение. През 1911 г., когато се създава Читалищният съюз, сред делегатите на конгреса няма нито една жена. През 1924 г. сред 77 делегати на VII читалищен конгрес те са само две – Слава Щиплиева (1894–1991), представител на читалище „Съгласие“ в Горна Джумая, и Мара Димитрова – делегат на читалище „Надежда“ в Търново. И двете са учителки, като Щиплиева е с висше филологическо образование, а Димитрова – със средно.

Година преди този конгрес, както вече отбелязах, д-р Мара Тодорова утвърждава авторското си присъствие на страниците на в. „Читалищни вести“. Започнал да излиза в условията на остра икономическа криза, настъпила след края на Първата световна война, в него само за десет месеца – от април 1923 г. до февруари 1924 г. тя публикува десет статии, показващи европейска осведоменост в полето на библиотекознанието и познаване на състоянието на библиотеките в редица европейски страни.

Д-р Мара (Мария) Тодорова Вълкова (17.VIII.1891, Карнобат – 9.IX.1945, Рим) е близка родственица на големия възрожденски педагог и книжовник Атанас Трифонов Илиев*

---

*Атанас Трифонов Илиев (1852-1927) завършва славянска филология през 1874 г. в Прага и Белград. Като учител в София (1888-1892) е привлечен от Ив. Д. Шишманов в редакцията на „Сборник за народни умотворения“, в който публикува проучвания върху фолклора, събира и издава български народни умотворения. Развил значителна просветна, педагогическа и книжовна дейност, от 1900 г. е член на БКД. От 1903 до 1905 г. е началник на училищния отдел в Българската екзархия в Цариград, където в съавторство със Стоян Аргиров и Начо А. Начов (1853-1916) публикуват труда си „Поглед върху дейността на Българската екзархия 1877-1902 г. По повод 25-годишния юбилей на Негово блаженство българския Екзарх Йосиф I-ви“, чието авторство досега е погрешно приписвано на известния библиограф Никола Е. Начов (1859-1940). За изясняването на авторството вж. сведенията, дадени в: Спомени на Атанас Илиев. – София, 1926, с. 390.

Баща ѝ Тодор (Тодорчо) Вълков е бил „народен основен учител, отначало в селата на Карнобатска околия през турското робство, а след Освобождението в Карнобат и църковен деятел” (403)*

Потвърждение за професията на баща ѝ се съдържат и в „Българска възрожденска интелигенция”, където съвсем кратко е отбелязано, че е роден в Карнобат и е учителствал в Ямбол и в родния си град (57).

През 1918 г. Мара Тодорова завършва славянска филология и литература (3) и е сред студентите на проф. Ив. Д. Шишманов, който проявява подчертано внимание към нейното израстване като специалист и лично я насочва към специализация в областта на библиотекознанието поради необходимостта на българските библиотеки от истински професионалисти.

През 1920 г. е командирована от МНП в Прага и Лайпциг с две задачи: да специализира славянска филология и да проучи основно библиотечното дело, „което ме силно интересува и на чието поле желая да посветя бъдещата си дейност” (398, л. 37. Доклад за господин Министра на Народното просвещение от Мара Тодорова, писан през септември 1922 г. в София).

От 6.XII.1921 до 1.IX.1922 г. тя отново е командирована в Лайпциг, за да продължи започнатите през 1920 г. занимания. В доклада си до министър Стоян Омарчевски тя дава и подробен отчет за свършеното от нея в Германия: „Специализацията си по славянска филология завърших с дисертация: Българското литературно ударение с оглед към югославянското и специално руското, като засегнах обстойно ударението на съществителните и прилагателните имена; това на глагола и другите части на речта остава допълнително да се

---

*Тези сведения се съдържат в архива на брат ѝ Николай Тодоров Вълков (12.02.1892, Карнобат – след 1968). Той завършва прогимназия в родния си град през 1906 г. и Държавната търговска гимназия в Бургас през 1910 г. Следва право в Софийския университет, а държавни науки и журналистика завършва в Лайпциг, сред студентите на Карл Бюхер.

В България Н. Тодоров работи като журналист. Сътрудничи на литературни и политически издания в София, в провинцията и в чужбина в “Nordentsche Nachrichten” (Хамбург) и “Западно ехо” (Лайпциг). Свои материали публикува в “Развигор”, в. “Литературен глас”, “Червен смях”, в. “Мир”, в. “Слово”, в. “Юг” и др.

От кореспонденцията на Николай Вълков са запазени две писма на немски език до италианската писателка Ада Негри (1932, 1935), които съдържат сведения за интереса към нейното творчество в България. Кореспонденцията до него съдържа писмо – отговор от 1935 г. на италиански език от Ада Негри, във връзка с неин разказ, разкриващ сълбата на една българка, чието истинско име е Елена Драмчева. Преведен на български от Мария Камерани-Теодорова под заглавие “Стана”, той е публикуван през 1934 г. във в. “Македония” В същото писмо Ада Негри споменава преводачката си в израза “Вашата любезна сестра професор Камерани”, който е единственото свидетелство засега за развитието на Мара Тодорова в научната й сфера.

изработи” (398, л. 37).

Върху библиотечното дело следих семестриалните лекции в Лайпциг, именно: *Bibliotheksverwaltungslehre* – д-р Mindeh Pouch *Geschichte der Bibliothèken* – д-р Glauning *Einführung in die Bibliographic* – д-р Glauning*

Месеците април-май – употребих в теоретична и практична подготовка при Университетската библиотека в гр. Freiburg** im Breisgau, където работих с подкрепата на нашия професор г-н Ив. Шишманов и директора на Университетската библиотека г-н Якоб, съгласно изпратените Вам сведения. След това отпътувах в Мюнхен за изучаване управата и наредбата на образцовите: *Universitäts* и *Staatsbibliothèken* и за лекциите по библиотечна наука, държани от г-н професор Wolf – директора на Мюнхенската Университетска библиотека, под чието ръководство работих, съгласно своевременно дадените Вам сведения. Чувствам се подготвена да заработя като уредник или научен помощник в Народната библиотека и се надявам да удовлетворите молбата ми, изразена в заявлението ми до Вас, датирано от Мюнхен. Бих желала въобще да ме имате на разположение на българското библиотечно дело” (398, л. 42).

Солидната подготовка в областта на библиотекознанието прави от д-р Мара Тодорова водещ сътрудник на в. „Читалищни вестн”

И още в първата си статия „Нуждата от библиотекознание“ (514) тя дава европейско тълкуване на понятията библиотека и библиотекознание. Като прави паралел между задачите на библиотеките във времето до XVII в., тя изяснява от съвременни позиции различните им цели в новите условия, когато те вече не са затворени книгохранилища, достъпни за малцина, а са отворени за народа и значението им в страни като Германия, Англия и САЩ е поставено наравно с училището. Голямата им цел според авторката е изключително демократична: „да ускорят развитието на човешката мисъл и да направят популярно човешкото познание“, за да се „повдигне общата култура на даден народ“. В същото време тя изяснява, че всяка библиотека – „селска, градска или народна, най-малката читалищна зала, за да изпълни безупречно високо-културните си задачи, трябва да бъде подредена и управлявана по принципите, легнали в основата на специалната за тази цел наука – библиотечната наука“, а работещите в библиотеките „трябва да владеят областта на предмета си“, и да „познават не само същината, развитието и пътищата, по които е вървяло библиотечното дело и библиотекознанието, но и неговите последни придобивки, най-новите резултати, които все повече улесняват днес задачата на библиотеките и библиотекарите“

---

*По това време проф. Ото Глаунинг е директор на Университетската библиотека в Лайпциг.

** Фрайбург е старинен университетски град, основан през XII век, а Университетът е създаден през 1451 г.

Като пояснява, че библиотекознанието е нова наука, чието начало датира от XIX век, когато „първ немецът Schrettinger заговаря именно за библиотечна наука”, авторката убедено твърди, че „време е и ние – българите – да се погрижим и да създадем катедра по тая сравнително нова наука”, тъй като „нуждата от библиотекознание става вече и у нас належаща”, а всички работещи в библиотеки и читалища трябва да я владеят, ако искат да осъществят техните широки просветни задачи.

Явно продължение на тази статия е и втората ѝ публикация „Обсега на библиотечната наука” (515), в която авторката проследява нейното възникване и възгледите за съдържанието ѝ на Шретингер, Еберт, Молбах, Ейхлер и на Грезел, който в началото на XX в. определя библиотеката като предмет на библиотекознанието, разделяйки го на два равнопоставени дяла: библиотечно учение и библиотечно познание.

Библиотечното учение, което има за предмет изцяло библиотеката, той също разделя на две структурни части: учение за библиотечната уредба и учение за управлението на библиотеките, като първата част се занимава с библиографското описание, каталогизацията и нареждането на библиотечните колекции, а втората – с управлението на персонала и осъществяването на целите, поставени пред библиотеката.

Обект на библиотечното познание според Грезел са класификацията на библиотеките, библиотечната статистика, историята на библиотеките в различни епохи и страни, историята на известни книжовни колекции и биографиите на известни библиотекари.

Изяснявайки структурата на библиотекознанието, д-р Тодорова отбелязва, че в процеса на стогодишното му развитие като наука то е преминало през различни етапи, през които се застъпват разнообразни гледни точки за съдържанието му. Те намират отражение и в трудовете на редица западни и славянски автори и вече съществува доста богата литература по тези проблеми.

И двете статии изграждат убедителни представи за авторката им като човек, добре ориентиран в западните теоретични концепции за същността на библиотекознанието. Нещо повече – очевидно е, че тя добре познава гледищата на авторитетите на немската библиотековедска школа от XIX и първата четвърт на XX век по първоизточници, четени в оригинал. С тези обещаващи статии тя се доказва като теоретик в областта на общото библиотекознание на равнището на Стоян Аргиров и, нареждайки се до него, заема позицията на първата и единствена българка, разработвала неговата теория в годините не само след Първата световна война, но и до средата на 40-те години на века.

След теоретичните статии на д-р Мара Тодорова, изясняващи смисъла на библиотекознанието като наука, във вестника са отпечатани аналогични статии на Иван Данов и Васил Класанов. В „Уредбата на нашите библиотеки“ (134) Данов анализира причините, поради които състоянието им е „скръбно“ и

го обяснява преди всичко с факта, че „библиотекознанието у нас е неизвестно, докато в напредналите страни то отдавна си е извоювало почетно място“ сред останалите науки. Като се позовава на немските библиотековеди Еберт, Молбах, Цолер, Грезел и др. и сочи направеното от тях, „за да бъде въведена тая наука в университетите в Австрия и Германия“, Данов дефинира библиотекознанието, което има „за свой обект библиотеката“ и изяснява елементите в съдържанието на двете му структурни части – библиотекономията и библиотекографията. В заключение Данов споделя убеждението си, че работата в българските библиотеки ще бъде поставена на научни основи едва тогава, когато и у нас се създадат професионалисти, владеещи своята наука, които са необходими на обществото толкова, колкото са му потребни и „добрите педагози, лекари, юристи, техници и пр.“

Да разкрие за пореден път същността на библиотекознанието като наука цели и Васил Класанов със статията си „Кратко ръководство по библиотекознание“ (326), която по съдържание и възгледи се покрива с тези на М. Тодорова и Ив. Данов. Любопитно е да се отбележи, че и тримата автори демонстрират убедително привързаността си към теоретичните схващания на класиците на немското библиотекознание.

Като отправя покана за сътрудничество на вестника към проф. Ив. Д. Шишманов, който по това време чете лекции в университета във Фрайбург (Германия), основан през 1451 г., в писмо от 5.10.1923 г. Класанов му пише: „Лично мене и на целия управителен съвет ще бъде много приятно да Ви видим отново между нас, в тая нещастна, но хубава България, която има голяма нужда, особено днес, от своите най-добри синове да й служат както в миналото, така и днес“ (380).

Прочел изпратените му броеве от в. „Читалищни вестни“, в дълго писмо от 8.11.1923 г. проф. Шишманов изказва задоволството си от това, че „те носят печата на своя енергичен и пълен с ентузиазъм редактор. Такива културни дейци като Вас, беззаветно предани на едно дело, са рядкост у нас и Вие знаете, че съм Ви ценил още от като се запознах с Вашата дейност в читалище „Ал. Константинов“. Не се съмнявам, че Вашето име и това на Вашите другари ще остане завинаги свързано с новото развитие на читалищното дело в България“ (381).

В същото писмо, като обсъжда със загриженост издаването на ново съюзно списание, на което Класанов го моли да стане редактор, Шишманов му пише, че е разисквал неговата програма и отдели с Николай Рубакин, името на който „е само по себе си едно голямо знаме, известно не само в славянския свят, особено след като излезе неговата библиопсихология“ (381).

Разсъждавайки над бъдещото списание, Шишманов смята, че вместо обществен отдел, който несъмнено ще доведе до публикации с политически характер, е „много по-добре да имаме един сериозен критически отдел със съвсем кратки рецензии, но от сериозни хора, които е достатъчно да кажат: тая

книга е добра, четете я, за да направят най-голяма услуга на читателите. Един Рубакински отдел „Что читать народу“ се налага. Препоръчах Ви да наречете списанието „Беседа“ Името ми харесва. Тъй се нарича органът на М. Горки, който излиза в Берлин с прекрасно научно-художествено съдържание, но без обществен отдел“ (381).

Шишманов, който е близък с Рубакин и познава задълбочено теорията му за четенето и самообразованието, съобщава на Класанов, че той е дал съгласието си да сътрудничи на списанието, но за съжаление, поради немотията на ВЧС не се стига до неговото осъществяване.

Силна е и третата статия на д-р Тодорова „Длъжност и качества на библиотекаря“, в която дава задълбочен отговор на въпроса: какъв трябва да бъде той като личност, на която са поверени отговорната работа в библиотеката и контактите с читателите. Нея, следвайки логиката на изложението, ще анализирам в 4.2 на настоящия труд.

Възможностите си да анализира, синтезира и обобщава резултатите от социологически проучвания в областта на библиотеките Тодорова доказва в своя „Доклад за състоянието и нуждите на народните читалища в София“ (510), написан като резултат от изпълнението на конкретна задача, възложена ѝ от УС на ЧС – да проучи по редица показатели 12-те съществуващи читалища в София: година на основаване, библиотечен фонд, материална база, персонал, работно време, брой членове. От резултатите, които представя, се вижда, че сред най-старите софийски читалища са „Славянска беседа“ (1880) и „Алеко Константинов“ (1897), а най-ново е „Пенчо Славейков“ (1921). По обем на фонда на първа позиция е „Алеко Константинов“ с 10 484 т. и едва 675 члена, докато „Славянска беседа“ има скромнен фонд от 3354 т., но значителен брой читатели – 1200. „Пенчо Славейков“, основано едва през 1921 г., разполага със скромните 612 т. и не предоставя сведения за броя на читателите. Общо в 12-те столични читалища фондът е 34 809 т. или средно на читалище по 2900 т. Първичните фондове на всички са образувани от дарения, но качественият им състав е незадоволителен. Във всички преобладава белетристичната литература и твърде малко е отрасловата, а като цяло фондовете им са доста бедни.

Обобщаващите изводи за състоянието на столичните читалища са съкрушителни. С изключение на „Славянска беседа“ помещенията им са тъмни, нехигиенични, неподходящи и непривлекателни. Работното им време е по 1-2 часа на ден, тъй като хората, работещи в тях, не получават възнаграждение, имат друга месторабота и ги отварят заради идеята. Изключение прави само „Алеко Константинов“, което е отворено всеки ден, но само следобед. В същото време авторката отбелязва, че на запад библиотеките са отворени по цял ден и до късно вечерта, като се съобразяват с работното време на ползвателите. Навсякъде липсва „платен и снабден с необходимите библиотечни познания персонал“ (510), но най-същественният недъг на библиотеките според авторката е

„липсата на каталози – пълни, изчерпателни, правилно завеждани“ (510). Съществуващите са „най-често във формата на тетрадка, снабдена с азбучник или стенни списъци, но систематичен каталог не се намира и в примитивен вид“ (510).

В заключение д-р Тодорова заявява, че в този вид читалищата не могат да изпълняват ролята си на културни и образователни средища и е необходима сериозна финансова подкрепа от държавата.

Не по-различни са резултатите от аналогично проучване на състоянието на читалищните библиотеки в градовете Бургас, Карнобат, Ямбол, Стара Загора и Казанлък, в които е изпратена със същата задача по поръчение на ЧС и МНП, като паралелно изнася и публични беседи по библиотечни въпроси.

Според впечатленията ѝ и тези читалища тънат в крайна бедност, въпреки че са основани отдавна. Поради това, че общините не им отпускат каквито и да било средства, те не са имали възможности да се развиват интензивно. Дори голяма община като тази в Стара Загора не отпуска пари нито за книги, нито за да изпрати библиотекаря си на курс в София (511). Лекторката долавя появата на удивление у слушателите ѝ, породено от факта, че тя говори „за библиотечни науки, библиотечни познания, за значението на библиотеките на Запад и у нас, за първостепенната грижа у другите народи – малки и големи – за библиотеката и книгата“ (511). Срещнала пълно неразбиране на материята на беседите си, настоява да се започне упорита работа за промяна на общественото съзнание, за да се разбере ползата от библиотеките, книгите и четенето. Тази е една от първите задачи, които тя поставя пред ръководещите културното развитие на страната.

Затова водещата идея на следващата ѝ статия (512), е да изясни целите и задачите на общообразователните (читалищните) библиотеки в контекста на възгледите на руския библиотековед Николай Рубакин, създател не само на библиопсихологията, но и на теорията за изграждане на библиотечния фонд и състава на неговото ядро.

Като главна задача на общообразователните библиотеки определя целенасочената им работа „в помощ на общото, хармонично, всестранно образование по пътя на планомерното и самостоятелно четене“ (512), дава също и полезни препоръки за изграждане на състава на фонда им, който, за да е полезен, е необходимо „да се подбира системно, а не случайно“ и „да отговаря на изискванията на всички читатели“ (512).

Д-р Тодорова изяснява и необходимостта от каталози и ролята им за разкриване на притежаваните от библиотеката книги на читателите. Без тях те „биха могли да останат години наред непокътнати по лавиците, да стоят без читатели“ (512). Авторката застъпва и някои въпроси на методите на четенето, като преди всичко насочва към системно четене на полезни книги.

Вероятно д-р Тодорова е показала качества на добър лектор, умеещ да

владее аудиторията и да внушава идеи, поради което през 1924 г. е включена в народните четения, организирани от Читалищния съюз под ръководството на проф. Ив. Д. Шишманов, Стоян Аргиров и други изявени читалищни дейци. Сред лекторите са само две жени – голямата общественичка Екатерина Каравелова и Мара Тодорова, заявила четири лекции, от които две са с библиотековедска тематика: „Библиотеката на Запада и у нас“, която ѝ дава възможност и за съпоставителни сравнения на базата и на личните впечатления, и „Общобразователната библиотека и задачата на нейния пръв ръководител“ (467). Втората очевидно е имала за обект изискванията към образованието, професионалните и личните качества, които трябва да притежава библиотекарят – материя, която тя владее, което е видно и от публикуваната статия във в. „Читалищни вести“

Ангажирането ѝ в състава на лекторите на народните четения, в които е участвал елитът на нацията, е своеобразен барометър за образоваността и проявените лични качества на младата библиотековедка д-р Мара Тодорова, успяла да фокусира върху себе си вниманието на ръководството на Читалищния съюз и лично на Стоян Аргиров, който по това време е и негов председател. Както ще видим от съдържанието на 4.3, тя е поканена от него и за лектор в първия библиотекарски курс, проведен в края на лятото на 1923 г.

Последната ѝ статия на страниците на в. „Читалищни вести“ е „Към въпроса за читалищния инспекторат“ (513), в която развива идеята си за ползата от създаването на орган с методически функции към Читалищния съюз, който чрез цялостната си дейност, насочена към библиотеките, ще бъде полезен и за културното, и за общественото развитие на страната. В подкрепа на тезата си се позовава и на добрите резултати, постигнати от библиотечната комисия в щата Масачусетс. Създадена през 1890 г., тя е натрупала добър опит, който може да се използва и у нас.

В създаването на инспектората, включващ лица, познаващи основно състоянието на читалищното и библиотечното дело, Тодорова вижда форма, чрез активната работа на която ще се промени обликът на българските библиотеки и читалища. Преди всичко обаче той трябва да работи за създаване на обществен интерес към библиотеките, като спечели подкрепата за идеите си и на „широкия интелигентен слой на обществото“ То трябва да бъде убедено, че инспекторатът „ще полага грижи за духовния растеж на народа най-после и чрез библиотеката, тъй дълго занемарена до днес у нас в ущърб на самообразованието и всестранното образование“ Този методичен орган ще има за задачи да организира системната квалификация на библиотекарите чрез организирането на курсове и провеждането на изпити на кандидатстващите за работа в библиотеките, като създаде и „българска литература по библиотекознание“ Чрез лични консултации по места инспекторите ще оказват професионална помощ на библиотекарите, като „бдят и над единството в каталогизаци-

ята“ Тяжна грижа ще бъде и създаването на проекти за модерни библиотечни сгради. Д-р Тодорова е убедена, че чрез упорита работа този орган ще успее да създаде „мрежа от хубави и полезни библиотеки и читалища“ в България, чрез които ще се стимулира и системното четене на народа. Интелигентно написана, статията съдържа много и добри идеи, които в следвоенната обстановка и покрусата, завладяла България, са неосъществими. Разрухата и униинето завладяват обществото и преди всичко интелигенцията. Цените и на хартията скачат десетократно. „Читалищни вестн“, неподкрепен дори от радетелите за просвета, оцелява едва-едва и след 28-и брой спира, а неговата изявена сътрудничка печели конкурс и заминава на работа в световноизвестната библиотека на Международния земеделски институт в Рим*

---

*Този институт в Рим е основан с международна конвенция от 1905 г. с главна задача да набавя и обработва литература по земеделие и сродни науки от цял свят, с която да обслужва специалисти от всички страни в света. На библиотеката му, основана през 1909 г., се обръща изключително внимание и тя получава световна известност. Първата световна война и настъпилата след нея световна икономическа криза се отразяват зле на развитието й, но през 1925 г. благодарение на лобирването на американския консул в Рим фондация „Рокфелер“ отпуска значителни средства за нейната цялостна реорганизация, като изпраща американския библиотекар Хъдзън, който в продължение на 5 г. – от 1925 до 1929 г., полага усилия тя да стане действително световна библиотека в областта на аграрните науки. Фондацията отпуска и няколко стипендии за обучение на млади хора по библиотекознание, но по американски програми, с цел библиотеката да създаде свой подготвен персонал. Д-р Тодорова е спечелила една от тези стипендии след конкурс, състоял се вероятно в средата на 1926 г., като обучението е проведено в същия институт в Рим, след което остава на работа в него.

Решил да я организира по американски образец, Хъдзън въвежда брюкселския вариант на десетичната класификация (ДК) на М. Дюи, а библиографските описания се съставят по правилата на Англо-американската инструкция от 1908 г. Голямата задача на института, който от 1909 г. издава и седмичен библиографски бюлетин за постъпилите книги от цял свят, е да създаде световен библиографски репертоар на литературата по земеделие, за който в библиотеката се изработва сложна система от каталози и картотеки.

Д-р Мара Тодорова остава на работа в Института до смъртта си, като става и негов директор. Вж. по въпроса в архива на акад. Никола Михов НБКМ-БИА, ф. 627, а.е. 111, л. 1.

За реконструкция на житейския и професионалния път на д-р Тодорова ми послужиха нейни писма, открити в архивите на Ив. Д. Шишманов – НА-БАН, ф. 11 к, оп. 3, а.е. 1486, л. 1-8; на Александър Теодоров-Балан – НА-БАН, ф. 109 к, а.е. 643, л. 1-7; на Никола Начов – НА-БАН, ф. 63 к, а.е. 748, л. 1; на Атанас Трифонов Илиев – НА-БАН, ф. 46 к, а.е. 209, л. 9, както и статията на д-р Зигмунд Брауендорфер. Библиотеката на Международния земеделски институт в Рим и нейното ново здание / Прев. от нем. ез. Мара Камерани-Теодорова. // *Читалище*, 1934, № 9-10, с. 260-265.

Оказа се, че нейният вуйчо Атанас Трифонов е бил в близки отношения с всички

Остава обаче поредицата от статии, които характеризират д-р Тодорова като ерудиран специалист в областта на науката за библиотеката. Те са сред силните статии по теория на библиотекознанието, публикувани в професионалния печат не само в годините след Първата световна война, но и преди това.

Уточнявайки задачите, съдържанието и структурата на библиотекознанието, тя показва познаване на класиците на немската библиотековедска школа, върху чиито схващания изгражда собствените си теоретични позиции. Възгледите ѝ за библиотеките като ценен капитал на всяка страна и институция за активно културно влияние върху населението са в основата и на съвременното библиотекознание. В сила са и идеите ѝ за ролята на библиотеката, книгата и четенето в процесите на образованието, самообразованието и възпитанието на човека.

споменати личности, а д-р Тодорова се е развила с тяхната силна подкрепа. Има податки, че тя е била близка също с Боян Пенев, Стоян Аргиров и Велико Йорданов.

В първото си писмо до проф. Ал. Теодоров-Балан от 1.VIII.1926 г., като споделя редица трудности, които е трябвало да преодолее около подготовката за пътуването си до Рим, както и сериозния изпит, който е положила успешно в Международния институт по земеделие Мара Тодорова пише: „Тук системата за класиране е американската (десетична) и библиографирането е по американските инструкции, но което най-много ме мъчи, то е еднообразното и чуждо за мен съдържание на книжнината – чисто земеделска и социална... Липсва, обаче онова широко съдържание на книжнината на нашата университетска библиотека, дето при самата работа можеше човек да обогатява познанията си по това, което го интересува... Другите условия са великолепни – колегите разнационални – за първи път българската нация е застъпена в мое лице, тънко възпитан и благороден свят; главният библиотекар – американец, влюбен в работата и библиотеката – с широки познания и много енергия; започнал е от година и половина реорганизацията на библиотеката. Но как ми е мъчно за България и за българската библиотека. Необяснима ми е тази мъка и непредполагах, че тъй дълго време не ще мога да я преодоля... Не беше тъй, когато бях в Германия. Изглежда германският народ много повече ме е интересувал и харесвал от италианския. За Вас си спомням често. И за ония ранни наши разговори в академическата читалня, на която първия добър посетител бяхте Вие.”

Като споделя, че има нужда от българска граматика, тъй като преподава български език на чужденци, тя отбелязва, че сред тях е д-р Енрико Дамиани, който „говори вече отлично нашето слово“ Споделя, че дава уроци и на г-ца проф. д-р Mahler – славистка от Университета в Базел. Привършвайки писмото си, Мара Теодорова пише: „Уважително и сърдечно Ви поздравлявам. Моля Ви при случай, предайте, ако обичате, учтивите ми поздрави на моя бивш директор г-н Аргиров и г-н проф. Боян Пенев.“

Второто ѝ запазено писмо от Рим е от 23.VI.1927 г. Дълго и много сърдечно Мара Теодорова споделя с професора дълбоки философски размисли за смисъла на живота, за доброто и злото, за възвишеното, за призванието и щастието, а за работата си в Института пише: „Дали съм доволна? – питате. – Няма никакви причини да кажа, че не съм доволна по тия външни неща – положение, работа, заплата. Последната седмица ми донесе название: редактор-библиотекар и съответни облаги. Поверен ми е

Анализът на статиите на Тодорова, Данов и Класанов дава възможност да се получат представи и за равнището на разработката на общотеоретичната проблематика, достигнато от българските специалисти в края на първата четвърт на XX век, както и да се разкрие ролята на в. „Читалищни вестни“ за изясняване на общата теория на библиотекознанието, за утвърждаването му като наука и осмислянето на работата на такива важни за обществото институции, каквито са библиотеките.

Социално-икономическата обстановка в страната през тези години довежда до повишаване на общото културно равнище на населението и налага съществени реформи в библиотеките, утвърдили се като важна част в структурата на образователната система.

славянският отдел. Почти всички славянски езици ми послужват тук, особено руския. Директорът на библиотеката е американец. Отношенията му към мен са отлични. Единствената ми радост е, че е доволен от работата ми. Рим е интересен, както знаете; много ново човек може да научи тук. Но... ето има едно „но“ Въпреки всичко това, вътрешно доволна повече бих била, ако работех в отечеството си. Желанието ми беше там да бъде полезна. Там по-би се осмислила работата ми. Исках за нашите библиотеки да поработят. Намирах в тая насока удоволствие, но... пак има едно „но“ – не ми подадоха ръка в България или по право отхвърлиха подадената. Все пак, ако един беден ден ме поканят в Университетската или Народната библиотека за втори или трети библиотекар, бих струва ми се с радост, отлетяла за там.“

Това писмо съдържа сведения за бързото напредване в работата на д-р Теодорова, което е несъмнен резултат от високата оценка, дадена на нейните знания и лични качества. Само след една година тя е повишена в „библиотекар-редактор“ и ѝ е „поверен славянският отдел“, за работата в който „й послужват“ познанията „почти по всички славянски езици“ и „особено руския“. Освен няколко славянски езика д-р Тодорова е знаела много добре немски, италиански и английски.

Текстът на писмото носи и белези на преживяно огорчение в България по повод на професионалната ѝ реализация в полето на библиотеките. Очевидно е и съхраненото ѝ желание да бъде полезна на библиотеките в страната, но дава ясно да се разбере, че не би се предложила сама, а ще чака да бъде поканена, при това не в коя да е библиотека, а само в Университетската или Народната. При това не за място на редови библиотекар, а за втори или най-много трети – т.е. за заместник-директор или поне завеждащ-отдел. Този текст съдържа и своеобразна самооценка за високата ѝ професионална подготовка, на която би съответствала и една по-престижна длъжност в библиотечната йерархия, отговаряща на придобитите от нея в чужбина знания в областта на библиотекознанието. Очевидно е, че в средата на 20-те години на XX в. тя и Стоян Аргиров са най-подготвените специалисти по библиотекознание у нас, но странно защо тя не успява да „пробие“ у дома си, въпреки крещящата необходимост от специалисти в тази област.

Кой не ѝ е подал ръка? Със сигурност не е Стоян Аргиров, който я включва за лектор в първия библиотекарски курс, в народните четения и ѝ възлага ангажименти към Читалищния съюз. Може би Министерството на народното просвещение, оглавя-

Сравнително интензивното нарастване на броя на училищните и читалищните библиотеки заставя по-активната част от интелигенцията ни да засили интереса си към тях и към личността на библиотекаря. Българските специалисти започват по-активно да прилагат добрия опит в библиотечното дело и някои теоретични разработки на известни чуждестранни библиотековеди, за което свидетелства и тематичното разнообразие в публикациите, намерили място на страниците на в. „Читалищни вестни“

С цел да се активизират проявите на библиотековедската мисъл и да се разширява кръгът от въпроси, изучавани от библиотекознанието, редакцията на вестника грижливо премисля неговите рубрики, като привлича вниманието на библиотекарите и читалищните дейци към изясняването на въпроси, отна-

---

вано по това време от проф. Александър Цанков, е проявило неразбиране към нея и възможностите ѝ на обещаващ специалист?

След като през 1929 г. си заминава американският библиотекар Хъдзън, на негово място идва д-р Зигмунд Брауендорфер от Германия, който е специалист по земеделие, но има и библиотечна квалификация, получена в Америка. През 1934 г. в сп. „Читалище“ се появява спомената негова публикация. Статията на Брауендорфер, която е съкратен превод на негова публикация от сп. „Zentrablatt für Bibliothekswesen“ (1934) съдържа и данни за мащабите на библиотеката, в която работи д-р Теодорова. През 1934 г. тя притежава фонд от 273 000 т., като ежегодно в нея постъпват около 12 000 т. Годишно обслужва около 2150 читатели от цял свят и развива активна международна дейност. Любопитни са и сведенията за персонала на библиотеката, състоящ се от „16 чиновника и 4 прислужника. Специална библиотечна подготовка, освен библиотекаря, притежават още трима души помощници – библиотекарни. По народност надмощие имат италианците. От 16-те чиновника 10 са италианци. Останалите са разпределени, както следва: един немец, една българка, един англичанин, един норвежец, една полякия и една руския“, като под линия е обяснено, че българката е помощник библиотекар и „заведующа славянския отдел“. Без съмнение българката е д-р Мара Теодорова, която за няколко години от библиотекар преминава на длъжност редактор, след което е помощник-библиотекар (завеждащ отдел) и е в ръководното тяло на библиотеката. Очевидно тя е и единият от тримата библиотекарни със „специална библиотечна подготовка“. Вторият несъмнено е д-р Виторио Камерани, за когото тя се омъжва вероятно през 1932 г.

Поради това две нейни статии, публикувани през 1932 и 1933 г. в сп. „Читалище“, тя подписва с Мара Камерани-Теодорова, а по-късно и като Теодорова-Камерани. (Вж. статиите ѝ Изложба на художествената религиозна книга в Рим. // *Читалище*, 1932, № 9-10, с. 247-249 и Английските публични библиотеки. // *Читалище*, 1933, № 3-4, с. 82-90.

Виторио Камерани (9.V.1898 – 8.IV.1961, Рим) е известен библиотекар, библиограф и преподавател в Университета в Рим. Прекарва детството си в Чезена, в близост до Biblioteca Malatestiana, където работил неговият чичо историкът Назарено Трованели. Той създава интерес у младия Камерани да събира и описва книги. След участието си във войната от 1915-1918 г. като офицер се завръща при семейството си, което се премества да живее във Флоренция. През 1925 г. завършва литература в Университета

сящи се до функциите на различните видове библиотеки, необходимостта от изучаване на читателите и общуване с тях, изграждането и организацията на библиотечните фондове, тясната връзка на комплектуването и обслужването на читателите с библиографията, необходимостта да се използват класификационни таблици за нареждане на фонда и др. Теоретичното равнище на разработените в статиите конкретни проблеми е достатъчно високо и често изпреварва възможностите за практическа реализация на научните изводи и препоръки.

Независимо от двегодишния период, в който се издава вестникът, неговите сътрудници (сред които освен вече споменатите са и Стоян Аргиров, Михаил Арнаудов, Стилиян Чилингиров, Цветан Минков, Константин Мутафов и други) успяват чрез публикациите си да съдействат за приобщаването към биб-

---

в същия град, като в същото време посещава курсове за библиотекари и архивисти палеографи. През 1927 г. започва работа като библиотекар към Международния институт по земеделие в Рим. С цел да подобри професионалната си подготовка, през 1929 г. участва в конкурс за стипендия, спечелването на която му дава възможност да прекара една година в Департамента по библиотечни и информационни науки към Университета в Мичиган. През 1933 г. специализира в Deutsche Bücherei, а през следващата година и в Лондон.

Благодарение на продължителните си специализации в чужбина става завършен и модерен за времето си библиотекар, библиограф и библиотековед. Получава висока професионална подготовка, каквато притежавали малцина италиански специалисти. Основните проблеми, над които работи, са преподаването и професионалната подготовка на италианските библиотекари. От 1930 г. сътрудничи на сп. "La Bibliofilia" на Олшки. В него в продължение на десетилетия запознава италианските си колеги с по-важните библиографски и библиотековедски трудове, публикувани по света. Познава се лично с всички големи библиотекари на своето време от САЩ, Англия и Германия. Обръща внимание на модерното развитие на чуждестранните библиотеки с цел подобряването на италианската библиотечна система. Камерани допринася немалко за създаването на нова генерация библиотекари -- по-отворена към новостите в професионалната практика и към функциите на библиотеките в модерното общество.

През 1939 г. издателство "Мондадори" публикува труда му "Ползване на публичните библиотеки". През 1948 г. отпечатва систематичния каталог на Библиотеката на Международния институт по земеделие (над 2700 стр. в две колони).

Заради броя и качествата на публикациите му през 1959 г. е избран за доцент по библиография и библиотекознание към Специализираното училище за архивисти и библиотекари към Университета в Рим. Той е активен член и ръководител на Асоциацията на италианските библиотекари, като същевременно заема и ръководи длъжности в Международната асоциация на библиотекарите и документалистите в областта на селското стопанство към ИФЛА. (Вж. Moretto, Sara et Marinella Vannini. Il fondo Camerani della biblioteca dell'AIB. // *AIB Notizie*, 17, 2005, № 1, p. 19-20).

Виторио Камерани е известен в България със статиите си Популярните библиотеки в Италия. // *Училищен преглед*, 1931, № 8, с. 1205-1210 и Настоящото положение

лиотекознанието на част от практикуващите библиотекари, интелигенцията и някои среди от държавната администрация, които разбират, че тази наука също трябва да намери мястото си сред изучаваните в Софийския университет.

Вестник „Читалишни вестни“ „държи на прицел“ и изгражда представи за професиограмата на библиотечното съсловие и неговата социална мисия, международния професионален живот, съвременното състояние на библиотеките по света, чуждестранното библиотечно законодателство и борбите за създаване на специален български закон за читалищата. Приносите му в тези не по-малко важни области на библиотекознанието ще изясня в съответните глави на настоящия труд.

на италианските библиотеки / Прев. от итал. Мара Камерани-Теодорова. // *Читалище*, 1935, № 9-10, с. 223-232. Сътрудничи с публикации от областта на италианската литература на страниците на „Итало-българско списание“ (1931-1936).

От него вж.: Едмондо Де Амичис. // *Итало-бълг. сп.*, 1931, № 7-8, с. 250-258; „Годениците“ от Алесандро Мандзони. // *Итало-бълг. сп.*, 1932, № 3, с. 113-124 и др. публ. Камерани е близък и с Аргиров, което е видно от прегледа на неговия архив.

Заминавайки за Рим, д-р Мария Тодорова не прекъсва контактите си и интелектуалните си прояви в България. Появява се, макар и рядко, със статии в „Училищен преглед“, в. „Литературен глас“, в. „Мир“ и др. Публикува и някои преводи от италиански на български, като споменатия разказ „Стана“ на Ада Негри, брошурата на Джузепе Кавачиоки за Мусолини, издадена през 1935 г. от Т. Ф. Чипев и др. С преводи и статии се появява и на страниците на споменатото вече „Итало-българско списание за литература, история и изкуство“ (1931-1936), издавано на двата езика под редакцията на Енрико Дамиани. Интересите ѝ в областта на изкуството се подсказват от очерците ѝ за Грация Деледа (София : Итало-бълг. сп., 1933. – 20 с. – Малка итал. библ.; № 23) и за Елеонора Дузе (София : Итало-бълг. сп., 1933. – 20 с. – Малка итал. библ.; № 12), които подписва като Мара Теодорова-Камерани. Познанията си по история на българския театър демонстрира в: *Il teatro bulgaro. – Roma : Assoc. Italo-bulgara, 1942. – 35 с. – (Pagine di cultura bulgara; № 11).*

Като член на Българо-италианското дружество полага усилия за утвърждаване на българо-италианските културни връзки, което е видно и от проявите ѝ, отбелязвани в хрониката на „Итало-бълг. списание“

В Рим общува с някои от най-видните представители на италианската култура и литература. Сред тях са Ада Негри (1870-1945) – единствената жена поетеса в италианската литература от втората половина на XIX в., която продължава да твори до средата на 40-те години на XX век; Луиджи Пирандело (1867-1936) – едно от големите имена в театъра на XX век и носител на Нобелова награда за литература през 1934 г.; Грация Деледа (1871-1936) – известна италианска романистка, на която през 1926 г. е присъдена Нобеловата награда за литература „за тънкото ѝ умение да пресъздава живота на родното си място в контекста на общочовешките проблеми“

Общуванията ѝ подсказват, че нашата сънародничка със своята култура, позна-

3.4. Списание „Българска мисъл“

Месечното литературно-научно списание „Българска мисъл“ (1925–1943), което излиза в десет книжки годишно, също се издава като орган на Върховния читалищен съюз, поради което на страниците му, особено през първите му годишнини, намират място някои от проблемите на читалищата, библиотеките и библиотекознанието.

Редактор на изданието е следовникът на проф. Ив. Д. Шишманов – университетският професор **Михаил Арнаудов**, който за кратко е и директор на Народната библиотека (1907). Той е известен читалищен деец и лектор в народните четения, организирани от Съюза, поради което въпросите на четенето, книгата и библиотеките са му близки.

В него се печатат художествени произведения, статии по литературна история и критика, както и такива с културно-обществена проблематика. Публикува също материали по история, фолклор, философия и изкуство, библиотечно и читалищно дело, културен преглед и книгопис. Сътрудничат му писатели, учени, общественици, литературни историци и критици, както и читалищни дейци, които познават трудностите на библиотеките и читалищата. „Българска мисъл“ отразява дейността на ВЧС, неговите цели, задачи и конкретни решения, както и някои международни библиотечни прояви. В специалната рубрика „Читалищно и библиотечно дело“ сътрудничат основните автори на в. „Читалищни вести“ – Васил Класанов, Стоян Аргиров, Стилиян Чилингиров и Константин Мутафов, поради което се наблюдава известна повтораемост на тематиката и на лансираните идеи.

В. Класанов редовно информира за работата и решенията на ВЧС (323)

ния и интелигентност е правела впечатление на италианския интелектуален елит, приел я в средите си като равна.

Има основания да се предполага, че като директор на Международния институт по земеделие в Рим тя е имала възможност и поводи да пътува в Англия и САЩ, да участва в редица международни конгреси и е общувала с големите библиотекарски и библиотекосведи в света по това време.

и неговите конгреси (327), за основаването на „Фонд постройка на съюзен дом в София“, в който да бъде създадена „образцова читалня и библиотека“ (322), от каквито „софиянци отдавна чувстват нужда“. Най-важното обаче е, че в нея се предвижда да бъде създаден и библиотечен музей, „какъвто в България още нямаме“ и от какъвто чувстват голяма необходимост работещите и в читалищата, и в библиотеките.

Същността на библиопсихологията е разкрита чрез статия на нейния създател Н. Рубакин, написана специално за „Българска мисъл“ (474). Преводът е направен от ръкопис, изпратен от Лозана. В специална забележка е отбелязано, че чрез своите многобройни трудове върху книгата и читателя Н. Рубакин е „станал един от най-големите двигатели на народната просвета в Русия. Неговото образцово съчинение „Практика самообразования“ би трябвало да се направи достъпно и за българина“ (474, с. 193).

Върху основата на получените през 1925 г. печатни материали от Третия международен конгрес на библиотекарите и библиофилите, състоял се в Париж (3-9.IV.1923 г.) с участието на петстотин професионалисти от цял свят, Стоян Аргиров информира подробно за наситената работа на трите му секции: 1. Библиотеки и библиотекар; 2. Използване на библиотеките и разпространение на книгата; 3. История на книгата и изкуството в нея; както и за уредените професионални изложби: 1, по библиотечна техника (архитектура, материал, каталози); 2, на френската книга от нейното начало до днес; 3, на ръкописи, печатни книги и подвързии в Националната библиотека; 4, на френската музикална книга; 5, на печатни книги и ръкописи от колекцията Dutuit; 6, на подвързии и книги от XVIII век (11), чрез които участниците се запознават с традициите и постиженията на френската култура, книгопечатане и библиотеки.

Международните конгреси винаги са били сред най-резултатните канали за размяна на мнения, практически опит и идеи между колеги от цял свят. За съжаление поради вечната немотия на държавата ни, която рефлектира остро и върху библиотеките, българските библиотекар от 1910 г. до средата на 40-те години участват реално едва в четири от световните конгреси, а в някои други държавата изпраща легационни чиновници, които да представляват страната ни, лишавайки професионалистите от възможността за създаване на полезни международни връзки.

Така се случва и с българското присъствие на конгреса, чиято работа отразява Стоян Аргиров, който за времето на своята четиридесетгодишна работа взема участие само в един международен конгрес. На него ще се спра в пета глава. Всъщност проявите на конгреса в Париж Аргиров следи внимателно и по време на самото му провеждане през 1923 г. За работата му осведомява своевременно читателите на в. „Читалищни вести“, въпреки огорчението си. Макар че за участие в него са поканени и директорите на нашите големи държавни библиотеки, Министерството на народната просвета, „както винаги скъпо на триците и евтино на

брашното, предпочете да наговори командирования от няколко години в Париж професор по българска литература от нашия университет г. Йордан Иванов да я представлява в конгреса, като че научните конгреси са място за парад, а не за научна работа на събрали се специалисти, где то се разменят идеи, разисква се по четените реферати, формулират се желаниа и т.н. Не се съмняваме, че г. Иванов ще да е извлякъл голяма полза и поука лично за себе си, но не разбираме как той, който никога впрочем не се е занимавал с библиотечно дело, ще бъде полезен с придобитото в конгреса на нашите библиотеки“ (5).

Известно е, че докладът, четен на конгреса от проф. Иванов, е върху „Носията на българските езически царе“ според Скилицовата хроника от XIV в., намираща се в Националната библиотека на Испания в Мадрид, се разминава с тематиката на конгреса.

Сред сътрудниците на „Българска мисъл“ са Константин Мутафов и Стилиан Чилингиров, който печата и тук статии предимно по история на читалищата (664).

На страниците на списанието се разискват подготовката на библиотечни кадри и условията за професионалното им организиране.

Изясняват се и тенденциите в каталогизационната теория и практика, публикуват се статии за задачите на читалищата в новите условия. Рецензират се и издания с библиотековедска (107) и библиографска насоченост, отправят се критични бележки към „Библиографически бюлетин на Народната библиотека за 1924–1925 г. (28) и др.

Като литературно списание „Българска мисъл“ проявява заинтересованост и към въпроси, като: как и какво четат децата и пряко свързания с тях проблем за състоянието на детските библиотеки и читални, които се разискват в статии на литературния историк Пол Хазар (592) и учителя Никола Монеv (373). Като разсъждава по някои психологически и педагогически въпроси на четенето, Монеv настоява във всяко читалище да се създаде самостоятелен детски отдел за тяхното специализирано обслужване. Целейки да провокира към дарителски жестове по-заможните българи, сочи за пример аптекаря от Севлиево Ст. Венков, който щедро дарява 10 000 лв. за мебелировка на детската читалня, други 10 000 лв. за закупуване на нови книги и поема ангажимента „всяка година да набавя новоизлезлите детски книги“ (373, с. 310).

Появата на статии с подобно съдържание и в другите изследвани периодични издания („Училищен преглед“, „Читалище“ и „Читалищни вести“) показва, че край на 20-те години на XX век е време, в което педагозите и библиотекарите все по-активно насочват вниманието си към четенето, което се явява меродавен, надежден и даже универсален индикатор за състоянието на обществото.

В годината на публикуване на статиите на Пол Хазар и Никола Монеv на страниците на „Българска мисъл“ Врачанският окръжен читалищен съюз, отпечатвайки голямата анкета на училищния инспектор в окръга Цветко Петков

(445), доказва за пореден път заинтересоваността на читалищните дейци от проблемите на четенето, станали обект на първото голямо социологическо проучване, направено през 1927 г. сред 4903 ученици (4100 от градове и 803 от села) от основните и прогимназиалните училища в споменатия окръг.

Авторът на проведената писмена анкета си поставя за цел да събере убедителни данни, изясняващи влиянието на средата върху интензивността на четенето; четенето на нашата и чуждестранната книга; какви книги се предпочитат – научни или художествени; книгите и времето; качеството на четените книги; мотивите за избора им; езикът на младите.

Получените резултати Петков подлага на многоаспектен анализ, който разгръща на 128 страници с текст, онагледен с 26 таблици и 18 диаграми. Какви са основните му изводи? Учениците четат крайно незадоволително – средно „по една прочетена книга на три-четири месеца (в първоначалните класове) или в най-добрия случай една книга на месец – в VII гимназиален клас“ (445, с. 8). От училище те излизат неприобщени към книгата, поради което след това тя престава да бъде фактор в живота им, дори когато са завършили гимназия или университет.

Ако в първоначалното училище децата четат 7,1 книги годишно, за гимназистите показателят е неоправдано нисък – 9,1. Сравнението между четенето на децата от града и селото говори, че селските деца са още по-зле. 34,6 % от учениците в трети клас не четат изобщо, а средногодишно децата от селските първоначални училища четат 2 книги, срещу 7,1 за градските. Изследователят обяснява фактите с по-ниската култура на средата, в която растат и се възпитават селските деца, поради което преобладаващата част от тях остава чужда на науката, изкуството и на високите духовни стремежи. Правейки съпоставителен анализ на четенето в по-богатите и в по-бедните околии, в които действат различни икономически фактори, Петков установява, че в тези с по-високи икономически показатели условията за четене на книги са по-благоприятни. Сравнявайки ги между най-богатата (Белослатинска) и най-бедната (Берковска) околия, той констатира, че в първата се четат средно годишно по 5,9 книги, а във втората – 2,8 (445, с. 15).

Докато в Берковска околия не четат изобщо 35,3 % от децата, в Белослатинска не четат едва 6,7 %, т.е. тези в Белослатинско четат 5 пъти повече.

Петков установява, че от 4428 прочетени от градските деца книги 2930 (66,2 %) са чужди и 1498 (33,8 %) са наши, като с увеличението на възрастта се засилва надмощието на интереса към преводната книга и намалява към българската (445, с. 22). Една от причините за тази тенденция изследователят вижда в характерното за българина преклонение към чуждото и склонността му към отрицание на родното, в резултат на което „ние убиваме често собствените си духовни представители и до последния си ден те носят в своята душа едно велико огорчение“ (445, с. 34). Друго значимо основание за слабия инте-

рес към четенето е липсата на познания за нашата книга и на училищни библиотеки. Тревожен е фактът, че от съществуващите през 1927 г. 5480 основни училища в страната едва в 1774 (32 %) има библиотеки, докато в 3706 (67,6 %) такива не са създадени (445, с. 117). Така българското училище пропуска една от най-благоприятните възрасти, за да сроди децата с книгата.

Обезпокояваща тенденция е и приоритетното четене на художествени произведения – 82,3 % срещу 17,7 % за научни съчинения, което говори, че младите не познават и не предпочитат научната книга, която най-често и не присъства във фонда на училищните библиотеки.

Смуцаващо е предпочитанието към творбите на починали автори – 86,1 %, докато живите са удостоени с вниманието едва на 13,9 % от четящите. От всички харесвани книги само две са на живи български автори: на Йордан Йовков – „Жетварят“, и на Симеон Радев – „Строители на съвременна България“ (445, с. 49), което е тревожно явление. Непопулярността сред четящите деца на живите представители на литературата ни поставя българските творци в положението на изгнаници в собствената им страна. Не получили необходимата морална и материална подкрепа, те са принудени да преживяват трудно в борба за насъщния.

Проучването на качеството на четените книги налага извода, че както доста градски, така и много селски деца четат заглавия, „които нямат абсолютно никаква стойност – било научна, било художествена“ (445, с. 55), и сеят поквара сред учениците, посочили като най-четени заглавия „С халба и цигара“, „Протопей прапорщик“, „Потайностите на принц Карл“ и др., чието съдържание е безполезно и дори им влияе зле.

Изход от тревожната ситуация Петков вижда преди всичко в създаването както на училищни и класни библиотеки, така и на читални, в които да се набавят ценни издания, списания и „справочни книги като енциклопедии и др., като се приучват младите да си служат с тях“ (445, с. 115).

Определяйки четенето и книгата като социално значими фактори, свързани с бъдещото благосъстояние и социалната активност на населението, авторът предлага комплекс от мерки, чрез които училищните ръководства и преди всичко учителите да заработят за сродяването на младите с книгата, като създават и условия за появата на истинска родна книга, чието зараждане поставя сред важните национални приоритети.

Вижданията на автора съвпадат напълно и с платформата на сп. „Българска мисъл“, което като литературно издание също работи за утвърждаването в националната ни култура на стойностните произведения на българските автори и за изграждане на по-добър вкус у неговата читателска аудитория. С публикациите, макар и немногочислени, в областта на библиотекознанието то има свой дял за неговото развитие в България в годините между двете световни войни.

 <p>ИЗВЕСТИЯ</p> <p>Седмичен вестник на Библиотека „Априлов-Палаузов“.</p>	I од. XIX. I агово, 21 II. 1941 г. Бр
	<p>Такси за обяви.</p> <p>На I страница 2*90 лева за кв. см., а на другитъ — 1* за кв. см. Сватбени и годишни обяви на една колона 5 на две — 100 лева. За именни дни 50 лева.</p> <p>Търговски баланси 250 лева за една страница.</p> <p>Редакторъ: К. СТАНЧЕВЪ.</p>

3.5. Вестник „Известия на Габровската народна библиотека „Априлов-Палаузов“

След 1924 г., когато се създават окръжните и околийските съюзи на читалищата и се решава всеки от тях да има свой печатен орган, броят на читалищните издания се увеличава, а съдържанието им е насочено към проблемите, свързани с развитието и утвърждаването на читалищното и библиотечното дело в съответния регион. От тях най-продължително излизат: в. „Казанлъшка искра“ (1924–1969), в. „Читалищна дума“ (Пловдив, 1925–1948), в. „Читалищно дело“ (Враца, 1925–1944), в. „Читалище“ (Хасково, 1927–1938) и др. Значителна част от тях се издават от настоятелствата на отделни читалища: в. „Развитие“ – седмичник на читалище „Развитие“ (Севлиево, 1927–1946), в. „Известия на Габровската библиотека „Априлов-Палаузов“ (1924–1944), в. „Светлоструй“ (с. Щръклево, Русенско, 1928–1941), „Читалище „Братство“ (Кюстендил, 1927–1928) и редица други.

С различна продължителност – по-дълготрайни и по-краткотрайни, някои от тях – главно в градовете с по-богата култура и традиции, в които има и по-образовани общности, приобщени към библиотеките, читалищата и журналистиката, те често излизат от специфичната тематика на читалищата, библиотеките и библиотекознанието. В тях се печатат материали както от областта на литературното и просветното дело, така и от сферата на здравния и стопанския живот и се отразяват по-важни моменти от историята и развитието на местната култура и книжовност.

Сред читалищните издания, печатани у нас до края на 1944 г., с особена популярност се ползва вестник „Известия на Габровската народна библиотека „Априлов-Палаузов“ (1924–1944), който е местен седмичен вестник, отразяващ дейността на библиотеката и културния живот в Габрово, смятан за българския Манчестър. Редактира се от местната интелигенция – библиотечни и читалищни дейци. Те са и сред постоянните му сътрудници, а със свои материали редовно се включват известни учители, лекари, юристи и общественици, които развиват своята полезна и родолюбива дейност в Габрово. След 1925 г. е неофициален орган на Околийския читалищен съюз и е първият читалищен вестник в България. Редактира се от Стефан Станчев, Ст. Бонев и Колю Стан-

чев – дългогодишен председател на библиотеката (създадена на 26.10.1861 г. като „Габровско народно читалище“, което през 1893 г. се преименува в „Габровска народна библиотека „Априлов–Палаузов“), „Известията“ се уреждат от редакционен комитет, а тиражът им е 1000 броя. Изпращат се безплатно на всичките 300 членове на читалището и на много габровски граждани. Сред сътрудниците му са П. Стоев, Петко Даскалов, Илия Кожухаров – кмет на града, Еким Ст. Андрейчин, П. Димитров и П. Тодоров – директори на Априловската гимназия, учители в същата като В. Стоянова, П. Чаръкчиев и П. Константинов, Иван П. Андреев, Илия Харизанов – директор на земеделското училище в града, Александър П. Мартинов – учител по литература в техническото училище „Д-р Василиади“, д-р П. Цончев – писател и общественик, Христо Н. Априлов, Петър А. Бумов и други местни учители, лекари, общественици, просветни, книжовни и читалищни дейци. На вестника сътрудничат и известни личности от столицата като Михаил Арнаудов, Павел Орешков, Маргарита Димчевска, Стилиян Чилингиров, Ячо Хлебаров, Станимир Станимиров и др. Значителна част от статиите са подготвени от редакторите – изявени културни дейци на Габрово.

В уводната статия „Нашата задача“ (210) е формулирана основната задача на „Известията“ – да информира гражданството за живота на библиотеката. По-късно в „Цели и задачи на „Известията“ (227), писана по повод 5 години от издаването им, Стефан Станчев разширява тематиката на вестника – „да следи отблизо развоя на читалищното дело в града, околията, окръга и България“ и да ратува за широкото разпространение на просветните и културните цели на библиотеката.

Постепенно „Известия на Габровската народна библиотека „Априлов–Палаузов“ разширяват задачите си и започват да отразяват широк кръг прояви и събития в града, поради което съдържат и богата информация за икономическото, стопанското и индустриалното възможване на Габрово. Приоритетни обаче остават проблемите на библиотеката, библиотекознанието и живота на читалищата, на детските библиотеки, на книгата и четенето, на образователното дело и утвърдените в тях традиции, които превръщат Габрово във важен просветен и културен център на България.

Редовно се публикуват годишните отчети на настоятелството на библиотеката, наситени с автентични статистически данни за дейността ѝ, отразяващи развитието на фонда ѝ, броя на закупените и дарените книги, раздадените за домашно четене и ползваните в читалнята, разпределението им по отдели на знанието и език, броя на читателите по професия и пол, бюджета, както и списъци с имената на действителните, спомагателните и почетните членове, насочили усилията си към нейното утвърждаване като средище на култура. Печатат се десетки статии, отразяващи миналото и настоящето на библиотеката. Интерес представлява поредицата от статии на К. С. (най-вероятно Колю Станчев –

дългогодишен председател на библиотеката и един от редакторите на „Известията“) „Страници из миналото на библиотеката „Априлов–Палаузов“, публикувани през 1924 г. Многобройни са и материалите, свързани с историята на първото в града Габровско народно читалище, което още през 1871 г. става „място за почивка и поука“ в Габрово и „едничкия важен културен център“ (213) тук.

Още през първата годишнина настоятелството отправя далновиден апел към гражданството да помогне в събирането на всички паметници, документи и данни, които могат да послужат като материал, от който „бъдният историк да напише история на библиотеката от основаването ѝ до днес“. Част от тях са публикувани в „Известията“, а други са включени в изданията „Сборник на Габровската народна библиотека“ (1925). Той съдържа статии и спомени с богат фактологичен материал, в който са проследени връзките ѝ с Цариградското читалище и с П. Р. Славейков преди Освобождението, нейната история и ролята ѝ на обединителен център в живота на града.

На страниците на „Известията“ се отделя значително място на ролята на читалищата не само в миналото, но и в съвременните условия, като се отразява и съдържанието на рефератите, изнесени на конгресите на ВЧС. Затова Стефан Станчев информира читателите и за реферата на проф. Иван Д. Шишманов „Наложителни реформи в читалищното дело“ (С., 1924), в който неуморимият застъпник на идеята за създаване на читалища във всички градове и села на България защитава тезата си, че чрез своята многостранна дейност – библиотечна, театрална, музикална, лекционна, изложбена, музейна и т.н., те са определящ фактор не само за издигане на културата на народа, но и за цялостния напредък на страната ни. В тази публикация Станчев обръща внимание и на водещата роля на библиотекаря в читалищните и просветните дела, поради което поставя и високи изисквания към него: „да има съзнание за своя дълг и отговорност, да бъде солидно подготвен, за да може да дава съвети на читателя, на хората от всички обществени класи и съсловия“ (220).

Любопитни статистически данни за активната дейност на библиотеката се съдържат още в първия печатан „Годишен отчет на настоятелството“ за времето от 1 март 1924 до 31 март 1925 г. (222).

Според публикуваните данни на 1 март 1924 г. фондът ѝ е бил 6400 т., от които за домашно четене са заети 3460 т., а читателите на библиотеката са 992. В читалнята са направени 8227 посещения, от които 6402 от мъже и 1825 от жени. През същата година настоятелството е уредило изнасянето на 29 научни беседи, които са посетени задоволително от гражданите и учащите се в Габрово, и е абонирано библиотеката за 54 списания и 37 вестника.

Данните доказват, че Габровската библиотека „Априлов–Палаузов“ е имала амбициозно настоятелство, което се е стремяло тя да бъде действително активно средище за получаване на знания и място за размяна на мисли и идеи.

Издадени са и два юбилейни броя, посветени на годишния празник на библиотеката Димитровден (230) и на 75-годишнината от основаването на читалището (256а), превърнало се в опора на духовността.

„Известията“ отделят специално внимание на дарителите на библиотеката, подкрепяли усилията ѝ за утвърждаването ѝ като духовно средище. С подходящи статии те отбелязват годишнини от тяхното раждане или смърт, припомнящи достойните им дела. Такива са: „Тотю Антипов“ (218), „Захари Иванов“ (217) – заслужил учител в Казанлъшкото педагогическо и в Габровското девическо училище, но и читалищен деец, ратувал за успеха на читалище „Искра“, и председател на Габровската библиотека „Априлов–Палаузов“, „Милю Ив. Попов“ (221) – един от най-щедрите дарители на библиотеката, „Христо Влаев Марокинджиев“ (223), „Теодорица Ив. х. Берова“ (215) – съпруга на известния индустриалец Иван х. Беров – един от първите сподвижници на идеята за построяване на сграда на библиотеката и дългогодишен председател на настоятелството ѝ, и др.

По-късно се създава рубриката „Библиотечни благодетели“, посветена на делата на дарителите и на усилията им за добруването на библиотеката, сред които са: „Цоню Екимов“ (234а), „Недка Хр. Марокинджиева“ (243), „Иван х. Беров“ (246) – индустриалецът, създал през 1892 г. първата царска придворна фабрика за вълнени платове в България, който е един от най-щедрите дарители на библиотеката, неин дългогодишен председател и един от първите ѝ почетни членове. Във всеки брой с благодарност се публикуват и имената на хората, дарили книги за фонда на библиотеката.

Редакцията проявява интерес както към историята на библиотеките в древността, така и към съвременното състояние на водещи чуждестранни библиотеки. Статията „Библиотечно дело в древността“ (211) дава знания за някои от най-известните древни библиотеки като тази на Ашурбанипал в Ниневия, за прочутата Александрийска библиотека в Древен Египет и за ролята на ерудирани нейни библиотекари за развитието ѝ, както и за някои библиотеки в Древен Рим и др.

С „Библиотечното дело днес“ (212) Л. Даскалов изгражда представи за съвременното състояние и възможностите на националните библиотеки във Франция, Германия, Англия, Австрия, Италия и Русия, чийто опит е полезен и за България.

Детските библиотеки, детското четене и детската книга са постоянно в центъра на вниманието на „Известията“ Те са сред темите, които редовно се разискват, тъй като децата и юношите са от активната читателска аудитория на библиотеката.

Заслуга на редакцията е, че публикува и статии, посветени специално на детските библиотеки, и системно убеждава в необходимостта от създаването им и у нас. Опитът и постиженията им в западните страни са представени от

Маргарита Димчевска*, която в два броя публикува статията „Детските библиотеки в чужбина“ (235; 237). Като уточнява, че първата детска библиотека в света е създадена през 1797 г. в Бирмингам от Mechanics Institute. но САЩ популяризират този опит по-широко, тя проследява обзорно появата им в страни като Белгия, Швеция, Норвегия, Франция, Холандия и Германия, в която през 1914 г. съществуват 75 детски библиотеки и читални, които се отличават от детските библиотеки в другите страни, защото поставят силни акценти върху образователната си функция, а детското четене е насочено към моралното и духовното извисяване на подрастващите читатели. Димчевска отделя специално внимание и на

---

*Маргарита Димчевска е втората българка, проявила се като библиотековед в края на 20-те години на ХХ. Потомка е на известния Доброски род от с. Славеино в Средните Родопи. Прадядо ѝ Манол Димчев Доброски е сред уважаваните общественици в селото и епитроп на местната църква. Дядо ѝ Димчо имал седем сина, от които двама – Манол (баща ѝ) и Тодор Димчевски (чичо ѝ), се преселват в Самоков около 1800 г., където завършват американската гимназия и стават учители в нея. Със своята „начетеност, доброта, скромност и честност в делата и помислите си те правели впечатление на много възпитани хора, станали образцови учители и добили голямо уважение и почит сред гражданството“ (вж. Карапетков, Петко. Славеино – родовете. С., 1996, с. 120).

Чичо ѝ Тодор Димчевски „превел от английски на български език голям труд по астрономия. преселил се в Австрия и умрял твърде млад в гр. Грац“ (пак там).

По-късно в Самоков се преселва и чичо ѝ Никола Димчевски, който открил книжарница и дълги години се препитавал от търговия с книги.

Тук, в Самоков, в семейството на Манол и Спаска Димчевска, завършила Самоковското девическо училище, се раждат двете сестри Естер (1890–21.1.1977, Денвър, щата Колорадо) и Маргарита (30.XI.1892–III.1983, Денвър, щата Колорадо). След като завършват Протестантското девическо училище в Самоков, и двете продължават обучението си в Американския девически колеж в Цариград, основан през 1871 г. от шест заможни американски мисионерки, които срещат подкрепата на Уошбърн. Създаден като училище за девойки от Близкия Изток, възпитаничките на колежа получават много добро образование и изискано светско възпитание, поради което имейно те създават първия дамски елит в България. Придобитите познания по езици, музика и изкуство им осигуряват възможност да се реализират като преводачки от английски и френски, преподавателки и художнички (вж. Илчев, Иван и Пламен Митев. Докосвания до Америка <XIX – началото на ХХ век>. – С., 2003: за Естер Димчевска на с. 358, 430, 636; за Маргарита Димчевска на с. 363, 430).

През 1920 г., след като е учителствала известно време в Протестантската девическа гимназия в родния си град, Естер Димчевска заминава за САЩ, където завършва психология на умствения труд и се утвърждава като известен и търсен специалист. Установила се в гр. Денвър, щата Колорадо, през 1940 г. тя е ръководен съветник в университета в същия град. Според оставеното завещание с личните ѝ средства е основана фондация на нейно име. „Esther Manola Dimchevsky“, която и днес продължава да отпуска средства за обучение на докторанти по „Библиотечни и информационни науки“

качествата и изискванията към библиотекаря, работещ в тях, като подчертава, че в детските библиотеки никога не се назначават мъже за библиотекари. Задължително е библиотекарят да е винаги жена с висока култура и образование и да е приятна и вежлива личност, която ръководи библиотеката, като не отнема на децата чувството за пълна свобода, но и като развива у тях самоувереността им. Авторката, която познава добре много чуждестранни библиотеки, се спира върху системата на тяхната уредба, условията за подбор на книгите, самостоятелната работа на децата с каталозите и справочните издания, необходимостта да се създават навици за цял живот за четене и интерес към книгата. Тя разглежда и спе-

---

([www.du.edu/lisa/resources/Esther Manola Dimchevsky](http://www.du.edu/lisa/resources/Esther_Manola_Dimchevsky)). Това са всички сведения, с които разполагаме за по-голямата сестра.

Автентични данни за образованието и професионалните стремежи на Маргарита Димчевска намираме в две нейни писма, запазени в архива на проф. Иван Д. Шишманов.

В отговор на негова молба за биографична справка на 1.II.1925 г. от Лондон, тя му пише за себе си следното:

„Уважаеми господин Шишманов,

Питате ме за бележки за мене. Туй е твърде неприятна работа, но ще се постарая да Ви отговоря.

Следвах в Първа девическа гимназия в София до пети клас. От там заминах да завърша образованието си в Constantinople Colege, където в 1914 г. получих В. А. Веднага след туй бях назначена за библиотекарка на колежа, където турих основата на една библиотека в модерния смисъл на думата. За туй се подготвих сама. Останах на тази длъжност четири години, поради войната, въпреки намеренията ми да продължа образованието си. Както знаете по-миналата година (октомври 1923 г.) постъпих в School of Librarianship в London University. Подробности за училището ще намерите в програмата, която Ви изпратих есента. Изпитите се държат в две групи. Едната група от пет предмета изкарах в юлии, като положих „hououso“ (първокласен изпит) в литература (взех двегодишния курс в една), Clasification, Composition и годишната награда на директора за Book Selection. Наградата на отличниците в целия университет бяха раздадени публично от сегашния министър на земеделието Гооб. Имам да издържа в юлии втората група изпити. Нали стига толкова?

Ще бъдете ли тъй любезен да ме съветвате как да постъпя, за да бъда назначена за директор на Народната библиотека? Имам случай да остана в Англия и Америка, но България ме тегли. Преди няколко седмици отказах предложението на Kuilf Colege да бъда Lecturerfaler. Как и до кого да се отнеса? Извинете, че към Вас се обръщам, но Вие сте единствения, който знае моето желание за работа в България и който може да ме свързва“ (НА-БАН, ф. 11 к, оп. 3, а.е. 486, л. 2-3).

Допускам, че в отговора си на писмото ѝ проф. Шишманов деликатно ѝ е обяснил, че постът директор на Народната библиотека е твърде престижен, че най-често на него се назначават авторитетни личности със заслуги за развитието на културата на страната, поради което тя няма шансове да получи тази длъжност и я е посъветвал да се задоволи с едно по-скромно работно място.

цифичните изисквания, на които трябва да отговарят детските книги, като не пропуска да отбележи необходимостта от по-тесни контакти на детската библиотека с училището и взаимната полза от тях, изразяваща се преди всичко в укрепването на полезните контакти между децата и библиотеката.

Статията „Детските библиотеки“ (225) съдържа полезни впечатления от работата им в САЩ и изяснява начина на систематизация на литературата в тях. Лансира се идеята и у нас да се създадат детски библиотеки и читални, в които децата ще намерят „здрава храна за своето хармонично умствено развитие“

Значителен интерес представлява и статията „Детските библиотеки в Америка“ (226), в която условията за достъп на децата до обществените библиотеки са много демократични. За разлика от Англия, където посетителите в Британския музей трябва да са навършили 21 г., в САЩ децата се допускат свободно дори в Библиотеката на Конгреса. Като уточнява, че в САЩ първата зала за дет-

---

В своя отговор от Лондон, писан на 25.IV.1925 г., младата Димчевска обяснява мотивите си, поради които е поискала директорската длъжност така:

„Уважаеми д-р Шишманов,

Благодаря Ви твърде много за съветите. Поста директор на Народната библиотека исках, защото отдавна видях плачевното състояние на нашата библиотека и реших да се предам да я уредя, поне да туря началото на това дело, и за туй именно дойдох чак в Лондон.

На ум не ми е минавало, че длъжността директор е важна – много се зачудих да чуя това. Ако е толкова важна, защо тогава назначават хора, които нямат даже идея за туй дело. Струва ми се, че отговорните лица не гледат на длъжността тъй. При все че зная, че работата е много зле платена и неблагодарна – България ме тегли. Предпочитам да работя за нея с малкото сили, с които разполагам – нежели в чужбина.

Друга причина защо искам „директорството“ е, защото ще мога по-скоро, по-свободно да приложа реорганизацията на библиотеката. Колкото по-се отлага – толкова по-трудна и по-скъпа ще е работата.

Вярвам, че ме разбирате, че не желая мястото за положението, а за делото. Да дирех и желях положение не бих отказала поканата на Университета в Лондон.

Едно желая – да бъде назначена там, където ще мога да работя свободно за уредбата на библиотеката, като директор, поддиректор или друго – не важи“ (пак там, л. 4-5).

Потвърждение на преценката на Димчевска, че за директори на Народната библиотека се назначават често неподходящи хора, намираме и в статията на проф. Александър Балабанов „Библиотека и директори“ Писана през 1930 г. по повод нейната петдесетгодишнина, той отбелязва, че ръководството ѝ е поверявано на случайни и неподготвени хора, които не са имали и „най-далечна представа за методите, по които би могъл, тоя важен народен институт да се държи на висотата си“ и да служи за подема на българската наука и култура (Вж. Балабанов, Ал. Из един живот. – С., 1934, с. 253-255).

В подкрепа на желанието на дъщеря си да бъде назначена на директорския

ско четене е открита през 1890 г. при Бруклинската обществена библиотека, авторът информира подробно за целите, задачите и изискванията към сградата, към фонда, вътрешната уредба и мебелировката на детските библиотеки. Изяснени са и въпросите, свързани с работното им време, с режима за ползване на книгите, както и богатството от форми за възпитаване у децата на навици за грижливо отношение към тях.

Подчертано е и разбирането на американските библиотекари за ролята на тези библиотеки за формирането у децата на здрави социални и граждански позиции, поради което през 1900 г. от 125 обществени библиотеки в 31 са създадени специализирани детски отдели и читални и е планирано изграждането на голям брой самостоятелни детски библиотеки.

Очевидно е, че статиите на М. Димчевска са били полезни при вземането на решение за създаване на читалня за децата от началните класове и към библи-

---

пост, майка ѝ Спаска Димчевска на 22.V.1925 г. пише на проф. Шишманов от Самоков следното:

„Уважаеми господин Шишманов,

Благодаря Ви сърдечно за добрината да улесните дъщеря ми с работа, за която тя отдавна е охотна. Тя напусна Цариградската американска колегия със заплата по-голяма от ректорска плюс пълен пансион – с необикновени удобства за България. „Искам да работя за България“ са думи често повтаряни от нея. И сега дали ще приеме да бъде „пазителка“ – пост, на който може толкова да се прояви, колкото един свинкс, тя сама трябва да реши. Немислимо е да приложи своите идеи и осъществи своите идеали под натиска на директора и поддиректора. Тази е причината на просбата ѝ за директорство – да уреди библиотеката по най-новата и най-модерната система в Европа днес“ (НА-БАН, ф. 11 к, оп. 3, а.е. 486, л. 6). Завърнала се от Лондон в България през ранната есен на 1925 г., Маргарита Димчевска се оказва първата ни сънародничка с диплом по библиотекознание от Англия, свидетелство за което намираме и в три от книгите на изследователя на Славейно Петко Карапетков, в които е записал, че дъщерята на Манол Димчевски „Маргарита Манолева Димчевска, е първата българка, завършила библиотекарство в Лондон“ (вж. книгите му Минало. – Пловдив, 1948, с. 317; Славейно : Принос към историята на Средните Родопи. – С., 1991, с. 270; Славейно – родовете. – С., 1996, с. 120).

С подкрепата на проф. Ив. Д. Шишманов е назначена като учител в Първа софийска девическа гимназия, от където след една учебна година е командирована от МНП за няколко месеца на работа в Народната библиотека като библиотекар – каталогизатор. Оттук е командирована като „специалист по библиотекарство в МНП и в продължение на седем години (1927-1934) отговаря за училищните библиотеки, проявявайки се и като добър организатор“ (ЦИА, ф. 177 к, оп. 2, а.е. 985, л. 164-165). През това време устройва първите два курса за гимназиални учители – библиотекари (1929-1931), както и празнуването на седмица на детската книга в страната (1929-1932) (ЦИА, ф. 177 к, оп. 2, а.е. 626, л. 34-35).

отека „Априлов–Палаузов“, открита на 29 ноември 1933 г. Тя е последвана от разкриването на детска библиотека и читалня при Палаузовото училище. Осветена на 17 август 1940 г., тя е снабдена с книги и мебели за 45 000 лв., дарени от семейството на починалия Колю Марков. В негова памет то се задължава ежегодно да я снабдява с „всички новоизлезли книги от детската ни литература“ (263). На 23 ноември 1941 г. се открива детска читалня и в училище „Неофит Бозвели“ с дадените 100 хил. лв. от търговеца Лазар Попминков, постоянен дарител на училището от 1935 г.

В „Известията“ се застъпват различни гледни точки за ползата, качествата и четенето на родната книга. В „Българската книга“ (265) учителят Петър Бумов показва ролята ѝ като пазителка на духа и вековния опит на народа. В „За родната книга“ (266) Ив. П. Андреев изнася тревожни данни от собствено социологическо проучване сред 55 деца от града за четенето на български книги, в което установява, че „родната книга не се тачи. Тя не е нито в дома, нито в ръцете на българина“ Книгата в селата е „голяма рядкост, а нейде и чудатост“.

„Известията“ редовно публикуват и статии, свързани с проблемите на читалищата, в които се изясняват техните съвременни цели, задачи и форми на работа. Поместват се и материали, отразяващи тематиката и лекторите на народните четения и университети, и се изяснява ползата от тях. Със същата насоченост е отпечатаният реферат на Михаил Арнаудов „Народните четения в Дания“ (237), с който се популяризира интересен чуждестранен опит.

В статията „Читалищни дейци“ (254) Чудомир споделя, че те са „особен род, наказани от съдбата същества“ и с нерадостна участ заради служенето на един идеал. В три последователни броя в „Читалище, театър и кино“ Ячо Хлебаров анализира общите им цели (255; 256; 257), насочени към нравственото издигане на народа ни като важна част от изграждането на националното ни самосъзнание.

В рубриката „Читалищни“ се помества информация за конференциите на Окръжния читалищен съюз, който през 1928 г. обединява 38 читалища и техните решения, както и сведения за новоосновените читалища, за тяхното състояние и прояви.

Работата на ВЧС като обединителен център за читалищата в България, неговите конгреси, задачи и решения също намират постоянно място в изданието.

В рубриките „Книжовна хроника“ и „Книжнина“ системно се публикуват вести за нови книги на български и някои чуждестранни писатели, дава се информация за изданията на Т. Ф. Чипев, за библиотека „Най-хубавите книги“, издавана от Александър Паскалев. Отразява се и съдържанието на някои списания и вестници, получени в редакцията, като сп. „Родолюбие“, в. „Светлоструй“ на Димитър Добрев, сп. „Архив за поселищни проучвания“, сп. „Икономия и домакинство“, в. „Весела дружинка“, в. „Детски свят“, в. „Литературен свят“, в. „Народно здраве“ и др., печатат се отзиви и рецензии за книги и нови спи-

сания. В № 28 (214) се дава информация за библиотека „La Bulgarie“ (София), която си поставя задачата да отпечата поредица книги за духовния, стопанския и икономическия живот на България. Сред авторите са Анастас Иширков, Андрей Протич, Асен Златаров, Стефан Баламезов, Иван Странски, Велико Йорданов, Васил Златарски и др. С подпис St. излиза отзив за юбилейния сборник на библиотека „Априлов–Палаузов“, издаден по случай 64 години от основаването ѝ, който е принос към нейната история (219). Положителна оценка за книгата на Роман Пухлев „Стопанска България“ е отпечатана в № 52-53 (232). В отзива за № 1 на сп. „Българска книга“ (236), който съдържа не само похана за абонамент, но и висока оценка за съдържанието му, се казва: „Нека всяко читалище, всяко просветно дружество, всяка библиотека да се запише за сп. „Българска книга“, за да даде възможност на групиралите се край него интеллигентни сили да приложат своите знания, ум и умение в подкрепа на читалищата ни за обща просвета и култура на българското племе“.

Рецензията на Стилиян Чилингиров „Корана на български“ (239) е по повод първото му издание в България, осъществено от немца Е. М. Хопе в превод от английски език на Ст. Томов и Ст. Кулев.

В отзива за библиографията на Маргарита Димчевска „Българска кооперативна книжнина“ се отбелязва, че тя е „една необходимост за всяка селска и градска библиотека и едно добро ръководство за всеки кооператор“ (241).

Съзидателният жизнен път на реформатора на българското образование, на когото Михаил Арнаудов посвещава изследването си „Васил Априлов. Живот, дейност и съвременници“ (1935), получава заслужена оценка в рецензията на П. Цончев (251).

В „Новогодишното производство на книги за деца“ (258) Неделчо Бенев отправя критични бележки към тези на Йордан Стубел „Лудориите на Писана“ и „Бабина градинка“. на Асен Разцветников – „Хороводец татарин“, на Светослав Минков – „Маскираната лисица“, и на Трайко Симеонов – „Кой кого уплаши“, поставяйки по-високи изисквания не само към съдържанието на детските книги, но и към цялостното им полиграфическо оформление, което би ги направило по-привлекателни и по-желани от децата.

Ив. П. Андреев утвърждава в рецензията си известната книга на Дейл Карнеги „Как да печелим приятели и да влияем на хората“ (259), предлагаща полезни съвети за успешни комуникации.

Обобщаващият труд на учителя по литература в училище „Д-р Василиади“ Александър П. Мартинов – „Габрово през Възраждането“ (1940), според рецензента Петър А. Бумов трябва да бъде за всеки габровец това, което „представлява Библията в картини за неграмотния християнин“

В „Известията“ намират място и значителен брой статии, посветени на юбилеи на културни събития и на годишнини от раждането и смъртта на бълг. ар. ски и чуждестранни писатели и книжовници, направили много за утвърждаване-

то на общочовешките и духовните ценности. Сред тях са: статията за класика на индийската литература Рабиндранат Тагор – носител на Нобелова награда за мир за 1913 г. (216), „Стоян Михайловски“ от Петко Даскалов – по случай смъртта на писателя (224), „Петко Р. Славейков“ (226) – по случай стогодишнината от рождението му, „Райчо М. Каролев“ от Илия Кожухаров – по случай смъртта на първия директор на Априловската гимназия и почетен гражданин на Габрово (233), „Проф. Ив. Д. Шишманов“ от Петко Даскалов – по повод неочакваната му смърт в Осло (229), „Една бележита годишнина“ по повод 100 г. от издаването през 1829 г. на книгата на Ю. Венелин „Древные и нынешные болгаре...“ (234), „Иван Вазов“ от Петко Даскалов – по повод 10 г. от смъртта му (240), „Юбилеят на Антон Страшимиров в Габрово“ от Стефан Станчев (242) – във връзка с 60-годишнината му, „Йохан Волфганг Гете“, отразяваща стогодишнината от смъртта му (244), „Юбилеят на Ст. Чилингиров“ от Ст. Бонев (245), организиран от библиотеката на 3 април 1933 г. по случай 35-годишната му творческа и читалищна дейност, „Гробът на Св. Кирила в Рим“ от Богдана Стайкова (247), „Джек Лондон“ от Св. Камбуров (248), „Юбилеят на г-н Тодор Влайков“ от Колю Станчев (249) – по случай 50-годишната му книжовна и обществена дейност, „Сто години от рождението на Зола“ от Ст. Нанев (262), „Петстотин години от изнамерването на книгопечатането“ от К. Станчев (263), посветена на Йохан Гутенберг и ролята му за демократизирането на достъпа до книгата в света. Отбелязана е и „Петдесетгодишнината на Софийския университет“ (260), на който Габрово дава много от първите му преподаватели и професори с европейска известност като Станимир Станимиров, Георги Бончев, Стефан Ватев, Стефан Бончев, Андрей Сахатчиев, Гунчо Гунчев и др. Отражена е и стогодишнината от смъртта на митрополит Климент Търновски (Васил Друмев (264) – един от основателите на читалището „Св. Архангел Михаил“ в родния му град Шумен, на Българското книжовно дружество (Браила, 1869) и редактор на „Периодическо списание на Българското книжовно дружество“ (Браила, 1870–1876).

Припомнена е и стогодишнината на сп. „Любословие“ (Смирна, 1844–1846) – първата проява на периодичен печат у нас (267). М. Христов посвещава статия на йеросхимонах Спиридон, който е вторият български историк след Паисий Хилендарски, написал през 1792 г. в манастира „Нямцу“ (Молдовлахия) „История во кратце о болгарском народе словенском“, намерена през 1868 г. от А. Т. Хилфердинг в Македония – недалеч от Брегалница.

Широк кръг публикации са тематично обединени от проблемите на образователните и педагогическите процеси и тенденциите им в града, на които особен тласък дават априловските възпитаници Сава Сирманов, Тодор Бурмов, Иван Гюзелев, Райчо Каролев и др. Те отразяват историята и съвременните прояви на училищата в Габрово, но приоритет има Априловската гимназия – люлка на новобългарското образование, която е постоянна тема на страниците на изданието. По повод 100-годишнината от откриването ѝ е подготвен и юбилеен брой (252). Като типичен

представител на генерацията от възрожденци, които налагат и следват определен просветен идеал в България, личността на Васил Априлов и значението на делата му за българската просвета оправдано са обект както на многобройни статии, така и на специалния юбилеен брой (253), издаден по случай Деня на будителите. Широк отзвук намира и дискусиата, свързана с конкурсите за паметника му и журирането на проектите, в която се включва и Павел Орешков (250).

Печатат се и значителен брой статии с разнообразна краеведска насоченост като „Грънчарството в Габрово“ (231) от известния керамик Георги Тишков. В тази област редовно сътрудничи кметът на града – Илия Кожухаров, чиито статии „Електрифицирането на гр. Габрово“ (228) и „Откриването на общинска аптека в гр. Габрово“ (238) дават информация за динамиката в благоустройственото, индустриалното и промишленото развитие на града. С материали от историята на габровската живопис, легендите и вярванията се изиявява историкът Александър П. Мартинов. Негова е и статията „Светци от Габрово, носители на националното самосъзнание“ (261), посветена на мъчениците за вярата Св. Дамаскин Габровски, Св. Лазар Дебелтски и Св. Онуфрий Габровски, която очевидно е част от труда му „Габрово през Възраждането“ (1940).

Цикълът от краеведски статии представя полезна информация не само за електрификацията и водоснабдяването на града, но и за целите, задачите и дейността на всички дружества, за богатия музикален, театрален и културен живот в Габрово, който има стари традиции. Старал се да отрази всички духовни прояви в града, вестникът е ценен исторически документ и за наситения духовен живот на Габрово.

За 20 години от „Известията“ излизат около 1000 броя, в които са публикувани над 3200 статии. Написани от библиотекари, учители, лекари, агрономи, просветни и книжовни дейци, те отразяват динамиката на културния и стопанския живот в града до средата на 40-те години на ХХ век. Те дават широка, богата на факти, автентична с оценките си картина и на културно-просветните процеси в Габрово, утвърдил се и като средище с активен книжовен живот, в който Габровската народна библиотека „Априлов–Палаузов“ и интелигенцията, формирала се чрез нея, имат генерираща роля, а с поредицата от статии по библиотекознание имат принос и за неговото развитие в България.

Направеният съдържателен анализ на сп. „Училищен преглед“ – орган на МНП, на трите органа на Съюза на читалищата – сп. „Читалище“, в. „Читалищни вести“, сп. „Българска мисъл“, както и на в. „Известия на Габровската народна библиотека „Априлов–Палаузов“, който е първият провинциален читалищен вестник в България, показва, че в границите на изследвания период те проявяват постоянен интерес към проблемите на библиотекознанието и библиотеките и се превръщат в полезна трибуна за обмяна на мисли и идеи и за споделяне на информация за добри наши и чуждестранни практики.

Като се превръщат в полезен канал за професионална комуникация между

читалищни дейци, библиотекари, библиотековеди, педагози и книжовници, те дават и собствен принос в полето на българското библиотекознание.

От анализа на публикациите в тези издания се налага изводът, че те се утвърждават като водещ фактор за развитие на общото и частното библиотекознание. Тяхната теория и практиката се развиват преди всичко чрез внушителния брой на публикуваните статии (наши и редица преводни), които със своята задълбоченост и широк тематичен обхват превръщат тези издания в двигател на еволюцията на българското библиотекознание, нагърбило се да реши сложен комплекс от практически задачи на библиотеките чрез собствената си теория.

С публикуваните статии, рецензии и обзори изследваните периодични издания дават тласък в развитието на библиотекознанието, полагат началото на сравнителните библиотековедски изследвания, на специализираната професионална критика и насочват библиотекарите към приложение на научни знания в работата си, като развиват и формите и методите за по-качествено обслужване на читателите и по-активно използване на библиотечните фондове.

Заслужава да се отбележи фактът, че проблемите на читалищата, библиотеките и библиотекознанието намират място на страниците и на други периодични издания, публикувани от настоятелствата на отделни читалища и регионални съюзи. След 1925 г. техният брой нараства и до средата на 40-те години на века достига над 80, като сред тях преобладават вестниците и бюлетините, които отразяват читалищните и библиотечните прояви в отделни региони.

От тогава до сега тази впечатляваща многобройност на издания с подобен характер остава непозната за българските библиотекари. Днес роля на професионална трибуна изпълнява единственото браншово списание „Библиотека”

Характерно както за анализиранияте пет издания, така и за други, които останаха извън обсега на изследването, е, че те развиват библиотекознанието главно чрез кратки форми на изложение, в които намират бърз резонанс редица рационални идеи и полезен собствен опит. Кратките форми дават възможност за динамичен отклик на разискваните проблеми и адекватна намеса в споделянето на професионални размишления, като изпълняват ролята и на своеобразен „мост” между практиката и теорията. Те са свързани предимно с пряката дейност на библиотеките и запълват необходимостта от динамично общуване и реципрочен ответ на случващото се в тях. Често в кратките форми се споделят и някои обобщаващи изводи, основани на натрупан личен опит, доказал предимствата си.

Кратките публикационни форми, които намират трайно място в анализиранияте издания, са преобладаващи и разнообразни. Понякога стилът им е телеграфен, друг път е научно-популярен и по-рядко е строго научен. В някои преобладава повествованието, понякога белязано със спонтанност в споделянето на възгледи и идеи. Кратките форми на изложение, които доминират в развитието на библиотекознанието, се наблюдават и в други области като културата и просветата и съответстват на времето си.

ВИЗИЯТА ЗА ПРОФЕСИЯТА НА БИБЛИОТЕКАРЯ, БИБЛИОТЕЧНОТО ОБРАЗОВАНИЕ И ПРОФЕСИОНАЛНОТО СЪЮЗЯВАНЕ

4.1. Формиране на представите за библиотечната професия от Освобождението до Първата световна война и отражението им в публикациите на българските библиотековеди

През всички исторически периоди, през които е преминало човечеството, в библиотеките на различни страни са работили забележителни личности, които чрез своята дейност са създавали и представите за професията на библиотекаря.

Специалността библиотекар съществува в света едва второ столетие и е сравнително млада, но длъжността е една от най-древните на земята. На тази длъжност са назначавани най-образованите хора на своето време, защото още в древността се утвърждава схващането, че библиотекар може да бъде преди всичко високограмотен човек, приобщен към мъдростта на човечеството. И действително, тези личности проявяват своя ум във всички сфери на знанието главно защото в тяхно владение и разпореждане са книгите.

Историята на библиотеките, изучаваща както личностите, които са ги създавали, а също и тези, които са работили в тях, ни е оставила знаци за делата на стотици библиотекарски, които чрез труда си не само са развивали науката и културата и са утвърждавали ролята на библиотечната институция за просперирането на всяка нация, но и са налагали високи критерии към заемщите длъжността на библиотекаря.

В най-голямата библиотека на елинистичния свят – Александрийската (Египет), превърнала се в световен научен център, са работили известни учени, писатели и поети като Деметрий Фалерски, Аристарх Самоски, Калимах, Ератостен, Зенодот Ефески, астрономът Клавдий Птолемей, математикът Евклид и др., които развиват динамична научна дейност в библиотеката чрез професията си на библиотекарски.

В Пергамската библиотека, утвърдила се като център за развитие на медицината, е работил древногръцкият философ и граматик Кратес Малоски, създал модел на Земята във форма на кълбо, върху което означил сушата и пресичащите я реки, които нарекъл „океани“

Средновековните манастирски библиотеки на Западна Европа, създавани от монаси мисионери и църковни деятели, но и библиотекарски като Магнус

Аврелиус Касиодор, Исидор Севилски, св. Колумбан, Бенедикт Нурсийски и др., определят развитието на библиотечното дело през този период, като продължават да изпълняват функциите на книгохранителници и на скриптории.

Задълженията на библиотекарите в манастирите през средните векове изпълнявали монаси – книгохранители, за които работата в манастирската библиотека била основно занятие, а към изпълнението на главните им ангажименти се предявявали определени изисквания.

Манастирският устав от XI век изисквал към манастирите да има и библиотека, и книгохранител (пазител), който трябвало не само да се грижи за опазването на книгите, но и да ги раздава на монасите за четене (521). И ако първите манастирски книгохранители изпълнявали и други задължения, към XVI век се появяват монаси, чиято единствена отговорност е изпълнението на библиотечната длъжност.

Наставленията към манастирския библиотекар (XVII век) разширяват кръга на задълженията му и включват в тях организиране на часове за четене от монасите. Наставленията изискват манастирския библиотекар да възпитава в своите читатели култура на четенето, да им обяснява и помага в усвояването на прочетеното, да ги приучва на грижливо отношение към книгата. В случаите, когато сам не можел да обясни смисъла на прочетеното, наставленията препоръчвали той да се обръща към по-знаещите „мъдри“ монаси (394).

И макар в манастирския устав и в наставленията да не се говори за изискванията към личността на библиотекаря, е очевидно, че да изпълнява възложените му библиотечни задачи е способен само високообразован монах.

Сред многото големи личности, работили като библиотекарите в епохата на Просвещението, се открояват имената на Габриел Ноде, Готфрид Вилхелм Лайбниц, Готхолд Е. Лесинг и Йохан Волфганг Гьоте, които превръщат ръководените от тях библиотеки във фактори за пълноценно развитие на научния и културния живот на обществото, определящи и авторитета на държавата.

С възникването на академичната библиотека в Русия (XVIII век) свързва името си Йохан Данило Шумахер – първият образован библиотекар в страната. Назначен от Петър Първи, под негово ръководство Библиотеката на РАН става сред водещите в света по пълнотата на фонда, оборудването и качеството на обслужване на читателите.

Един от съвременниците на Шумахер – руският учен и библиофил Василий Татищев (1686–1750), формулира своите възгледи за професията на библиотекаря преди 1750 г. В съставения от него първи руски енциклопедичен речник в три тома „Лексикон Российской“, издаден през 1793 г., в т. 1 дава определение за „библиотекарий“ То е интересно преди всичко с това, че в него за първи път той формулира, основавайки се на просветителските му задачи, изисквания към библиотекаря, с което значително изпреварва своето време.

В определението си Татищев подчертава, че библиотекарят е „помощ-

ник в придобиването на полезни знания“, поради което той трябва да владее и методите, чрез които да насочва четенето. Затова е длъжен да бъде високообразован човек („да владее много науки и различни езици“, да бъде „прилежен читател“ и човек, който е длъжен „на всяка книга да познава качествата“). Интересно е, че В. Татишчев се опитва да определи и личните качества на библиотекаря: силна памет, остър ум, да проявява „учтивост и ласкавост към всички посетители“ и да „изпитва удоволствие“, когато им предлага „маса, стол, мастило, хартия и необходимата книга“ (506).

По този начин Татишчев разширява възгледите за професията на библиотекаря. Усложнявайки кръга на неговите задължения, наред с изискванията за образованост поставя и нови – към неговата личност, а професията му получава обществено звучене, защото той работи за „общото благо на Отечеството“

Развитието на науката през XIX век и работата в университетските библиотеки дават възможност да проявяват своите заложби на учени, библиотекари и библиотековеди личности като Карл Дзяцко, Адолф фон Харнак и Николай Лобачевски, който едновременно заема постове на ректор и директор на библиотеката при Казанския университет.

С активното създаване на националните библиотеки в редица страни в Европа от края на XVIII и през XIX век свързват имената си Антонио Паницци (Англия), Теополд Делисл (Франция), Алексей Оленин, Иван Крилов, граф Модест А. Корф и Василий Соболев (Русия), Ейнсворд Спюфърд и Хърбърт Пътнъм (САЩ), които не само превръщат времето, в което са ги управлявали, в най-плодотворните периоди в тяхното развитие, но и утвърждават професията на библиотекаря, като поставят пред нея високи изисквания, на които те самите са отговаряли.

От древността до края на XVIII век задълженията на библиотекаря се приемат като важни и сложни. Свидетелство за уважението към библиотекаря е и фреската във Ватиканската библиотека (1477), изобразяваща св. мчк. Тимофей (библиотекар) и монахиня Ефросиния Полоцка – създателка на първите училищни библиотеки в Русия. Денят на нейното успение (23 май) се отбелязва като ден на библиотекарите в Беларус.

Признаването на професията на библиотекаря като самостоятелна професия протича бавно и е съпроводено с мъчително преодоляване на средновековните разбирания за задачите на библиотеката и нейната обществена мисия.

В края на XVIII и началото на XIX век в света настъпват политически, икономически и социални промени, които благоприятстват както за развитието на библиотеките, така и за създаването на нов тип библиотекари – професионалисти, чиято основна задача е да ги организират така, че те да бъдат достъпни и полезни за всички.

Библиотекарят винаги е бил значима фигура в духовния живот на България. Сред имената на библиотекарите от IX век с особена тежест се откроява

името на създателя на нашата писменост св. Константин-Кирил Философ, който след завършване на Магнаурската школа е назначен от патриарх Фотий за хартофилакс (библиотекар) в нея. Библиотекар е бил и неговият ученик Климент Охридски, който с цел обучението на над 3500 души на четмо и писмо създава в Охрид библиотека за преписване и превод на книги от гръцки на славянски език. Средновековието ни е оставило името и на преславския хартофилакс Павел и знаци за делата на родолюбиви монаси и учени, които грижовно са преписвали и опазвали българските ръкописни книги.

В годините на Възраждането, особено след възникването на училищните и читалищните библиотеки ролята на библиотекаря и неговата обществена отговорност нарастват. Тогава учителите и свещениците, които са най-просветените съсловия в страната ни, изпълняват задълженията на библиотекарите, като главно инвентират наличните книги, записват взетите и отбелязват върнатите.

Културната ни история е съхранила богати фактологични сведения за учители, писатели и общественици, изпълнявали и длъжността на библиотекарите. Сред тях са Неофит Рилски, Захарий Стоянов, Никола Обретенов, Тодор Пеев, Емануил Васкидович, Кръстьо Пишурката и др. За тях библиотекарството не е професия, а дълг, служене на обществото.

След Освобождението и особено през последното десетилетие на XIX век, когато се увеличава броят на училищните и читалищните библиотеки и техните фондове нарастват, се усеща по-голяма необходимост от библиотекарите професионалисти. От тях се чувства остра нужда и в двете народни библиотеки, в университетската, и в първите специални библиотеки, създадени на границата между XIX и XX век, за комплектуването, организирането и каталогизирането на фондовете, на които са необходими професионално подготвени специалисти.

В края на XIX век започва процес на оформяне на представите за професията на библиотекаря, който протича мъчително и бавно и поради непознаване на нейната специфика, дори и от интелигенцията ни, която остава все още твърде малочислена. Свидетелство за нейната малобройност не само в края на XIX век, но и след войните (1912–1918) ни е оставил Димо Казасов, според когото в началото на века у нас има около 30 писатели, 24 художници, 8 музиканти, завършили консерватория, и около 30 журналисти (284).

В годините от Освобождението до Първата световна война въпроса за необходимостта и у нас да се създадат библиотекарите професионалисти поставят главно Константин Иречек, Константин Величков, Стоян Аргиров и Ячо Хлебаров.

В член 1 – „Личний състав“ на „Инструкция за управлението на Българската народна библиотека“, К. Иречек ясно посочва какво трябва да знае библиотекарят: „няколко чужди езици, най-малко френски, немски и руски, да има познания във всеобщата литература и да пази точност и ред“ (277, с. 106). И

това е първият опит в българското библиотекознание да се очертае професиограмата на библиотекаря.

Като министър на народното просвещение К. Величков възлага задълженията на библиотекаря да изпълняват учителите, от които изисква да отварят библиотеката в определени часове, „да посочват на учениците ония съчинения и части от съчинения в ученическата библиотека, чрез които те биха могли да си допълнят и улеснят предадените в клас знания“ (414, с. 279-280), като чрез проверка се стремят да установят прочетени ли са препоръчаните книги. Министърът изисква също „учениците да имат тетрадки, в които да записват кога и какви книги са чели, и в общи черти да излагат съдържанието им, с посочване на главната идея, която се прокарва в тях“ (414, с. 279-280).

Константин Величков неизменно утвърждава необходимостта да се създават у учениците умения за ефективно четене, които им позволяват по-активно да работят с книгата и да учат по-пълноценно.

Воден от тези аргументи, Величков нарежда учителите библиотекари да провеждат литературни беседи с цел „не само да се провери доколко учениците са разбрали онова, което са прочели, но и да се обясни онова, което те не са разбрали, а и още да се научат учениците да реферират и да конферират, сиреч да земат участие в обсъжданията“ (414, с. 281).

Той задължава учителя да използва всички възможни учебни пособия, „за да се направи беседата по-нагледна и по-увлекателна, като при това дава всички обяснения, било исторически, било научни или литературни“ (414, с. 281), които са необходими за задълбоченото разясняване на предмета, върху който се прави беседата.

И въпреки че документът не съдържа директни изисквания за качествата на учителя библиотекар, той отразява представите на К. Величков за неговата личност: да обича учениците, с любов да изучава интересите им и да ги насочва към четенето на стойностни книги, търпеливо и с такт да обяснява неразбраното в процеса на общуването, за да им бъде действително полезен и да изпълнява мисията си на просветител. Така Величков защитава тезата си, че училищният библиотекар трябва да бъде добър педагог.

В споменатото „Ръководство“, публикувано през 1898 г., Стоян Аргиров отделя значително място и на личността на библиотекаря, на неговите качества и образование, с което цели не само да обори погрешно формираното се у нас мнение, че „библиотекар може да бъде всеки, който има горе-долу известно образование и от него не се изискват никакви особени качества и познания“ (13, с. 11), но и да изгради първата за България по-цялостна научна представа за изискванията към професията върху основата на отдавна утвърдените в чужбина.

Създавайки професиограмата на библиотекаря, Аргиров поставя на първо място няколко съществени лични качества: „обич към реда, прилежание и хуманност“ (13, с. 11-15), учтивост и такт, които той е длъжен да проявява в

процеса на обслужването на читателите.

Освен изброените качества Аргиров изисква библиотекарят да притежава „добра памет“ и „здрав и самостоятелен разсъдък“, необходими му в работата по набавяне на книги и изработването на каталозите, както и „хубав и ясен почерк“ (13, с. 11-15).

Съществено условие за работата на професионалиста е да изпитва „любов към книгите“ и „със страст да се рови из новите и антикварните каталози“ (13, с. 11-15), за да може да открива и попълва успешно пропуските в комплектуването на фонда.

Уточнявайки изискванията към общообразователните знания и тяхната специализация, Аргиров пояснява, че в крайна сметка библиотекарят трябва да има „енциклопедични знания предимно в областта на хуманитарните науки, сред които на първо място поставя тези по обща и родна история, по история на науките, литературата и книгопечатането, както и по палеография, дипломатика и библиография, която стои в основата на библиотечното обслужване.

Като много чуждестранни библиотековеди и Аргиров поставя пред библиотекаря условието той да владее няколко чужди езика, сред които на първо място са класическите – старогръцки и латински, а след тях – френски, немски, английски и италиански, за да е в състояние да обработва и обслужва читателите с литературата, публикувана на тях.

На познанията по библиотекознание Аргиров отделя първостепенно място. То е „без съмнение най-необходимото, което библиотекарят трябва да владее“ (13, с. 11-15), защото без библиотечна подготовка „той ще прилича на учен без име“ (13, с. 11-15).

Така още в края на XIX век Аргиров утвърждава схващането, че изучаването на библиотечната професия е една от основните задачи на библиотекознанието.

Една година след издаването на „Ръководството“ на Стоян Аргиров, Лука Касъров отпечатва също в Пловдив т. 1 от своя първи за България енциклопедичен труд, озаглавен „Енциклопедически речник“ (1899). Като се има предвид, че от 1893 до 1915 г. той е поддиректор на Народната библиотека в Пловдив, чийто добър справочен апарат използва за създаването на своя речник, е изненадващо, че в него липсва определение за библиотекознание, а даденото за библиотекар – „управител на библиотека“ (307, с. 132), е доста неточно и ограничено. То не съдържа нищо от разгърнатата характеристика на професията, създадена от Аргиров, работещ по това време като директор на същата библиотека.

Визията си за знанията и уменията на библиотечния персонал конкретизира и в „Правилниците“ за библиотеката при Висшето училище от 1900 г. и 1917 г. Според този от 1900 г. персоналят се състои от библиотекар, помощник, кустос, амануензи и слуги. Като посочва и задълженията на всеки от тях, Аргиров прави и пръв опит у нас за създаване на длъжностни характеристики на

библиотечния персонал, отговарящи на квалификацията му.

Поради многото изисквания, които предявява към библиотекаря, сред които на първо място трябва да владее „добре библиотечната наука“, Аргиров предвижда изборът му да се прави от Академичния съвет „както се избират доцентите“ (456, с. 39) като гаранция, че в Университетската библиотека няма да се назначават на работа случайни хора.

В изграждането на научни представи за професията на библиотекаря влага усилия и Ячо Хлебаров, който също полага грижи за утвърждаването на библиотекарската професия и за подготовката на библиотекарите предимно за читалищните и училищните библиотеки в страната.

Още в изказването си пред Учредителния конгрес на Читалищния съюз (1911) посочва, че развитието на теорията на библиотечното дело е свързано с наличието на библиотекарски специалисти, каквито у нас още няма, но те трябва да се създадат.

Той се възмушава от факта, че у нас библиотекарите са случайни, безплатно служещи, незапознати със същността на библиотечната уредба, но не и такива по професия. Полага усилия, за да накара отговорни държавни чиновници да разберат, че библиотекарството е професия, изискваща специално образование и познания. За целта привежда многобройни примери за отношението към нея на Запад, където библиотекарят винаги е компетентно лице със специална подготовка (594).

Като илюстрация на високите изисквания, които се предявяват към длъжността на библиотекаря в чужбина, Хлебаров препечатва в сп. „Книжовник“ съобщение от руския периодичен печат, съдържащо условията, поставени от библиотечната комисия при „Думата“ – руския парламентарен орган, към кандидатите за вакантната длъжност: „висше образование, за предпочитане юридическо, владее на немски, френски и английски, познания по юридически и икономически науки, библиотечен опит“ (332, с. 33).

В архива му са запазени и страници с подробни бележки за изискванията към библиотечната професия във Франция, Австрия, Германия, Италия и др. (656, л. 56-60).

Вижданията си за качествата на професионалния библиотекар, в чиято работа влага дълбок обществен смисъл, той излага в своя статия от 1911 г. Основните му изисквания към работещите в съвременните библиотеки са: „широко енциклопедично образование“; „здрав ум и силна, подробна памет“ за книгите и техните места, главно поради това, че в голяма част от библиотеките липсват каталози на наличния фонд; „да познава библиотечната техника и да има обща и специална подготовка“ Хлебаров изисква библиотекарят не само „да познава своята библиотека“, но и да може да намери по всеки въпрос материала, що се намира в нея, да даде съответната справка, отговор, помощ на читателя, както и да изпитва „силна обич и интерес към работата си“ Така той

посочва и необходимостта библиотекарят да извършва и справочно-библиографска работа в процеса на обслужване на читателите. Познавайки се на Арним Грезел, отбелязва и някои лични качества, необходими за библиотекарят: „акуратност, трудолюбие и вежливост“ (594, с. 123), създаващи възможност и за по-успешно общуване с ползвателите на библиотеката и за изпълнение на разнообразните функции в библиотечната работа.

Комуникативните способности на библиотекарите за Хлебаров са особено важни, тъй като според него в новите условия те трябва сами да търсят своите читатели, като им предлагат книги, удобства и пълна свобода за работа, а не да бъдат само пасивни раздавачи.

Стремехът му библиотекарите да популяризират и разкрият в по-голяма степен фондовете на своите библиотеки е продиктуван от желанието му да се доведе затвореното в тях знание до възможно по-широк кръг читатели. Като бивш учител той познава и спецификата на работата с децата. Затова поставя и въпроса за необходимостта от специално подготвен библиотечен персонал, който да отговаря на определени изисквания: да има знания по детска литература, да обича децата и да разбира спецификата и особеностите на различните възрасти, да проявява педагогически такт, както и умения да насочва тяхното четене. Тези изисквания са били предпоставка за откриването през 1904 г. в Питсбърг на първото специално училище в света за подготовка на библиотекари за работа с деца.

Анализирайки причините за ниския статус на библиотекарят, Ячо Хлебаров пръв в българското библиотекознание прави и социално-икономическа характеристика на професията. В края на първото десетилетие на века той подчертава, че главно поради безпаричието на читалищните библиотеки обикновено длъжността се изпълнява безплатно, а често се поверява и на „неграмотни служачи“.

В липсата на средства, която не позволява да се плаща на „образовани хора, запознати с книгите и литературата“, и честата смяна на библиотекарите поради необезпеченото им материално положение, както и в липсата на социално осигуряване Хлебаров вижда част от причините за ниския престиж на професията, който не се променя не само до края на войните (1912–1918), но и до средата на 40-те години на XX век. Убеден е, че едва когато се подобрят условията на труд и заплащането в библиотеките, към библиотекарите ще могат да се предявят изискванията за общо и специално образование и само тогава ще имат мотивация за получаването им. Затова той неведнъж поставя на вниманието на конгресите на Читалищния съюз техните социални и професионални проблеми, които обаче остават нерешени и до днес.

По този начин от края на XIX век до края на Първата световна война благодарение на Стоян Аргиров и Ячо Хлебаров се изграждат достатъчно ясни научни представи за изискванията към библиотечната професия: енциклопе-

дично, предимно хуманитарно образование, като се отделя специално внимание на познанията в областта на библиотекознанието; владеенето на чужди езици и доброто познаване на библиотечния фонд. Библиотекарят е и педагог, призван да общува с читателите и да ги подпомага в избора на книги, да насочва тяхното четене и внимателно и грижливо да отговаря на всички техни въпроси, като извършва и дейност, която днес определяме като справочно-библиографско обслужване.

Формулираните от Стоян Аргиров и Ячо Хлеббаров изисквания, отнасящи се до необходимите знания, интелектуалната и емоционалната сфера, както и до личните и професионалните качества са първите, но съществени опити в българското библиотекознание да се създаде разгърната професиограма на библиотекаря, която по нищо не отстъпва на изградената по това време в западното и руското библиотекознание.

4.2. Визията за библиотечната професия между двете световни войни

Мъчителният път, който българското общество извървява през първото двадесетилетие на XX век – войни, катастрофи и крахът на национални идеали, рефлектират остро и върху развитието на книжовния и културния живот, част от които са и библиотеките. Благодарение на идеализма на отделни личности и преди всичко на лидерите на Читалищния съюз, проблемите на библиотечната професия остават в центъра на вниманието им и в годините между двете световни войни. Те продължават да утвърждават схващането, че библиотекарят е един от основните компоненти на библиотеката и изучаването на професията е сред централните задачи на библиотекознанието.

Увеличаващият се брой на библиотеките (главно читалищни и училищни), разбирането за възможностите им за обществено и културно-просветно влияние и нарастването на техните фондове, особено по време на управлението на правителството на Александър Стамболийски (1920–1923) са предпоставки, които все по-твърдо налагат необходимостта в тях да работят образовани професионалисти, които познават собствената си наука.

През тези години сред ветераните в българското библиотекознание Стоян Аргиров, Иван Данов и Ячо Хлеббаров се появяват и нови имена като д-р Мара Тодорова, Маргарита Димчевска, Васил Класанов, Петър Иванов, Стефан Станчев, Добрин Василев, Тодор Боров, Ценко Цветанов, Юрий Дюгмеджиев и някои други, които с публикациите си в периода между двете световни войни задълбочават теоретичните представи за типичните черти на библиотечната професия. Като доразвиват нейните същностни характеристики, те засягат и въпросите за отношението на специалиста към собствената му работа и читателите.

Една от първите публикации през този период е отново на Стоян Аргиров. В статията си „Библиотеки за народа“ излага концепцията си за квалификацията на библиотекаря, за неговите лични и професионални качества, за необходимостта той да притежава както „много знания, голяма опитност, не помалка от педагогическия персонал“ (6), така и да е напълно запознат с библиотечното дело, да владее науката, която се занимава с неговото изучаване, да е специалист по библиотекознание.

Информирайки обществеността за проведения през 1923 г. международен конгрес в Париж, свикан от Асоциацията на френските библиотекари и със съдействието на обществото „Приатели на националната библиотека“, отбелязва, че една от секциите е посветила изцяло работата си на проблемите на библиотекарската професия. В проведените дискусии редица авторитети заемат твърда позиция срещу допускането в библиотеките на хора без необходимата подготовка. Тя се налага от европейското разбиране за хуманистичната същност на професията и библиотечната институция, изискваща библиотекарят да не бъде бездушна „машина“ за раздаване и отказване на книги, а „сътрудник, довереник на всекиго, съветник, професор по четенето, полезен гражданин в една ученолюбива демокрация“ (5).

През първата четвърт на XIX век чуждестранното библиотекознание утвърждава библиотеките като среда за образователни и социални комуникации. Благодарение на уникалните им възможности чрез книгите и четенето да влияят върху интелектуалните и естетическите преживявания на читателите, те се превръщат във фактор и за изграждане на отделната личност.

Тази теза застъпва и д-р Мара Тодорова в статията си „Длъжност и качества на библиотекаря“, в която дава задълбочен отговор на въпроса: какъв трябва да бъде той като личност, на която е поверена отговорната работа в библиотеката и контактите с читателите (509). Изяснявайки обема от знания, които специалистът трябва да притежава по история на книгата, тя изисква от него и „широки енциклопедични познания“, необходими му, „за да може да удовлетворява разностранните интереси на научните си читатели“, „познания по езиците – стари и нови“, „по история, по история на литературата, познания по ръкописите, а най-вече библиографични познания“, както и да е запознат с „историческото книгопечатане и с всичко, което е свързано със създаването на книгата“.

Тодорова поставя ударение върху условието „библиотекарят специално да е изучавал и библиотечната наука, която впрочем, за неговото поприще е от първостепенно значение“ (509), тъй като то ще ги научи и на най-правилните начини за нареждане и организация на фонда, благодарение на които да стане възможно тяхното „широко и бързо използване от всички“. За нея е особено важно библиотекарите да имат солидни познания и по психология, които ще им дадат възможност да изучават задълбочено потребностите и интересите на

своите читатели, както и да познават същността на библиопсихологията, създадена от Н. А. Рубакин. Проявява голяма възискателност и към личните качества на библиотекаря, сред които първо място отрежда на любовта към реда и книгите, прилежанието и хуманността, любезността и добрата памет.

Това са добродетели, които и според д-р Арним Грезел всеки библиотекар без изключение трябва да притежава, „ако иска достойно да изпълни дългата си“ (509). Без тях той остава безполезен за целите, които преследва библиотеката. Д-р Тодорова настойчиво убеждава, че „хуманността е от основно значение и полза за публиката. Истинската хуманност, придружена с любезност, учтивост и, от друга страна, с такт и образование – това са важните стимули, с които библиотекарят улеснява изпълнението на задачите на всяка библиотека“ Основната цел на всяка библиотека е да събуди интерес към книгата и четенето – твърди д-р Тодорова. Тя се постига с любезни обноси към посетителите, прояви на уважение към интересите им и желание да им се услужва бързо и навреме.

За д-р Тодорова е необходимо самите библиотекарите да са обзети преди всичко от съзнанието, „че вършат високо културно дело, че тяхната функция е от голямо значение за правилния духовен растеж на обществото, че тая функция, изпълнена съвестно и съзнателно, допринася несравнима и неопенима услуга на един народ или на цялото човечество“ (509). Очевидни са и европейските й разбирания както за високия обществен дълг на библиотечната професия, така и за нейната преди всичко хуманистична същност, която днес е изведена в основна етична норма за поведение на световната професионална общност.

За нея всичко в една библиотека започва и завършва с библиотекаря. Затова тя изгражда модел на образования библиотекар, който е в състояние не само да приближи знанията до народа, но и да участва със своята институция в решаването на значими обществени въпроси.

Писана преди 83 години, тази професиограма и днес звучи съвременно, но за периода, в който е създадена, е била твърде максималистична и неосъществима поради културната и професионалната реалност в страната ни по това време. Статията е публикувана два месеца преди провеждането на първия 15-дневен курс за подготовка на библиотекарите в България, организиран от Читалищния съюз и МНП под ръководството на Стоян Аргиров. Очевидно е, че авторката е писала статията си и като резултат от лични наблюдения, срещи и общуване с подобни библиотекарите, които тя е видяла в Германия, а вероятно и в други страни. Когато поставя изискванията си към образованието на библиотекаря, има предвид и някои от тогавашните западни стандарти, според които той е трябвало да има висше образование по избрана университетска специалност, а в резултат от второ образование е придобивал и библиотечна квалификация.

Аналогична теза споделя и в статията си „Библиотечна подготовка“, публикувана през същата година на страниците на сп. „Читалище“ (508). Полезни и днес са вижданията ѝ за разликата в подготовката на библиотекарите за работа в публичните и научните библиотеки. Към този проблем тя се връща почти десет години по-късно и в статията си „Американски куриер“ (300), която подписва с името Мара Камерани-Теодорова. Писана по повод смъртта на големия американски библиотекар Уилям Лапе, не само работил десетилетия в Университетската библиотека в Харвард, но и съдействал активно за назначаването на Хърбърт Пътнъм (1861–1955) за главен библиотекар на Библиотека на Конгреса в САЩ (1899–1929), под чието ръководство тя става истински световен лидер, д-р Теодорова отново лансира идеята си за разликата в подготовката на библиотекарите, работещи в различни по тип библиотеки. Най-високи изисквания тя предявява към тези в университетските библиотеки, които според нея трябва да бъдат истински учени – ерудити, какъвто е бил Уилям Лапе и с когото тя вероятно се е познавала лично.

Убедеността си, че едно от най-важните условия за нормална работа на библиотеките е наличието в тях на професионални библиотекари, споделя многократно и Васил Класанов.

В уводната си статия, подписана с псевдонима Книголюбов, „Основен недъг на нашите библиотеки“, публикувана на страниците на в. „Библиотечна мисъл“ (1926), издаван с негови лични средства, той сочи две главни причини за лошото състояние на библиотеките: липсата на подготвени библиотекари специалисти в страната и отсъствието на специално законодателство, което да ги осигурява материално.

Класанов е категоричен, че „както за училището са обезпечени материалната сигурност, обширните и удобни помещения, необходимите пособия и живата в него душа – учителя, така и за библиотеката, покрай създаването на другите необходими условия за нейното развитие, е потребно тя да има своя душа – библиотекаря, комуто трябва да се дават най-благоприятни условия за работа <...>. Крайно време е да се осъзнае от всички, че между обществените органи на модерната държава, редом с училището, трябва да върви и читалището (библиотеката), с неговия отлично подготвен, съвестен и добре платен персонал“ (331).

Какъв трябва да бъде професионалният библиотекар? Какви лични качества, умения и знания трябва да притежава? Отговор на тези въпроси той дава и в статията си „Длъжности и качества на библиотекаря“ (324), в която, след като излага основните социални функции на библиотечната институция, в заключение обобщава: „Ето защо е нужно библиотекарят да има не само солидно общо образование, но и специално по библиотекознание“

Сред най-важните лични качества, които той трябва да притежава, са „обич към реда, прилежание и хуманност“

Класанов е сигурен, че тези качества са необходими и на всеки държавен и обществен служител, но са особено важни за библиотекаря, който без тях ще е „почти безполезен за целта на библиотеката“ (324).

В тези години Ст. Аргиров, М. Тодорова и В. Класанов продължават да утвърждават схващането, че библиотечната професия се отличава от другите по това, че освен специални библиотечно-библиографски знания са й необходими и такива от хуманитарните, естествените и приложните науки, които гарантират по-доброто справочно-библиографско обслужване на читателите.

Анализирайки причините за ниския статус на библиотекаря, Класанов търси пътища за промяна и чрез Законопроекта за народните читалища, в чието създаване взема участие. Във варианта му от 1923 г. чл. 10 е посветен изцяло на професионалните въпроси на библиотекарите: подготовка, условия на труд, заплащане, професионална закрила и др., чието решаване би повишило престижа на професията. Той е първият и единствен опит у нас проблемите ѝ да бъдат решени със законодателен акт. До 1927 г., когато законът е приет от Народното събрание, проектът претърпява редица изменения и в последния вариант много от тях отпадат, но те са показателни за отношението на неговите създатели към професията на библиотекаря. Известно постижение е запазването изискване на чл. 7, ал. 2 от същия закон, според което библиотекарите, които получават заплата, са длъжни най-късно в срок от 2 години да завършат курсовете, уреджани от ВЧС и МНП. С това за първи път в държавен документ се предявяват специални изисквания към лицата, работещи като библиотекари.

След почти десетгодишно „затишие“, през което у нас не се появяват статии, директно посветени на професията на библиотекаря, в своята първа „Българска енциклопедия“ (1936), за втори път след Лука Касъров братя Данчови правят опит да дефинират понятието библиотекар, определяйки го като „лице, което управлява, завежда или пази библиотека“ (137, с. 129). Те му дават една по-широка трактовка в сравнение с тази на Касъров, но и в тяхното издание липсва определение за библиотекознание, което е знак, че и в средата на 30-те години на XX век тази наука е непопулярна в България.

През 1937 г. в юбилейния сборник на ВЧС „Двадесет и пет години в служба на родната просвета и култура“ е публикувана статията на Маргарита Димчевска „Библиотекарят“, с която тя се опитва да разруши вредните представи на част от обществото, според които „годен за библиотекар е всеки, който знае да чете, пък ако ще и да срича; който умее да държи перо в ръка, било то „грамотно“ или не; който не притежава умствен багаж, достатъчно да помни местата на книгите – с една дума – всеки посредствен, негоден за друга служба човек“ (149).

Писана по време, когато тя е главен библиотекар на Народната библиотека, там Димчевска отбелязва, че у нас все още желаещите да постъпят на работа в библиотеките смятат, че необходимите знания за професията на библиотекаря, за библиотекознанието като наука и за организацията на библиотеките

могат да се получат в един обикновен разговор. Изводът е, че и в края на 30-те години на ХХ век библиотекознанието остава непопулярна за обществото наука, библиотечната професия се възприема като чиновническа, за която не са необходими специални знания и задълженията на библиотекаря се изчерпват единствено в приемането на взетите и записването на новите книги, като се работи по формулата „върнал–взел“

Посочвайки водещите качества, които трябва да притежава аспириращият за работа в библиотеката, тя ги формулира като: „личност, школовка, изкуство“ и „да бъде човек“ (149). В изискването, което поставя пред библиотекаря, неуморно да развива способностите си⁴, за да се справи с ролята си на „жрец на човешката цивилизация и на световния ум“, тя обосновава идеята си за необходимостта от непрекъснатото му самообразование, продължаващо цял живот, с единствена цел – със своите знания да бъде максимално полезен на развитието на читателите.

Изяснявайки библиотекознанието като наука със собствена структура, тя посочва и основните специални дисциплини, които трябва да са изучавали кандидатите за работа в библиотеките: „Общо библиотечно и административно дело; Обща библиотечна техника; Библиотечно право; Библиотечна архитектура; Класификация; Каталогизация; Библиография, включително Производство на хартия, Типография, Подвързвачество и Библиофилия, Издателство; Палеография и Архивно дело; История на световната литература (изящна, научна, техническа); Подбор на книги; История на библиотечното дело; Администрация и техника на специални библиотеки: детски, популярни (читалища), училищни, университетски, професионални, пътуещи (областни), библиотеки при затворите, при болниците, библиотеки за слепите и пр., както и езици – класически и модерни – колкото повече, толкова по-добре“ (149).

Важен момент в статията ѝ е изискването към библиотекаря в работата си да не демонстрира своите лични „фобства“ и „филства“ или „ако ги притежава, не бива да ги проявява“. Изискването за пълна обективност определя като проява на „професионална етика и се налага не само по отношение на читателите, които библиотекарят обслужва и книгите, които той купува за библиотеката, но и поради върховното предназначение на библиотеките да съхраняват и предават от поколение на поколение традициите на цивилизования човек“ (149).

Под влияние на традициите на англо-американската библиотековедска школа тя прави един от първите опити в българското библиотекознание да извести за съществуването на библиотеки, предназначени за обслужване на лицата в неравностойно положение, за принципите на плурализма и равнопоставеност към всички групи читатели, за професионалната етика, пронизваща всички процеси в западните библиотеки, които стават обект на вниманието на професионалната общност в страната ни едва през последното десетилетие на ХХ век (149).

Статията на Димчевска* свидетелства, че и в края на 30-те години на ХХ век професията на библиотекаря остава неизвестна за част от широките обществени кръгове, а тези, които все още мислят, че за упражняването ѝ не се изискват особени и преди всичко специални знания, не са малко.

Явлението може да се обясни с факта, че тогава българската интелигенция все още остава доста ограничена по количествени показатели. Сравнението с редица европейски страни показва явната ѝ малобройност, типична за една слаборазвита страна. Кр. Димитров, изследвал нейната професионална, генетична и социална структура, установява, че интелигенцията у нас по това време е приблизително 3–3,5 % от населението, докато в САЩ е 23,9 %, в Швеция – 23,6 %, в Германия – 19,9 %, в Италия (1936) – 15,6 %, в Чехословакия (1930) – 7,72 % (148).

През 1939 г. Стефан Станчев (1907–1991), който по това време е библиотекар в Градската библиотека в Бургас (1934–1942) и е сред учениците и после-

---

* Димчевска се проявява и като библиограф (Димчевска, Маргарита. Българска кооперативна книжнина <излязла до 1931 г.> : [Библиогр.]. – София : печ. Книпеграф, 1931. – 123 с.) и като преводачка от английски език (Маршал, Едисън. Момичето от Индия / Авториз. прев. от англ. Маргарита Димчевска. – София : печ. Книпеграф [1937]. – 232 с.; [2. изд.]. – София: Плеяда, 1992. – 172 с.), но не е харесвана нито от д-р Павел Орешков, нито от Тодор Боров. За нейния книгопис първият намира, че не е от особена полза нито за специалисти, нито за широката публика, а (обвинявайки я в подмазване чрез начина на аотиране) – най-вече бил полезен единствено за неговата авторка (Орешков, Павел. Един кооперативен книгопис. – София, 1931, с. 16), като „пропуска“ да отбележи, че тя посочва авторите на няколко анонимни или подписани с псевдоним книги, които и до днес остават неразкрити от националната библиография. Боров пък с насмешка я нарича „перманентен кандидат за директор на Народната библиотека от 20 години насам“ (Калайджиева, К. Материали за историята на Народната библиотека 1944-1978. – С., 2003, с. 65), макар по-късно да признава, че като американска възпитаничка и гореща привърженичка на американските библиотечностроителни възгледи била отстранена от ръководството и един добър професионален библиотекар (Боров, Тодор. Стъпки по пътя на един дълголетник. – С., 1992, с. 261-262.) си е отишъл несправедливо огорчен от библиотеката.

В средата на 1934 г., на мястото на подалия оставката си д-р Павел Орешков, е назначена за главен библиотекар и завеждащ отдела за чуждестранни книги, като работи и над правила за каталогизация, в които прилага принципите на англо-американската инструкция. Като главен библиотекар, заместник-директор, а от 1.X.1934 г. до 14.V.1935 г. и изпълняващ длъжността директор на Народната библиотека, осъществява редица ръководни, административни и изпълнителски задачи, поради които не успява да завърши правилата за библиографско описание, над които работи.

В статията си „Пионерките в българското библиотечно дело“, занимаващата се с проблеми на жените Жоржета Назърска изнася малко известни факти от активната обществена дейност на Димчевска като постоянен член на Дружеството на българките

дователите на Иван Данов, публикува статията си „Библиотеката и библиотекарят“. След като изяснява най-важните функции на библиотеката и мястото ѝ в процеса на нравственото усъвършенстване на личността, посочва съвременната ѝ роля на „активен институт, който свързва книгата с читателя и който служи на самообразованието на човека най-леко и най-достъпно със своите каталози“ (493). Станчев определя библиотеката и като „истински продължител на образователния процес“, а нейната „голяма цел в живота“ според него трябва да бъде „образованието на личността и създаването на цялостния човек“

Централно място в статията си Станчев отделя на личността и качества на библиотекаря, който определя като „душата на всяка библиотека“, когато е библиотекар не по длъжност, а по призвание. Само тогава той би могъл да бъде истински полезен на библиотеката и на нейните читатели. Станчев изгражда образа на библиотекаря като „одарена личност, един завършен човек, който вижда далечно и усеща дълбоко въпросите на човешката култура“ (493).

с висше образование – първата организация на висшата българска женска интелигенция с пацифистки и феминистки идеи, президент на Асоциацията на възпитаничките на Американския колеж и библиотекар на Лигата на говорещите английски език в България (Назърска, Жоржета. Пионерките в българското библиотечно дело. // *Библиотека*, 2006, № 6, с. 34.), които ѝ създават интересни контакти и ѝ предоставят възможности за динамично общуване с женския елит на страната, показвал съпричастие и отвореност към идеите на редица световни дамски формации, културни дружества и асоциации.

След 9.IX.1945 г. и установяването на тоталитарния режим, който грубо се намесва в работата на културните институции и творците, ограничава тяхната свобода и налага насилствено единомислие, Димчевска е обявена за „американка“ и е принудена да напусне Народната библиотека. Известно време работи в Института за стопанска рационализация и публикува брошура с предложение за подобряване на дейността на машинописната служба (Димчевска, Маргарита. Рационализация на машинописната служба. – София : Инст. за стоп. рационализации, 1947. – 24 с.), в която заема длъжност на редова машинописка.

По сведения на нейна сродница (Мария Димчевска – бивша оперна певица), със съдействието на близък роднина, работещ в системата на МВР (Найден Димчевски), в края на 40-те години успява да замине за САЩ при сестра си, откъдето и двете не се завръщат в България.

С какво се е занимавала Димчевска в Денвър, как е реализирала своите знания, идеи и енергия, оставила ли е архив, каква е съдбата му са въпроси, отговорите на които остават в сферата на неизвестността, но ми се иска да вярвам, че и от двете сестри са останали документи, по които би могла да се изследва участва на едни от първите български интелектуалки, чиито дни завършват в САЩ. Може би някой ще се заинтересува и от досега отпусканата стипендия за докторанти по „Библиотечно-информационни науки“ от фондацията на името на Естер Димчевски, в която вероятно има сведения и за нейната учредителка, и се пази не само нейното завещание, но и личният ѝ архив.

Убеден, че „времето на библиотекаря-любител е отлетяло“, той изисква от него да бъде активна личност, която да познава предпочитанията и интересите на всеки свой читател и без да му отнема „свободата на избор“, да „скъсява“ пътя му до неговите „сврълъчни цели“, благодарение на добре подбрания си книжовен фонд, на научно изработените си каталози и библиографски описи, и на отличната уредба на вътрешния ред в библиотеката“ (493). Специфична отлика на библиотекаря професионалист според Станчев са широките му познания за книгите в библиотеката като цяло, но и за всяка отделна книга. И той изисква от него да има собствено мнение и преценка за всяка книга. Да знае дали и колко е необходима и полезна, дали е интересна, за кого е достъпна и подходяща, на кого защо и в какви случаи да я препоръча. Така Станчев осмисля съдържанието на взаимоотношенията между библиотекаря и читателя, като подчертава и диалогичния характер на тяхното общуване. За него библиотечното обслужване е най-важната функция на библиотеката, която прави от библиотеката библиотека. В противен случай може да се говори за книгохранилище, но не и за библиотека.

Активният библиотекар, професионалистът е динамична и знаеща личност, която „непрекъснато твори и участва в процеса на самообразование на своите читатели“ (493).

Във финала на статията си Станчев изразява визията си за обществената роля на библиотеката и библиотекаря така: „И аз не мога да си представя съвременната култура, без да помисля за библиотеката и за библиотекаря, които са най-добрите нейни творци и изразители“ (493).

Така Станчев дава израз на възгледите си както за ролята на библиотеката в живота на личността и обществото, така и за целите и задачите на библиотечното обслужване, в центъра на което поставя отделната личност и нейните интереси.

Проблемът за личността на библиотекаря е централен обект и на встъпителната лекция на Тодор Боров, изнесена на 12.IV.1943 г. пред студентите по библиотекознание в Софийския университет. Озаглавена „От библиотекаря на Шпицвег до съвременния библиотекар“, в нея той прави сериозен исторически преглед на представите за същността на професията на библиотекаря от времето на Калимах до началото на 40-те години на XX век, когато в света самостоятелността на библиотечната професия е окончателно изяснена и са посочени пътищата и начините, по които се създават истински библиотекари професионалисти.

Като взема за основа на своята ненадмината и до днес лекция мненията за професията на най-представителните авторитети на библиотекознанието в Германия – „страната на континента, която най-цялостно и целесъобразно е решила въпроса за библиотечната професия“ (44), Боров посочва и ролята в това направление на всички значими библиотекари в света като Карл Дзяцко,

Лайбниц, Лесинг, братя Грим, Фридрих Еберт, Антонио Паници и редица други, които с делата и проявите си изграждат представите за новия, модерен библиотекар и доказват, „че са в състояние да задоволят изискванията, които животът слага пред съвременната библиотека, да я направят жив организъм и деен институт за изследване и културен възход“ (44).

Като създава у слушателите си професионално самочувствие върху основата на чуждестранната история на избраната от тях специалност, в края на лекцията си вероятно, за да не ги разочарова от положението на библиотекаря у нас, той отбелязва, че „в това отношение ние сме малко назад“ (44), но след като се поучим от чуждестранния опит и го приложим и у нас, има надежда позицията на професията ни да се промени.

Така Боров насочва студентите си към действия за осъществяването на значими професионални и стратегически задачи. Импулсира ги към активна работа, целяща коренна промяна на представите за мисията на библиотеките и на библиотекаря и в условията на българската реалност. Опирайки се на позитивния чуждестранен опит, Боров формира у студентите си и широки професионални възгледи, съвременен професионален мислене, уважение към постигнатото от предшествениците и разбиране за собствената им мисия и позицията на библиотеките като значим социален институт в живота на обществото и на всеки отделен човек.

Независимо от неблагоприятните условия, при които се развива професията и работят нейните теоретици, те я превръщат в предмет на изследване и успяват да утвърдят система от модерни възгледи за нея, които представляват несъмнена ценност за българското библиотекознание от началото до средата на 40-те години на XX век. Постепенно, благодарение на публикациите им, посветени на професията, се задълбочават представите за нея, свързани с изясняването на необходимите за упражняването ѝ знания, умения, навици, личностни и професионални качества. Разширяват се разбиранията за нейната социална значимост, социална роля и мисия в обществото, въпреки че общественият ѝ престиж през тези години не може да се определи като висок – независимо от множеството претенции, предявявани към нея. Заслуга на библиотековедите от разглеждания период е, че те създават завършен, но изпреварващ българската реалност теоретичен модел на желания от науката библиотекар, който в голяма степен остава валиден, макар и непостигнат, почти до средата на XX век.

4.3. Зараждане на библиотечното образование в България

Липсата на каквато и да е система в страната за професионална подготовка на библиотекарите естествено води до факта, че в българските библиотеки от края на XIX век до средата на 40-те години на XX век, а и значително по-късно, попадат често случайни хора, които не са в състояние да поставят работата

в тях върху научна основа и не могат да осъществят социалните им функции.

Ръководствата на ЧС постоянно поставят въпроса пред МНП, но решаването му непрекъснато се осуетява както поради вечния недостиг на средства в държавния бюджет, така и поради постоянните политически борби, смяната на кабинети и министри, които рефлектират остро върху целия обществен и стопански живот, а също и в сферата на културата, която никога не става приоритетна област в политиката на българската държава.

Едва по време на управлението на земеделското правителство (1920–1923), което провежда активна образователна и културна политика, и с личната подкрепа на министъра на просветното ведомство Стоян Омарчевски става възможно да се постави началото на първите курсове за подготовка на библиотекарите – главно за работещите в читалищните и училищните библиотеки.

В доклада си до Министерския съвет Стоян Омарчевски излага редица съкрушителни аргументи за състоянието на библиотечната професия в страната. Като отбелязва, че у нас има около 800 публични (читалищни) библиотеки, подчертава, че в „страната има само 5-6 подготвени лица за уредници на библиотеките“, поради което преобладаващата част от работещите в тях „нямат елементарни познания върху науката библиотекознание. А знайно е, че както училището иска своя подготвен учител, така и библиотеката се старее да се сдобие със свой подготвен персонал. На Запад и в Америка има специални училища и факултети при университетите по библиотекознание. У нас обаче досега, в това отношение няма нищо наредено“ (158).

Затова пък към времето, в което министър Омарчевски пише своя доклад, силно развитите в индустриално отношение страни са натрупали значителен опит и традиции в подготовката на библиотекарите чрез различни форми и методи.

В САЩ професионалното библиотечно образование възниква значително по-рано, отколкото в другите страни (1887). Този факт се обяснява със специфичните условия, създадени в страната през посочения период, които налагат необходимостта от специалисти с университетска подготовка. За заинтересоваността на американската библиотечна общественост от ефективна система за библиотечно образование свидетелстват създадените специални комисии и комитети в рамките на Американската библиотечна асоциация. През 1915 г. в структурата ѝ се създава „Комитет по въпросите на библиотечното образование“, преобразуван впоследствие в „Комитет по акредитация на библиотечните училища“, който изработва единни критерии за учебните програми и прилаганите методи на обучение. Провеждат се и редица фундаментални изследвания по въпросите на библиотечното образование и професия, сред които най-значително е финансираното от корпорацията „Карнеги“, известно като „Доклад на Уилямсън“ (1923). В него се дават препоръки за промени в системата на библиотечното образование с цел нейното усъвършенстване.

БИБЛИОТЕЧНИТЕ КУРСОВЕ.

По повод писмото на управителния съвет на Сюза под № 323 от 9. май т. г., Министра на народното просвещение Г и Ст. Омарчевски е изпратил до Почитаемия Министерски съвет следния

ДОКЛАД

МИНИСТЕРСТВО
на
НАРОДНОТО ПРОСВЕЩЕНИЕ

ДО МИНИСТЕРСКИЯ СЪВЕТ.

№ 11739

15. май 1923. год.

София

Управителния съвет на Читалищния съюз в България с писмото си от 9. май т. г., под № 323, съобщава в повереното ми Министерство, че в страната имало около 800 публични библиотеки и читалища, включително градските библиотеки във Варна, Русе, Плевен и пр., бев да влизат в това число държавните народни библиотеки в София, Пловдив, Търново и Шумен. както и тия при Министерствата, учебните заведения и други държавни учреждения. Въпреки това число библиотеки и читалища в страната, у нас, освен пет-шест подготвени лица на уредници на библиотеки, други такива няма, които да са запознати поне елементарно теоретически и практически с науката библиотекостанние. А въпреки е, че както училището иска своя подготвен учител, така и библиотеката се старае да се сдобие със свой подготвен персонал. На Запад и в Америка има специални училища и факултети при университетите по библиотекостанние. У нас обаче досега, в това отношение, няма нищо наредено.

Изхождайки от тая нужда и съобразявайки се със задачите си, между които е и задачата да урегулира и подпомага културно просветната дейност на съюзените читалища, библиотеки и ученолюбиви дружества. Читалищния съюз е решил да открие в София през това лято — от 10. до 25. август включително — курсове по библиотекостанние, в които ще бъдат дадени елементарно и лекции по българска етнография, фолклор, археология и нумизматика.

За да може да се улесни участието в тия курсове на колкото се може повече библиотекари и за да се улесни изобщо инициативата на Читалищния съюз в България в полезното му начинание, имам чест да помоля Министерския съвет да постанови:

1. Държавни служители, които са едновременно и библиотекари, се командироваат от съответните ведомствена с право на работни и дневни пари в София за слушатели в курсовете по библиотекостанние и пр., уреджани от Читалищния съюз в България, от 10 до 25 август т. г. включително;

2. Библиотекарите на градските библиотеки и тия на народните читалища и културно просветни дружества пътуват от местожителството си до София и обратно по Българските държавни железници с намалени цени;

3. Разрешава се на Министерството на народното просвещение да отпусне от § 127., гл. XV., на бюджета си за текущата финансова година на Читалищния съюз 20,000 лв. помощ, която да послужи за възнаграждение на лекторите и др. разходи, свързани с уреждане на курсовете, и

4. Разрешава се на лекторите, които са едновременно и държавни служители, да четат означените в програмата на курса лекции.

Прилага се самото писмо на Читалищния съюз № 323 от 9. V. т. г

Министър: Ст. Омарчевски.

Професионалното образование във Великобритания има своя специфика. От 1893 г. в продължение на десетилетия подготовката на английските библиотекарите (за разлика от тази на американските им колеги) се осъществява с помощта на различни курсове и специализирани атестации в рамките на Библиотечната асоциация. И едва през 1919 г. се създава първото национално училище по библиотекознание и архивознание при Лондонския университет с двегодишен курс на обучение за лица със средно образование и едногодишен за завършилите висше.

В Русия първите едномесечни курсове за библиотекарите са организирани едва през 1913 г. към Народния университет „А. Л. Шанявски“ от Л. Б. Хавкина. По-късно те стават едногодишни, създава се и първият Факултет по библиотекознание и книгознание към Института за извънучилищно възпитание в Санкт Петербург.

Задачата на първия библиотечен курс в България (1–15.VIII.1923 г.) е да даде минимум професионални знания на библиотекарите, работещи главно в читалищни и училищни библиотеки. Той се провежда в изключително трудно за нацията ни време. Наред с колосалните материални и териториални загуби след края на Първата световна война държавата трябва да подпомогне 122 204 сираци, 45 394 вдовици, 12 688 инвалиди и стотици хиляди бежанци от Тракия, Добруджа, Македония и Западните покрайнини. Над тези факти доминира и числото 200 000 убити, починали и изчезнали български граждани по време на войните (451). Стопанството, държавната и финансовата мощ са разстроени, а политическата обстановка не вдъхва никакви надежди за бързо възстановяване на нормалния живот в страната.

Поради тези причини искането на УС на ЧС курсът да бъде едномесечен не се осъществява – отново поради недостиг на средства в бюджета на МНП.

До края на 30-те години на ХХ век в курсовете на ВЧС, които са единствената форма за подготовка на библиотекарите у нас, се подготвят около 550 човека. Техен директор от 1923 г. до 1927 г. е Стоян Аргиров, а от 1928 до 1938 – Ячо Хлеббаров.

Заслуга на сп. „Читалище“ и в. „Читалищни вести“ е, че публикуват учебната програма (676) на първия курс по библиотекознание в България, която днес дава възможност да проследим началните стъпки на зараждащото се у нас библиотечно образование.

В първия курс участват 136 библиотекарите от страната, работещи във всички типове библиотеки: читалищни, училищни, народни, университетската и в някои специални. За лектори са привлечени преди всичко сътрудниците на ЧС: Стоян Аргиров, Стилиян Чилингиров, д-р Мара Теодорова и Васил Класанов, които са и първите преподаватели в България по библиотековедски дисциплини. Програмата включва шест учебни предмета, от които два не са в сферата на библиотекознанието: „Етнография“, четена от Ст. Л. Костов, и „Практическа

археология и нумизматика“, водена от Иван Велков – уредници на Народния етнографски и Народния археологически музей в София, са включени по настояване на МНП. Курсовете им са кратки – по 10 часа, от които 4 часа лекции и 6 часа са предвидени за посещения на музеите в столицата, с което не само се повишава общата култура на библиотекарите, но им се дават и минимум знания за уреждане на музейните сбирки, създадени към редица градски читалища в страната. Естественият „стълб“ на курса е Стоян Аргиров, чиято дисциплина е „Предмет и същност на библиотекознанието“, за която са предвидени 24 часа (12 часа лекции и 12 практически занятия). В рамките на лекционния курс са темите: „С какво се занимава библиотекознанието?; Библиотекознанието наука ли е или е изкуство?; Кога се явява библиотекознанието и неговата степен на развитие в чужбина и у нас?; Ползата и значението на науката библиотекознание; Какво трябва да се иска от библиотекаря и какви качества и познания трябва да обладава той?; Ролята на библиотекаря в библиотеката и сред обществото“ (676, с. 2).

Това е първият по-цялостен теоретичен курс по библиотекознание, четен в България. По това време няма по-подготвен лектор в страната за него от Стоян Аргиров, който разбира колко е важно курсистите, за повечето от които науката е непозната, да осъзнаят нейната същност и значимостта ѝ както за работата им, така и за личното им професионално израстване. Проведен дни преди избухването на Септемврийското въстание от 1923 г., с курса се правят първите стъпки в сферата на библиотечната квалификация не само у нас, но и в балканските страни.

Единствената жена преподавател в курса е д-р Мара Тодорова, на която са възложени лекциите по дисциплината „Библиотечни системи. Подвижни библиотеки“, в рамките на която са маркирани и петте теми: Какви библиотечни системи съществуват за нареждане на книги; Изгодността на всяка система от хигиенно, удобно намиращо се и самообразователно гледище; Коя система за какви библиотеки е пригодна; Книгохранилища и тяхната уредба; Подвижни библиотеки“ (676, с. 3). Към името на лекторката е добавено „специализирала се по библиотекознание“. Очевидно специализацията ѝ е високо оценена от Стоян Аргиров – известен с взискателността си при подбора на лекторския състав, въпреки че възможностите му за избор са били доста ограничени.

Склонността си към обективен критичен анализ д-р Мара Тодорова проявява в статията си „Трудностите при библиотекарския курс“ (516), чийто слабости според нея са няколко: примитивни библиотечни условия за провеждането му; неговата краткотрайност – само 15 дни, поради факта, че МНП няма възможност да отпусне повече средства; липса на пособия и образци, чрез които нагледно да се посочи модерното обзавеждане на библиотеките и специално на общообразователните. В дните на курса, поради ремонт в Университетската библиотека, курсистите посещават Народната, в която те виждат прими-

тивизма на всяка служба“ (516), а образцова общообразователна библиотека в столицата липсва.

В тази статия д-р Тодорова, правейки сравнителен анализ между българските и чуждестранните условия за обучение на библиотекари, отбелязва, че на Запад „подобни занятия се водят в самите библиотеки и веднага след теоретическата лекция, следва практическата в библиотеката... Тъй беше при курсовете в Мюнхенската университетска библиотека; така е и при тях, водени в Лайпцигската: „Deutsche Bucherei“ (516).

Като други слабости на курса сочи липсата на българска и преводна литература по библиотекознание, отбелязвайки, че в това направление Съюзът ще има много работа в бъдеще. В какво вижда неговата полза? Преди всичко в това, че след получените знания в участниците се създава „уважение към библиотечния занаят“ (516) и „желание да продължат и разширят в най-късо време тях библиотечни знания“ (516). И още нещо значимо – с този курс България „първа между своите балкански съседи тури началото на ново културно дело“, с което демонстрира стремеж към развитие чрез книгата и библиотеката.

Четири месеца след приключването на първия курс ръководството на ЧС внася пред министър-председателя проф. Александър Цанков, който същевременно е и министър на просвещението, пакет от предложения, имащи за цел да подобрят подготовката на библиотечни кадри в страната. Предлага се: да се предвидят в учебния план на Историко-филологическия факултет и часове по библиотекознание, като се даде възможност на студентите вместо друг второстепенен предмет да изучават дисциплината по избор и да полагат изпит по нея; ЧС със съдействието на МНП ежегодно да организира двумесечни курсове за библиотекарите от читалищата, държавните учреждения и учебните заведения; да се уреди в София самостоятелен библиотечен музей, в който участниците в курсовете, студентите по библиотекознание в СУ и всички работещи в библиотеките да се запознаят с тяхната модерна уредба; още през същата година да се изпратят в чужбина за 2 години поне 15 човека с висше филологическо образование, посочени от ЧС, за да специализират библиотекознание, които след завръщането си да бъдат назначени на работа в окръжните читалища и държавните библиотеки; на учителите библиотекари да не се възлагат повече от осем часа седмично, за да могат да изпълняват добре задълженията си на библиотекари (138, с. 321).

Въпреки че министър-председателят обещава да проучи исканията на Съюза и да направи всичко за тяхното изпълнение, нито едно от тях не е осъществено.

Ръководството на ВЧС полага усилия да разнообрази лекторския състав, като в следващите курсове привлича и други специалисти по въпросите на библиотекознанието, но кръгът от подготвени личности, с които разполага, е изключително ограничен. Причините са ясни. Не повече от двадесетина оста-

ват знаещите в тази област до средата на 40-те години на XX век.

След петия библиотекарски курс (1927 г.), чувствайки все по-остро необходимостта от добре подготвени библиотекари, ВЧС прави предложение библиотекознанието да се въведе като учебна дисциплина в средните и висшите училища в страната, което остава неосъществено не само тогава, но и днес, въпреки очевидната полза от такава стъпка. Независимо че по Закона за Университета в него се създава Катедра по библиотекознание, в която от 1924 до 1935 г. чете лекции Ст. Аргиров, те са факултативни, посещават се от единици, поради което не дават очакваните резултати за професията. Тодор Боров, по това време студент, вече „запаянко по библиотечните работи“ и един от двамата слушатели на Аргиров през 1924–1925 г., си спомня, че лекциите му били толкова безинтересни, че „мухите умираха от скука“ и дори подчертаният му личен интерес към библиотекознанието не е в състояние да го накара да ги издържи докрай (42).

Прегледът на програмата за VI курс (15 юли–15 август 1928 г.) подсказва известно разнообразяване както на четените дисциплини, така и на лекторите: Библиотекознание (Маргарита Димчевска); Читалищно дело (Стилиян Чилингиров); Организация на читалищата (Ячо Хлебаров); Читалищни сгради и обзавеждането им (В. Орозов); Европейска литература (Михаил Арнаудов); Литература на Възраждането (Васил Пундев); Литература след Освобождението (Цветан Минков); етнография (Ст. Л. Костов). След всеки курс програмата се подобрява и усъвършенства. Повишават се изискванията към участниците, които полагат изпити по всички слушани дисциплини. Макар че се прокрадват идеи и за профилирана подготовка на библиотекарите в зависимост от вида на библиотеките, в които работят, осъществяването ѝ е немислимо.

От 1928 до 1932 г. сред основните лектори в библиотекарските курсове, организирани от ВЧС и МНП, е и Маргарита Димчевска. В тях тя чете лекции върху УДК, която за едни се оказва трудна за усвояване, а за други, сред които е и Стоян Аргиров, въвеждането ѝ изглежда безсмислено.

Едно писмо от 1928 г. от Трайко Доревски – библиотекар и участник в курса на ВЧС, в състава на който са и доста учители с висше образование, е показателно за настроението срещу УДК и недоволството от основните лектори Аргиров и Димчевска поради липсата на „единство“ между двамата по съществуването на преподаваната материя. Тези противоречия, произтичащи от принадлежността им към две различни школи – немска (консервативна) и американска (модерна), са вярно доловени и от участниците в курса, но по-важното тук е, че слушателите останали недоволни и от Димчевска, преподавала им УДК. Усилията ѝ да изясни нейната структура и методиката на приложение се възприемат не само като „подигравка“, но и като показател, че тя е излишно „вманиячена в известна идея“. Стремежът ѝ да я изясни се оценява като опит „да вманиячи и нас“ в „нотацията на някой си Дюи“, чиито индекси остават за

слушателите непонятни „йероглифи от цифри и букви“. В заключение Доревски предлага таблицата да се спомене „за сведение“, а да не се изучава задълбочено, защото групирането и нареждането на книгите не може и не бива да става по общи правила, „еднакви за всички библиотеки, особено за по-малките“ (655).

Курсовете на ВЧС стават по-популярни, интересът към тях бележи тенденция към покачване, за което говори и фактът, че за осмия курс (31.VII.1930, София) желаещите били 250 човека, но са приети едва 60.

През 1931 г. – по време на общата икономическа криза в Европа, когато много държави са принудени да прибегнат до съкращения на разходите за култура и образование, МНП отказва финансирането на курсовете за библиотекари в София. Тогава Хлебаров решава да се организират краткосрочни, седмдневни курсове в околийските центрове. През 1932 г. той и Иван Данов провеждат такива в Ловеч, Плевен и Велико Търново, като двамата поемат цялата преподавателска работа. В писмо от 14.VI.1932 г. Иван Георгиев от Ловеч му пише тревожно: „Курсът започва, но без лектори. Разчитаме само на Вас с г. Данов“ (654).

През 1938 г. в СУ се провежда IX последен библиотекарски курс на ВЧС в разглеждания тук период, в който участват 73 човека, предимно учители.

Загриженост за квалификацията на работещите в библиотеките проявява и Русин Филипов, който в продължение на 22 години (1923–1945) работи в Пловдивската народна библиотека и се изгражда като солиден специалист по комплектуване и организация на богатите ѝ фондове. Ревностната изследователка на историята на същата библиотека Радка Колева твърди, че израстването си като библиотечен специалист той дължи на общуването си с известни руски библиотековеди. Сред тях доминираща роля има Николай Рубакин, с когото Р. Филипов води кореспонденция в продължение на 20 години. Писмата на Рубакин го навеждат към размисъл за отношението към читателите и за ролята на книгата в процеса на библиотечното обслужване.

Затова не е изненадващо, че през януари 1940 г. той организира едномесечен курс за квалификация на читалищни библиотекари, в който чете лекции по „Психология на читателя и книгата“, изградени „върху библиопсихологическата теория на Рубакин и разяснява функционалната зависимост между трите основни фактора на самообразованието – автор, книга и читател“ (341).

В специалното писмо, изпратено до курсистите, ученият не само ги приветства, но и успява в няколко реда да синтезира основните тези на своята библиопсихология, чрез която насочва вниманието на работещите с книгата към индивидуалния свят на читателя и особеностите на неговите възприятия.

Ще си позволя да цитирам текста на писмото, публикувано в статията на Р. Колева, тъй като намирам, че концепцията на Рубакин има съвременно звучене и познаването ѝ е полезно и за днешната професионална общност.

„Драги колеги,

С особена радост получих известието за вашите библиотечни курсове. Най-добро впечатление ми направи тяхната програма, която е напълно в духа на модерната библиотечна наука. Всички проблеми, свързани с библиотечното дело, както показва нашият дългогодишен опит, могат да бъдат лесно, пълно и успешно разрешени само по пътя на психологическата – лична и обществена – утилизация, т.е. по пътя на основното познаване естествените закони на словесното общуване между хората. Едно обаче не трябва да се забравя: работата с книгата не е само библиографска, нито само педагогическа, нито дори само историческа. Тя е заедно с всичко и над всичко това дълбоко етична. В съгласие с великите слова на моя покоен приятел, знаменития швейцарски учен Август Форел, аз твърдя, че работата с книгата или трябва да почива само върху морална основа, или въобще никак да не се върши.

При професионалната подготовка на библиотекаря нека се вземе под внимание следното важно условие: трябва не само добре да се познава читателят, но и да се обича той, като се уважава у него най-вече човекът, мислещата, чувстващата, страдащата, действащата, морално отговорната човешка личност.

И най-после тружениците в книжовното дело са длъжни не само да познават и обичат читателя, но и да считат книгата за най-могъщо, непобедимо оръжие в борбата за истина и справедливост. В това и се състои същността на библиотечното дело.

С такива разбирания изпращам Вам, драги колеги, моите най-сърдечни братски привети с най-добри пожелания, предварително уверен, че Вашата работа ще бъде увенчана с блестящи резултати.

Лозана, 15 декември 1939 г.

Н. Рубакин“

Въпреки трудностите, редица слабости и несъвършенства, които съпътстват курсовете на ВЧС, те в продължение на 15 години остават единствената, макар и палиативна форма за подготовка на библиотекари у нас. Те оцеляват и се провеждат благодарение и на личностното присъствие на лекторите, които в своите лекции дават израз на разбирането си за библиотечната професия и провокират нейното, макар и бавно, утвърждаване в страната.

Година преди провеждането на последния курс от позициите на човек, оставил зад гърба си 40 години усилен труд в полето на българските библиотеки и библиотекознание, Стоян Аргиров пише последната в живота си професионална статия, посветена за пореден път на подготовката на библиотекаря. Тя отразява зрелите му виждания, но и огорчението, натрупано през десетилетията, от българската държава, която за половин век не успява да положи никакви грижи за създаването на специално библиотечно образование в страната. Затова Аргиров е остър, но справедлив в критиката си към държавата, която за 50 години щедро е отпускала „стипендии за специализация по какво ли не, не даде ни една стипендия по библиотечната наука“ (12). Показател за проявеното

грубо неразбиране на МНП и НС към професията е и фактът, че „в Закона за народното просвещение, гл. VIII (специални училища) се предвиждат в чл. 180 17 вида специални училища: столарски, стопански, домакински, административни, машинни и пр. и пр., ала ни едно библиотекарско училище“ (12).

Като прави задълбочен анализ на всичко, което е сторено за подготовката на библиотекари в редица страни, сред които Италия, Германия, Франция, Англия, САЩ и Русия, и добрите резултати, получени поради подкрепата на държавата, филантропични общества и частната инициатива, Аргиров отново предлага система от наложителни мерки за диференцирана подготовка на библиотекари за различните видове библиотеки у нас. В нея предвижда обучението на библиотекари с висше образование за работа в големите библиотеки да се осъществява в СУ, в който библиотекознанието да бъде въведено като втора специалност и да се чете в продължение на четири семестъра, след което студентите да имат шестмесечна практика и да полагат изпит в университетската библиотека. Изисква обучението на специалисти за по-малките библиотеки (училищни и читалищни) да се извършва в Учителския институт в Пловдив, в който библиотекознанието да се изучава като специален предмет, а практическите упражнения да се провеждат в Народната библиотека в същия град.

Настоява за работещите библиотекари без специална подготовка да се уредят шестмесечни курсове, след които те да полагат изпит. За всички кандидати за работа в библиотека изисква да се въведе държавен изпит, който да се полага по специална програма пред комисия, назначена от МНП. Отново предлага няколко човека с висше образование, работещи в държавните библиотеки и които владеят чужди езици, да се изпратят на специализация по библиотекознание в чужбина (12, с. 49-50).

Становище изцяло в подкрепа на необходимостта да се открие специално училище за библиотекари, което ще създаде и престиж на професията, застъпва и директорът на Варненската общинска библиотека Добрин Василев (70).

Проблемите на библиотечното образование намират място и в работата на някои международни конгреси. Сред тях е и Вторият международен конгрес на библиотекарите и библиографите, проведен в Мадрид и Барселона от 19 до 30.V.1935 г., в работата на който участва Стоян Аргиров.

В секцията „Професионална подготовка и размяна на библиотекари“, ръководена от големия американски библиотековед У. У. Бишъп, който е избран за председател на конгреса и е президент на Международната федерация на библиотечните асоциации (1931–1936), се обсъждат доклади, излагачи тенденциите в библиотечното образование в редица страни. Почти всички поставят акцент върху необходимостта с образованието и подготовката на библиотекарите да се ангажират университетите. Мнозина от докладчиците подчертават потребността да се уеднаквяват учебните планове за подготовка на библиотекари за научните и общообразователните библиотеки в различните страни,

както и нуждата от международно сътрудничество в тази насока. Съобщението на С. Аргиров в секцията, свързано с проблемите на библиотечното образование у нас, създава неприятно впечатление за България, поради това че той представя реалната действителност у нас, показваща, че държавата ни е направила твърде малко за професионалното образование на библиотекарите. Той изяснява скромната роля на едномесечните библиотекарски курсове, организирани от 1923 г. от ВЧС с материалната подкрепа на МНП, които поради липса на средства през 1932 г. са преустановени. Отбелязва и факта, че в Софийския университет от 1924 г. се преподава библиотекознание, но дисциплината е факултативна, с хорариум от два часа седмично, поради което резултатите са твърде необнадеждаващи. Споделя и намеренията на Академичния съвет да закрие изучаването ѝ, с което показва, че в България не може да се говори за библиотечно образование. В същата секция изнася доклад и д-р Виторио Камерани от Италия, чиято тема е: „Някои мисли върху библиографското обучение в Германия, Италия и Америка“ (402, л. 63-70). Интересното тук е, че, правейки аналитичен обзор на училищата с традиции, подготвящи професионални библиотекарски, д-р Камерани отделя и скромно място на България, като изтъква опитите в тази насока на ВЧС и на Софийския университет.

На този конгрес Стоян Аргиров има възможност да чуе и есетото на известния испански философ и естет Хосе Ортега-и-Гасет (1883–1955) „Мисията на библиотекаря“ Прочетено на 20.V.1935 г. на церемонията при откриването на форума, в него философът отбелязва: „Ако можехме да възкресим истински миналото на библиотекарската професия, с почуда бихме открили, че зад историята на библиотекаря прозират най-съкровените, най-интимните черти в развитието на западноевропейския свят“ (436, с. 9). Проследявайки историята на професията на библиотекаря от XV до XIX век, той установява, че тя навлиза в „зрялата си възраст“, предопределяща и новата мисия на специалиста, която „е несравнимо по-значителна от всички предходни. Досега той е работил с книгата като вещ, като материален предмет. От днес ще трябва да се грижи за книгата като за жизнена функция“ (436, с. 19). Съвременната, новата мисия на библиотекаря според Ортега-и-Гасет се предопределя от три негативни признака: наличието на прекалено много книги, все по-неудържимото нарастване на количеството им и появата на книги, „натъпкани с псевдо-идеи“. Затова той възлага на новия библиотекар мисията на лекар хигиенист, който води читателя неспециалист през „дивия лес на книгите“ да играе ролята и на полезен филтър, „поставен между книжния поток и човека“ В този смисъл е и разбирането му за новата мисия на библиотекаря, който трябва да „преосмисли книгата като жизнена функция“

По време на Втората световна война Тодор Боров започва да чете лекции по библиотекознание във висшите търговски училища във Варна и Свищов (1942), а от следващата – и в Софийския университет, но те не са задължител-

ни за студентите, посещават се от малко слушатели и не дават очакваните резултати за професията. Въпреки това те са показател за осъзнатата потребност от академичните ръководства на някои висши училища в тях да се четат лекции и по библиотекознание, а също и за ползата от тях за слушателите им.

През 1943 г. Васил Класанов, който по това време е директор на Шуменската народна библиотека, създава два правилника за изпит за длъжностите „пазител“ и „библиотекар“ и два проекта на правилници за изпит на кандидатите за библиотекари и пазители в народните и публичните библиотеки, които предлага на вниманието на министъра на просветното ведомство проф. Борис Йоцов, който ги подкрепя веднага. Проектите, разработени от Класанов, сочат не само високите му лични претенции към кандидатите за работа в библиотеките, но са израз и на тенденциите към известно повишаване на изискванията към тях, появили се в края на изследвания период.

Като резултат от неговите проекти през април 1943 г. влиза в сила специален държавен „Правилник“ (457), утвърждаващ изисквания за курс и изпит на пазители и за стаж и изпит по библиотекознание за кандидатстващите за работа в народните библиотеки, в Университетската и в тази на Висшето техническо училище. Според този правилник за библиотекари в тях могат да се назначават лица със средно или висше образование, след като преминат шестмесечен стаж в народните библиотеки в София и Пловдив и положат успешно пред комисия устен изпит. За пазители се назначават лица със средно образование. Известно отстъпление от духа на правилника е дадената възможност, ако няма кандидати със средно образование, за пазители да бъдат приемани и хора с прогимназиално образование, като се задължават изрично да завършат едногодишен библиотечен курс, който да се урежда на всеки три години от МНП и да се провежда в Народната библиотека в София. Добре замислен, поради смяната на политическия режим през есента на 1944 г. правилникът остава неприложен, но е сред малкото държавни документи, в които се поставят известни условия и изисквания за специална библиотечна квалификация към кандидатите за работа в библиотеките.

Организираните от ВЧС и МНП курсове, както и лекциите по библиотекознание, четени в СУ от Стоян Аргиров (1924–1935) и Тодор Боров (1943), представляват начален етап от зараждащото се библиотечно образование в България. Неговото създаване е и знак, че библиотечната професия, макар и трудно, започва да се възприема от обществото като поприще, изискващо специфични знания, получаването на които е възможно само в специализирано учебно заведение. От началото до средата на 40-те години на XX век професията получава собствен (макар и скромнен) статус и известно признание сред интелигенцията. Забелязва се и бавен, но забележим процес на налагането ѝ като самостоятелна професия с очертана специфика. През тези десетилетия се създават обществена нагласа и разбиране за необходимостта да се открие специ-

ално учебно заведение за библиотекари. Подготвя се почвата за събждане на идеите за библиотечното образование на две поколения библиотекари, чиито замисли, утвърждавани половин столетие, се осъществяват едва в средата на XX век.

Сред дочакалите реализацията им са само най-младите – Стефан Станчев, Ценко Цветанов и Тодор Боров, които разгръщат възможностите си на организатори и преподаватели в полето на библиотечното образование в следващия период от развитието на България, белязан с отсъствието на демократизъм и ограничаване на свободата на човешката личност.

4.4. Опити за създаване на професионална организация на библиотекарите

Асоциацията като обществена организация, която създава условия за неформално общуване в колектив от професионалисти, принадлежащи към различни степени на служебната йерархия, има свои специфични цели и задачи. Тя сближава хората със сходни интелектуални възможности и професионални стремежи, сред които в процеса на доброволно и творческо общуване се раждат нови идеи, утвърждават се по-модерни форми на работа, променящи представите и за библиотеките, и за библиотечната професия. Библиотечните асоциации създават възможност за консолидиране на библиотекарите, осигуряват условия за развитието на професията, формират общественото мнение за библиотеките и тяхната мисия, оказват влияние върху социалните и културните тенденции в обществото, участват в решаването на спорни въпроси. Сред важните задачи на библиотечната асоциация са и тези да формира ново професионално съзнание и самосъзнание у библиотекарите, стил на общуване, да партнира между институциите и библиотечната общност.

За развитието на библиотечната наука и библиотечното дело важна роля имат и конгресите, по време на които библиотекарите обменят мисли и идеи по широк кръг професионални въпроси, споделят свои наблюдения, изводи и намерения, запознават колегите си с резултатите от приложението на нови форми и методи на работа, дискутират по спорни и нерешени проблеми, разкриват различни гледни точки, като установяват и взаимно полезни контакти.

Първата библиотечна асоциация в света е създадена 1876 г. в САЩ във Филаделфия (Пенсилвания). В учредителната ѝ конференция участват 103 представители, от които 90 мъже и 13 жени. От тях 30 са делегати на публичните библиотеки. Според Дюи, инициатор за създаването ѝ, 1876 г. ще остане знаменателна в историята на библиотеките с това, че „библиотечната професия заявява за себе си и получава от обществото своето място сред другите професии“ (711). През същата година под негова редакция излиза и бр. 1 от „Library Journal“ – първото професионално списание в света, излизащо и днес.

След конференцията, която има широк отзвук в света, настъпва известен

напредък в развитието на международните отношения между библиотеките.

В изказването си на първата Международна конференция на библиотекарите (Лондон, 1877), на която присъстват 219 делегати от 9 страни, проф. Д. Джонс – пазител в библиотеката на Британския музей, отбелязва, че са създадени обнадеждаващи условия, в които възможностите за обмен на идеи и практически опит между библиотекарите се увеличават. На конференцията е създадена и Асоциацията на английските библиотекарите, утвърден е и уставът ѝ, а „Library Journal“ е обявен за общ официален орган на двете асоциации. Като резултат от работата на конференцията се засилва стремежът към коопериране в някои дейности на библиотеките, укрепват се връзките между библиотекарите от САЩ и Англия, създават се и някои първи предпоставки за международно сътрудничество и с други страни.

В началото на ХХ век усилено се създават и асоциациите на библиотекарите в редица силно развити в индустриално отношение страни като Германия (1900), Дания (1905), Франция (1906), Белгия (1907), Холандия (1908) и др., като всяка от тях поставя началото и на свой печатен орган. Появата им е показател за признаването в тези страни на библиотечната професия като самостоятелна професия, създадена се и като резултат от проявената грижа на държавната власт и обществото към библиотеките.

Работата и проявите на библиотечните асоциации по света и провежданите международни конгреси основателно привличат вниманието на редакторите на сп. „Читалище“, в. „Читалищни вестни“, в. „Библиотечна мисъл“ и др., които информират за провеждането им, за обсъжданите въпроси и приетите резолюции както чрез материали на български автори, така и чрез някои преводни.

Сведения за обсъжданите по време на Първия конгрес по библиотечно дело в Русия доклади дава в специална публикация лично Б. С. Боднарски (32). Завърнал се от Русия през 1915 г., където завършва висша библиотечна школа (1913–1915), като слуша лекции по библиотекознание и библиография при авторитети като Л. Б. Хавкина, Б. С. Боднарски и Б. Калишевски, Васил Герджиков публикува статията „Библиотечните съюзи, дружества и конгреси в странство“ (99). Опирайки се на богата фактология и статистически данни, дава изчерпателни исторически сведения за създаването им в редица страни, за техните цели и задачи, за проведените конгреси, за отпечатаните сборници с доклади, както и за ролята на професионалните периодични издания.

Стоян Аргиров внимателно следи и отразява работата на международните конгреси в Париж (5; 11) и в Прага (15). По повод на последния в. „Библиотечна мисъл“ съобщава за решението на УС на ВЧС, с което той е избрал за свой делегат председателя си Стоян Аргиров, докато Софийската народна библиотека ще бъде представлявана от Христо Цанев-Борина (29). В следващия брой същият вестник осведомява, че за участие в юбилейния конгрес на АЛА (по случай 50 години от създаването ѝ), на който основната тема за разискване

КОМИТЕТЪ ЗА ВЪЗОБНОВЯВАНЕ
на
Българския библиотекарски съюз
№ 1
22. ноември 1937. год.
Шуменъ
Ул. „Илия Р. Блъсковъ“, 425

ОКРЖНО

До господа
професионалнитѣ библиотекарѣ
въ страната.

П. Г.

Както Ви е известно, на 8 т. м., Димитровденъ, бѣ свикана въ гр. Шуменъ научна конференция, на която бѣха поканени да присѣтствуватъ и взематъ участие въ работата ѝ професионалнитѣ библиотекарѣ въ страната.

Конференцията разгледа доста важни въпроси по библиотечното дѣло у насъ и набеляза мѣрките, що трѣбва да се взематъ, за да се резвие то и постави на висота.

Като първа и най-важна мѣрка конференцията намѣри, че всички професионални библиотекарѣ трѣбва да се групиратъ въ своя културно-просвѣтна и професионална организация, каквато бѣше основана на 1926. година Български библиотекарски съюзъ.

За осществяване на тази мѣрка, конференцията конституира комитетъ, комуто възложи да извърши подготовителната работа по организиране на професионалнитѣ библиотекарѣ, свикването имъ на учредителенъ конгресъ и възобновяване на Българския библиотекарски съюзъ.

Комитетътъ имъ следния съставъ: председателъ — Василь Класановъ, библиотекаръ на Шуменската народна библиотека, секретаръ — Стефанъ Станчевъ, библиотекаръ на Шуменското народно читалище „Арахангелъ Михаилъ“, касиеръ — Ростиславъ Бакаловъ, библиотекаръ на Шуменската гарнизонна библиотека, съветници — Добринъ Василевъ, уредникъ на Варненската градска библиотека, Петъръ Стоевъ, директоръ на Габровската библиотека „Априловъ-Палаузовъ“, и Петъръ Ивановъ, библиотекаръ на Разградското народно читалище „Развитие“.

До свикването на учредителния конгресъ, Комитетътъ ще ръководи дѣлата по устава на основания на 1926. година Български библиотекарски съюзъ. Съгласно съ този уставъ, членскиятъ вносъ е 60 лева годишно. Седалището на комитета е въ гр. Шуменъ.

Като Ви съобщаваме това, надѣваме се, че Вие ще бждете ревностенъ членъ на Вашата професионална организация и, на първо време, ще внесете веднага членския си вносъ — 60 лева — за 1938. година.

Така Вие ще имате правото да участвувате въ работитѣ на учредителния конгресъ, въ който ще се опредѣлятъ окончателно целитѣ и задачитѣ на Българския библиотекарски съюзъ.

Съ сърдеченъ поздравъ,

Председателъ: Василь Класановъ

Секретаръ: Стефанъ Станчевъ

Касиеръ: Р. Бакаловъ

Д. Василевъ

Съветници: П. Стоевъ

П. Ивановъ

ще бъде „Напредъкът на библиотеките и библиотекознанието от основаването на дружеството до днес“, са поканени да вземат участие лично или чрез делегати на ВЧС председателят му С. Аргиров и неговият секретар В. Класанов (30).

Известно е обаче, че поради липса на съюзни средства и двамата не реализират поканите и не участват в конгресите. На този в Прага присъства само Хр. Цанев-Борина, който по това време е кореспондент на българската легация в чешката столица. Той е работил в библиотеката от 1915 до 1922 г., смята се, че я познава и е в състояние да я представлява, като се спестяват и разходи на държавата.

Представа за работата и съдържанието на докладите от юбилейния конгрес на АЛА (3–9.X.1926, Атлантик сити), на който присъстват 3000 американски и канадски делегати и 57 делегати от 23 страни, българските библиотекарите получават от статия на Л. Б. Хавкина (587) в превод на Иван Данов. Чрез своя доклад „Библиотеките в Русия“ тя има възможност да запознае делегатите със съветското библиотечно дело, за което в чужбина нищо не знаят“ (587, с. 18), и да ги провокира към съвместна дейност в областта на кооперирането на библиотеките*

Ползата от обединяването на библиотекарите в професионален съюз кара Васил Класанов да насочи усилията си към неговото създаване. За тази цел на

---

*Л. Б. Хавкина, директор на Института по библиотекознание към Библиотеката „В. И. Ленин“ в Москва, е един от най-големите специалисти в СССР по въпросите на чуждестранните и особено на американските библиотеки. Владее на 12 чуждестранни езика (английски – съвършено) улеснява общуването ѝ с чуждестранните специалисти и свободното изучаване на трудовете им. В края на август 1926 г. Хавкина е „изпратена“ от Наркомпроса на РСФСР в САЩ на международна конференция, посветена на 50-годишнината на Американската библиотечна асоциация (ALA). За първи път след 1910 г. руски представител участва в международен библиотечен форум. Американците настоявали на юбилейния им конгрес съветският делегат да ги запознае със съвременното положение на съветските библиотеки. Заминаването ѝ за САЩ е предшествано от дълга бюрократична епопея. За да възпрепятства пътуването ѝ, комисията, командированата зад граница, знаейки ограничените ѝ финансови възможности, ѝ разрешава да пътува „за своя сметка“. След като тя съобщава на ALA, че не е в състояние да пристигне на конгреса, американците я уведомяват, че ще поемат изцяло разходите ѝ и едва след това тя получава задграничен паспорт. Пристигайки в САЩ две седмици преди откриването на конференцията, тя се среща с американски библиотекари, учени, педагози, литератори и работници, като си изяснява какви въпроси от съветското библиотечно дело интересуват американците. Върху основата на тези беседи Хавкина внася корекции в доклада си, който изнася на конференцията.

В частни разговори по време на конференцията американските библиотековеди споделят с Хавкина, че са искали точно нея да видят като делегат на СССР, тъй като я познават добре и ѝ вярват.

22.V.1926 г. в София се основава Временен комитет за учредяване на Български библиотекарски съюз в състав: председател Васил Класанов, секретар Бончо Чемширов, касиер Иван Данаилов (УБ) и членове: Константин Мутафов (от Народната библиотека в София), Петър Стоянов (от библиотеката на Народното събрание) и Петър Станимиров (от читалищната библиотека „Елин Пелин“ в Перник). Временният комитет има за задача да формулира целите и задачите на съюза, да подготви проектоустав и да извърши подготвителната работа за свикването на учредителния конгрес.

В статията си „Български библиотекарски съюз“ (329) В. Класанов изяснява основната му цел: „да защитава професионални интереси на служителите във всички наши библиотеки и да способства за тяхното всестранно издигане, особено в областта на библиотекознанието“ (329). Като други приоритетни задачи сочи организирането на научни конференции и конгреси, в които да се изнасят доклади с цел усъвършенстването на библиотечната практика и теория, прокарването през НС на Законопроекта за народните читалища и създаването на специално библиотечно законодателство, както и издаването на научни трудове по библиотекознание и библиография.

Една от причините за липсата на интерес към библиотечната професия в този период е, че според действащия „Закон за пенсиите на служителите при държавните и изборни учреждения“ от 1921 г., трудовият стаж в библиотеките

Така Хавкина става първият представител на библиотекарите от СССР, посетил САЩ, и дава свой принос в процеса на културното съветско-американско сближаване.

След приключването на конференцията Хавкина чете лекции на английски език в библиотечните училища към Бостънския и Кливлъндския университет и на френски език в библиотечното училище в Париж, където спира по пътя към СССР. В отчета си за командировката в САЩ Хавкина отбелязва: „Аз чувствам върху себе си за сетен път колко много дават и задграничното пътуване, и международният конгрес – в смисъл на улавяне на всичко ново, и в смисъл на подема на енергия, който се обуславя от възможността да се покаже на чужденците как ние вървим напред.“

През същата 1926 г. Хавкина е избрана за действителен член на Американската библиотечна асоциация.

Разбира се, през октомври 1928 г. Хавкина е отстранена от ръководството на Института по библиотекознание (официално тя е принудена да си подаде оставката поради здравословни причини), но нейният авторитет зад граница е толкова голям, че през следващата 1929 г. Наркомпросът на РСФСР е принуден да я изпрати заедно с директорката на библиотеката на Комунистическата академия Хенриета Дерман на Първия международен библиотечно-библиографски конгрес в Италия, организиран от създадената през 1927 г. Международна федерация на библиотечните асоциации – IFLA. Пътуването ѝ отново е предшествано от задкулисни неприятности. (Тази информация е взета от книгата на А. Дивногорцев. Международные библиотечные связи России : Истор. очерк. – М., 2001, с. 55-59.)

не се зачита за пенсия. Решаването на неприятния проблем Класанов възлага също на професионалния съюз (328).

На 17.X.1926 г. учредителният конгрес на съюза се провежда в читалнята на УБ в София. Открива го Класанов с реферат на тема: „Цели и задачи на Българския библиотечен съюз“. Присъстват 32 библиотечни работници от страната. След обсъждане е приет подготовеният от Временния комитет проектоустав. С тайно гласуване са избрани седемте члена на УС, а Класанов – за председател. По негово предложение за почетен член на съюза заради заслугите му за развитието на читалищното и библиотечното дело в страната е избран Стоян Аргиров.

Целите на съюза, формулирани в неговия устав, са: „а) да работи за професионалното утвърждаване и за подобрене и стабилизиране на служебното, гражданското и материалното положение на своите членове; б) да се грижи за напредъка и за правилното уреждане на библиотечното дело в страната“ (330).

През първите години на своето съществуване съюзът се опитва да работи за организирането на библиотечарите в него и да лобира за защита на професионалните им интереси пред институции и отделни личности, но скоро поради липса на интерес към работата му от страна на немалка част от библиотечарите, които се оказват недорасли за професионално партньорство и собствен организационен живот, дейността му замира. Така те задълго се обричат на изолация и липса на международни контакти, доброволно се лишават от ефективно общуване и участие в международните професионални конгреси.

Тази е и причината, поради която български специалисти участват рядко в международни конгреси.

Сред тях е Първият международен конгрес на библиотечарите и библиографите, проведен от 15 до 30 юни 1929 г. под егидата на създадената през 1927 г. Международна федерация на библиотечните асоциации – IFLA.

На конгреса, чиито заседания, изложби и мероприятия се провеждат в три италиански града (Рим, Венеция и Флоренция), присъстват 1300 делегати от 32 страни. За участие в него МНП командирова Велико Йорданов – по това време директор на Народната библиотека, и Маргарита Димчевска – специалист по проблемите на училищните библиотеки, която по това време работи в просветното ведомство.

Конгресът е „пътуващ“, поради което заседанията се провеждат последователно в Рим, Венеция и Флоренция, като домакините организират и екскурзии до Неапол, Модена и Болоня. На участниците е осигурена възможност да посетят голям брой библиотеки (включително и Ватиканската), редица музеи и църкви в конгресните градове. Чрез организираните изложби на книги, периодика и ръкописи домакините успяват да запознаят чуждестранните си колеги с богатите книжовни, културни и библиотечни традиции на Италия, като така изпълняват и една от задачите на конгреса.

Автентични сведения за преживяванията, видяното, контактите и атмосферата на конгреса черпим от подробния доклад на Велико Йорданов до министъра на народното просвещение (398, л. 76-103), който представлява своеобразен дневник на всичко преживяно и случило се в Италия.

Участниците в конгреса са приветствани от кмета на града и лично от министър-председателя Бенито Мусолини, а министърът на просвещението произнася „възпоменателна реч за Антонио Паници“ (398, л. 78), тъй като през 1929 г. се навършват 60 години от неговата смърт*

Своето приветствие към конгресистите В. Йорданов – възпитаник на университета в Лайпциг**, произнася на хубав немски език и получава поздравления от много делегати, сред които е и Любов Хавкина. За нея В. Йорданов отбелязва: „Хавкина изрази радостта си, че вижда български делегат на конгреса и пожела да ѝ изпратя годишниците на библиотеката – пишела голяма книга за библиотеките и би желала да има сведения и за Българската народна библиотека. Обещах ѝ да ѝ изпратя“ (398, л. 83).

В. Йорданов предоставя на Организационния комитет и статия за състоянието на библиотечното и читалищното дело в България, преведена на италиански от Енрико Дамиани, който участва в конгреса като директор на Парламентарната библиотека в Рим.

---

* Антонио Паници (16.IX.1797 г., Брешило, близо до Модена, Италия – 8.IV.1879, Лондон). Завършва Университета в Парма с докторат по право. Участник в движението на карбонарите в Италия. През 1822 г. емигрира, като през 1823 г. се установява в Лондон. Дълги години работи като главен библиотекар и директор (1856–1866) на Библиотеката на Британския музей в Лондон. Внася значителни приноси в теорията и практиката на каталогизацията.

** Създаден през 1409 г., Лайпцигският университет винаги е бил едно от най-изявените духовни и образователни средища не само за Германия, но и в света. Затова и българското присъствие в него е доста силно. От 1879/1880 до 1900 г. в него са учили 100 български студенти (мъже). Първата българска студентка, записала се да учи филология, постъпва през 1912/1913 г. По-късно броят на следващите тук българи се увеличава значително и през 1922/1923 г. в него учат 161 мъже и 44 студентки. От първите сто завършили в Лайпциг 5-има стават министри, 20 професори в СУ, 35 гимназиални учители, директори на средни училища, началници и главни инспектори при МНП, 3-ма са директори на Народната библиотека в София (Беньо Цонев, Пенчо Славейков и Велико Йорданов), 2-ма са директори на музеи (Археологическия и Етнографския), 2-ма са управители на големи здравни заведения, други оглавяват културни, финансови и стопански институции, т.е. те са голяма част от интелигенцията, ръководила България през първите десетилетия след Освобождението.

Оказва се, че през 1929 г. 34 от професорите в Софийския университет са следвали или специализирали в Лайпциг (17 в Историко-филологическия факултет, 9 във Физико-математическия и 9 в Юридическия) (по: Йорданов, Велико. Лайпциг и българите. – С., 1938, с. 137-138).

В. Йорданов отразява в доклада си и многобройните полезни запознанства и проведените разговори с директори на редица големи университетски и национални библиотеки в света.

Сред тях е и запознанството му с д-р Ян Емлер – директор на Университетската библиотека в Братислава, който му съобщава, че „със съдействието на пълномощните министри в София и Прага е купил библиотеката на покойния професор Б. Цонев“ (398, л. 93).

Среща се и с една от ръководителките на конгреса д-р Олга Пинто, която му дава своя речник „*Termini D’Uso nelle Bibliografie dei periodici*“ – „писан с азбуките на 38 езици за най-употребителните библиографични термини. Българската част е стъкмена от един българин свещеник в Рим, който служел в руската църква, и коригирана от Тодорова“ (398, л. 93).

В заключението на своя доклад той отразява мнението си за полезността от участието си в конгреса така: „1. Аз смятам, че нашето делегиране – моето и на г-ца Димчевска – в първия световен конгрес на библиотеките и библиографите във Италия бе от голяма поука, както лично за насъ тъй и за делото с което се занимаваме. Поставените въпроси за разискване в конгреса, четените реферати в заседанията, разискванията, макар и кратки, заключенията на конгреса, изложбите, възможността да видим многобройни библиотеки и да вникнем в тяхната уредба, да се запознаем с най-новото в библиотечното дело, възможността да видим много ценни ръкописи и как те се пазят, да видим уредбата на архиви и пр. – всичко това безспорно разширява хоризонта и привежда в връзка с библиотечното дело не само на Италия, но и на целия свят. Поздравителните слова, които казах на конгреса и краткото ми изложение за нашето библиотечно дело, също допринасят за взаимното опознаване и дават перспектива за състоянието на нашето библиотечно и книжовно дело.

2. Познанствата, които завързахме било в самата Италия, било с конгресистите от другите държави, също тъй са от голямо значение. Размяна и обмяна на мисли които стават при познанствата заздравяват отношенията. Аз се запознах с много от швейцарските делегати, с много от немските, с някои от които ще поддържам и писмени връзки. В личните срещи, освен библиотечни въпроси, се засягат и национални и в такъв случай много от делегатите се запознават с националните си тежнения. Г-ца Димчевска също имаше множество познати предимно англичани и англичанки, американци и американки и пр. и винаги бе в общение с тях. Това е от голямо значение.

3. Ние присъствувахме почти на всички ресепции, които се дадоха в Рим, Венеция и Флоренция, и подчертавахме, тъй да се каже нашата мисия в конгреса. В ресепциите най-добре се опознават делегатите и най-добре може да се изяснят въпроси, които другаде мъчно би било да се засягат.

4. В връзка с непосредствената ни задача като делегати на конгреса по библиотечно дело, ние можахме да се запознаем, макар и много бегло, и с неиз-

меримите художествени богатства на Италия, до които иначе мъчно би се достигнало по частен ред. Това обстоятелство аз смятам също за една голяма придобивка, още повече че и това е било и една от целите на италианското правителство – да разключи своите художествени ценности пред делегатите на цял свят и да пропагандира своето изкуство.

5. В Рим и изобщо в Италия ние имаме на наша страна почти единствения италианец г. проф. Енрико Дамяни. Той ни бе в приятелска услуга в Рим и в Венеция и ние трябва винаги да поддържаме с него добри връзки, тъй като той и за в бъдеще ще бъде тълковател на нашата литература в Италия и пред италианския свят. Той познава отлично българския език и говори и се държи като българин. Желателно е често да се кани да чете в университета лекции, – той е винаги готов за това. В Рим в библиотеката при „Международния институт за земеделие“ работи г-ца Мара Тодорова, която по-рано бе чиновничка у нас. Тя е поставена в института много добре и заема трето по ред след директора място. Тя чете, като делегатка от библиотеката при института, реферат, който се посрещна добре и който аз взех да се напечати у нас. Тя също може да бъде полезна с сведения и пр. и да поддържа нашата кауза в Рим, понеже е затвърдила своето положение в института, и директорът и поддиректорът я ценят като добра работница.

6. Подобно участие в конгреси, като библиотечния, изобщо взето, може да бъде само от полза за името и културата на България.“ (398, л. 101-103)

Вторият представител на България в същия конгрес е Маргарита Димчевска, която е поканена персонално от Организационния комитет в Рим. Като човек, владеещ добре английски език, тя общува активно с представителите на Англия и САЩ и участва главно в заседанията на международната секция, председателствана от административния директор на Националната библиотека в Париж – Р. Роланд-Марсел.

В своя доклад до министъра на народното просвещение тя отбелязва, че „италианските библиотеки, много от които притежават безценни колекции от книги и ръкописи, технически не представляват интерес за модерния библиотекар“ (398, л. 123).

Изказва и съжалението си, че поради лятната ваканция училищните библиотеки са били затворени и не е могла да посети нито една от тях.

Като интересен факт посочва, че „Ватиканската библиотека се преустройва по американски методи и с помощта на американски специалисти“ (398, л. 124). Това се дължи на факта, че папа Пий XI е бивш библиотекар, който е успял да прецени превъзходството на американската система за организация на библиотеките.

На конгреса Димчевска успява да създаде и редица нови контакти със свои колеги от Швейцария, Холандия, Англия, САЩ, Франция, Италия, Ватикана и др. страни, в резултат на които те ѝ предоставят възможност и ѝ съ-

действат тя да организира първата изложба у нас (26.I–9.II.1930 г.) на планове и снимки на големи европейски и американски библиотеки. По-голямата част от изложените фотографии и планове тя получава направо от изложбата в Рим, което е показател за доверието, което са ѝ гласували много чуждестранни библиотекарите. През същата година на страниците на сп. „Българска мисъл“ тя публикува статията си „Модерни библиотечни сгради“ (153) – проблемна област, в която посветените у нас и тогава, и днес са твърде малко.

Признание за професионализма на Димчевска е отпуснатата ѝ през 1930 г. шестмесечна стипендия (12.III–12.VIII.) от Карнегиевата фондация за мир между народите за специализация по библиотекознание и библиотечно дело в САЩ.

Благодарение на стипендията, за получаването на която ѝ съдейства лично У. У. Бишп, тя успява да се запознае с работата на 234 библиотеки, осем училища за подготовка на библиотекарите, шест издателски къщи, редица книжарници и магазини за библиотечна мебелировка в САЩ, като участва с доклади и в работата на три научни конференции (650).

Димчевска участва и като лектор в Международното лятно училище, организирано от Обществото на народите (август, 1931 г.) в Женева, където заедно с Геза Шмит ръководи и една от дискусиите в английската секция на курса (397, л. 16-17).

С доклад на конгреса в Рим, но като делегат на библиотеката на Международния земеделски институт участва и Мара Теодорова. Тя говори за „Задачите на библиопсихологията“, а докладът ѝ, посрещнат с подчертан интерес, е публикуван на български* и на италиански (707) език.

Другият форум, в който има българско участие, е Вторият международен конгрес на библиотекарите и библиографите (20–30.V.1935 г., Мадрид), в който участва Стоян Аргиров (вж. по въпроса изложението в 5.2.).

След десетгодишна пасивност през 1937 г. някои библиотекарите усещат вътрешна необходимост от професионална комуникация и проявяват интерес към възстановяването на Съюза. Сред тях е младият Стефан Станчев, по това време библиотекар в ч-ще „Архангел Михаил“ в Шумен, който, като отразява работата на конгреса на Съюза на сръбските библиотекарите (23 май 1937, Белград) по материал, публикуван във в. „Сръпски книжовни гласник“ (№ 4, 16 юни 1937), сочи и основните въпроси, по които са разисквали съседите ни: наложителното приемане на закон за обществените библиотеки; сериозното изоставане на изданията на националната библиография; сградата на Народната библиотека в Белград „тъй като и у тях, както и у нас Народната библиотека се помещава в постройка, която е образец на всичко онова, което не е библиотека“ (496); подготовката на библиотекарите; необходимостта от дър-

---

* Докладът ѝ е донесен от В. Йорданов, който по това време е и редактор на сп. „Училищен преглед“. Вж. списанието от 1929 г., № 8, с. 1148-1154.

жавна подкрепа за библиотеките и редица други, които в голямата си част са близки и на българската реалност. Като прави аналогия с нашите проблеми, които са твърде сходни, Станчев преценява, че е настъпило време, което налага „да бъде възобновен някогашният съюз на българските библиотекари“ (496), който да заработи за разрешаването на натрупаните в страната професионални въпроси чрез ефективно социално общуване.

В подкрепа на становището на Станчев застава и Иван Сестримски – по това време библиотекар в ч-ще „Виделина“ в Пазарджик (1936–1942). Целта на статията му „Организиране на българските библиотекари“ (481), публикувана във в. „Мир“, е да постави на обсъждане „идеята за учредяване на един съюз на българските библиотекари, чиято необходимост ние, библиотекарите, чувстваме осезателно и смятаме, че неговото създаване не търпи отлагане“ (481). Сестримски директно поставя и поредица от въпроси, които иска да се изяснят предварително и да се вземе решение: „как, къде и кога да стане основаването на организацията; кой да членува в нея: специалисти библиотекари, неспециалисти, библиотекари чиновници, нередовни и доброволни библиотекари (каквито има много в малките читалища), библиотечни деятели и т.н.“ (481), като се изяснят добре и нейните професионални, научни и културни цели.

За да се обсъдят поставените от Станчев и Сестримски въпроси, създаденият под ръководството на В. Класанов Комитет за възобновяване на Българския библиотекарски съюз свиква научна конференция (8.XI.1937, Шумен), в която са поканени да се включат преди всичко професионалните библиотекари в страната. Въпреки незначителния брой на участниците се взема решение за свикването на учредителен конгрес и възобновяването на Съюза, чрез работата на който се цели България да догони културните страни и да се изравни с държавите, в които отдавна съществуват професионални съюзи.

В дискусиата остро се намесва и Тодор Боров – по това време библиотекар в образцово уредената от него библиотека на Българската земеделска кооперативна банка (1931–1944), който с многобройните си публикации в печата е дал знак, че в българското библиотекознание успешно навлиза ерудирана личност с аналитичен ум, сериозни познания и големи професионални възможности.

В статията си „Организация на българските библиотекари“ (43), провокирана от публикациите на Станчев и Сестримски във в. „Мир“, Боров твърдо защитава виждането си, че в България липсват каквито и да е условия за създаването на такъв съюз. Най-съществената пречка според него е, че в страната има едва „дузина професионални библиотекари“ с общи интереси и те са крайно недостатъчни за утвърждаването на самостоятелна професия в условията на съществуващата по това време социокултурна среда.

„Български библиотекари ли? Нима има такава професия в България?“ (43) – пита той, съмнявайки се в съществуването ѝ у нас, 70–80 години след признаването ѝ като самостоятелна професия в Европа и Америка. В началото

на 1938 г. според изчисленията на Боров във всички библиотеки в страната има около 150 платени „библиотекари“, мнозинството от които „попадат в библиотеките съвсем случайно, по липса на друга работа и остават случайни, за жалост, и до края на библиотечната си кариера, която често не е съвсем недълготрайна“ (43). Голяма част от българските библиотекари и през тези години са хора, неподготвени за този вид работа, и „за тях библиотекарството си остава докрай една длъжност за изкарване на хляба“ (43).

Като втора съществена причина Боров сочи липсата на разбиране от страна на държавните институции и обществото към библиотеките и професията, поради което състоянието им е функция от отсъствието на каквато и да е държавна инициатива и отношение към тях.

Анализирайки професионалната и културната обстановка в България, Боров далновидно прогнозира, че създаването на браншова организация на библиотекарите у нас ще бъде възможно едва след 40–50 години. През този период държавата трябва да осъзнае ролята на библиотеките в културните процеси на страната, да се открие библиотечно училище и „да влезе библиотекознанието като предмет в Университета“ (43). Според Боров едва тогава ще има условия да се създаде библиотекарски съюз и у нас.

Свидетелство за неговата прозорливост е фактът, че такъв съюз се ражда точно след 52 години (СБИР, 14.III.1990 г.).

Избухването на Втората световна война и въвличането на България в нея слагат край на дискусиата и опитите да се организира съюз на българските библиотекари, които остават изолирани и не се приобщават към работата на създадената през 1927 г. Международна федерация на библиотечните сдружения в света (IFLA), насочила усилията си към установяване на полезни международни контакти между световната професионална общност и участието ѝ в перспективни за развитието на библиотеките дейности.

Благодарение на търсенията на две поколения библиотекари през изследвания период у нас се създава и утвърждава европейски модел на желанието от библиотекознанието професионалист. Формират се научни представи за професията и се задълбочават изискванията, отнасящи се до кръга от знания, умения, навици и професионални качества, но създаденият модел е твърде изпреварващ социокултурната среда, в която осъществяват дейността си българските библиотеки. Независимо от това в общественото пространство се утвърждава схващането, че в библиотеките е задължително да работят библиотекари професионалисти, владеещи и основите на библиотекознанието.

Заслуга на К. Величков, Ив. Д. Шишманов, Ст. Аргиров, Ячо Хлеббаров, д-р Мара Тодорова, М. Димчевска, В. Класанов, Ст. Станчев, Т. Боров и др. е, че те поставят въпроса за библиотекаря като специално подготвена личност, отговорна за библиотеката, и за изпълнението на неговите основни професионални функции, главната сред които е да постави върху научни основи рабо-

тата в библиотеката и да осигури постигането на нейните социални цели и задачи.

Именно в рамките на изследвания период в българското библиотекознание твърдо се поставя проблемът за библиотекаря като специалист в полето на своята работа, за обема на неговите знания, както и за възможните пътища за неговата подготовка.

Като резултат от упоритите усилия на две поколения библиотековеди се изгражда и добре обмислена концепция за създаване на специално библиотечно образование в страната.

Поради пречки от политически, икономически и социален характер тя не заработва, но изцяло подготвя почвата за осъществяването ѝ в средата на XX век.

Положени са и немалко усилия за изграждане на професионален съюз на библиотекарите, чиито водещи цели са консолидирането и осигуряването на необходимите условия за комуникацията, развитието и утвърждаването на професията и библиотеките в общественото и културното пространство на страната като неотменна част от стратегията на държавната политика в областта на културата. Въпреки че в края на периода се формират някои общи социокултурни ценности, немалка част от библиотекарите се оказват вътрешно неподготвени за диалог и професионално партньорство във и извън страната, с което се обричат на изолация от живота на световната библиотечна общност и от търсенето на пътища за решаване на проблемите на собствения си професионален социум.

ГЛЕДИЩА ЗА БИБЛИОТЕЧНИЯ „КНИЖОВЕН ИМОТ“

5.1. Идеи за изграждане на библиотечните фондове, за съхранението и организацията им в документи от края на XIX век до края на Първата световна война

В продължение на векове понятията „библиотечен фонд“ и „библиотека“ се отъждествяват, поради което под „библиотека“ се разбира по-голяма или по-малка колекция от книги. Концепцията за библиотеката като сбирка от книги поддържат много западни и руски библиотекоеведи, които са единодушни, че фондът представлява нейната същност. Тези възгледи в съчетание с тогавашното разбиране за главното предназначение на библиотеките – да опазват старателно събраните фондове, имат положително въздействие и върху теорията, и върху практиката на библиотечното дело. Те стават причина за задълбочената разработка на въпроси, свързани с подбора и с опазването на книгите, а благодарение на представите за основното предназначение на библиотеките до нас стига голяма част от книжовното и културното наследство на миналото.

В течение на столетия се натрупват сведения за рационални методи за комплектуване и организация на фондовете. Първите опити да се обобщят теоретично знанията в тази област в Европа се отнасят към началото на XIX век.

Научните основи на организацията на фондовете се изграждат постепенно. Първоначално те се разглеждат несамостоятелно и са отнасяни към онзи дял от библиотекознанието, който се занимава с въпроси на библиотечната технология и се нарича библиотечна техника. Значението на правилната организация на фондовете се увеличава пропорционално с тяхното нарастване, поради което през първата половина на XIX век те неведнъж са предмет на остри спорове. Библиотекоевидите в Европа застъпват различни гледни точки, понякога напълно противоположни. Науката за библиотечния фонд се ражда и развива, преминавайки сложен и противоречив път, до края на XIX век, когато започва отделянето ѝ в частна библиотековедска дисциплина. Сред въпросите, които библиотекоевидите обсъждат, решават и проверяват в практиката, се открояват и тези за комплектуването на фондовете и за тяхната целесъобразна организация, която има отношение преди всичко към доброто обслужване на читателите. Значително внимание отделят и на правилата за тяхната регистрация и избора на ефективен начин за сигнирането и нареждането им в библиотеките.

С известно закъснение от разработването им в света, в годините след Освобождението се създават условия за поставянето им и у нас. По това време всички български библиотеки се развиват по сходни пътища. Поради липсата

на достатъчно оригинална литература всички наши библиотеки – общински, читалищни, училищни, библиотеката на СУ, на БАН и народните библиотеки в София и Пловдив, набавят издания на чужди езици и преди всичко – на руски. За дълъг период от време фондът от литература на руски език не само се нарежда на второ място след този на български, но дори в първите години след Освобождението по заглавия и тонове нерядко надвишава фонда от оригинална литература в тях.

В културната история на свободна България първи поставят и решават въпроси от областта на комплектуването на библиотечните фондове Марин Дринов, Константин Иречек, Константин Величков и Иван Д. Шишманов.

Тук ще разгледам възгледите на Стоян Аргиров и Ячо Хлебаров, които от края на XIX век до края на Първата световна война разработват теоретични проблеми на библиотечните фондове, като Аргиров се занимава предимно с въпроси на фондовете на научните библиотеки, а Хлебаров – с тези на читалищните.

Своите идеи за комплектуването на научна библиотека С. Аргиров разгръща в годините, през които е директор на Народната библиотека в Пловдив (1894–1897). По това време в града е концентрирана значителна част от интелектуалния елит на България. Според официалната статистика от 1885 г. градът има 33 432 жители, от които една трета (10 770) са грамотни. Статистиката регистрира присъствието в града на 376 учени, публицисти, професори и учители; 408 духовници; 271 адвокати, доктори, акушерки, фелдшери и ветеринари; 399 актьори и музиканти; 217 печатари и литографи (454, с. 39), които са и сред посетителите на библиотеката, чиито основатели и първостроители в лицето на А. Башмаков и И. Йовчев полагат изключителни грижи за комплектуването на фонда ѝ.

Ценни сведения за състава и обема на фонда на библиотеката през първите години от съществуването ѝ (1879–1884) се съдържат в изработения от Илия Йовчев първи за България печатан „Каталог на книгите в Областната библиотека и музей. Постъпнили до 1-й януарий 1885 г.“ (275), който отразява цялото ѝ книжовно имущество от основаването ѝ до края на румелийския период и има голяма документална стойност и за българското библиотекознание (340).

Регистрираните в него 6100 заглавия в 10 169 тома книги, периодика, карти, албуми, ноти и ръкописи отразяват хуманитарния характер на комплектуването ѝ, което съответства на развитието на науката от края на XIX век. Каталогът разкрива и някои от тенденциите във формирането на фонда на библиотеката в първоначалния период на съществуването ѝ, в който основното ядро се изгражда от дарената Венелинова библиотека. Създадена в началото на 60-те години на XIX век от български младежи, учещи в Одеса, тя се състои от 1848 тома книги и периодични издания, в които преобладават обществените, филологическите, точните и приложните науки, и е богат извор за историята на българското кни-

го издаване и книгоразпространение в епохата на Възраждането.

В печатния каталог на Илия Йовчев най-богато е представена историческата литература, която е 30 % от целия фонд. По езиков състав на първа позиция е литературата на френски език – 26 %, следвана от руската, която е 22 %. Българските книги са едва 0,99 % (454, с. 36) поради обстоятелството, че в началото на 80-те години на XIX век българската книжна продукция не надхвърля 200 заглавия годишно.

Значително по-скромен е обемът на началния фонд на Народната библиотека в София. Създаден главно чрез дарения, през 1881 г. тя разполага с 3942 заглавия в 8789 тома. В състава му преобладават тези по история – 1327, по богословие – 1118, и белетристика – 705 тома (277, с. 70), като ежегодно нараства с по 1500–2000 тома. В резултат на запазилата се тенденция през 1896 г. обемът на фонда включва 15 600 заглавия в 22 009 тома. Сред тях водещо място имат трудовете по история – 4037 тома, на второ място е изящната литература с 3083 тома, следвана от тази по обществени науки – 3206 тома.

През същата година в читалнята на библиотеката са регистрирани 36 021 посещения, от които 70 % са от ученици и 12 % са студенти, които четат главно художествена литература – 5345 тома. Сред най-предпочитаните автори са Виктор Юго, четен 324 пъти, Иван Вазов – 281, Жул Верн – 221, Александър Дюма – 171, Н. Гогол – 140, и др. (277, с. 168-169). Посочените факти говорят, че през първите 18 години от съществуването си Народната библиотека в София има характер на общодостъпна публична библиотека, предназначена за масовия читател от средите на народа. Тази своя особеност тя запазва и през следващите 15 години, въпреки настоятелното искане на Пенчо Славейков в нея да не се допускат „улични хора“ и тя да бъде предназначена главно за занимаващите се с научна работа, независимо от скромния научен потенциал на нацията ни по това време.

Показател, че Народната библиотека запазва задълго характера си на общодостъпна институция и че липсват трайни навици за четене в голяма част от столичани, са и публикуваните през 1905 г. в „Училищен преглед“ статистически данни. Според тях от посетителите ѝ през 1904 г. (24 588 души) в читалнята са работили 21 469 и само 3 119 са взели 4983 книги за домашно ползване. Сред ползващите я доминират хората със свободни професии – 6732, след тях следват учениците – 3081, чиновниците – 1737, учителите – 1678, и занаятчиите – 552. Най-рядко са я посещавали писатели – 82, актьори – 72, и аптекари – 11.

Сред заетите за вкъщи 4983 тома преобладават художествената литература – 2444 тома, списанията – 834, книгите по обществени науки – 428, и по история – 387 т., главно на български и руски език (538). Отчайващо нисък е броят на регистрираните книги в графата „на разни езици“, включваща италиански, сръбски, полски, чешки и др. В нея за цялата година попадат само 108 заглавия, от които 58 са използвани в читалнята и едва 50 са взети за вкъщи.

Причината се крие във факта, че „нашият четец малко знае чуждестранни езици и малко се интересува от тях“ (538), въпреки усилията на библиотеката да набавя най-значителните произведения, публикувани на различни езици.

Стоян Аргиров продължава добрите традиции в комплектуването на фонда на Народната библиотека в Пловдив, като обвързва съдържанието му с нейния читателски състав, характера и дейността на другите библиотеки в града. Осигурява пълното набавяне на българската печатна продукция, развива универсалния профил на фонда ѝ, като го обогатява и тематично. Извършва и сериозна библиографска подработка на комплектуването, като използва указатели, прикнижни библиографии и рецензии. Поръчва основни справочни издания, които липсват в библиотеката, разширява абонамента за чуждестранни периодични издания от 51 на 138, от които 64 руски. На базата на антикварни каталози развива широко ретроспективно комплектуване. Издирва и паметници на българската книжнина извън пределите на страната, като за обогатяване на фонда на библиотеката използва всички възможни начини за набавяне – депозит, покупка, книгообмен, дарения (454, с. 58-59).

Вижданията си за пълна изчерпателност в комплектуването на българската печатна продукция Аргиров разгръща в написания от него текст на „Закон за депозиране на печатни издания в народните библиотеки в София и Пловдив“ (175), като развива и активна дейност за неговото стриктно спазване.

До публикуването на закона за депозита дарителството е основен канал за набавяне на официални издания и законодателни документи: закони, статистически годишници, дневници на Народното събрание, доклади, сборници с публикувани окръжни писма, устави на различни организации, както и редица периодични издания. Водени от желанието изданията им да се запазят за поколенията, немалко автори и издатели ги предават доброволно на народните библиотеки в София и Пловдив и на университетската в столицата. Значителен е и броят на родолюбивите българи, които обогатяват библиотеките с ценни паметници на българската писменост и култура и уникални чуждестранни издания. Дарените лични библиотеки, отделни книги и периодични издания са значима част от фондовете на българските библиотеки както преди Освобождението, така и след него.

Въпреки някои несъвършенства на законодателния акт, след 1897 г. задължителният депозит се утвърждава като основен източник за комплектуването на българската печатна продукция в двете народни библиотеки в страната.

Зрелите си теоретични схващания в областта на комплектуването на библиотечните фондове Аргиров развива и в изработения от него „Правилник за народните библиотеки в София и Пловдив“ (176), в който утвърждава идеите си за универсалния състав на книжовното им богатство, формулира основните принципи на изграждане на техните колекции и определя функциите им на архив на българската книга и на възрожденския печат. Правилникът предвиж-

да те да набавят системно не само цялата национална печатна продукция, но и „главните съчинения по всички клонове на чуждестранната наука и литература“ (176), съобразена с интересите на читателите и с мнението на видни представители на отечествената наука.

Документът създава и известни условия за развитието им като научни публични библиотеки.

Известна предпоставка за увеличаване на фондовете на библиотеките през първото десетилетие на ХХ век, до Балканската и началото на Първата световна война е и забележимият икономически подем, настъпил в страната, който рефлектира и върху динамиката на книгоиздаването. Ако средната годишна продукция през периода 1886–1895 г. се движи около 350–400 книги, през следващото десетилетие (1896–1905) тя се увеличава на 800 книги годишно, а от 1905 г. до войните се регистрират 1700–1800 нови заглавия. Войните са катастрофални за българското книгоиздаване, в което се наблюдават разбираеми тенденции към спад: през 1916 г. – 380 книги, 1917 г. – 670, 1918 г. – 818, като сред тях според преценката на Тодор Боров преобладават издания с незначителен обем и лошо качество на съдържанието (40, с. 16).

През годината, в която влиза в сила неговият „Правилник“, С. Аргиров публикува и вече споменатото „Ръководство“, в което на фондовете отделя специална, но кратка глава „Увеличение и намаление на библиотечния имот“ (13, с. 107–121). В нея излага цялостна система от възгледи по въпросите на комплектуването. Като застъпва много от тезите си, изложени в „Правилника“ (съобразяване на фонда с оглед на „определен кръг читатели“, източниците за набавяне, необходимостта от библиографска подработка на комплектуването, консултации със специалисти и др.), Аргиров обогатява концепциите си и с редица нови моменти. Проявявайки далновидност и добро познаване на чуждестранната практика, още в края на ХІХ век той препоръчва библиотеките ни да използват и възможностите за вътрешен книгообмен, определяйки го като „замена“. Макар и схематично, той лансира и идеята за създаване на междубиблиотечно заемане на книги, чиято цел е да се удовлетворят интересите на читателите и от други градове в страната. Насочва и към създаване на подобни контакти „в странство“, за заемане на издания, които липсват в България. Утвърждава ролята на текущата и критичната библиография в процесите на комплектуването, като обръща внимание и върху необходимостта системно да се набавят продължаващите издания. Що се отнася до подарените книги, Аргиров съветва да се взема само „потребното и ценното“, тъй като безразборното им приемане би довело до опасно и вредно натрупване на ненужни издания във фонда.

Поради утвърденото през тези години схващане за фонда като функция преди всичко от постъпления, Аргиров допуска „намаление“ (отчисления) в много редки случаи – при „развала“ (изхабяване), при загуба, при отделяне на някои издания за размяна или при дарения на дубликати на

други библиотеки в страната.

Поставяйки като приоритет в работата на библиотеката не самоцелното трупане на фонда, а неговото активно използване и доброто обслужване на читателите, Аргиров отделя внимание и на чисто технически проблеми, свързани с неговото инвентариране, сигниране и правилно нареждане, осигуряващо намирането на книгите на мястото, определено от тяхната сигнатура.

Резервиран към систематичното нареждане на фонда, което предполага и свободен достъп на читателите до него, Аргиров препоръчва консервативното форматно сигниране, което до средата на 40-те години на ХХ век се прилага в голяма част от библиотеките в страната, които го предпочитат поради неговата икономичност, макар че то има и редица недостатъци.

Аргиров отделя внимание и на въпросите, свързани с опазването на фонда от „загуба и повреда“, които са сред съществените задачи на библиотечния персонал, както и на неговата проверка. дава указания да се извършат два вида проверки – „редовни и ненадейни“ Според него първите, които са цялостни, трябва да се реализират веднъж на три години, а „ненадейните“, които са административни – да се осъществяват за отделни издания по решение на ръководството на библиотеката.

Тази глава от „Ръководството“ на Аргиров е пръв опит в професионалната ни литература не само за обобщение на практическия му опит, но и за теоретично излагане на цялостна система от възгледи в областта на комплектуването на библиотечните фондове. Споделената тук система от разбирания Аргиров методично провежда с десетилетия в работата си по изграждане на фонда на Университетската библиотека, която още в първите години на ХХ век е най-богатата в страната по обем и съдържание на своя книжовен имот като резултат и от специалните грижи, които полагат за нея академичните ръководства на институцията. В публикувания „Отчет на Висшето училище в София за 1902–1903 учебна година и в края на своята петнадесетгодишнина“ проректорът му А. Теодоров-Балан с характерния негов изказ отбелязва: „Тя е между всички библиотеки в България първа по големината на инвентара си и едничка по негова състав. Библиотеката на Висшето училище притежава 23 447 издания по отделни имена в 44 281 тома“ (536). В същия документ Балан пледира за отпускане на допълнителни средства за набавяне на книги за фонда ѝ, тъй като с предоставените ѝ суми „едвам успява да набавя потребното за дневните и непосредни нужди на преподаватели и институти и не е в състояние да посяга и към набавката на такива по-стари издания и редица извори, без които научният интерес на преподавателите се кърши и трудът им не добива полет ни далеко, ни високо“ (536).

Особено място в разработването на учението за „библиотечния имот“ или „книжовния имот“ – това са двата термина, които устойчиво се използват у нас в годините до Първата световна война, заемат „Правилник за библиотека-

та при Висшето училище“ (456) от 1900 г. и „Правилник за университетската библиотека“ (459) от 1917 г. Двата документа са изработени от С. Аргиров. Преобладаващата част от текста им е посветен на технологията по изграждането на фонда, изпълняващ според библиотековедите базисна функция в библиотеката.

И в двата правилника всички конкретни изисквания, отнасящи се до инвентарирането, сигнирането, нареждането, проверката и опазването на „библиотечния имот“, са разработени с педантична точност. В съответствие с правилата, утвърдени от науката за тях, обосновано се следва логиката на процесите – от постъпването на книгите в библиотеката до определяне на мястото им на стелаж, оттам до читателите и обратно.

Във втория „Правилник“, писан 17 години по-късно, когато несъмнено Аргиров е задълбочил своите теоретични познания в сферата на „набавката“, той разделя термина „библиотечен имот“ на „книжовен“ и „покъщнина“ и дефинира първия, „който се състои от книгите, списанията и всички ония издания, с които библиотеката си служи за назначението си“ (459, с. 10). Тук за първи път Аргиров употребява и термина „управление на книжовния имот“, като посочва и процесите, които включва в него: „набавяне, описване, нареждане, пазене и отписване и ревизия“ (459, с. 10). С въвеждането и дефинирането на термина „управление“ по отношение на фонда Аргиров доказва, че комплектуването е не елементарен, а сложен процес, състоящ се не само от натрупване на постъпления, но и от поредица технологични процеси и операции, свързани помежду си в цялостно единство. Основният теоретичен принос на Аргиров тук се състои в убедителната позиция, че комплектуването на „книжовния имот“ и неговото управление образуват цялостен цикъл, който се основава на общи принципи и се подчинява на единни изисквания. Така представите за науката за „книжовния имот“ придобиват известна цялостност и стройност, което е стъпка към бъдещото ѝ отделяне и обособяване в самостоятелен дял в българското библиотекознание.

Приноси в разработването на теорията за комплектуването на библиотечните фондове у нас от края на първото десетилетие на XX век до края на Първата световна война има и Ячо Хлеббаров, който изгражда схващанията си в тази област под влиянието на руските авторитети Любов Хавкина и Николай Рубакин. Рубакин приема книгите и техния подбор за най-сложната и най-значителната част в библиотечната работа. Подходът му към проблемите на фондовете се отличава с по-голяма широта и дълбочина в сравнение с този на неговите съвременници. Той разделя фондовете на библиотеките на две несвързани помежду си групи. Към едната отнася големите книгохранилища, чиято задача е да приемат в своите „недра“ и да съхраняват произведения от всички времена и народи и, без да се отказват от никакви книги, да ги пазят, независимо от интереса на читателите към тях. Към втората група отнася фондовете на общообразователните библиотеки, предназначени за използване от

най-широките кръгове на населението, които изисква да се създават върху основата на подбора. Комплектуването им според неговата теория трябва да бъде обвързано със задачите на библиотеките, насочени преди всичко към самообразованието на читателите. Затова на своя двутомник „Среди книг“ (1906) поставя и характерно подзаглавие: „Опыт справочного пособия для самообразования и для систематизации и комплектования общеобразовательных библиотек, а также книжных магазинов“.

Теорията за изграждането на библиотечните фондове дълго се развива в съответствие с тези негови възгледи: отделно за научните и отделно за общообразователните библиотеки.

И Хлебаров, също като Аргиров, няма публикации, посветени единствено и изцяло на въпросите на комплектуването на фондовете, макар че те го занимават постоянно. Схващанията си за тях отразява многократно в редица статии, които обхващат различни читалищни и библиотечни теми, в реферати и изказвания на конгреси, които позволяват да се проследят и анализират идеите му в тази значима за библиотеките проблематика, както и да се направят някои изводи.

Въпреки че теоретичните му възгледи са ориентирани към читалищните библиотеки, те имат особена практическа стойност, защото са насочени към поставянето на научни основи на работата в най-многобройните библиотеки в страната, чиято водеща мисия в тези години е насочена главно към самообразованието на народа.

Своите изисквания към научната организация на работата им Хлебаров представя в „Кратко ръководство за описване, класиране и нареждане на книгите в публичните библиотеки“, предназначено специално за читалищните библиотеки. С него авторът си поставя за цел да посочи основните научни изисквания, според които те трябва да се уреждат. Той не пропуска и тези за инвентарирането на библиотечните фондове, които изяснява обстойно. Те звучат съвсем съвременно, тъй като се покриват с основните правила, валидни и днес в тази област. Хлебаров изисква „инвентарния каталог“ да се води така, че да дава отговор на важни въпроси, като: кога е постъпила отделната книга; колко книги притежава библиотеката; кои и какви са те (автор, заглавие, местоиздаване, година на издаването); от кои отдели на знанието са; на какъв език са; каква е формата на изданията (книга, брошура, атлас, карта и т.н.); в колко тома е отделното съчинение; каква е цената; откъде са постъпили (покупка, дар); подвързани ли са и каква е цената на подвързията (610) Хлебаров дава конкретни указания за редица тънкости, свързани с правилната регистрация на фонда, показвайки и добро познаване на основните ѝ задачи.

В ръкописния вариант на ръководството, който е значително по-обемист от публикувания, Хлебаров уточнява и много подробности за регистрацията на периодичните издания, отделя внимание и на особеностите на инвентира-

нето на специалните видове издания: карти, графики и ноти, като за тях изисква да се води самостоятелна инвентарна книга. В дадените указания личи стремеж да се уточнят и уеднаквят регистрационните единици на печатните издания за библиотеките, което е стъпка към подобряване на библиотечната статистика в страната, намираща се в плачевно състояние. Формулирайки с безспорен професионализъм документиращата, информационната, контролната и статистическата функция на регистрацията на фонда, той предявява към нея и редица съвременни изисквания като: задължителност, точност и пълнота на сведенията; своевременност, непрекъснатост и оперативност при осъществяването ѝ, както и еднообразие на документацията, използвана от библиотеките (656, л. 81-82). За да се унифицират инвентарните книги на читалищните библиотеки, Хлеббаров предприема и някои практически стъпки. Още през 1910 г. издателство „Буревестник“ съобщава, че те са отпечатани и са „наредени според най-новите явления в библиотекономията и библиографията“ (332, гръб на загл. стр.). През 1911 г. поставя като задача на ЧС да осигури печатането на еднакви инвентарни книги за всички библиотеки, а по-късно с тях ги снабдява Читалищната кооперация, чрез която се подпомага внасянето на еднаквост в практиката чрез единство в средствата, използвани за инвентариране на фондовете.

И Аргиров, и Хлеббаров обръщат внимание както на сигнирането, така и на нареждането на библиотечните фондове, но позициите им са диаметрално противоположни. Аргиров с присъщия му консерватизъм показва трайна привързаност към форматното сигниране и нареждане, предложено за първи път от Ришар де Фурнивал в средата на XIII в. Отнасящо се към формалните типове за групиране на книгите, то разделя тези с еднородно съдържание. Удобно за фондовете в книгохранилищата на големи научни библиотеки, то е неподходящо за тези в читалищните библиотеки.

Ячо Хлеббаров насочва предпочитанията си към систематичното сигниране и нареждане, отнасящо се към съдържателните (семантични) типове, в което вижда известни предимства – книгите се групират по отрасли на знанието върху основата на определена класификация, приета от библиотеката. Още в края на първото десетилетие на века Хлеббаров проявява предпочитания към УДК, която Аргиров отрича категорично. В своето ръководство Хлеббаров изяснява, че книгите съобразно сигнатурата са разделени на десет главни отдела, а всеки от тях се дели на десет подотдела. По това време според УДК са наредени книгите единствено в читалище „Съгласие“.

Фондовете на останалите читалищни библиотеки според преценката на Хлеббаров се намират в „пълн безпорядък: изпокъсани, хаотично разположени, потънали в прах, лежат изоставени на произвола на съдбата“ (613), а библиотекарите в тях не познават методите за организацията им. Изяснявайки, че сборката от книги, струпани без ред, не бива да се отъждествява с понятието библиотека, той полага системни грижи за правилната организация на фондо-

вете им, която е задължителна за всяка добре уредена библиотека. Смисълът и значението на нареждането зависят от избора на подходящ начин, който улеснява както читателя, така и библиотекаря за бързото намиране и предоставяне на книгите. На библиотечната техника и правилното нареждане на фондовете Хлеббаров се спира в редица статии, подчертавайки, че главното им предназначение е чрез тях книгите на всяка библиотека да се използват по-интензивно и „да добият най-голямо обръщение между членовете на обществото“ (609, с. 78).

Във всичко писано за организацията на фондовете се отразяват и идеите на Хлеббаров за ролята и предназначението на библиотеките в демократичното общество. „Книгите в библиотеките са за хората, следователно тям трябва да се дават, а не да стоят по шкафовете с години, непобутвани от човешка ръка. Отворете свободно вратите на всяка библиотека за всички“ (609, с. 78), настоява той през 1911 г. и по свой начин 20 години по-рано открива и осмисля съдържанието на първия от петте закона на библиотекознанието на Шиали Ранганатан (1892–1972), гласящ: „Книгите са, за да бъдат използвани“*.

Загрижен от тревожния факт, че библиотеките на част от читалищата представляват „склад от безпорядъчно нахвърляни книги, изпрашени и измучлясали“, Васил Герджиков също си поставя за задача да даде систематизирани знания, необходими за тяхното правилно сигниране и нареждане (100). За написването на статията си, както сам признава, използва съществуващата по въпроса литература, записките си, правени по време на следването си в университета „А. Шанявски“, и опита си, натрупан от работата му в „разни библиотеки“ Като разглежда подробно използваните системи за сигниране и нареждане на книгите в известни библиотеки в света, Герджиков изтъква предимствата и недостатъците на всяка от тях.

Хлеббаров формулира и някои от основните, валидни и днес принципи за комплектуване – системност, икономичност и профилираност. През 1911 г. поставя изискването набавените книги във фондовете на библиотеките да съответстват на техните задачи и интересите на читателите. В основата на процесите, свързани с комплектуването, полага идеята за подбора на най-добрите книги, като препоръчва това да става с помощта на специалисти от различни области на знанието, както и да се използват различни видове библиографии – главно препоръчителната и критичната. Предлага в помощ на комплектуването на

---

*Шиали Ранганатан е виден индийски библиотековед и документалист, автор на широко известните в Европа пет закона на библиотекознанието и на фасетната класификация, организатор на библиотечното дело и на библиотечното образование в Индия. На него принадлежат над 800 публикации, сред които и 60 книги. Най-известните от тях са „Пет закона на библиотекознанието“ (1931), „Класификация с двоеточие“ (1933), „Комплектуване на библиотеките с книги“ (1952) и редица други, публикувани на английски език.

читалищните библиотеки да се изработи аотиран типов каталог, който по същество е библиографски модел на ядрото на фонда им. Подсказва и идеята за координация в комплектуването на читалищните библиотеки, като изтъква и предимствата ѝ. В началото на века предлага да се организира бюро за книгообмен и МЗС за нуждите на читалищните библиотеки, както и да се уреди централизирано комплектуване за тях, преценявайки, че по този начин ще бъдат подобрени съставът и качеството на фондовете им, които на места са бедни и незадоволителни.

Големият и важен въпрос, който го занимава постоянно, е за подбора на книгите, интересувал учени и библиотекарите от древността до днес.

Теорията за подбора в цялостен вид създава Рубакин, който в свои трудове излага същността, целта и принципите му, особено на ядрото на библиотечния ѝ фонд, както и критериите за оценка на книжните сбирки, които оказват влияние върху възгледите на Я. Хлеббаров.

Л. Б. Хавкина, която също разработва идеите за подбора, подчертава, че проблемът е не в количеството, а в качеството на книгите, и съветва да се отчитат местните условия при подбора им. Тя отдава голямо значение на ролята на библиографията при комплектуването, отбелязвайки и важноста на координацията в работата на библиотеките при изграждането на фондовете им.

Препоръчвайки в библиотеките да се набавя не всичко, което излиза от печат, а само определени книги, тъй като фондовете им са ценни не изобщо с обема си, а „главно с количеството на добрите книги“, Хлеббаров насочва вниманието на библиотекарите към формиране на качествения състав на книжните сбирки. Но проблемите на подбора опират до теорията за ценността на изданията, която както в началото на века, така и днес не предлага точни критерии за отчитането ѝ. Тогава кой и как да направи този подбор, за да попаднат в библиотеките действително „най-ценните книги“? Разбирайки, че подборът на книгите е интелектуален процес, изискващ преценка, която не е по силите на едно отделно лице, Хлеббаров изтъква необходимостта той да бъде поверен на „сведущи лица“, по възможност специалисти за всеки отдел. Уникалността на книжния фонд на читалище „Съгласие“, заел водещо място по ценността си сред библиотеките през първото десетилетие на века, обяснява като резултат от обстоятелството, че тук всички книги се избират от комисия, съставена от специалисти от различни области на знанието. Така и теоретично, и с пример от практиката Хлеббаров аргументира необходимостта да се създава съвет по комплектуване, включващ експерти, избрани сред местните жители, чрез които ще се подобри качественият състав на библиотечните фондове.

В стремежа си да определи критериите, от които да се изхожда при подбора на книги, Хлеббаров стига до обобщението, че „трябва да се вземат под внимание нуждите и изискванията на читателите, членовете на библиотеката, както и общите задачи, които преследва библиотеката“ (605, № 4-5, с. 123).

Макар че не употребява думата „съответствие“, той очевидно поставя изискването за съответствие на състава на фондовете на интересите на читателите и задачите на библиотеката. Неговата формулировка, останала незабелязана, предхожда с повече от 50 години тази на Юрий Григориев (1899–1973) от края на 60-те години за „съответствието на състава и обема на фондовете на задачите на библиотеката и интересите на нейните читатели“ (114), изведена в ранг на основен закон на комплектуването. Във формулировката на Хлеббаров липсва единствено изискването за съответствие на обема на фондовете, но в тези години, когато стотици читалища в страната имат в библиотеките си едва по няколко десетки книги, такъв критерий не само че не е необходим за нашите реалности, но липсват и предпоставки, които да обусловят извеждането му като условие, на което да се подчини подборът на книги. Това основно правило, формулирано от Хлеббаров, се прилага и днес почти във всички видове и типове библиотеки и е принос в развитието на теорията ни за изграждане на библиотечните фондове.

5.2. Възгледи за библиотечните фондове в периода между Първата и Втората световна война

Централно място в разработването на науката за библиотечните фондове между двете световни войни заемат публикациите на Ячо Хлеббаров, Ценко Цветанов и Тодор Боров. И ако Хлеббаров продължава да развива и задълбочава теорията за изграждане на колекциите на читалищните библиотеки, Ценко Цветанов се насочва върху същите проблеми по отношение на училищните, а Тодор Боров се концентрира главно върху въпроси на народните библиотеки.

С епизодични прояви в областта на библиотечните колекции през този период се изявяват също Стоян Аргиров, Моско Москов, д-р Мара Тодорова, Маргарита Димчевска, д-р Павел Орешков, Петър Иванов и Стефан Станчев.

През тези години Хлеббаров продължава да разработва въпроси, свързани със състава на библиотечните фондове на читалищните библиотеки. Той изисква те да притежават „всички най-ценни творения на човешкия дух“ (634, с. 130) и да имат „енциклопедичен“ характер, позволяващ задоволяването на интересите на читатели с различна подготовка и с разнообразни духовни потребности. Той продължава да наблюдава с тревога състава на фондовете на селските читалища, които представляват около 90 % от общия им брой в страната. Немалка част от тях обаче разполагат с фонд до 500 тома без особена научна и художествена стойност, поради което Хлеббаров го оценява като неза-

доволителен и в количествено, и в качествено отношение. Съставът на литературата в тях е най-често случаен, поради което липсват книги по теми, които биха заинтересували селския читател: обработка на почвата, торене, напояване, борба с вредителите по земеделските култури и др. Затова Хлебаров настоява не само във фондовете им да се набавят книги, които съдържат полезни и необходими знания за селяните, но и цялостната дейност на библиотеките „да се организира с оглед на местните и конкретни нужди на населението, с оглед на неговия живот и поминък“ (616). Разбирайки, че успешното развитие на стопанския и обществения живот е възможно само при висока култура и грамотност на населението, той поставя изискването да се изграждат профилирани фондове, съответстващи на социално-икономическия характер на района, обслужван от библиотеките, очаквайки и събраните в тях знания да заработят за прогреса на нацията. Хлебаров единствен в българското библиотекознание отделя специално внимание на проблемите на фондовете на селските читалищни библиотеки, търсейки и конкретни практически решения за снабдяването им с действително полезни книги. Негова е идеята да се основе специално издателство за ценни и евтини книги, чрез което за десетина години те да подобрят състава на фондовете си.

Той засяга и въпроса за необходимостта да се създават библиографски указатели в помощ на комплектуването на фондовете, изтъквайки, че трудностите при подбора се усложняват от липсата както на теоретични ръководства, така и на препоръчителни библиографски пособия, без които „най-добрите книги“ трудно стигат до библиотеките и читателите. Съществуващите библиографски издания според него не могат да се използват при подбора на книги, тъй като в тях липсва анотация, съдържаща оценка на книгата от специалисти, а библиографското описание не разкрива в необходимата степен съдържанието им. За него критичната библиография е друго важно средство, което може да улесни библиотекарите при подбора на полезни книги, поради което съветва да се набавят своевременно тези, които „добрата критика“ посочва, и да ги предлагат на читателите.

В търсене на средство за преодоляване на „безпътицата“ в комплектуването на читалищните библиотеки той идва до идеята да се създаде аотиран препоръчителен библиографски указател, включващ най-добрите книги от всички отрасли на знанието, издадени у нас. Излага я в статиите си „Предстоящи задачи на Читалищния съюз“ (620) и „Да се създаде нормален каталог за нашите читалища“ (600).

Хлебаров отделя внимание и на начините за комплектуване на фондовете на читалищните библиотеки. И в онези години въпреки ограничените средства, с които разполагат библиотеките, покупката на книги е основен начин за попълване на фондовете, но Хлебаров изисква тя да се извършва не случайно, а „своевременно“ и „систематически“. Тъй като в системното набавяне вижда

известна гаранция за своевременното попълване на фонда, той смята, че ритмичността при покупката на книги трябва да бъде „задължителна“ за всяка библиотека.

Насочвайки вниманието си към абонамента, той предлага всички читалища и културно-просветни дружества да набавят необходимите им книги и периодични издания от България и чужбина чрез ВЧС, който за целта да сключи споразумения с издателите. Хлебаров изяснява и предимствата на това централизирано комплектуване. То ще осигури правилен подбор на постъпленията и ще влияе върху състава на фондовете, а същевременно ще е икономически по-изгодно – поради търговската отстъпка от издателите при покупка на едро. Идеята му от 1911 г. за централизирано комплектуване е частично осъществена чрез създадената през 1929 г. Читалищна кооперация. Ръководството ѝ си поставя за цел да издаде най-ценните творби в областта на науката, литературата и изкуството – наши и чужди, като ги предложи на читалищата на крайно ниска цена и така да подобри състава на фондовете им.

В края на 1936 г. кооперацията предприема издаването и на специална библиотека „Българско народно читалище“. Уредниците ѝ, сред които е и той, си поставят за задача да отпечатат съчиненията на големите български писатели – от Паисий до съвременните, на крайно достъпни цени. Библиотеката е форма за подкрепа и на българските писатели, много от които не са осигурени материално.

Въпреки че цялостната дейност на кооперацията не дава онези резултати, към които се стреми Хлебаров, чрез нея той полага усилия да компенсира липсата на библиотечен колектор в България, чиито цели и задачи познава от опита на развитите страни.

Даренията според него са твърде несигурен източник за комплектуване на фондовете на читалищните библиотеки, защото често нямат необходимата художествена и научна стойност, а са случайни и безсистемни.

Хлебаров пръв у нас развива идеята за стойностен книгообмен с ненужните дубликати между читалищните библиотеки. В книгообмена с издания от минали години не само вижда възможност за докомплектуване, но и търси рационална форма да се активизират част от пасивните фондове на библиотеките. Знаейки, че издания, които за една библиотека са ненужни, са необходими за друга, той предлага и конкретно организационно решение: да се създаде „специално бюро при съюза“, където да се изпращат дубликатите, срещу които ще се получават други книги на същата стойност. Предлага да се създаде и МЗС, която позволява да се заемат книги между библиотеките с цел „едно градско читалище, което има много и ценни книги да може да заеме на друго, което е бедно“ (460), като по този начин се подпомага и улеснява работата по обслужване на читателите.

Поставяйки въпросите не само за икономично, но и за профилирано ком-

плектуване, Хлебаров иска всяко читалище да набавя само действително нужните му книги, а „много скъпите“ и „строго специалните“ да се заемат от други, по-богати градски читалища. Той засяга и важни въпроси, свързани с координацията на комплектуването между библиотеките. Ратувайки за известна съгласуваност между тях при набавянето на книги замисля използването на фондовете им да стане достъпно за всички желаещи ползватели.

Средство за осъществяване на идеята си за МЗС Хлебаров вижда в създаването на своден „централен каталог“, отразяващ фондовете на всички читалищни библиотеки. Макар и очертана бегло, идеята му за използване на сводни каталози в работата на библиотеките се среща за пръв път в професионалната ни литература. Тя обаче не се развива, тъй като в страната липсват предпоставки за създаването им, но предложението му показва, че той разбира, че времето на изолираните и независими библиотеки, разчитащи само на своите фондове, е отминало и предлага форми, чрез които съвкупният фонд на всички читалища да се използва по-активно. Идеите му, очевидно заимствани от библиотечната теория на Европа и САЩ, колкото и модерни да са за началото на века, не се реализират практически, защото са подходящи за страни с развито библиотечно дело, от което България се оказва далече.

В своите статии Хлебаров разсъждава над комплекс от проблеми, свързани с фондовете на читалищните библиотеки, като: богати ли са българските читалища с книги и добри ли са те; как се използват наличните фондове от населението; кой и колко чете в България. На всички въпроси той отговаря отрицателно. България е бедна на книги, а разпространението им е лошо и неправилно. Много от библиотеките имат малки книжни фондове, а хубавите книги в тях са рядкост. Броят на читателите е малък, а особено малко четат жените и селяните. През тези години малко чете дори българската интелигенция.

Потвърждение на мнението на Хлебаров се среща и в статията на В. Орозов „Читалищните и публичните библиотеки у нас и в чужбина“, наситена със статистически данни за скромния обем на фондовете им и тяхната ниска обръщаемост, за неудовлетворителната средна годишна читаемост на читател и на жител, за минималните средства, предоставяни от държавата за нови издания.

Според Орозов през 1934 г. в страната ни е имало 2801 читалища, от които действащи са 2068, но само членуващите във ВЧС 1684, които имат общо 109 587 члена, са представили исканите статистически данни. Съвкупният им библиотечен фонд възлиза на 1 467 326 т., като през същата година те са придобили 336 014 т., от които 45 % са художествена литература.

През 1934 г. от тези 1684 читалищни библиотеки само 45 са имали фонд над 3000 т., около 89 са с фонд от 1500 до 3000 т. и около 400 – от 500 до 1500 т. Останалите 1150 имат фонд под 500 тома. Най-голямата и най-добре уредената читалищна библиотека от началото на ХХ век, която запазва позицията си

до края на изследвания период, е на читалище „Съгласие“ в Плевен, притежаваща над 30 000 т.

През 1934 г. същите читалища са раздали за домашно четене 763 212 т., което показва, че обръщаемостта на съвкупния им фонд е 0,52, а книгоосигуреността на жител е едва 0,25 т. Средната годишна читаемост на реален читател се движи около 7 т., а на жител – 1,25 т.

Изразходваните средства за книги на жител в страната са под 2 лв. за година. Колко нищожни са сумите, с които разполагат читалищните библиотеки за нови книги, може да се прецени, като се има предвид, че през тези години една платнена подвързия струва между 20 и 50 лв., а кожената – от 50 до 80 лв. От приведените от Орозов сравнителни статистически данни (435) се вижда, че и по този показател страната ни е на последно място в Европа.

Като слабо развита селска страна е естествен преобладаващият брой на селските читалища, които по това време са 2700, но състоянието на фондовете им е още по-критично. Те разполагат средно с по около 500 т. В някои от основаните след 1927 г. фондът не надхвърля и стотина тома. През 1935 г. читалище „Съзнание“ в с. Дъскотна има 79 т., „Пробуда“ в с. Мъглиж – 81 т., „Хр. Ботев“ в с. Баня – 79 т., а като тях са и доста други, за които ВЧС полага грижи „да станат истински източници на знанието. Да разбогатееят с книги, и то ценни“ (634, с. 131). Главно за тези библиотеки мисли ръководството на ВЧС, когато поставя началото на библиотека „Българско народно читалище“.

Тревожно е състоянието и на фондовете на учителските и ученическите библиотеки в страната. В публикувания „Доклад до г-н министра на народното просвещение от Учебния комитет за състоянието на основните народни и частни училища в България през учебната 1927-1928 г.“ (555, с. 190-192) са изнесени печални факти. От съществуващите в страната 1335 прогимназии учителски библиотеки има в 883 от тях, чиито общ фонд е 170 000 т. Средно на библиотека се падат по-малко от 180 т., като годишно в тях постъпват по 6 нови заглавия.

Не по-добра е ситуацията и в ученическите библиотеки. От 1335 прогимназии само 719 имат библиотеки и в почти 50 % от тях те липсват. Средно в тях има по 97 т., а новите книги, получени през годината, са средно 13. Преобладаващата част от наличните книги са официалните издания на МНП, а другите са стари и изхабени „вследствие дългото им употребление“ и те не изпълняват своето предназначение, но по-неприятното е, че тази тенденция се запазва.

В доклада си за следващата година Учебният комитет към МНП, като изтъква, че Великотърновски окръг, отличаващ се с по-висока култура и традиции, заема „първо място по количеството на книгите и в учителските, и в ученическите библиотеки“ (559), отбелязва, че тези в първоначалните училища разполагат средно с по 52 книги. Заключение е, че въпреки уредените читални към част от ученическите библиотеки „те не могат да играят онази роля,

която им се възлага“ (559).

Поради тази причина към решаване на проблемите на детските и училищните библиотеки насочват вниманието си някои детски писатели и учители библиотекари като Моско Москов, Ценко Цветанов, Асен Разцветников, Калина Малина, Маргарита Димчевска и др., които в публикациите си в разглежданата тематична област разработват проблеми на детското четене, детската книга, комплектуването и организацията на детските и ученическите библиотеки, с които оставят диря в българското библиотекознание.

Една от ранните прояви на лясковския учител и книжовник Моско Москов, регистрираща интересите му към проблемите на четенето, е неговият превод от руски език на ръководството на английския педагог Ч. Ричардсън „Как трябва да четем книги, за да може прочетеното да ни ползва?“ (473). В предговора си към изданието Москов дава ценни съвети и препоръки на младите читатели, както и някои напътствия за комплектуването на училищните библиотеки. За да се предпазят младите от четене на „разните литературни плевели“ (473, с. 2), предлага да се издава специално списание „Библиограф“ или „Книгопис“, което внимателно да следи всичко, „което се явява в литературата ни, и да отбелязва онова, което заслужава да бъде прочетено“ (473, с. 2).

Първ директор на Великотърновската библиотека (453), през 1923 г. Москов завършва и първия курс по библиотекознание, организиран от ЧС. Наученото там споделя в отпечатаното през същата година кратко „Упътване за уредба на училищна или читалищна библиотека“ (375), в което дава синтезирани знания за инвентарирането, сигнирането, класифицирането и нареждането на библиотечните фондове, проявявайки се и като привърженик на идеята за методическа помощ на библиотеките.

В продължение на 60 г. Москов успява да събере значителна по обем (над 4000 т.) и изключително ценна по съдържание лична библиотека, в която много от книгите са издадени преди Освобождението (505). Притиснат от материални трудности през 1930 г., той предлага на МНП да я откупи, но поради финансови причини получава отказ. През 1931 г. чрез посредничеството на българиста Леон Болийо* тя е купена за Националното училище за живи източни езици** към Парижкия университет. За Франция заминават стотици издания на първите бъл-

---

*Леон Болийо (1876–1965) е изтъкнат френски българист, езиковед, професор и титуляр на Катедрата по български език и литература в Училището за източни езици от основаването ѝ до 1947 г.

**Училището е основано през 1795 г. Първите катедри по славянски езици (сърбохърватски, полски, чешки) се обособяват през 1920/1921 г. Проф. Йордан Иванов организира и чете тук факултативен курс по български език от 1921 до 1930 г. През 1933 г. се създава самостоятелна Катедра по български език и литература. Училището съществува и днес под наименованието Национален институт за източни езици и цивилизации.

гарски печатни книги, вестници и списания, както и много издания от първите десетилетия на Възраждането. И до днес колекцията на М. Москов е най-ценната българистична сбирка във Франция, в която се намират и доста редки, и ценни книги, липсващи в България.

Сред по-младото поколение изследователи на детската книга и училищните библиотеки през този период се откроява името на **Ценко Цветанов** – детски писател, библиограф и библиотековед. Своите възгледи като педагог оформя под влияние на религиозно-нравственото учение на Л. Н. Толстой, а библиотековедските си схващания изгражда под въздействието на Л. Б. Хавкина, чиито идеи проникват у нас още в началото на първото десетилетие на XX век и са познати на редица читалищни и библиотечни работници.

През 1926 г. Ц. Цветанов, едва 22-годишен, завършва библиотекарски курс, който му дава възможност да общува със Стоян Аргиров, а библиотекознанието остава една от областите, към която запазва своето любопитство до края на живота си. Един от документите, свидетелстващ за ранния интерес на Ц. Цветанов към библиотекознанието, е запазеният в архива му негов превод от 1927 г. на книгата „Нюйоркската публична библиотека“ (585), чийто автор е Хавкина.

Вероятно преводът е правен с цел издаване, тъй като на първия ред е записано: Библиотека „Читалищно дело“ Известно е, че ВЧС е имал намерение да издава такава библиотека, но идеите му за нея остават неосъществени, въпреки че интересът на българските библиотекари към публикациите ѝ през тези години е повишен. През 1928 г. у нас е преведено и издадено нейното „Ръководство за малките и средните библиотеки“ (586), което е единственият чуждестранен труд, използван от библиотекарите, стремящи се да поставят върху научни основи практическата дейност в библиотеките ни. Последовател на американската библиотечна школа и на Мелвил Дюи, с когото е общувала лично, Хавкина се обявява против ръководната роля на партията в светското библиотечно строителство. В преведената от Ц. Цветанов книга тя отделя подчертано внимание и на интересната работа на детския отдел на световноизвестната Нюйоркска публична библиотека. Няма съмнение, че собствените си възгледи за работата на детските библиотеки и обслужването на децата Ц. Цветанов изгражда под нейно влияние. Безспорното ѝ въздействие се усеща силно в книгата му „Детски библиотеки. Устройство, методи и значение“ от 1929 г. (644), в която той утвърждава преди всичко постиженията на детските библиотеки в САЩ и Англия, като отделя специално внимание на Нюйоркската публична библиотека, а посочената библиография в края на труда му включва само руски източници, от които четири са нейни. Превода на книгата на Л. Б. Хавкина,

макар и останал неиздаден, приемам и като етап от предварителната подготовка на Ц. Цветанов за написването на собствената му книга.

Въпросите за значението на книгите за възпитанието и развитието на децата – как да четат, какво да четат, как да си избират книги, за създаването на навици за четене привличат трайно вниманието на учителя, педагога и библиотековеда Цветанов. В архива му са запазени и много ръкописи, посветени на тази проблематика, която и днес – във времето на компютрите – е не по-малко актуална.

Убеден, че възпитанието и изграждането на трайни навици за системно четене са дълги процеси, които започват от семейството и се продължават от учителя, училището и библиотеките, той поставя пред учителите (647) и библиотечните работници задачата да приобщават децата към книгата от най-ранна възраст. На тази тема, която разработва в продължение на 30 години, той посвещава поредица от статии (643) и няколко книги.

Какво да се направи, за да стигне полезното четиво до подрастващите в момент, в който у нас детската книга се използва слабо и безсистемно и от училищните, и от читалищните библиотеки? Отговор на въпроса се опитва да даде както в статията си „Детски библиотеки“ от 1928 г. (643), така и в книгата си от 1929 г. „Детски библиотеки. Устройство, методи и значение“ (644) с уводни думи от Стоян Аргиров и предговор от Ячо Хлебаров, които споделят и изцяло подкрепят възгледите на Ценко Цветанов. В нея изяснява ролята им в страни с развито библиотечно дело, като посочва разнообразните форми и средства, използвани в САЩ и Англия за оказване на полезно влияние върху нравственото и интелектуалното развитие на децата чрез книгата. Като човек, който не само ги обича и разбира, но и познава техните психични особености, поставя високи изисквания към книгите за деца и настоява грижите за детското четене и полезното детско четиво да заемат съществено място в дейността както на читалищните и училищните библиотеки, така и на учителите.

В статията си „Учителят и детската книга“ той сочи, че „учителят е, който научава децата да четат и пръв им открива богатството на книгите. Учителят е, който пръв, след букварчето, дава в ръцете на детето и първата детска книжка, обикновено някое списание. Колкото и завидна да е неговата работа в това отношение, толкова е и отговорна. Първата книжка, попаднала в ръцете на детето, може да събуди в него любов към книгата и четенето за през целия му живот, както може и да го отврати от книгите завинаги“ (647, с. 4).

За да помогне на педагозите, работещи и като библиотекари, през 1934 г. Цветанов публикува „Училищни и детски библиотеки. Помагало за учители“ (646), в което не само изяснява ролята на детската книга в живота на детето, но и прави нерадостна характеристика на състоянието на училищните библиотеки по това време, което е толкова лошо, „че за тяхното съществуване едва може да се говори“ (646, с. 5). Нещо повече: „детските библиотеки при нашите училища са мъртви, както са мъртви и учителските библиотеки“ (646, с. 5). При-

чината за това той вижда преди всичко в мизерния състав на фонда им и в липсата на разбиране за значението на детското четене. За него потребността, „която налага час по-скоро да се организира истински детски ученически библиотеки“ (646, с. 6), е неотложна.

Това помагало, написано от тридесетгодишния Ценко Цветанов, отразява солидните му познания в сферата на всички библиотечни процеси, свързани с набавянето и инвентарирането на фонда, с неговото класифициране, сигниране, нареждане и използване. Интерес представлява и каталогът – образец за малка училищна библиотека, включващ описанията на 217 детски книги, придружени с анотации и указания за възрастта на децата, за които те са подходящи. Подборът е на вещ познавач на детската литература (българска и чуждестранна) и включва действително най-добрите детски четива, издадени у нас през тези години.

Ценко Цветанов поставя и въпроса за необходимостта от специално подготвен библиотечен персонал – „библиотекар-педагог“, който да има солидни знания по детска литература, да обича децата, да познава спецификата и особеностите на различните възрасти, да проявява педагогически такт.

Успял да изгради цялостна и модерна концепция за функциите и комплектуването на училищните библиотеки в средата на 30-те години, той се оказва най-подготвеният теоретик в България в тази област на библиотекознанието.

По-късно Цветанов разработва и чисто теоретични проблеми на комплектуването на детския фонд, като акцентира върху съдържателните му аспекти (645). Темата за детските и училищните библиотеки заема доминиращо място в кръга от библиотековедски проблеми, които той разработва с вещината на педагог, изпълнен с грижа за утрешния ден на децата, които винаги са били голямата надежда на всяка нация.

В архива му са запазени и много ръкописи на записки по проблемите на детската литература, подробни бележки за голям кръг значими детски писатели, за библиотечната работа с децата, които също свидетелстват за трайните му интереси в тази област.

Един от най-близките му приятели е детският писател и библиотекар Асен Разцветников, който през 1931 г. също завършва библиотекарските курсове, организирани от ВЧС, и веднага постъпва на работа като учител по немски език в Трета софийска образцова мъжка гимназия. Като съвместява длъжностите на учител и библиотекар, полага значителни усилия за уреждането на библиотеката при гимназията. За да сподели опита си, той пише статията „Техника на ученическите библиотеки“, която по същество е методика за тяхната уредба и отразява някои нововъведения, направени от Разцветников.

Безпокойството си от състоянието на фондовете на училищните библиотеки изразяват и учителите библиотекари Еню Николов и Калина Малина.

Като установява, че училищните библиотеки „са по-бедни дори от об-

ществениите“ и фондът им не съдържа „почти нищо ново и ценно“. особено при ограничените средства след войните, и „хубавата книга остава чужда за грамадното мнозинство от учениците“ (409), Николов предлага да се създадат библиотеки към всеки клас, които според него имат известни предимства.

Същата теза застъпва и Калина Малина. Тя сочи организирането на класни библиотеки като възможен изход от положението, при което книгите в училищните библиотеки стоят „непобутвани и потънали в прах“ (289) с години.

И двамата отбелязват, че би било добре учениците да имат малки лични библиотеки „от най-отбрани творби“, но сами съзнават, че при трудните условия, в които те живеят, това е невъзможно.

Като не споделя идеите на Е. Николов и Калина Малина, Ц. Цветанов се обявява против създаването на класни библиотеки, които водят към крайно „раздробление“ на фонда им и нерационалното му използване (644, с. 25). Според неговото мнение е по-рационално по модела на западната практика към всяка публична библиотека да се създаде специален детски отдел. В него учениците да бъдат обслужвани от библиотекар педагог, който да насочва всяко дете към книги „съобразно неговото развитие и наклонности“, и то така, че по никакъв начин да не се засегне свободата и независимостта на детето, които американците извънредно много ценят (644, с. 29).

Подчертана загриженост към състоянието на училищните библиотеки проявява и Маргарита Димчевска, която от 1927 до 1934 г. работи в МНП и отговаря за тях. Вижданията си за съвременното им положение и тяхното бъдеще тя отразява в специален доклад до министъра на народното просвещение Никола Найденов (397, л. 12). Във връзка с предстоящите изменения в „Закона за народното просвещение“ настоява те да намерят място в него, изтъквайки значимостта им като „мощни фактори за правилното умствено развитие на ученика, за изграждането на идеалите на бъдещите български граждани и за моралното повдигане на нашата младеж“ (397, л. 12). Затова се стреми да покаже модели на добре работещи училищни библиотеки в чужбина. Представяйки международния опит у нас, тя търси възможности за тяхното перспективно развитие и в България. За подобряване работата на училищните, читалищните и народните библиотеки предлага към МНП да се създаде длъжността „началник на библиотеките“ (397, л. 13), който да насочва развитието им и да следи за по-разумното изразходване на средствата, отпускани от държавата за тях. За нея училищните библиотеки са първата крачка по пътя към грамотността на децата.

Идеите си за създаване и у нас на система от детски библиотеки, които да бъдат в основата на библиотечната дейност, техните цели и задачи М. Димчевска развива в статията си „Детските библиотеки в чужбина“ (673), препечатана от сп. „Читалище“ (1930) и във в. „Известия на Габровската народна библиотека „Априлов–Палаузов“ (вж. 3.5).

Като библиотековед педагог в статията си „Майката, книгата и детето“ (674) тя утвърждава тяхната роля във формирането и развитието на културата на личността на бъдещето. Във възможностите на майката да влияе при избора на полезно четиво за децата си, като се съобразява с техния темперамент, индивидуални и възрастови особености, тя вижда потенциал за събуждане на интереси към четенето и стремеж към създаване на навици за системна работа с книгата. Като педагог изяснява и въздействието на положителните герои върху детската психика, които чрез поведението и постъпките си възпитават у децата добродетели и общочовешки ценности. Авторката не пропуска да напомни, че книгите въздействат силно върху психиката на децата не само със своето съдържание, но и с външния си вид – „хартията, печата, илюстрациите, подвързията“ (674, с. 167). Може би затова тя се заема да организира за пръв път в България седмица на книгата (1929–1932), която по-късно става традиция.

Във времето, през което Ценко Цветанов разработва теоретично проблемите на комплектуването на училищните библиотеки, Тодор Боров насочва вниманието си към фондовете на народните библиотеки, които в началото на 30-те години се утвърждават сред важните културни институции за страната.

Безспорен принос за решаването на тези въпроси има и цялостната училищна, просветна и културна политика на правителството на БЗНС през периода 1920–1923 г., което прави и редица демократични реформи в обществения и стопанския живот на страната въпреки кризата, настъпила след Първата световна война. Независимо от сериозните финансови и стопански затруднения, правителството на БЗНС, което е заинтересовано от повишаването на културното равнище на нацията, проявява изключително внимание и към проблемите на библиотеките. За краткия период на своето управление то успява да подготви и приеме няколко важни за библиотеките в страната закони.

Особена значимост за комплектуването на фондовете на народните библиотеки в София и Пловдив имат направените изменения и допълнения през 1920 г. в „Закона за задължителното депозиране на печатни и литографни произведения“ (178), с който депозитните екземпляри се увеличават на десет – 4 за народната библиотека в София, 3 за тази в Пловдив и 3 за новосъздаващата се народна библиотека в Търново. Измененията засягат не само броя на депозитните екземпляри. Законът дава и широки пълномощия на директора на Народната библиотека в София по отношение на неговото приложение, като предвижда и ефикасни наказателни санкции, в резултат на което депозитът се извършва по-редовно и води до по-значително увеличаване на книжовното богатство и на двете народни библиотеки. Значението на направените изменения в споменатия закон се вижда и от таблицата, която дава сведения за депозираните издания в Софийската народна библиотека преди и след Първата световна война (209).

Разбира се, увеличението на фонда ѝ през последните две години се дължи и на нарасналата книжовна продукция в страната (за 1920 – 1516 заглавия; за 1921 – 1813 заглавия), но новият закон създава условия за по-бързото им и своевременно депозиране (209). В продължение на седем години, в условията на постоянни войни и вътрешно и външно напрежение, при прекъснати и нередовни съобщения с Европа, библиотеката увеличава фонда си с 52 348 т.: от 102 339 т. през 1914 той е вече 154 687 т. през 1921 г.

Година	Книги	Списания	Вестници
1914	1151 т.	122 загл.	205 загл.
1920	2316 т.	188 загл.	247 загл.
1921	2900 т.	188 загл.	247 загл.

По възходяща линия върви и увеличаването на фонда на Народната библиотека в Пловдив. Само през 1921 г. в него постъпват нови 5894 т., от които 4081 са по Закона за депозита. И в двете библиотеки се увеличава броят и на раздадените книги, и на читателите. Ръководствата им редовно публикуват отчети, доказващи видимите тенденции към превръщането им и в средища за научни изследвания. В годините от 1920 до 1923 са публикувани описите на ръкописните им сбирки, направени от проф. Б. Цонев, и описът на българските печатни книги, съставен от В. Погорелов (658; 657; 450). Отпечатани с подкрепата на земеделското правителство, те за дълги години остават едни от значителните паметници на българската книжнина.

Правителството на БЗНС увеличава значително и средствата в бюджета на Народната библиотека по параграфа за закупуване на книги. От 15 000 лв. до 1919 г., през 1920 те нарастват на 200 000, а през следващата 1921 г. – на 400 000 лв. Това дава основание на Стоян Омарчевски да впише в отчета си пред Народното събрание за 1921 г. следното: „Днес тя [библиотеката – б. м., М. М.] с гордост може да се каже, че се е измъкнала от стадия на вцепенението, за да се прояви като културен институт със значение не само за българската наука, но и за науката изобщо“ (209, с. 32). Щедро отпуснатите средства за набавяне на книги дават основание на директора на Народната библиотека Стилиян Чилингиров да прогнозира, че ако фондът ѝ нараства средно годишно с 20 000 тома, след 10–15 години книжовното ѝ богатство ще достигне 500 000 т. Прогнозите му обаче не се сбъдват. Разразилата се остра стопанска криза в Европа не подминава и България. Рязко се съкращават бюджетните разходи в сферата на науката, образованието и културата и преди всичко за библиотеките.

Пътища за решаване на редица въпроси на комплектуването на фондовете на Народната, Университетската и Академичната ни библиотека в условията на стопанската криза търси Тодор Боров – редактор на сп. „Българска кни-

га“ (1930), целящо „да проправя пътя на значителната българска книга“ (56). Въпреки че тогава в страната няма условия за издаване на библиографско списание, Боров успява да привлече за сътрудници най-авторитетните специалисти от областта на библиографията, библиотекознанието, книгознанието и литературознанието, благодарение на което изданието се списва с висок професионализъм, но поради кризата то оцелява едва една година и печатането му спира.

В някои от статиите си от края на 20–30-те г. на отминалия ХХ в. Боров разглежда широк кръг проблеми от областта на библиотечните фондове на научните библиотеки, показващи склонността му към критично мислене, обобщения и радикални изводи. Поставя стратегически въпроси на националната библиотечна политика, като ги пречупва през призмата на постигнатото в някои западни страни, чийто опит добре познава. Голямата си ерудиция и широките си библиотековедски възгледи, формирани в Германия под влияние на най-ярките представители на немската школа, Боров отразява и в статията си „Съвременни задачи на българските библиотеки“ (48), в която прави задълбочен критичен анализ на състоянието на фондовете и неправилната политика на комплектуването в трите големи научни библиотеки. В нея дава поредица от модерни и рационални идеи, чрез чието осъществяване те биха могли не само по-безболезнено да преодолеят кризисната ситуация, но и да подобрят състава на фондовете си.

Една от възможностите за превъзможването на „мизерията на най-важните библиотечни институции“ вижда в незабавното организиране на разумна „замяна“ както със собствените им издания, така и с натрупаните и необработени дубликати и трипликати (над 40 000 т. само в Народната библиотека). Настоятелно иска да се изработят каталози на дубликатите и за полезната им размяна да се създадат директни връзки с чуждестранни библиотеки или да се използват отдавна създадените за целта западни фирми. Боров предлага международният книгообмен с нови издания, дубликати от депозита и дарения да се централизира и „се ръководи от едно място“ с цел той да бъде максимално полезен на библиотеките. Идеята му е да се създаде възможност у нас да се получават по-голям брой чуждестранни заглавия, а не отново да се набавят скъпи дубликати и трипликати.

За да улесни библиотеките при създаването на работещ международен книгообмен, Боров ги насочва към пълните текстове на специалните резолюции, приети на Първия световен конгрес по библиотекарство и библиография (15–30 юни 1929 г., Рим – Венеция) (470). Превежда ги веднага от немския печат, който следи постоянно, за да е информиран за новостите в европейското библиотекознание и развитието на световните библиотеки.

За рационалното използване на фондовете той настоява да се изградят системи както за вътрешен книгообмен, така и за междубиблиотечно заемане, за да могат книгите на софийските библиотеки да бъдат достъпни за читатели-

те от цялата страна и обратно. Обявява се против безразборното приемане от библиотеките на всякакви нестойностни дарения, като съветва те „да се проби-рат“. Възражава и срещу неразумно големия брой депозитни екземпляри, с които фондовете нарастват ненужно и библиотеките се задръстват главно с „дребни бро-шурки“ с ниско качество на съдържанието, чиято обработка и съхранение имат твърде висока цена.

Тук Боров поставя за пръв път в теоретичната ни литература въпроса за извеждането от състава на фондовете на литературата, която никой и никога не търси, определяйки я като „мъртва“. Виждането му за комплектуването като двуст-ранен процес, включващ както постъпления, така и отчисления, чрез които се ре-гулира съставът му, е ново за българската наука за „книжовния имот“. В своята статия той въвежда и употребата на модерни библиотековедски понятия от сфера-та на фондовете като: колекция, международен книгообмен, дубликати, триплика-ти, *opera incompleta*, *opera continuada*, с които обогатява терминологично българ-ската теория за изграждането на библиотечните фондове. Тук доразвива вече ут-върдените принципи за икономично и рационално комплектуване, защитавайки ги и със сериозна финансова аргументация.

Концепциите си за необходимостта от качествен, а не само количествен състав на библиотечните фондове излага в „Книги и библиотеки“ (41). Позна-вайки тенденциите в световното книгопечатане, чиято продукция е около 1000 книги на ден, Боров критично отбелязва, че голяма част от тях са „скъдоумни продукти“, които нямат място в библиотеките, защото са „книжен талаш“. Ситуацията в България също не е по-различна. От произвежданите годишно около 2500 „книги и книжлета“ значителен дял заемат безполезни „книгопо-добни продукти“, чието място е извън библиотеките, които и без друго се заду-шават от „малоценна литература“, която не се търси и чете. Затова Боров се обявява против неправилното определяне на ценността на фонда от фалшиви количествени показатели, зад които се крият голям процент некачествени кни-ги. За него задачата на истинската библиотека се състои в това, „не толкова да събира, колкото да избира“ действително ценните книги, които да предлага на своите читатели. Така той утвърждава подбора като целенасочена дейност, чийто смисъл се изразява във вземане на решение да се включват в състава на фонда действително стойностни книги.

Боров определя като мерило за качествен състав не количествените показатели за обема му, а тези за неговото активно използване от читателите: „Не голямото количество, пък ако ще би и мъртви книги в една библиотека трябва да бъдат нейната гордост, а силното използване на книжовния имот, голямото движение на книгите, изчитането им до последна възможност“ (41, с. 766). Боров утвърждава по-високите стойности на обръщаемостта на фонда и читаемостта като реални показатели за неговата обективна ценност.

В научната разработка на теоретични въпроси на фондовете приноси има и

д-р **Павел Орешков** – известен книговед, статистик (421; 422; 428; 427), библиотекар и библиограф, който върху основата на собствения си опит и на немски публикации изяснява проблеми, отнасящи се до тяхното съхраняване и опазване. За него грижливото съхраняване и опазване на фонда са не по-малко важни от регистрацията, обработката и нареждането, тъй като взетите мерки за физическото му оцеляване гарантират дългосрочното му използване от читателите.

Орешков изяснява с педантична прецизност не само операциите по подпечатването и регистрирането на фонда, които изпълняват и защитно-опазващи функции, но и необходимостта от грижи за подвързването на документите. Дава знания за деветте вида възможни подвързии, като отбелязва техните и силни, и слаби места. Като изтъква значението на проверката на фонда за неговото опазване, препоръчва тя да се извършва по „топографически“ каталог. Орешков изяснява и изискванията към санитарно-хигиенния режим в библиотечните помещения, химичните средства за дезинфекция на книгите, както и мерките, които трябва да бъдат взети за предпазването им от наводнения и пожари. Препоръчва особено ценните и редки сбирки от книги „да се съхраняват в солидни железни каси“, а целият „книжен имот“ да бъде застрахован (425).

Единствена по своето съдържание в българското библиотекознание остава студията му „Поуки от наводнението на Университетската библиотека в София през януарий 1938 год.“ (430). Тя представлява обстойно разследване, целящо да изясни действителните причини, довели до бедствието, при което са унищожени 9000 тома – значителна част от „книжовния имот“ на библиотеката, набавян с години. Студията съдържа и цялостен комплекс от предохранителни мерки и отговорности на персонала, насочени към правилното опазване на библиотечното имущество.

Интересни са и идеите в областта на комплектуването на библиотечните фондове, които Ст. Аргиров развива в доклада си, изнесен по време на участието му във Втория международен конгрес на библиотекарите и библиографите, състоял се от 20 до 30.V.1935 г. в Мадрид с финансовата помощ на фондациите „Рокфелер“ и „Карнеги“, от които в архива му е запазена почти цялата документация.

Аргиров е поканен на конгреса от генералния директор на Пруската държавна библиотека в Берлин д-р А. Крюс – вицепрезидент на Международната федерация и председател на секцията „Сътрудничество и взаимна помощ между библиотеките“. Аргиров получава и покана за участие, подписана от д-р У. У. Бишъп* – библиотекар в Университетската библиотека в Мичиган, който по това време е президент на Международната асоциация на библиотеките, и от д-р Т. Ернандо – президент на испанския организационен комитет. На конгре-

на присъстват над 500 специалисти от 25 страни от Европа, Америка и Азия, които представляват 33 национални съюза на библиотекарите, членуващи в Международната федерация. Най-многобройна е групата от страната домакин Испания – 171 човека, след нея са Франция – 54, САЩ – 40, Италия – 30, Швеция – 13, Великобритания – 12. От славянските страни присъстват 14 делегата: 5 от Полша, 5 от Чехия, 2 от Русия, 1 от България.

Конгресът гласува и редица резолюции, насочени към решаването на поредица от въпроси в областта на международното заемане на книги. Сред тях са и отнасящите се до вземането на предпазни мерки, които гарантират сигурността на изпращаните книги, за намаляването на пощенските разходи, за освобождаването от митниците, за осъществяване на заемането директно между библиотеките, а не чрез посредничеството на централни бюра, за разширяването на обектите на заемане, като се включат и университетски издания, и др. Осъществяването им предполага и установяване на по-добри контакти между библиотеките на страните, членуващи в ИФЛА, чрез които те заедно ще могат да преодолеят редица пречки, спъващи международното им сътрудничество в областта на книгообмена и заемането на книги за временно ползване.

За това, че Вторият международен библиотечен и библиографски конгрес се провежда в атмосфера на нарастващо международно напрежение, свидетелства фактът, че сред множеството обсъждани въпроси се разглежда и този за спасяването на особено ценни книги и ръкописи от библиотечните фондове по време на война.

Само след една година този проблем за страната организатор престава да бъде предимно теоретичен. През юли 1936 г. в Испания започва гражданска война с всички трагични последици за испанската култура и за испанските библиотеки.

По време на конгреса С. Аргиров е помолен от секцията „Библиотеки за народа“, ръководена от С. Милам – секретар на Американската библиотечна асоциация, да изнесе доклад върху българските читалища. В тази секция се

---

*Уилям Уърнър Бишъп (1871–1955) е един от най-авторитетните американски библиотекари, получил световна известност. От 1907 до 1915 г. е директор на читалнята на Библиотеката на Конгреса. От 1915 до 1941 е директор на Университетската библиотека в Мичиган. Автор е на около 290 публикации. От 1918 г., в продължение на 20 години, е лидер на Американската библиотечна асоциация (ALA). Оказва силно влияние върху цялостното изграждане на нейната политика и за утвърждаването ѝ в областта на международните интелектуални контакти. Президент на ИФЛА от 1931 до 1936 г. Съветник на Ватиканската библиотека по проекта за цялостната ѝ реорганизация. Член на Лигата на нациите. От 1928 до 1943 г. ръководи групата във фондация „Андре Карнеги“, разпределяща даренията за библиотеките. Направил е много за изграждане на международното професионално сътрудничество между библиотеките.

разискват множество въпроси на общообразователните библиотеки, свързани с финансовата им подкрепа от правителствата, поради значимостта им за осъществяване на просветните и културните цели, стоящи пред тях – както в градовете, така и в селата. Дискутира се върху необходимостта да се създават войнишки и параходни библиотеки за моряците от търговската флота, както и библиотеки в болниците и затворите, и върху усъвършенстването на подготовката на библиотекари за тях.

Няма съмнение, че написването на втория доклад не е затруднило С. Аргиров не само защото той отлично познава тяхното минало, цели и задачи, но и защото като председател на ВЧС (1923–1927) знае тяхното съвременно състояние, постижения, проблеми и нормативна уредба. В доклада си разкрива ролята на българските читалища от създаването им до момента за културното и духовното израстване на българите; изяснява техния специфичен характер, отличаващ ги от западноевропейските публични библиотеки; говори за средствата, които им се отпускат от държавата, осигурени със Закона за читалищата от 1927 г., за чието създаване и прокарване през Народното събрание сам има съществени приноси.

Поради факта, че по това време в България не е създаден съюз на библиотекарите, българският представител с конгресна карта № 81 не е включен в организационния комитет.

Във форума участват личности със световен авторитет в областта на библиотекознанието и библиографията, ръководители на водещи национални библиотеки от Европа и САЩ, директори на университетските библиотеки в Париж, Мадрид, Прага, Болоня, Лима, Бон, Хелзинки, Принстън, както и преподаватели в библиотечни училища и други, с които С. Аргиров има възможност да общува и да обсъжда професионални проблеми, полезни за бъдещото развитие на библиотеките в света.

Конгресът провежда работата си в седем секции, а Стоян Аргиров участва в заседанията на секцията „Сътрудничество и взаимна помощ между библиотеки“, в която са и такива известни специалисти като М. Артигас – директор на Националната библиотека в Мадрид, Ж. Бабелон от Националната библиотека в Париж (по същото време президент на Асоциацията на френските библиотекарите, създадена през 1906 г. от Евгени Морел), Ч. Болийо от Университетската библиотека в Париж, Ж. Дантас – генерален директор на Библиотеката и архива в Португалия, Е. де Гролие – секретар на Бюрото за библиография на Франция и на френското списание „Revue du livre et des bibliothèques“, А. Есдаил – секретар на Британския музей, библиографката Л. Н. Малклес от Университетската библиотека в Париж, д-р Е. Ричардсън – консултант на Библиотеката на Конгреса във Вашингтон, както и редица други учени, които обсъждат трудни въпроси, свързани с дейността на университетските и националните библиотеки, и търсят общи пътища за тяхното решение, споделяйки и своя опит.

Стоян Аргиров участва в работата на конгреса с два доклада, едно съобщение и едно изказване. Първият доклад, заявен предварително от София, влиза в официалната програма на секцията и е на тема: „Голямото поскъпване на чуждестранната литература в страните с ограничени девизи“ (402, л. 16-21), прочетен на немски език.

В него Аргиров споделя за добрите възможности на българските научни библиотеки преди войната, когато те са могли да си набавят необходимата им чуждестранна литература директно от Лайпциг, Берлин, Париж и Лондон, и за трудната ситуация, създадена след 1929 г., когато положението започва рязко да се влошава поради сериозното намаляване на постъпленията от чуждестранна валута в Народната банка. Това е една от причините, поради която не само българските библиотеки, но и тези от съседните страни спират своите преки връзки с чуждестранните книжари, въпреки че те са улеснявали своите клиенти с по 10–15 % отстъпка от цената на книгите, с която са покривани и пощенските разноски. Въпреки че в София вече има френска и немска книжарница, се създават сериозни трудности, защото те не само че отказват отстъпката, но и искат значителни комисионни, стигащи за английските книги до 50–90 %, което не е в интерес както на чуждестранните издатели, така и на българските библиотеки. По този начин книжарите пречат на разпространението на книгите и на чуждестранната наука и култура в България и в другите балкански страни. Пледирайки за помощ при отстраняването на тези пречки, Аргиров предлага да се вземат две важни решения.

„1. Издателите да отпускат своите издания на книжарите в балканските страни под изричното условие, че те няма да продават техните книги на цена, по-висока от предвидената от самите тях.

2. За да се улесни прякото изписване на книги от странство от страна на библиотеки и научни институти, да се помолят респективните правителства на страните с ограничени чужди девизи да въздействат върху своите държавни банки да правят всички улеснения при отпускане на валута за книги и да се дава предимство при изплащането на сметките на книжарниците“ (402, л. 20-21).

Очевидно е, че докладът отразява сериозната загриженост на Аргиров за доброто и навременно текущо комплектуване на научните библиотеки в България и славянските страни с чуждестранна литература, без която информационното осигуряване на научния потенциал в страната е невъзможно.

В обсъждането на резолюцията за книгообмен между библиотеките се включва и Ч. Болийо* – пазител в Университетската библиотека в Париж, който предлага размяната на издания между университетите да се разшири и освен дисертации да се обменят и други научни университетски издания.

Аргиров смята, че предложението е „от значение за нашия университет,

---

* Брат на френския българист Леон Болийо.

който не издава свои дисертации, но би могъл да ги получава от други университети срещу своя „Годишник“ и „Университетска библиотека“ (402, л. 25), включваща трудове на авторитетни български учени.

В разговора си със С. Аргиров Ч. Болийо изразява готовност да му съдейства за създаване на книгообменни връзки с научни институции във Франция, с която до този момент България не е имала такива. За да се направи достъпно за френскоговорящия научен свят съдържанието на университетските годишници, С. Аргиров предлага Университетът да издаде на френски език аналитична библиография на статиите, публикувани в тях, и по този начин да се създадат условия за книгообменни връзки с водещи научни библиотеки във Франция (402, л. 25). Във връзка с улесняването на комплектуването с чуждестранни книги конгресът предлага всяка страна в рамките на определени срокове да издава по примера на „Deutsch-ausland. Buchaustausch“ в Берлин списъци на препоръчвани книги, необходими за набавяне от научните библиотеки в други страни. Смята се, че това е особено необходимо да се прави от държавите, чиито езици са по-слабо разпространени. Запитан дали е възможно такива списъци да се издават и в България, Аргиров отговаря, че това е във възможностите на „нашата Народна библиотека, която „по закон получава всички издания, печатани в България, и е задължена да издава библиографски бюлетин“ (402, л. 25).

Конгресът подчертава и необходимостта правителствата или националните библиотеки периодично да публикуват списъци на официалните издания, които в този период стават обект на активен международен книгообмен.

В секцията „Специални библиотеки“ С. Аргиров се среща с българиста проф. Енрико Дамиани* – директор на Библиотеката към Камарата на депутатите в Рим, който е не само добър познавач на българската култура, история и литература, но и искрен приятел на България, направил много за популяризирането на културата ѝ чрез преводи на творчеството на известни български писатели в Италия.

По идея на директора на библиотеката „О. Красински“ във Варшава Мушковски славянските представители се събират в края на конгреса (извън програмата му) и разменят мисли за създаването на Съюз на славянските библиотекарите с цел той да участва в международните конгреси и да прави предложения, полезни за славянските библиотеки. Участващите в срещата, в която не присъстват само руските представители, решават всяка страна да изработи

---

*Енрико Дамиани (1892-1953, Рим) – италиански учен и славист. Професор по български език и литература в Римския университет. Превежда на италиански „Разкази“ от Иван Вазов, „Епически и лирически стихотворения“ от Пенчо Славейков, „Разкази“ от Елин Пелин, „Песни“ от Димчо Дебелянов и др. Сътрудничи на списание „Читалище“

собствен проект за целите и задачите на този съюз, който да бъде обсъден през лятото на 1936 г. във Варшава, по време на конгреса на Съюза на полските библиотекарите.

Работата на конгреса е отворена към проблемите на всички видове и типове библиотеки в света, доказано е съпричастие към тях и са направени опити за решаването им, което е ясно и от приетите резолюции, запазени в архива на С. Аргиров. Те отразяват духа и идеите на конгреса и показват явен стремеж към търсене на полезни решения по пътя на международното професионално сътрудничество.

Конгресната програма предвижда също интересни и полезни екскурзии до исторически обекти, посещения на библиотеки в културни центрове като Мадрид, Барселона, Толедо, Саламанка и Севиля, както и на изложби – на испанската книга, на международни библиографии и на библиотечни мебели, които несъмнено обогатяват и разширяват представите на участниците за историята и културата на Испания.

Участието на Стоян Аргиров в този конгрес е единствената му изява в международен форум и се осъществява година преди решението на Академичния съвет от 1 юли 1936 г. да го освободи от длъжност поради пределна възраст (400).

Скоро след това, на 9 август 1939 г. големият български учен, с право наричан „баща на българското библиотекознание“, умира и в негово лице то загубва най-ерудирания си представител, отдал на градежа на големите научни библиотеки, на теорията и практиката на библиотекознанието над четири десетилетия.

В края на изследвания тук период се появява и полезната статия на дългогодишния библиотекар в читалище „Развитие“ в Разград, назначен в края на 30-те години в Народната библиотека в София – Петър Иванов – „Библиотечна статистика и инвентариране“ Установил редица различия и куриози в изпращаните сведения от библиотеките на читалищата в Главната дирекция на статистиката, в които „много често посоченият брой на прочетените книги е по-малък от броя на читателите“ (204, с. 213-217), което е практически невъзможно, той се заема да изясни някои основни термини от областта на фондовете, чието непознаване рефлектира и върху качеството на официалната национална статистика.

С цел да се въведе единство и в инвентарирането, и в националната статистика, която „не може да строи данните си върху случайно избрани термини“ (204, с. 213), Иванов дефинира от позициите на библиотекознанието редица понятия като: „книга“, „том“, „част“, „библиографска и библиотечна единица“, „екземпляр“, „дубликат“ и др., като изяснява и особеностите при регистрацията на многотомните съчинения, периодичните издания и „изкуствените“ сборници, често срещани в библиотеките през тези години.

Статията е израз на тенденцията към повишаване на изискванията, от-

насящи се до водената в библиотеките отчетност както за посещаемостта на читателите и обема на фондовете, така и за тяхната читаемост и обръщаемост, които стават измерител за анализи на динамиката в използването им.

Анализираните в настоящата глава публикации, възгледи и факти дават възможност да се направят и някои изводи за зараждането и развитието на науката за библиотечните фондове в българското библиотекознание, която изминава сложен и понякога противоречив път до утвърждаването си като частна библиотековедска дисциплина със собствена теория и предмет на изучаване.

Въпреки че през разглеждания период не се появява нито един самостоятелен труд в тази област на библиотекознанието, се оказва, че теорията за „книжовния имот“ е сравнително цялостно разработена главно в специални раздели от нормативни документи, в статии в специализирания професионален печат, както и в библиотековедски издания, третиращи по-широк кръг проблеми на библиотеките.

Българската наука за „книжовния имот“ се формира като резултат от познаването на добрите чуждестранни практики и натрупания собствен опит, както и под влияние на теорията, създадена от водещи представители на немската, руската и англо-американската школа, която се оказва приложима и в българските научни и общообразователни библиотеки.

Постепенно и у нас се утвърждава разбирането, че самоцелното и безсмислено трупане на какви да е книги в библиотеките не е необходимо и е безполезно. В противовес на тази неприемлива практика се изяснява понятието ценност на библиотечния фонд, което се определя не от обема му, а от качеството на избраните книги. Водещо става разбирането за библиотечния фонд като добре подредена и правилно организирана съвкупност от носители на знания, поради което необходимостта от осмисляне на неговото нареждане става основна задача на всяка библиотека.

Налага се и разбирането, че са необходими диференциран подход към „набавката“ на фонда и съобразяване както със задачите на различните библиотеки, така и с интересите на читателите.

Утвърждават се и някои от основните принципи на комплектуването на фондовете, валидни и днес, като системност, икономичност и профилираност, съответстваща на специфичния социално-икономически характер на района, в който развива дейността си библиотеката, а също и обвързването му със социалния състав на читателите.

Библиотековедите, работили през първата половина на XX век, успешно решават и поредица от въпроси, свързани с потребността от библиографска подработка на комплектуването върху основата на библиографски източници и издателски каталози (наши и чуждестранни). Те изясняват и ролята на текущата и критическата библиография в този процес, както и необходимостта от консултация и със специалисти, налагащи се и от различията в състава на

фондовете на научните и общообразователните библиотеки.

Постепенно се изгражда и цялостна система от възгледи, насочени към технологията на изграждане на фонда, изпълняващ базисна функция в библиотеката. Забелязва се и подчертан стремеж към задълбочаване на познанията и постигане на известна унификация на основните технологични процеси, отнасящи се до инвентарирането (изяснен е комплексът от функции, които то изпълнява), сигнирането, нареждането, опазването и проверката на „библиотечния имот“

Значителна роля в утвърждаването на науката за фондовете изиграват и опитите да се изгражда нейният понятиен апарат и да се утвърждава научната ѝ терминология, която през изследвания период се развива успешно.

Важно е да се отбележи, че през този период се изяснява и съдържанието на понятието „управление на книжовния имот“ и се утвърждава разбирането за неговата сложност, произтичаща от включването в състава му на цикъл от логично свързани процеси, отнасящи се (според тогавашното схващане) до сигнирането, организацията на нареждането, опазването, „ревизията“ и „отписването“ (разбирай проверката и отчисленията).

В резултат на споделен опит в професионалния печат се решават и проблемите със сигнирането и нареждането на фондовете, като в практиката на библиотеките по-активно се налага форматното и по-рядко – систематичното (предимно в читалищни библиотеки).

Принципно важно значение придобиват и въпросите за проверката (ревизията) на „книжовния имот“, която като важна част от системата за опазването му намира място и във всички библиотечни правилници. В тях се появяват специални раздел, в които е формулиран комплекс от мерки, гарантиращи съхранението и трайното опазване на книжовните богатства, кумулирани в библиотеките. Идеите за координирано комплектуване между библиотеките от различен тип и вид, за вътрешен и международен книгообмен, които изпреварват значително възможностите на библиотеките, не дават очакваните резултати, но са показател за модерното и изпреварващо времето си мислене на българските библиотековеди.

Така благодарение на усилията им, полагани в продължение на десетилетия, към средата на 40-те години на XX век учението за библиотечния фонд придобива цялостност и се оформя в самостоятелен добре разработен дял на частното библиотекознание, като теорията му се прилага в българските библиотеки.

Шеста глава

ЕВОЛЮЦИЯ НА ТЪРСЕНИЯТА В ОБЛАСТТА НА КАТАЛОГИЗАЦИЯТА И КЛАСИФИКАЦИЯТА

6.1. Развитие на чуждестранната теория за библиографско описание от втората половина на XIX до началото на XX век

Каталозите винаги са били свързваща система между потребителите и документалните източници, кумулирани в библиотеките. Тяхното значение се утвърждава още през древността, но за сериозно научно развитие на каталогизационната теория можем да говорим едва от втората половина на XIX век.

Бързото нарастване на библиотечните фондове на водещите европейски библиотеки все повече затруднява съставянето на каталозите във вид на ръкописна книга. Един от първите в света, който реализира идеята за каталог, изграден с картички, е французинът Розие (1734–1793). През 1775 г. той споделя своя опит в използването на картички, всяка от които съдържа описанието само на една книга.

Първите национални каталогизационни правила във Франция от 1791 г. са ориентирани изцяло към създаването на фишови каталози.

През втората половина на XVIII в. формата на каталога във вид на списък е вече морално отживяла. Макар че на практика тя продължава да съществува и през XIX в., бавно отстъпва своята доминираща позиция на фишовия каталог.

Характерно за XVIII в. става издаването на печатни каталози на големите библиотеки в света, които днес са най-ценните източници за изучаване на репертоара на литературата от това време, за състава на книжните фондове, за принципите на подбора на литературата, за методите на описание, както и за използваните класификационни системи.

Предимствата на фишовите каталози, позволяващи съвременно и без нарушение в структурата им да се отразяват новите постъпления, постепенно се осъзнават от библиотекарите в редица страни. През XIX век фишовият каталог прониква все по-широко в практиката на националните библиотеки в Европа и от втората половина на столетието той е предпочитана и основна каталожна форма.

Центрове за развитие на каталогизационната теория най-често стават националните библиотеки. В Западна Европа теорията за библиографското описание на книги и съставяне на азбучния каталог получава бързо развитие в

работата, провеждана във връзка със съставянето на азбучния каталог на Библиотеката на Британския музей.

Утвърждавайки необходимостта от неговото изработването, през 1848 г. в доклада си пред Комисията на попечителите английският писател и историк Томас Карлайл (1759–1881) отбелязва: „Няма нищо по-лошо от библиотека без каталог.“

Развитието на теорията и практиката на азбучния каталог в Европа е свързано с името на Антонио Паници (1797–1879), разработил известните „Правила за съставяне на каталога“ на библиотеката на Британския музей. Те получават широка известност под названието „Деветдесет и едно правила на Паници“ и стават „велика харта“ за всички следващи каталогизационни инструкции. „Правилата“ на Паници са най-детайлната инструкция от това време, в която принципите на описание на книгите са изцяло подчинени на справочно-информационните възможности на азбучния каталог.

Важно е да се изтъкне, че в своите „Правила“ Паници точно изяснява двете задачи на азбучния каталог, които и до днес се приемат за основни: да покаже притежава ли библиотеката определена книга и да събере под една и съща форма на редната дума произведенията на даден автор, както и всички издания и преводи на определено произведение. Важно принципно значение има и препоръката на Паници публикациите на учреждения и организации да се описват под „колективен автор“, като по този начин той разширява понятието „автор“. В инструкцията на Паници се признава и приоритетът на заглавната страница за описанието.

Съществен принос в теорията на библиографското описание от втората половина на XIX век са и двете инструкции на американците Чарлз Джюит (1816–1868) и Чарлз Кътър (1837–1907). През 1841 г. Джюит оглавява библиотеката на университета „Браун“, в която създава оригинална система от каталози, която впоследствие е приета от много американски библиотеки и предизвиква интерес и в Европа. От 1848 г. в продължение на десет години Джюит е библиотекар в Смитсъновия институт във Вашингтон, където продължава да работи над проблеми на каталогизацията, като създава и проект за изработване на своден каталог на книгите, намиращи се в публичните библиотеки на САЩ, върху основата на централно отпечатани каталожни картички. През 1850 г. той съставя инструкция за описание на книгите, състояща се от 33 правила, в които препоръчва употребата на еднообразна форма на редната дума при описание на произведенията, издадени под различни форми на името на автора. За разлика от Паници, той препоръчва книгите, издадени под псевдоним, да се описват под истинското име на автора, което е несъмнена стъпка напред в теорията на библиографското описание. Джюит усъвършенства и правилата за описание под колективен автор, които оказват влияние върху развитието на теорията за каталогизацията. През последните десет години от живота си той

ръководи известната Бостънска публична библиотека (1858–1868), в чиято каталожна система прилага своите задълбочени познания на каталогизатор. През 1869 г. мястото на Джюит в Бостънския Атенеум, който по това време е едно от най-престижните частни културно-просветни учреждения в САЩ, се заема от Ч. Е. Кътър. Той свързва с неговата библиотека всичките си публикации, с които оставя името си на авторитет в областта на каталогизацията. Тук създава своята „Експанзивна класификация“ (1879–1898), една от съставните части на която са известните „Авторски таблици“, които и днес се използват от много библиотеки в цял свят при нареждането на книгите на лавиците. От 1874 до 1882 г. Кътър изработва и публикува петтомния каталог на Бостънския Атенеум. Съставен върху основата на правилата на Джюит, той се състои от 3402 страници с двойни колони и включва около 90 000 библиографски описания. Според Джъстин Уиндзър той е най-добрият каталог, съществуващ по това време в САЩ, и отразява много лични виждания на Кътър в тази област. Цялостната си научна концепция той излага през 1876 г. в „Специален доклад“ в две части до Американската дирекция на образованието, която тогава ръководи обществените библиотеки в САЩ. Част 1 включва неговия доклад „Библиотечни каталози“, а част 2 съдържа „Правила за съставяне на речников каталог“. Двата документа са най-авторитетните библиотековедски трудове, създадени през втората половина на XIX век.

Като следствие от работата на Кътър по създаването на речниковия каталог той успява вярно и логично да изведе и някои основни принципи на библиографското описание, които изиграват съществена роля за развитието на каталогизационната теория в света.

Още през 1869 г. той обобщава: „Сега всички правила могат да бъдат сведени към два основни принципа: първият се състои в това, че книгите трябва да бъдат описвани под имената на техните автори или редактори (при сборниците), или под названието на учреждението, носещо отговорност за издаването им. Вторият се състои в това, че ако те са неизвестни, в редна дума трябва да се постави първата дума от заглавието, когато тя не е член или предлог“ (цит. по 713). Схващането си за необходимостта всички произведения на един автор да бъдат отразени в каталога под една и съща форма на името му излага в „Правилата“ по следния начин: „По отношение на авторското описание трябва да помним, че неговата цел се състои не само в това – да улесни намирането на определена книга под името на автора ѝ. Ако с това се изчерпваха неговите задачи, би било по-добре да съставяме описанието му под формата на името, дадена на заглавната страница, но ние сме длъжни да се съобразяваме и с една друга негова цел – то да осигури възможност за отразяване на всички произведения на един автор, притежавани в библиотеката“ (709). За Кътър е особено важно в азбучния каталог да се отразят не литературните явления във вид на отделни произведения или издания, а да се изгради цялостен комплекс от про-

изведенията на един автор, явяващ се звено в общия литературен процес. Създавайки правилата за описание, Кътър дава винаги предимство на улеснението на читателя пред удобството на каталогизатора. Обосновавайки теоретично и принципите за библиографското описание под колективен автор, Кътър подробно разработва и формата на редната дума за официалните издания на правителствените организации.

През 1901 г. Библиотеката на Конгреса поставя началото на централизирано отпечатване на каталожните картички в САЩ. Във връзка с това ALA поставя въпроса за въвеждането в страната на единни правила за библиографско описание, съгласувани с тези, които използва Библиотеката на Конгреса. Отпечатани през 1902 и през 1904 г., те се основават в голяма степен на правилата, създадени от Кътър.

Правилата за библиографско описание и „Правила за съставяне на речников каталог“, които от 1876 до 1904 г. претърпяват четири издания, като броят им непрекъснато нараства: от 205 в първото до 369 в четвъртото, са значим личен принос на Кътър не само в американското, но и в световното библиотекознание.

В биографичната си книга за Кътър племенникът му Уилям Кътър с основание пише: „Съвременният речников каталог е монумент на Чарлз Кътър“ (710).

Голямото значение на инструкцията на Кътър се потвърждава и от високата оценка, която тя получава 90 години по-късно от известния теоретик на каталогизацията – индийския библиотековед Ранганатан, който се утвърждава в световното библиотекознание с трудовете си в областта на каталогизацията и класификацията. На каталозите той посвещава фундаментални книги като „Теория на библиотечния каталог“ („Theory of Library Catalogue“, 1938), „Библиотечният каталог. Основни процедури“ (Library Catalogue, Fundamentals and Procedure“, 1950) – труд, съчетаващ едновременно функциите на практическо ръководство, пособие по методика на преподаването и за самостоятелна подготовка, „Практикум по каталогизация“ („Cataloguing Practice“, 1975). Ранганатан написва и самостоятелни монографии, посветени на отделните видове каталози: азбучен, систематичен, предметен, които са преиздавани по няколко пъти. Трудът му „Правила за систематичния каталог“ („Classified Catalogue Code“), претърпял пет издания от 1934 до 1964 г. – е трети по значимост след „Пет закона на библиотекознанието“ (1931) и „Класификация с двоеточие“ („Colon Classification“, 1933), които му донасят световна известност.

През 1955 г. Ранганатан пише за „Правилата за съставяне на речниковия каталог“ на Кътър следното: „Те несъмнено са класическо произведение. Те са безсмъртни. Тяхното влияние е било непреодолимо. Те се превръщат в основен източник за създаване на по-късните правила на английски език“ (718).

Едновременно с разработването на правилата за описание в САЩ и Англия аналогична работа се извършва и в Германия, където по това време все още много библиотеки използват старите инструкции, създадени в средата на

XIX век за каталозите на библиотеките в Мюнхен и Виена. Сериозна дейност, която оказва влияние на каталогизационната практика в страните от Централна Европа развива библиотекарят Карл Дзяцко (1842–1903), който през 1872 г. оглавява Кралската и Университетската библиотека в Бреслау (дн. Вроцлав). Като осъществява рекаталогизация на фонда ѝ той и създава азбучен каталог на каталожни картички. Като резултат от тази работа през 1874 г. той съставя издадената през 1886 г. „Инструкция за нареждане на описанията в азбучния карточен каталог на Кралската и Университетска библиотека в Бреслау“ (712), която през 1890 г. е преведена на английски език от американския библиотекар К. Линдерфелт. Инструкцията бързо получава популярност и от 1892 г. се използва в почти всички пруски библиотеки, въпреки че в основата ѝ Дзяцко поставя традиционните правила за описание, използвани в каталогизационната практика на европейските библиотеки. Различаваща се съществено от англо-американската система за описание, тя се характеризира с редица слабости, които предопределят както нейния консерватизъм, така и бързото загубване на авторитета ѝ. Каталозите на редица библиотеки в Германия, Австрия, Чехия, Полша, Швеция, Дания, Норвегия и Швейцария, изградени върху основата на пруската инструкция, се използват трудно дори от самите немци. Затова тя е многократно критикувана, а след Втората световна война много немски библиотеки се отказват от приложението ѝ.

От 1905 г. американската и английската каталогизационна комисия работят съвместно и през 1907 г. подготвят, а през 1908 г. публикуват в две паралелни издания (американско и английско) „Правила за съставяне на каталог по автори и заглавия“ (708). Англо-американската инструкция, в която са формулирани основните принципи на съвременното библиографско описание, има редица силни страни, поради което се приема в каталогизационната практика на много библиотеки в Америка, Европа и Азия и практически оказва най-силно влияние в света при създаването на общовалидни правила в сферата на каталогизацията.

Спирам се на появата и характера на тези две инструкции, тъй като в края на XIX и началото на XX век те имат определящо влияние върху изграждането на библиотечните каталози както в света, така и в България. Под тяхното въздействие формират каталогизационните си възгледи Стоян Аргиров и тримата представители на Плевенската библиотечна школа Петър Ненков (1868–1917), Иван Данов (1880–1947) и Ячо Хлебаров (1887–1951), чиито основни различия ще изясня в следващия раздел на настоящата глава.

6.2. Каталогизационните възгледи на Стоян Аргиров и противоречията му с представителите на Плевенската библиотечна школа

Нашият пръв библиотековед Стоян Аргиров отлично знае, че няма нищо по-лошо от библиотека без каталог, поради което проблемите на каталозите заемат водещо място и в публикациите, и в практическата му дейност, чрез която се доказва и утвърждава като вещ каталогизатор (491).

Затова в своето „Ръководство“ от 1898 г. той основателно отглежда най-значително място на библиографското описание на книги и на изграждането на каталозите, които според него са „най-важната, па и най-мъчната работа на библиотечния персонал“ (8). Многобройните примери с библиографски описания са съобразени с изискванията на пруската ин-

струкция. Трудните ѝ правила – както за описание, така и за нареждане на каталозите, утежняват търсенето в тях и за библиотекарите, и за читателите. Това е главната причина, поради която изданието, което има и характер на инструкция в областта на описанието, се използва само при създаването на каталозите на „нашите големи библиотеки: Софийската и Пловдивската народна и Университетска“ (441), но не се прилага в нито една читалищна библиотека.

До края на кариерата си Стоян Аргиров остава убеден привърженик на консервативната пруска инструкция за описание, докато П. Ненков, И. Данов и Я. Хлебаров – на англо-американската. Това е първото и съществено противоречие, което отразяват и в издадените от тях ръководства, и в каталозите, които създават.

В своите ръководства П. Ненков (405), Ив. Данов (133; 131) и Я. Хлебаров (610) въвеждат правилата на англо-американската инструкция, която получава разпространение в каталозите на читалищните библиотеки. Нейните предимства са доказани както и от по-широкото ѝ използване в света, така и от утвърждаването ѝ след края на 40-те години на XX век в практиката на всички български библиотеки. Хлебаров поставя и въпроса да се въведат единни правила за описание на печатните произведения, но професионалната ситуация в страната по това време не благоприятства решаването му.

Второто различие е за формата на азбучния каталог. Трудно е да обясним днес защо в своето „Ръководство“ от 1898 г., което подготвя по време на работата си в Пловдивската народна библиотека, Аргиров препоръчва изработва-

нето му във вид на книга, след като добре е разбирал неудобствата на тази архаична каталожна форма.

Като директор на библиотеката, през 1895 г. той съобщава в писмо до Министерството на народното просвещение (МНП) следното: „В поверената ми библиотека досега са се правили за публиката каталози във форма на тефтери и на обикновена канцеларска хартия. Този вид каталози имат две лоши страни <...>. Понеже са писани на обикновена канцеларска книга, то вътре в няколко месеца, като минат през няколко читателски ръце, разпокъсват се и стават вече негодни, а понеже са във вид на тефтери, то вписването на закупените книги трябва да става в особени притурки, което съставлява мъчнотия за публиката при диренето на някоя книга. Поради първата причина библиотечният персонал трябва цяла година да преписва старите каталози – та за вписването и систематизирането на новопостъпилите книги не остава достатъчно време. Воден от тези съображения, аз съм намислил да уредя за публиката друга система каталози, каталози с картички от дебел картон. Тези картички, отделно по азбучен и отделно по систематически ред, се нанизват на тел и се нареждат в дълги и широки кутии, поставени върху маси“ (22). Със същото писмо Ст. Аргиров иска МНП да му отпусне необходимата сума за закупуване на картон за новите каталози (155).

В началото на 1897 г. в писмо № 26 от 12 февруари до МНП Аргиров отново информира: „Персоналът на библиотеката през 1896 г. е бил зает с изработването на двоен картотечен каталог за публиката – систематически и азбучен, който поради малкото работни сили, с които разполагам, ще се работи и таз година“ (23). В друго писмо до МНП от април същата година Аргиров отбелязва: „Понеже е голяма непрактичността на каталозите във форма на тефтери, сега се работи в поверената ми библиотека карточен азбучен и систематичен каталог...“ (24).

През 1898 г. каталозите, които са първите фишови каталози в България, са завършени и са предоставени на читателите за ползване. Но в своето „Ръководство“, издадено през същата година в Пловдив, Аргиров препоръчва изработването на азбучния каталог във вид на книга. Кое е породило противоречието между практика и теоретика Аргиров, днес ни е трудно да обясним.

По това време в практиката на редица западни библиотеки се използват и азбучни каталози във вид на книги, въпреки че тази каталожна форма е архаична, не е прегледна и се използва трудно от читателите. Против тази отживяла практика се обявява и руският библиотековед Василий Соболев (1813–1872) – автор на първото руско библиотечно ръководство от 1859 г. „Об устройстве общественных библиотек и составлении их каталогов“. Посетил в средата на XIX век около 20 големи библиотеки в Европа, руският учен отразява впечатленията си от тях в „Обзор больших библиотек Европы в начале 1859 г.“, критикувайки остро каталозите им, които са в книжна форма, намират се в лошо състояние и са неудобни за ползване.

П. Ненков, Ив. Данов и Я. Хлебаров не само изцяло възприемат фишовата форма за всички каталози, но през 1910 г. Хлебаров предлага и в България да се приеме установеният през 1876 г. международен формат за размерите на картичките, въведен „вредом на Запад“, който Ст. Аргиров не приема, а употребява картички с размери 9x11 см по системата на Стадерини. Това е третото, макар и формално различие в каталогизационните възгледи на Ст. Аргиров и представителите на Плевенската библиотечна школа.

Следващото съществено противоречие в каталогизационните им виждания е в различното отношение към систематичния каталог. Застъпвайки отново книжната форма, Ст. Аргиров изцяло го отрича, показвайки предпочитанията си към предметния каталог, на който според него принадлежи бъдещето. Ненков, Данов и Хлебаров са привърженици на систематичния каталог, изграден върху основата на УДК. Колкото до УДК, Аргиров не скрива както недоверието си към нея, така и скептичното си отношение към класификационните таблици изобщо. Като илюстрация на систематично групиране на книгите в своето „Ръководство“ той използва остарялата класификация на Виенската университетска библиотека.

В статията си „Каталожната проблема на днешните библиотеки“ (8), писана почти 30 години след отпечатване на ръководството му, отново показва отрицателното си отношение към систематичния каталог. Според него той е „вкаменела форма с относително неподвижна структура“, неспособна да се развива паралелно с науките, което е основание да се иска „неговото пълно захвърляне“.

Знаем, че ключов момент за систематичния каталог е изборът на класификационната таблица и положената в основите ѝ класификация на науките. Ориентирани добре в класификациите, използвани за систематичните каталози на големите библиотеки в Европа, Америка и Русия, представителите на Плевенската библиотечна школа оценяват комплексното и методологичното значение на класификацията, а Хлебаров я определя като „скелет на интелектуалния организъм на библиотеката“, стоящ и в основата на систематичния каталог. И ако Ст. Аргиров използва като пример за систематизация класификацията на Виенския университет, а Ал. Теодоров-Балан, за да групира книжовната продукция на страната за сто години, прилага класификацията на Хинрихс, състояща се от 18 отдела, обозначени с римски цифри, чийто привърженик е и Васил Класанов, то Ненков, Данов и Хлебаров без колебание избират УДК. Те не само първи я прилагат в библиотеката на читалище „Съгласие“, но я пропагандират и популяризират последователно в продължение на 30 години, аргументирайки професионално и нейните достойнства.

При прегледа на писаното от Я. Хлебаров за УДК през 1910 г. изненадва лекотата, с която я обяснява, правейки я достъпна и разбираема за желаещите да се приобщят към нея. Кратко, но научно издържано, той изяснява предназ-

начението на таблиците от корпуса – „методичната част“, и функциите на АПУ към нея – „азбучната част“, както и взаимовръзките между тях. Свидетелство за добрата му ориентация в УДК е и статията „Уредба на читалищните библиотеки“ (627, с.196), в която изтъква достоинствата ѝ: универсалност, логичност, безкрайност, устойчивост, мнемоничност, както и предимствата на индексацията ѝ.

Съществен елемент в каталогизационните разбирания на Хлебаров е схващането му за необходимостта да се внесе „единство в уредбата“, средство за което вижда в приемането на УДК от всички библиотеки в страната. От началото на века до средата на 40-те години той постоянно акцентира върху този важен за библиотечната ни практика проблем. Успява да наложи своите аргументи при вземане на специалното решение на ВЧС с натиск – необходим, защото не всички са убедени в необходимостта от прилагането ѝ. За мнозина тя не само е трудна за усвояване, но и въвеждането ѝ изглежда напълно безсмислено. Пречка за нейното утвърждаване е и отричането ѝ от Стоян Аргиров, чието мнение е известно на библиотечните среди, сред които той има заслужен авторитет на знаещ и компетентен библиотековед. Въвеждането на УДК през 1990 г. в практиката на всички библиотеки у нас е доказателство както за далновидността и прозорливостта на плевенските библиотекарите, така и за професионалното им разбиране за нейните възможности, изградено още в първото десетилетие на ХХ век.

Важен момент в каталогизационните възгледи на Стоян Аргиров са разбиранията му за значението на каталозите в цялостната дейност на библиотеката. Той ги определя като „най-важният жизнен орган на всяка библиотека“, а по-късно на своите студенти обяснява, че „каталозите са същностната основа за всяко ползване, те са упътвачите към библиотечния имот“

Интересна и съвременна е и концепцията му за системата от каталози, която развива в своето „Ръководство“

Разделяйки ги на две групи – главни и второстепенни, към първата Аргиров отнася пет каталога: инвентарния, който по същество е инвентарна книга, основния, номиналния, научния и ръкописния. От тях фишов е само основният, а всички останали са във вид на книга.

Основният каталог е топографски, поради което изпълнява функциите на служебен каталог и се съставя от каталожните картички с описанията на всяка постъпила в библиотеката книга. Той е най-важният и главен каталог на библиотеката, който се използва „само от библиотечния персонал“

В номиналния (или всеобщ) азбучен каталог, „който има формата на книга и бива подвързан“, се вписват по азбучен ред всички книги собственост на библиотеката. В него се включват ръкописните издания, гравюрите, географските карти и нотните издания. Аргиров признава, че поддържането на този каталог създава много трудности на библиотекарите, въпреки че има три въз-

можности за допълването му: 1) към всяка буква да се оставят празни листове; 2) между страниците, които разкриват една буква, да се оставят празни листове; 3) между вписаните заглавия да се оставят празни редове.

Научният (или систематичен) каталог е също във вид на книга. В него фондът е вписан „според главните или специални отдели на различните науки“ За съставянето му Ст. Аргиров не препоръчва нито една от известните класификации и предоставя възможността за избор на библиотекаря, понеже смята, че няма класификация, която да е подходяща за всички библиотеки едновременно. На практика той отрича систематичния каталог, който преценява като труден и за читателите, и предлага въвеждането на предметен каталог, на който според него принадлежи бъдещето.

Ръкописният каталог е предназначен за отразяване на ръкописите, притежавани от библиотеката. Логично е да се приеме, че библиотеки, които не притежават ръкописни сбирки, не изработват такъв каталог (13, с. 84-88).

Освен петте главни, в системата от каталози Аргиров включва и четири второстепенни каталога, изработването на които започва едва след като са създадени главните. Към втората група отнася:

а) критичен каталог, който според Аргиров отразява „всички важни в библиографично отношение книги“

б) каталог на инкунабулите и старопечатните славянски книги, който се изгражда на хронологичен принцип, по възходящ ред на годините, в които са издадени книгите.

в) каталог на отечествените книги, т.е. на издадените в България.

г) реален каталог – по същество това е предметен каталог, в който книгите са отразени по „азбучен ред на предмета, който се разглежда в тях“ (13, с. 96).

Възгледите си за системата от каталози Аргиров развива в своето „Ръководство“ от 1898 г. Писано в Народната библиотека в Пловдив той вероятно предвижда тази каталожна система за библиотеки от нейния ранг. Зрелостта на каталогизационните му познания е изненадваща, като се има предвид, че е едва 28-годишен и че го делят седем години от времето, когато ще посети редица научни и университетски библиотеки (в Берлин, Виена, Гьотинген, Марбург, Мюнхен, Лайпциг, Хале и Франкфурт на Майн), за да се потопи в тяхната атмосфера и да задълбочи своите професионални интереси не само в областта на каталогизацията.

Концепцията си за системата от каталози Аргиров отразява и в правилниците на библиотеката от 1900, 1917 и 1927 г., както и в специално написания през 1936 г. пътеводител за ползването им от студентите (9), който е последният му труд в областта на каталогизацията, създаден преди пенсионирането му.

Интересно е да се отбележи, че в „Правилника“ от 1917 г. изрично е записано: „азбучният и систематичният картични каталози са достъпни само за преподавателите от университета. Студенти и външни лица могат да се полз-

ват от тях по изключение само с позволение от библиотекаря“ (459, с. 18).

Не е ясно с какви каталози са били обслужвани студентите, които са надвишавали значително контингента на преподавателите, което се вижда и от статистиката за броя им през 1918-1919 г., когато са регистрирани 1542 читатели, от които преподавателите са 433, студентите – 792, и външните лица – 317 (491, с. 200 и сл.).

В правилника от 1927 г. това неприемливо от съвременна гледна точка положение отново се запазва и двата каталога (азбучен и систематичен), които се намират на втория етаж, докато студентската читалня е на първия, остават достъпни само за преподавателите, като поръчките на студентите са издирвани в каталозите от библиотечния персонал. Ръководството на библиотеката упорито се въздържа да допуска студентите до каталозите, за да предотврати повредите, които те са им нанасяли поради небрежност и неумение да си служат с тях. За да се премахне това неестествено ограничение, библиотечният комитет многократно и остро поставя пред директора на библиотеката въпроса да се отпечатват двата каталога във вид на книги, но до осъществяването на тази задача не се стига, въпреки че използването на ръкописните каталози поради изхабяването им е било преустановено отдавна. Ситуацията се променя едва след пренасянето на библиотеката в новата сграда (1934), в която каталозите са разположени в заемната служба в близост до студентската читалня (491, с. 200 и сл.).

До края на живота си Стоян Аргиров държи каталозите в центъра на професионалното си внимание, защото за него те са „най-важният жизнен орган на всяка библиотека, в едно и също време мозък, сърце и дробове на този организъм, единственият необходим ключ към съкровищницата на всички богатства на човешкия дух“

Първият професионално подготвен учен в страната ни, той е и първият ни вещ теоретик в областта на каталогизацията, която е доминираща сфера в зоната на неговите професионални интереси. Стоян Аргиров е не само знаещ каталогизатор теоретик, но едновременно и голям практик, доказал се чрез системата от каталози на Университетската библиотека, която е изградена и със собствения му 30-годишен труд. Тя е своеобразен професионален монумент на теоретика и практика, на каталогизатора и библиотековеда Ст. Аргиров, който още в онези години превръща Университетската библиотека в модерна европейска библиотека (704; 703).

Възгледите му за каталозите като задължителен инструмент за всички библиотеки и важно средство не само за разкриване на документите, но и като база на справочно-информационната дейност са в основата и на съвременната каталогизационна наука. Резултатите от неговите прояви на учен и библиотековед от европейски мащаб получават признание и приживе, и днес. Проведената научна конференция през 2000 г. по случай 130 г. от рождението му и изнесените доклади (1) отново потвърдиха отдавна съществуващото станови-

ще, че с многопосочната си дейност в полето на българското библиотекознание той е негов действителен първостроител, допринесъл за зараждането и формирането му като наука.

И въпреки това признание на него не е наименувана нито една библиотека или читалище, архивът му не е цялостно проучен, липсва и обобщаващ монографичен труд за живота и делото му.

6.3. Петър Ненков и въвеждането на УДК в България

В системата от каталози, чрез която се осигурява всестранното разкриване на фондовете на библиотеките, на систематичния каталог винаги се е обръщало подчертано внимание, защото той представя фонда по съдържание и отговаря на най-често задавания от читателите въпрос: „Какви документи притежава библиотеката от една или друга област на знанието?“ Затова не е случайно, че още в древните библиотеки се правят опити за създаването им. Стремелът да се систематизират библиотечните притежания застава учените от древността до днес да полагат усилия за създаването на различни библиотечни класификации,

всяка от които е изградена върху основата на определена класификация на науките, която става тяхна методологична основа.

На границата между XIX и XX век в световната библиотечна общност се появява нова библиотечно-библиографска класификация, която става известна с абревиатурата УДК.

През 2006 г. световното информационно общество отбелязва 110-ата годишнина от създаването на УДК, която днес заема второ място по разпространение в света. Създадена преди 110 години в Международния библиографски институт в Брюксел от белгийските учени документалисти Пол Отле (1868–1944) и Анри Лафонтен (1854–1943), тя е закономерно продължение на развитието на световната класификационна мисъл и е резултат от активно международно сътрудничество. В основата ѝ е положена Десетичната класификация на М. Дюи, който щедро предава правата си за използването ѝ на МБИ и до края на живота си поддържа близки контакти с Отле и Лафонтен, които превръщат неговата изброителна класификация в първата комбинационна, полуфасетна система. Снабдявайки я с поредица от таблици с общи определители, тя става явление в световната класификационна теория. Днес УДК е преведена на 20 езика, използва се от библиотеките в 36 страни и 21 национални библиографии, една от които е тази на България.

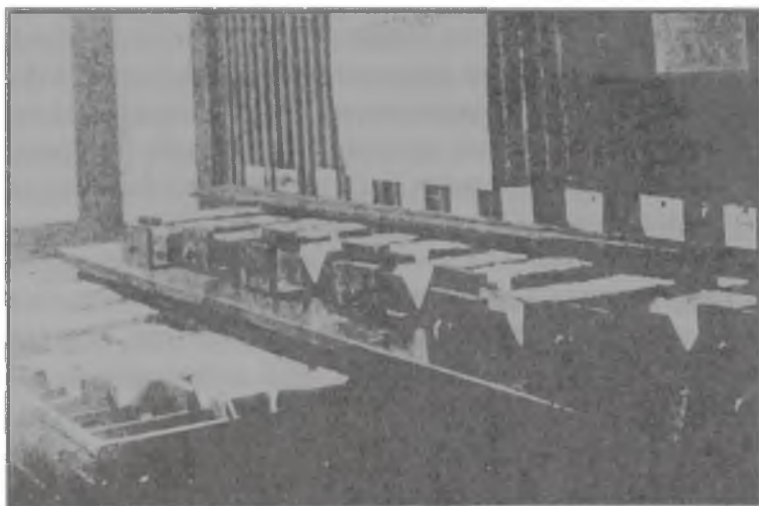
През 1905 г. МБИ публикува на френски език второто издание на класи-

фикацията, което е в един том под заглавие „Manuel du Répertoire bibliographique universel“ Той съдържа 2250 страници, има 33 000 деления и богата система от определители. Чрез съкратени преводи на много езици той получава широко разпространение в десетки страни, оказвайки незаменима услуга в организацията на фондовете и систематичните каталози на стотици библиотеки в цял свят.

Десетичната класификация в нейния брюкселски вариант и „Manuel ...“ попадат в България и се прилагат за пръв път у нас в библиотеката на читалище „Съгласие“ в Плевен още в началото на века.

Заслугата е на библиотекаря Петър Ненков (1868–1917), който постъпва на работа в библиотеката през 1897 г. с намерението да я уреди така, че тя да бъде максимално полезна на читателите. В желанието си да намери удобен метод за подреждане на библиотечния фонд, той прави редица проучвания и попада на документ за работата на Първия конгрес по библиография от 1895 г. в Брюксел. През 1903 г. посещава Швейцария и се запознава както с работата на Женевската библиотека, така и с УДК, прилагана в нея. Завръщайки се в Плевен, изнася подробен доклад за впечатленията си от тях пред читалищното ръководство, което решава изцяло да го подкрепи в амбицията му да уреди библиотеката по подобие на модерните западни библиотеки.

В сложната и отговорна работа по систематизирането на фонда от 9000 т. и изграждането на систематичния каталог му помагат и местните учители, които той привлича в библиотечния съвет на читалището. През 1906 г. каталогът е завършен. Описанията са направени прецизно, според правилата на англо-американската инструкция, върху фиши с международен формат, утвърден от МБИ, а картичките са подредени в специално изработени за целта каталожни чекмеджета. Това е първият систематичен каталог, изграден върху УДК и отговарящ на международните стандарти не само за България и Балканския полуостров, но и за Източна Европа.

Паралелно с работата си върху каталога Ненков следи в чуждестранния библиотековедски печат публикациите, отразяващи въвеждането на УДК в редица страни в Европа. Той се интересува и от работата на МБИ в Брюксел, който из-

ползва с успех УДК за универсален библиографски репертоар (УБР) и я препоръчва на библиотеките за организирането на техните фондове и систематични каталози.

Ненков разбира, че съставеният от него каталог ще се ползва с успех при условие, че читателите познават информационните му възможности, устройството и начина за използване. Затова през 1906 г. на страниците на местния вестник „Време“ той публикува статията „Новият каталог на Плевенската градска библиотека“, в която обяснява неговата структура, принципите на търсене и справочно-информационните му възможности и споделя: „Нареждането на такъв каталог никак не е лесна работа, но той е много полезен за учените, специалистите и широката публика <...>, а ползата от такъв каталог ще се почувства по-добре, само когато той се усвои от повече интелигентни хора“ (408).

За да популяризира УДК сред плевенската интелигенция, още в следващия брой на „Време“ Ненков публикува „Класификацията на библиографията на децималната система“, като представя не само нейната история, структура и основни отдели, но и предназначението на спомагателните таблици с общи определители, както и знаците, използвани за образуване на индексите (407). Следващата стъпка към изясняване на структурата на УДК П. Ненков прави, като публикува деленията от първа и втора степен на класификацията, както и таблиците с общите определители за форма, за място, за език и за време и в годишния отчет на дружество „Съгласие“ за 1906 г. Те се предхождат от кратко, но синтезирано в информационно отношение пояснение както за възприетата класификация, така и за това, че те се прилагат според ръководството на МБИ в Брюксел (413). Интересен от професионална гледна точка е фактът, че отчетът е издаден с индекс по УДК, включващ и два определителя: 027.4(062) (497.2).

С тези публикации на УДК, които са първи по рода си както в България, така и за славянските страни, Ненков се проявява и като пръв популяризатор на модерната каталогизационна теория у нас.

През 1907 г. Ненков предприема с лични средства пътуване до Брюксел с цел да посети МБИ и да усвои някои нови моменти в развитието на УДК. Запознава се с Пол Отле, Анри Лафонтен и Луис Мазур, с които в продължение на повече от десет години води кореспонденция и поддържа тесни професионални контакти, за които свидетелства личното му „Dossier Nr. 515 „Nenkoff“, съхранявано и днес в архива на Мунданеума в Брюксел. Искане ми се да вярвам, че към него ще проявят интерес бъдещите историци на библиотеките в България, тъй като то не само ще разкрие нови, неизвестни моменти от личните прояви на П. Ненков, но и ще обогати нашата професионална история в областта на международните контакти и сътрудничеството с модерни европейски институции от началото на ХХ век.

При това пътуване Ненков проучва не само състоянието, уредбата и организацията на редица библиотеки в Белгия, Франция и Швейцария, но остава

известно време в МБИ, запознава се с идеите му и под ръководството на Отле, с когото се сближава, изучава в детайли УДК. В писмо от 7 август 1907 г. той споделя с проф. Параскев Стоянов: „Почти от една седмица съм в Брюксел на занятия в L'Institut International de Bibliographie. Институтът е една чудна и нова организация на умствената култура на най-новото време. Той е един храм на науката и общочовешкия прогрес. Той е грамадно предприятие, пълно с нови идеи, които обемат знанието на цялото човечество. Той е още една загадка, която в Европа още не могат добре да схванат изцяло. Аз съм много добре приет тука и ми дават всички улеснения да го изуча“ (653).

След завръщането си от Белгия Ненков продължава още по-упорито дейността си по изграждане на каталозите, изпълнен е с нови планове и идеи за работа. подобрява структурата на каталозите, усъвършенства приложението на общите определители, коригира някои от допуснатите грешки, усъвършенства и системата от разделители, за да покаже по-точно връзките и подчинеността между отделите, подотделите и разделите в класификацията.

Следвайки убедеността си от необходимостта да се разпространяват библиотечно-библиографски знания сред читателите, през 1908 и 1909 г. в няколко последователни броя на в. „Тръба“ той публикува пълното съдържание на УДК, като обяснява отново нейното устройство и методиката за ползване на предметно-азбучния показалец, определяйки го като „ключ на каталога“ (406).

През 1908 г. по повод Международната конференция по библиография и библиотечно дело в Брюксел П. Ненков изпраща образец от каталога, съставен през 1903 г., придружен с обяснителен текст на френски език, в който излага принципите на неговото съставяне, снимка на каталога, класиран и нареден по УДК, и снимка, показваща нареждането на библиотечния фонд въз основа на метричната система, както и различни образци на формуляри, използвани в практическата дейност на библиотеката. Главният секретар на института Луис Мазур го уведомява с писмо, че на изпратените експонати е дадено място в Международния библиографски музей и че те представляват интерес като първа работа по библиотечно дело от славянските страни.

През 1908 г. П. Ненков усилено работи и върху създаването на „Ръководство за описване, класиране и нареждане на книгите, в Плевенската градска библиотека, поддържана от Плевенското общообразователно дружество „Съгласие“, което съставя въз основа на „Manuel du Répertoire bibliographique universel“. Макар и останало непубликувано, то е ценно свидетелство за високия му професионализъм, получил оценката и на Отле, и на Лафонтен, поради което той пръв от България е приет за член на МБИ.

Ръкописното „Ръководство“ на Петър Ненков, състоящо се от 144 калиграфски изписани страници, е автентичен документ, разкриващ изключителните му познания в областта на УДК. Структурирано в три части, първата включва всички таблици с общите определители и основните таблици на отделите с

деленията до четвърти знак. Втората част съдържа индексите, приети за систематичния каталог на библиотеката на читалище „Съгласие“, а третата част е подробен АПУ с методически обяснения за използването му.

Любопитно от професионална гледна точка е да отбележим, че в работата си по изграждането на систематичния каталог Ненков използва картички в четири цвята – бели, зелени, червени и портокалови, с международния стандартен формат. Портокаловите фиши използва за разделители, на които изнася индексите на отделите, подотделите и разделите. Белите служат за основните описания на книгите, като веднага след тях се нареждат червените, съдържащи описания на рецензиите, появили се за конкретната книга. След тях поставя тези със зеления цвят, с аналитични описания по същата тема от периодичния печат и сборници. Така Ненков нарежда фишите във всеки отдел, подотдел и раздел на систематичния каталог, от който за съжаление не е запазено нищо.

По покана от ръководство на МБИ Ненков участва в първия Международен библиографски конгрес (25–27.VIII.1910 г. в Брюксел), организиран от Института поради необходимостта от обмен на информация между всички страни. Присъстват делегати от 30 държави и са изнесени 40 доклада.

Като част от подготовката си за него Ненков издава на български и френски език (716) „Извлечение от методичния каталог на Плевенската публична библиотека“, което години наред играе роля на първо българско ръководство за приложението на УДК в практиката на редица читалищни библиотеки. За конгреса П. Ненков подготвя и специален доклад на френски език: „Десетичната библиографична класификация в България“ (715), публикуван в печатния орган на МБИ. Докладът прави силно впечатление и е посрещнат с интерес от слушателите (638) според официалното потвърждение на МБИ в писмо, изпратено до Министерството на народното просвещение в България и с копие до българския консул в Анверс, в което се казва: „Г-н Ненков ни представи в своя рапорт нагледна картина на делото, което е реализирал в Плевен, и това наистина направи впечатление на членовете на конгреса. С практичното си умение г-н Ненков е можал да приложи правилата на международната научна документация, за да служат за умствените нужди на един център с неголямо население, какъвто е гр. Плевен, който върви към едно пълно икономично и социално развитие“ (106).

След конгреса Ненков остава известно време в Брюксел, където под ръководството на Отле доусъвършенства познанията си върху класификацията. Завърнал се още по-убеден в достойнствата на УДК, той полага много усилия, за да я популяризира в цялата страна. При него са изпратени да я изучават библиотекарите от десетки читалищни библиотеки в страната, въпреки че не е подкрепян активно при въвеждането на методите на МБИ дори от Народната библиотека в София.

След 1910 г. Ненков поръчва директно от МБИ каталожни картички, ка-

таложен блок, картички в зелено и розово, разделители и др., които са му необходими за работата по доизграждането на каталожната система в библиотеката на читалище „Съгласие“. Продължава и кореспонденцията си с Отле, който го окуражава да работи настойчиво и да не изоставя целта, която си е поставил, въпреки неразбирането, което среща у нас. В писмо от 17 юни 1912 г. Отле пише на Ненков: „Аз съм сигурен, че Вашите усилия и упоритост ще имат огромно влияние върху цялостната организация на библиотеките в България. За да се направи една библиотека институт за документация и информация, достъпна за обществото и в същото време тя да е орган за развитието на общата култура, което е много важно в наше време, е необходимо да се създават модели, на които другите да подражават. Вашите усилия в Плевен ще постигнат такъв резултат“ (717).

Действително П. Ненков успява да направи от библиотеката на читалище „Съгласие“ модел, който става мярка за професионализъм. За нея се говори в цялата страна, тя привлича вниманието и на такива учени и писатели като Антон Страшимиров, проф. Михаил Арnaudов, проф. Иван Шишманов и мн. др. Скоро библиотеката на читалище „Съгласие“ се превръща в училище за библиотекарите от страната по усвояване на УДК и база за провеждане на библиотекарските курсове, организирани от ВЧС.

В Плевен се появяват и първите публикации за МБИ и неговите идеи, за УДК и Отле, който се приема за баща на съвременната информатика, а често цитираният днес Самуел Бредфорд сам се определя като негов последовател.

Редица библиотекари, учили се при П. Ненков, споделят впечатленията си от него. Васил Герджиков* си спомня, че след срещата му в Плевен през 1902 г. с „прочутия библиотекар П. Ненков <...> у мен се прояви нова мечта – да завърши специална библиотечна школа в Европа“ (101) Николай Д. Скорчев – библиотекар в шуменското читалище „Архангел Михаил“, пише в спомените си, че през 1907 г. настоятелството го изпраща в Плевен, за да разгледа библиотеката на читалище „Съгласие“, „която беше добре и модерно уредена. Там прекарах три дни и проучих десетичната система. Необходимите обяснения получих от библиотекаря Петър Ненков, който беше член на МБИ в Брюксел. Останах във възторг от уредбата на Плевенската читалищна библиотека и де-

---

*Васил И. Герджиков е роден в гр. Шумен през 1881 г. Завършва педагогическо училище в родния си град. През 1898 г. постъпва на служба в окръжния съд, където му е възложено да уреди библиотеката. От 1902 до 1905 г. е щатен деловодител-библиотекар в читалище „Архангел Михаил“, а от 1906 до 1907 г. е член на настоятелството и библиотекар в читалище „Напредък“. От 1908 до 1913 г. работи в Университетската библиотека при Стоян Аргиров, а от 1916 до 1932 г. е уредник в библиотеката на Народното събрание. През 1915 г. завършва висша библиотечна школа в Москва. Автор е на статии по библиотекознание.

сетичната система за класификация на книжния фонд“ (486).

От модерната европейска организация на цялостната работа на библиотеката на читалище „Съгласие“ е силно впечатлен и кметът в Париж, който през 1911 г. посещава Плевен.

Висока оценка за равнището на библиотеката в Плевен се съдържа и в споделеното впечатление на проф. Ив. Д. Шишманов след посещението си в нея пред писателя Г. П. Домусчиев: „Ако има нещо, с което основателно да се гордее Вашият град, това е неговата библиотека“ (162).

Признание за високия професионализъм на Ненков е и предложението на Ив. Д. Шишманов да започне работа в Народната библиотека в София, но той му отказва поради привързаността си към плевенското читалище. След време в писмо до проф. д-р Параскев Стоянов Шишманов изразява съжаленията си за това: „Не рачи – и направи зле за общото дело. Плевен обаче може да бъде доволен“ (60).

Убеден в достойнствата на УДК, П. Ненков полага усилия, за да я популяризира в цялата страна. По сведения на Я. Хлеббаров, дадени под псевдонима А. Рафаелов, при него са изпращани да изучават УДК библиотекарите от Русе, Шумен, Видин, Севлиево, Силистра, Ловеч, Враца, Сливен и др. По този начин библиотеката на читалище „Съгласие“ става „проводник и популяризатор на десетичната библиографична класификация и училище за малкото библиотекарски у нас“*

Ранната смърт на П. Ненков (9.XI.1917, Женева) прекъсва неговите занимания и слага край на един живот, безрезервно отдаден на строителството на библиотечното ни дело. България се разделя както с „първия библиотечен работник в страната ни, който употребява най-напред специализиран труд на вещи библиотекар“ в уредбата на читалищна библиотека, така и с човека, който с докладда си пред Международния библиографски конгрес в Брюксел пръв обръща внимание на образования свят върху своя труд и върху библиотечното дело у нас.

Високо признание за професионализма на П. Ненков се съдържа и в съболезнователното писмо на Пол Отле до Евгения Ненков, в което ѝ пише: „Той разбираше много дълбоко всички неща, които вършеше, и винаги бе верен приятел на института.“ Твърдението на Отле е още едно доказателство за европейските изменения на професионалния опит, познания и култура на П. Ненков (468).

Независимо от ранната си смърт, той оставя последователи, които продължават работата му по приложението на УДК в България.

---

*Любопитно е да се знае, че П. Ненков завещава на МБИ паричната сума от продажбата на единственото си парче земя в Плевен. Съпругата му, швейцарката Евгения Ненков, преодолява много трудности, за да изпълни завещанието и успява да предаде сумата през 1921 г.

6.4. Приносът на Иван Данов и Ячо Хлебаров в науката за каталозите

Делото по внедряването и разпространението на оригинала на УДК в читалищните библиотеки, започнато от П. Ненков, е доразвито от приемниците му **Иван Данов** и Ячо Хлебаров.

Богатия си практически опит по приложението на УДК Данов отразява в изданието през 1921 г. „Съкратен азбучен показател на десетичната библиографична класификация“ (133), нареден според френското издание на МБИ и „Ръководството“ на Петър Ненков. По-късно, когато ВЧС поставя изискването големите читалищни библиотеки в страната да въведат УДК, изданията на Ненков и Данов са двете основни

помагала, които те използват.

Показателни за дълбочината на усвояване на УДК, на нейната структура и методика на приложение са и поредицата от статии, които Данов публикува на страниците на сп. „Читалище“, превърнало се в значим фактор за нейното популяризиране и приемане от читалищните библиотеки. В статията си „Международна десетична библиографична класификация“ той отбелязва, че „най-трудният въпрос в библиотекознанието е въпросът за класификационната система, по която трябва да бъде съставен каталогът, тоя централен нерв на библиотеката“ (125, с. 51). Като изтъква убедително нейните достойнства: универсалност, логичност, устойчивост и еластичност, той поставя акцент и върху нейната мнемоничност, даваща възможност за лесното ѝ запомняне, което е предпоставка за широкото ѝ практическо приложение. Със завидна вещина изяснява структурата ѝ, предназначението на общите определители, включени в спомогателните таблици, и знаците за свързване на индексите.

Класификацията обаче се приема нееднозначно. Редица библиотекари смятат, че тя е сложна и трудна за разбиране, поради което някои предпочитат да си създават собствени „доморасли“ класификации, които са ненаучни и безполезни. Затова се налага И. Данов постоянно да изяснява предимствата ѝ и ползата от приемането на обща за всички библиотеки класификация, която ще улесни читателите в ориентирането им сред книгите на която и да е друга библиотека (127).

За враждебното отношение, създадено към УДК, свидетелства и бележката към статията на Ценко Цветанов „Библиотечни класификации“ (642), публикувана в сп. „Българска книга“, с която редакцията обявява, че се разграничава от мнението на автора поради това, че „десетичната система не е възприета в нито една от нашите големи библиотеки – Народната библиотека в София, Универси-

тетската библиотека и Народната библиотека в Пловдив“ (642, с. 52).

Към утвърждаването на УДК и проблемите на каталогизацията са насочени и други публикации на Иван Данов (123; 126), в които той се налага като водещ специалист в България в тази област на библиотекознанието в периода от края на Първата световна война до средата на 40-те години на XX век. До 1943 г. той помага на 18 читалищни библиотеки в страната да въведат УДК и да изградят систематичните си каталози върху нейния международен стандарт.

Преподавателската работа на Данов в едни от първите курсове за библиотекарски работници, в които работи с авторитети като С. Аргиров и М. Арнаудов, го застава да подготви ново ръководство за описване, класиране и нареждане на книгите в библиотеката, което според съобщение на в. „Северно ехо“ (№ 1131 от 1939 г.) е „турено под печат“ в Читалищната кооперация в София, но вероятно поради избухването на Втората световна война през септември 1939 г. и тревогите, породени от опасността за въвличане на България в нея, остава неиздадено. През 1943 г. за нуждите на ръководения от него библиотекарски курс в Шумен отпечатва „Ръководство за описване, класиране и нареждане на книгите в библиотеките“ (131), в което дава знания на курсистите по редица теоретични въпроси от областта на документацията, библиографията, архивознанието и библиотекознанието и ги запознава с функциите на различните видове каталози и с класификацията на документите по УДК.

За да провери как те са осъществени в практиката, Данов пътува до Бургас, Стара Загора, Шумен, Казанлък, Търново и десетки други градове, защото още в онези години усеща потребността и ползата от конкретна методическа помощ. Чрез проявите си той продължава да утвърждава библиотеката на читалище „Съгласие“ като методически център по широк кръг въпроси на библиотечната теория и практиката и тази роля то изпълнява до средата на 40-те години на миналия век.

Библиографската си осведоменост и ерудиция Данов доказва и на страниците на сп. „Читалище“, където от 1927 г. в продължение на повече от десет години системно и вешо списва месечната рубрика „Книгопис“, в която изданията се класифицират по УДК. Така той изпреварва с 65 години националната библиография, която я въведе в изданията си едва през 1991 г. На книгописната рубрика в сп. „Читалище“ се възлага и задачата да подпомогне постигането на единство в каталожната практика на читалищните библиотеки, предлагайки им текущо вярно описани и класифицирани част от българските книги.

Дълги години Данов работи и върху методика за разпространение на библиотечно-библиографски знания (ББЗ) сред читателите, експериментира въвеждането на модерна библиотечна статистика, с която подпомага унифицирането на отчетността на читалищните библиотекарски работници. Създава и оригинални инвентарни книги, съобразени с деленията на УДК, въвежда и икономична система за нареждане на фонда в книгохранилищата, известна като Данова система.

Иван Данов оставя около 40 оригинални и над 20 преводни статии (294), с които обогатява и практиката, и теорията на трудно проходащото у нас библиотекознание, като популяризира и постиженията на библиотечното дело на страни с утвърдени традиции.

Значителни приноси за развитието на каталогизационната теория в България през изследвания период има и **Ячо Хлебаров**. Поради това, че част от възгледите му, утвърждаващи го като личност с модерно мислене, което му помага бързо да възприеме новите европейски тенденции, бяха изяснени във втория раздел на настоящата глава, тук ще се спра само на онези от теоретичните му виждания, които останаха неразкрити.

В началото на ХХ век, когато Хлебаров изгражда възгледите си в областта на каталогизацията и публикува споменатото „Кратко ръководство за описване, класиране и нареждане на книгите в публичните библиотеки“, в 99 % от читалищните библиотеки няма каталози. Единствената библиотека сред тях с добре изградени каталози е на читалище „Съгласие“, в чиято цялостна уредба са приложени всички изисквания на модерната библиотечна теория и практика. За Хлебаров каталогът е „нерв“, чиято наредба е „най-важната работа на всяка добре уредена библиотека“ (605, с. 78). Това негово разбиране се определя от факта, че той има и професионално виждане за основните функции на каталозите: образователната и справочната, които формулира със съвременна точност. Изтъквайки мястото на библиотеките в самообразователния процес на читателите, той изисква фондовете да бъдат наредени по известна библиотечна система и да са разкрити чрез съответни каталози, в които всеки читател ще намери книгите, „които го интересуват, за да може да почерпи знания и наука за своето самообразование“ (627, с. 196).

За Хлебаров добрите каталози са основа на справочно-библиографската дейност на библиотеките и без тях тя е невъзможна. Затова препоръчва всяка библиотека да има каталози, „наредени според всички, най-нови изисквания на библиотекознанието“, а библиографските справки да бъдат „подробни“ и да стават бързо „при най-малка загуба на време“ (605, с. 78). Формулировките на Хлебаров от началото на века за ролята, значението и функциите на каталозите, значително изпреварили тогавашната практика на читалищните библиотеки, са основополагащи и за съвременната каталогизационна теория.

Важен елемент в неговите възгледи в областта на каталогизацията е концепцията му за системата от каталози, която препоръчва на библиотеките за разкриване на фондовете. (Тя е сходна с тази на Аргиров.) Обособявайки ги в две групи – основни и специални, в първата той включва инвентарния, азбуч-

ния и методичния (т.е. систематичен) каталог.

Ще си позволя да разгледам и интерпретацията на отделните видове каталози, показваща както научната подготовка на Хлеббаров в област, в която специалистите се изграждат бавно и трудно, така и очертаната от него стратегия за развитие на каталогизационната практика в страната за десетилетия напред.

Хлеббаров изяснява изчерпателно справочно-информационните възможности на азбучния каталог и всички въпроси, на които той може да даде отговор. Разкривайки фонда на библиотеката по авторски признак, той дава сведения за притежаваните заглавия от конкретни автори, показва броя на екземплярите от дадено заглавие и дава сведения за лингвистичната им характеристика. „Такъв вид справка е много лесна по азбучния-авторски каталог“ – обяснява Хлеббаров, давайки и редица необходими правила от методиката за нареждане на картичките в него.

Методичен (предметен) каталог – така Хлеббаров нарича систематичния каталог, тъй като в европейската теоретична литература класификацията за систематизиране на фондовете и каталозите се е наричала „класификация за методично разпределение на книгите“, а отделите и “предмети“ Научно издържано, в стила на тогавашната терминология, той формулира главната му информационна задача – „да отговаря на въпроса: какви съчинения има в библиотеката по известен предмет – философия, психология, логика и т.н.“ (610, № 4-5, с. 118). За разпределение на книгите в него по материя Хлеббаров препоръчва „библиографичната“ система на МБИ.

Тези два каталога и днес са основни за всички библиотеки.

Към втората група каталози, които нарича специални или спомагателни, Хлеббаров отнася каталог на инкунабули, каталог на ръкописи, каталог на географски карти, каталог на нотни и музикални издания. Те включват описания, подбрани по азбучния или систематичния каталог, съобразно специалните задачи на библиотеката. Поставят се в специализираните й читални, като задължително се предоставят на читателите за самостоятелна работа и за извършване на справки по специални въпроси и области на науката, за разлика от Ст. Аргиров, който се въздържа с десетилетия да предостави каталозите за ползване от студентите.

Към същата група включва и други каталози, като: каталог на книгите от свободния достъп в читалнята, каталог на периодичните издания и каталог на дубликатите.

Системата от каталози, която предлага Хлеббаров, се обуславя от големината и съдържанието на библиотечния фонд като цяло и от обособяването му в специализирани отдели и читални. Очевиден е стремежът му към една богата, разгърната каталожна система, чрез която цели фондовете на библиотеките да се разкрият многоаспектно за читателите им.

Хлеббаров е познавал и предметния каталог, макар че не го препоръчва на

читалищните библиотеки. В неиздаденото му „Ръководство по библиотечно дело“ се натъкваме на интересен съпоставителен анализ между систематичния и предметния каталог. Отнасяйки го към групата на реалните каталози, разкриващи фонда на библиотеката по съдържание, той обосновава вярно разликата им в принципите за групиране на литературата (656, л. 32).

За да улесни библиотеките в изграждането на каталозите им, чрез Читалищната кооперация той организира производството и продажбата на каталожни картички с международния формат, разделители за систематичния каталог с индекси по УДК, както и каталожни блокове. Планира и подбраните от кооперацията книги да се изпращат с готови картички с библиографски описания. Въпреки че тази негова идея остава неосъществена, тя доказва неговата прозорливост и далновидност.

Кое е главното, същественото в схващанията на Хлебаров, отнасящо се до науката за каталозите, с което той не само я обогатява от началото до средата на 40-те години на XX век, но и поради относителната устойчивост, с която тя се характеризира, стои в основата и на съвременната теория?

Разбирането му за каталозите като задължителна необходимост за всички библиотеки и главно средство не само за разкриване на фондовете им за читателите, но и като основа на справочно-библиографската им дейност, продължава да бъде водещо гледище и в съвременната наука за тях. Съхранени са изцяло и схващанията му за основните функции на каталозите. С подчертано висока стойност е и стремежът му към унификация на библиографското описание, както и опитът му да въведе УДК като единна система за класификация на фондовете и за изграждане на систематичните каталози на читалищните библиотеки. Последните и днес се развиват в насоките, дадени от Хлебаров. Безспорно е и стойността на разбиранията му за системата от каталози, зависеща преди всичко от обема на книжния фонд и структурата на библиотеката. Валидно и днес е изискването му за приоритет на систематичния каталог в общообразователните библиотеки. Съвременна трактовка имат и предпочитанията му към систематичния каталог от групата на реалните, включваща и предметния. Безспорно полезна е и активната му дейност за въвеждане на УДК, с която несъмнено подготвя почвата за по-лесното ѝ възприемане в края на 40-те години на XX век, когато тя е приета като задължителна за всички общообразователни библиотеки в страната.

Възгледите на Аргиров в очертаната проблемна област, паралелно с тези на Хлебаров, имат основополагащо значение за нейното развитие от началото до средата на 40-те години на XX век и са най-значителното, създадено в теорията за библиотечните каталози през този период.

6.5. Тодор Боров като теоретик на каталогизацията

Сред вещите теоретици на каталогизацията от началото на 40-те години на миналия век е и **Тодор Боров**, когото по-късно заради цялостните му приноси в развитието на българската култура проф. Павел Берков характеризира като „най-младия в елмазеното тризвездие на българската библиография – Теодоров-Балан, Михов, Боров“ (105).

В ненадминатия му и до днес труд по теория и практика на библиографията „Пътя към книгите. Увод в библиографията“, съдържащ лекционния му курс, който по това време чете във висшите търговски училища във Варна и Свищов, той излага разбиранията си за същността и предназначението на библиографията като първооснова на работата в библиотеките. Съвременният прочит на изданието за сетен път доказва широката осведоменост на автора в тази област, познанията му върху нейната история, съвременното състояние и организацията на библиографската дейност в редица страни в света. Боров прави и дълбок сравнителен анализ на публикациите на всички известни западни автори в областта на библиографията, като демонстрира и личните си контакти с изявени представители на немската школа, чиито убеден последовател е. Източниците, към които препраща, също отразяват широкия му професионален кръгозор и тънко познаване на цялата съвременна западна литература по темата на изложението си. „Уводът“ е резултат и от личните му впечатления от организацията и резултатите от библиографската дейност на световноизвестни справочно-библиографски бюра и институти, чиято цялостна дейност е насочена към бързото и точно разкриване на всемирната печатна продукция за изследователите и учените със средствата на библиографията.

В същото време Боров сочи и ефективни пътища за откриване на желаните документи, като прави и задълбочена оценка на средствата и инструментите, чрез които се осъществява библиографското търсене (202). Сред тях поставя и библиотечните каталози, на които посвещава цялата втора глава от труда си (36). И ето тук, за разлика от предходните си, които винаги класифицират каталозите на главни и второстепенни, Боров за първи път в професионалната литература ги класифицира на номинални (формални) и реални, като обогатява каталогизационната терминология, използвана у нас дотогава. Тези термини веднага са приети и от Иван Данов, който в публикувания си през следващата година труд (131, с. 13) използва въведените от Боров.

Няма да се спирам на изясняването на справочно-информационните въз-

можности на азбучния каталог и детайлите, свързани с правилата за успешно търсене в него – избора на редна дума, формата на авторското име, особените случаи при авторските имена, транслитерацията на славянските автори при преводи на западни езици, описанието на книги с автор и на анонимни издания, нареждането на каталожните картички и др., но не мога да не отбележа, че начинът на поднасянето им и тяхното обяснение издават специалист с голям практически опит, натрупан, както е известно, в процеса на каталогизацията на фонда от над 25 000 тома на библиотеката на Българската земеделска кооперативна банка (БЗКБ). Боров запознава читателите на труда си и с различията в двете съществуващи инструкции за каталожно описание (пруската и англо-американската). Като осведомява, че принципите на първата са възприети от трите големи български библиотеки, изтъква, че липсата на специална инструкция, която да е канонизирана официално, създава „редица неустановености, несигурности и трудности при работата върху нашите азбучни каталози и не по-малко при ползването от тях“ (36, с. 27). В същото време се позовава и на нови, по-добри инструкции, в които са направени опити да се намерят компромисни решения. Сред тях на първо място посочва руската, „изработена с голяма прецизност“, и инструкцията на Ватиканската библиотека в Рим. В главата „Библиотечни каталози“ Боров анализира неприятното състояние на каталожната практика в българските библиотеки, характеризираща се преди всичко с липсата на каталози. Особено тягостна е ситуацията по отношение на реалните каталози, към които отнася систематичния, предметния и речниковия. „За жалост – пише Боров – доста библиотеки нямат въобще никакъв реален каталог. Тук единственият систематичен каталог е – главата на библиотекаря. Но и когато попаднем на систематичен каталог: колкото библиотеки, толкова системи“ (36, с. 27). Като прави аналитичен преглед на по-значителните класификации на науките и на библиотечно-библиографските класификации, които според него „се стремят да заробят човешкия ум“ (36, с. 31), не скрива негативното си отношение и към тях, и към систематичните каталози. Не намира за уместна и използваната класификация от Народната и Университетската библиотека, изработена от Стоян Аргиров въз основа на класификацията на Брюкселския свободен университет. Критично е настроен и към УДК, привържениците на която правят „отчаяни усилия да я наложат, дори по административен ред“ (36, с. 35). Като не стига до крайно отричане на систематичния каталог, Боров демонстрира предпочитанията си към предметния каталог, който вече е наложен в практиката на немските библиотеки, поради това, че той дава възможност читателите да си служат с него, без те да имат голяма специална подготовка. Според Боров неговите практически предимства пред систематичния каталог са довели до все по-широкото му разпространение и до неговия „победен марш из европейските библиотеки“ (36, с. 38). Заслуга на Боров е, че пръв в българската каталогизационна теория изяснява предимствата на предметния каталог

и дава първата кратка методика за предметизация на документите, като се позовава на опита си от изработения под негово ръководство и с личното му участие предметен каталог на книгите на кирилица (8000 т.) в библиотеката на БЗКБ, който е и първият предметен каталог в страната.

В заключение Боров обобщава впечатленията си от каталожната практика на големите български библиотеки, в които съществува „само по един доста застарял и по схема, и по попълване систематичен каталог“ (36, с. 43), но предметни каталози в началото на 40-те години на XX век в страната липсват поради това, че и теорията, и практиката за изработването им са свършено непознати за българските библиотекари.

Като изяснява справочно-информационните възможности на каталозите, които Боров определя като библиография, отразяваща „книжовния имот“ (той все още продължава да употребява този термин) на отделната библиотека, поставя изискването студентите да бъдат приучвани към използването им чрез системна подготовка, целяща повишаването на библиографската им грамотност, която ще им създаде възможност да оползотворят знанията, скрити в библиотеките, за потребностите на своите интереси. Настоява и у нас да се използва опитът на страните с по-висока книжовна култура, в чиито университети студентите от всички специалности слушат задължителен цикъл от лекции, даващи им основни ББЗ, които ги подготвят за самостоятелна работа с книгите и практическото използване на библиотеките, каталозите и библиографиите. Чрез тях се поставя началото на известна организация в научните им занимания, които ги предпазват от безплодно лутане и пилеене на време в библиотеките.

В трета глава – „Справочни и библиографски трудове“, след като изяснява разликата между каталог и библиография, Боров изтъква предимствата на библиографията, която има по-широк обхват, предопределен от несъобразяването ѝ с фонда на конкретна библиотека. Като междинна форма между библиотечните каталози и библиографиите той сочи многотомните печатни библиотечни каталози на Библиотеката на Британския музей, на Националната библиотека в Париж и този на германските библиотеки, чиято водеща цел е да служат на развитието на научния живот в света. Като анализира големите им информационни възможности и висока библиографска стойност, определящи се от обстоятелството, че те включват не само литературата на съответната страна, „но и чуждите книги, които тия универсални библиотеки събират в доста голяма пълнота“ (36, с. 48), изразява и съжалението си от факта, че България не притежава нито един пълен комплект от тези издания, поради което библиографските справки по тях са трудни и непълни.

Твърде критичен е Боров към отпечатаните по това време над 15 каталога на наши библиотеки, които оценява като безполезни поради крайно неудовлетворителните им качества, а вложените сили и средства намира за напразно пропиленни. Тази своя теза защитава и в завързания се спор с Божан Ангелов,

според когото една от неотложните задачи на Народната библиотека е отпечатването на систематичен каталог на фонда ѝ. Въпреки че сам съзнава, че този каталог ще покаже на обществото „колко недостатъчно тя е била снабдявана с чужда литература и в какво незавидно положение се намира от тридесет години насам като научно учреждение“ (4), Ангелов настоява към отпечатването му да се пристъпи неотложно.

В статията си „Библиотечни каталози и печатането им“ (37), писана като отговор на Божан Ангелов, Боров доказва с неопровержими аргументи, че печатният каталог на Народната библиотека няма да може да се използва за каквато ѝ да е сериозна работа, а ще остане само един „паметник на българската небрежност към областите на висшата култура“ (37), доказващ немарливостта на българската държава към библиотеката и негодността на нейните ръководители. Като човек, познаващ световния опит, отбелязва, че такива каталози могат и трябва да издават само библиотеките с действително богати и ценни библиотечни фондове. Изцяло в подкрепа на Т. Боров застава и Павел Орешков, който в брошурата си „Идеята да се напечата каталогът на Народната библиотека“ (426) доказва по неопровержим начин, че предложението на Б. Ангелов е твърде прибързано и не бива да бъде поставяно като нейна приоритетна задача. Така благодарение на компетентната намеса на Боров и Орешков печатането на каталога се отлага и не се осъществява.

Цялостната си концепция за функциите на видовете библиотечни каталози Т. Боров успява да осъществи след 1944 г., който като пръв директор (1.XII.1944–15.IV.1949) на Народната библиотека в най-трудните следвоенни години построява сградата ѝ и повежда библиотеката по път, даващ му възможност да осъществи своя мащабен и с дълготрайно значение проект (702) за приобщаването ѝ към културната политика на Европа.

Благодарение на усилията не само на Ст. Аргиров, П. Ненков, Ив. Данов, Я. Хлебаров и Т. Боров, но и на редица библиотекари практики, които с упоритост създават каталозите на научните и читалищните библиотеки в страната от края на XIX до средата на 40-те години на XX век, разработването на теорията на каталогизацията и класификацията на библиотечните фондове, чрез която се решават и значими практически задачи, бележи възходяща посока на развитие.

В търсене на пътища към по-пълноценно обслужване на читателите българските специалисти отделят все по-настойчиво внимание на въпросите на теорията и практиката на каталогизацията, тъй като разбират, че без добри каталози нормалната работа в библиотеките е невъзможна. Постепенно каталозите се налагат като особено необходим инструмент в библиотеките не само за библиотекарите, но и за читателите. Наличието на каталози става определящ белег за добре уредена библиотека и знак за висок професионализъм.

Тези резултати са логично следствие от контактите на българските каталогизатори с водещи чуждестранни институции и библиотековеди, от доброто

познаване на чуждестранната специална литература и от информация за утвърдилата се практика в редица европейски библиотеки.

Тези са причините, поради които теорията на каталогизацията (разбирана и тогава като съвкупност от процеси, осигуряващи създаването и функционирането на библиотечните каталози) и класификацията се оказва най-задълбочено разработеният дял от частното библиотекознание не само в света, но и в България.

Сред оскъдната ни библиотековедска литература, издадена от края на XIX до средата на 40-те години на XX в. (всичко 14 издания), 6 са посветени на каталогизацията и класификацията (405; 131; 133; 610; 13; 9). Водещи автори в тази проблемна област са представителите на библиотечната школа на Плевен, публикуват издания, чрез които те осмислят както нашия, така и чуждестранния каталогизационен опит.

Създавана от образовани личности и вещи професионалисти, теорията в тази проблемна област се развива динамично и значително изпреварва реалното състояние на библиотеките, което Т. Боров определя като “печално”. Но с усилията си те изграждат добра перспективна основа за развитието на каталогизацията и класификацията през втората половина на XX век.

ЗАКЛЮЧЕНИЕ

Настоящият труд е резултат от продължителни дирения в полето на българското библиотекознание в периода от Освобождението до средата на 40-те години на XX век, през който то се заражда, развива и утвърждава като самостоятелна наука със собствена теория и предмет на изследване.

Предлаганият труд се отнася към областта на историята на теорията или историята на идеите в нашето библиотекознание, част от които успешно се реализират и оказват полезно влияние върху практиката на библиотеките.

В началото на настоящото изследване е направен опит за реконструкция и анализ на системата от възгледи за библиотеките на генерацията от държавниците учени М. Дринов, К. Иречек, К. Величков и Ив. Д. Шишманов. Представители на поколението образовани учени, получило школовката си в европейски университети и библиотеки, те оглавяват МНП в първите десетилетия на свободна България и се превръщат в основен двигател на набиращата сили просветна и културна политика на страната. Благодарение на усилията им библиотеките заемат достойно място в системата от културни ценности, създавани в условията на модерната българска държавност. Постепенно те се превръщат в елемент от културната стратегия на държавата и фактор с осъзнати възможности за влияние върху развитието на обществото ни през следващите десетилетия.

Тези причини стимулират усилията на споменатите учени в полето на българското библиотекознание и са повод те да изградят, макар и твърде изпреварваща културната среда в страната, цялостна система от идеи и възгледи за потребността от създаването на различни по тип библиотеки, като формулират и основните им цели и задачи.

Те поставят и изясняват и въпросите за източниците, за набавянето на фондовете им, за техния качествен състав и добра организация, както и за необходимостта от разкриването им чрез каталози.

Съществено внимание отделят и на необходимите знания и качества, които трябва да притежава библиотечният специалист, за да е в състояние да решава задачите и да постига целите, поставени пред библиотеките.

Като изграждат своята система от възгледи върху основата на познанията си от чуждестранното библиотекознание и на впечатленията си от резултатите, които дават библиотеките на Запад, те провокират и нов начин на мислене за тях в общественото пространство на страната.

Те съхраняват и основните принципи за работата на библиотеките – демократичност, безплатност и достъпност. Формирани под влияние не само на нашите традиции от предосвобожденската епоха, но и под въздействието на опита на Европа и Америка, те се запазват през целия изследван период и стават трайни характеристики на българските библиотеки.

Анализът на съдържанието на възгледите за библиотеките на тези лич-

ности, отразени в различни по вид документи, дава основание да се направи изводът, че именно те поставят здравето начало на ранното българско библиотекознание, което до тях е непозната в България наука.

Тяхната концепция е изцяло възприета и доразвита от следващите личности, разработвали различни аспекти в теорията на библиотекознанието в края на XIX и първите десетилетия на XX век.

Поради тази причина в настоящия труд е отделено внимание и на развоя на важни общотеоретични, законодателни и исторически аспекти в българското библиотекознание, в резултат на които то започва да придобива както облик на наука, така и известна цялостност.

В началното развитие на общото библиотекознание се появяват и първите специализирани термини. Дефинирани са ключови научни понятия, привеждат се аргументи в полза на обособяването му като самостоятелна наука. Очертани са и връзките му с редица сродни науки и преди всичко тези с книгознанието и библиографията, като са посочени общият им предмет на изучаване и възможностите за взаимното им обогатяване.

В настоящия труд е отделено внимание на личностите, направили научни, практически, теоретични, законодателни и историко-библиотековедски приноси в утвърждаването на българското библиотекознание като наука и на библиотеките като важни образователни и културни институции.

Особено място в проучването заема съдържателният анализ на няколко периодични издания – органи на МНП и ВЧС, които в границите на изследвания период демонстрират постоянен интерес към проблемите на библиотекознанието и библиотеките и се превръщат в полезна трибуна за обмяна на мисли и идеи и за споделяне на информация за добри наши и чуждестранни практики.

След 1924 г., когато се създават окръжните и околийските съюзи на читалищата и се решава всеки от тях да има свой печатен орган (основно вестници), те присъединяват усилията си към разработването на проблематиката на библиотекознанието и библиотеките. Като се превръщат в полезен канал за професионална комуникация между читалищни дейци, библиотекари, библиотековеди и книжовници, те същевременно дават и собствен принос в полето на българското библиотекознание.

От направения анализ на публикациите се налага изводът, че читалищните периодични издания се утвърждават като водещ двигател за развитие на общото и частното библиотекознание. Тяхната теория и практика се развива преди всичко чрез внушителния брой на публикуваните статии (наши и чужди), които със своята задълбоченост и широк тематичен обхват превръщат периодичния печат в трибуна, въздействаща на еволюцията на българското библиотекознание, нагърбило се да реши сложен комплекс от практически задачи на библиотеките. Поради тази причина библиотекознанието се развива не като наука, работеща „сама за себе си”, а все по-настойчиво се ориентира към осъ-

ществяване на социалните функции на библиотеките и реализация на истинското им предназначение.

С публикуваните статии, рецензии и обзори изследваните периодични издания дават гласък в развитието на библиотекознанието, насочват библиотекарите към приложение на научни знания в работата си, като развиват формите и методите за по-активно използване на библиотечните фондове. Адресати на тези издания стават не само работещите в библиотеките, но и техните ползватели – читателите.

В процеса на осъщественото изследване са проучени и възгледите на водещи библиотековеди, отнасящи се до изискванията към професията на библиотекаря, библиотечното образование и професионалното съюзяване.

Независимо от не особено благоприятните условия за развитие на професията и за работа на нейните теоретици, те я превръщат в обект на изучаване и успяват да утвърдят система от модерни европейски възгледи за нея, които представляват несъмнена ценност за българското библиотекознание от началото до средата на 40-те години на ХХ век. Постепенно, благодарение на публикациите на две поколения български специалисти, посветени на професията, представите за нея се задълбочават. Очертан е кръгът на необходимите за упражняването ѝ знания, умения и навици, като са посочени и личностните и професионалните качества, които те трябва да притежават. Разширяват се и познанията за нейната социална значимост и мисията ѝ в обществото. Независимо от множеството претенции, предявявани към професията на библиотекаря, общественият ѝ престиж през изследвания период не може да се определи като висок.

Заслуга на библиотековедите от разглежданото време е, че те създават завършен и твърде изпреварващ българската действителност теоретичен модел на желания от науката библиотекар-специалист, който остава валиден, макар и несъществен, почти до средата на 50-те години на ХХ век.

В хода на изследването е поставен акцент и върху упоритите усилия, които полагат две поколения библиотекари и библиотековеди, за да осъществят добре обмисления и цялостен замисъл за създаване на специално библиотечно образование в страната. Разкрити са причините от икономически и социален характер, поради които той не се осъществява, но затова пък изцяло подготвя почвата за реализацията му в края на 40-те години на ХХ век.

Част от положените усилия са ориентирани към проследяване на грижите и стремежите, насочени към създаване на професионален съюз на библиотекарите, чиито доминиращи цели са консолидацията им, формирането на необходимата среда и подходящи условия за утвърждаването на имиджа на професията и библиотеките в обществото, както и възприемането им като неотменна част от стратегията на държавната политика в областта на културата.

Разкрити са и факторите, които препятстват изграждането на съюза и

обричат българските библиотекарите на известна изолация от живота на световната библиотечна общност, което е видно и от рядкото им участие в международни форуми.

В предложения труд внимателно са анализирани гледищата, които целят да се изясни същността на теорията на изграждане на книжовния имот на библиотеките, потребността от научната му организация и налагащите се изисквания за опазването му за идните поколения. Очертан е сложният път, който тя изминава до трансформирането си в частна библиотековедска област със собствена теория и предмет на изучаване.

Във връзка с това бяха проучени и изтълкувани публикациите, в които се изясняват основните принципи (валидни и днес) на комплектуване на фондовете – системност, икономичност и профилираност, както и потребността от съответствието им на специфичния социално-икономически характер на района, в който развива дейността си библиотеката, а също и необходимостта да бъдат обвързани със социалния състав на читателите.

В предлаганата работа намират специално място и опитите да се създаде понятийният апарат и да се утвърди специфичната научна терминология от областта на библиотечния книжовния имот, който през изследвания период бележи не малък прираст.

Проследени са и резултатите от положените усилия да се осветлят научно всички логично свързани процеси, отнасящи се до сигнирането, организацията на нареждането, опазването, проверката и отчисляването библиотечния фонд.

Реконструирани са и полезните идеи за координирано комплектуване между библиотеките, за създаването на система за вътрешен и международен книгообмен, чието приложение значително изпреварва възможностите на библиотеките, но е показател за модерната и напредничавата за времето си научна концепция на българските библиотековеди.

Дадена е и оценка на усилията им, полагани в продължение на десетилетия, в резултат от които към средата на 40-те години на XX век знанието за библиотечния фонд придобива цялостност и се оформя като самостоятелен, добре разработен дял на частното библиотекознание, а теорията му намира практическо приложение предимно в научните и в част от читалищните библиотеки.

В труда е изследван значим кръг от въпроси, свързани пряко с еволюцията в търсенията на редица опитни библиотекарите практики в областта на теорията за каталогизацията и класификацията на библиотечните фондове. Насочена към преосмислянето на съществуващия опит и решаването на важни практически задачи на библиотеките, тя бележи устойчивост в своето развитие. Утвърждава се и се възприема разбирането, че добрите каталози са важен инструмент за нормалната работа на всяка библиотека и без тях е невъзможно качественото обслужване на читателите. Постепенно наличието на каталози става определящ признак, за добре уредена библиотека и знак за висок профе-

сионализъм. Поради тази причина теорията на каталогизацията и класификацията се оказва най- задълбочено разработения дял от частното библиотекознание в България. Появяват се няколко издания, в които се обобщава и се осмисля и нашият, и чуждестранният каталогизационен опит, като приоритет в тази област (особено за въвеждането на УДК в България) имат представителите на библиотечната школа в Плевен, които са сред водещите теоретици на каталогизацията в страната и създават добра основа за по-масовото ѝ приложение в библиотеките през втората половина на XX век.

Утвърждаването на общото библиотекознание като самостоятелна наука със собствен предмет на изучаване и развитието на частните му дялове (история на библиотеките, библиотечно законодателство, библиотечен фонд, каталогизация и класификация) са резултат от усилията на две генерации държавници учени, библиотековеди и библиотекари практики, които от Освобождението до средата на 40-те години на XX век проявяват трайна загриженост към проблемите на българските библиотеки, читалища, култура и книжовност.

Значим фактор за успешната еволюция на библиотекознанието става осъществяваната през десетилетията приемственост във възгледите им, в резултат на която те изграждат успешно неговата теория. Тези знания за библиотеките и тяхната уредба придобиват известна цялостност и намират добра практическа приложимост.

Роля на активен стимулатор в развитието на българското библиотекознание има и полезното влияние на възгледите на някои чуждестранни библиотековеди от различни школи, както и познаването на добрата практика в редица европейски библиотеки. В резултат от действието на тези фактори българското библиотекознание се развива изпреварващо – преди в страната да е създадена силна професионална общност, която е в състояние да приложи цялостно науката в реалните условия на библиотеките, върху състоянието на които слага отпечатък не особено активно ангажираната с тях държавна политика и слабата им финансова подкрепа.

Въпреки трудните условия, в които се развиват библиотеките, през последното десетилетие на изследвания период в работата на част от тях настъпват по-устойчиви качествени промени, изразяващи се в постепенното увеличаване на влиянието им върху обществения, културния и научния живот на страната, особено ако се има предвид изходното начало, от което те тръгват в първите години след Освобождението на страната.

В рамките на изследвания период се осмисля историческият и практическият опит на библиотеките, полагат се научните основи на общото и частното библиотекознание, на критиката и на методиката за библиотечните дейности, избистря се виждането за ролята им на първостепенни културни и образователни институции, набелязват се и редица бъдещи цели и задачи.

Направеното историконаучно изследване на процесите в развитието на

българското библиотекознание от Освобождението до средата на 40-те години на XX век създава известна основа и може да се използва като „ключ“ и подстъп от бъдещите му изследователи, които вероятно ще проявят интерес към тенденциите в неговото по-нататъшно развитие – особено до 1989 г., когато в българското библиотекознание твърдо се налага марксистко-ленинската научна парадигма, поради което негов основнополагащ принцип бе този на комунистическата партийност. Същността му беше обвързана с идеологическо и политическо съдържание, а методологичната му основа бе марксистко-ленинското учение за културата, според което библиотеките бяха опорни бази на управляващата партия, а библиотекарят – работник на идеологическия фронт. Под влияние на съветската библиотечна теория идеята за комунистическата партийност пронизваше цялата наша теория и практика и бе изведена в главен и всеобхватен методологичен принцип. Заглавия, подобни на „Наш идеал е комунизмът – как се бориш за него?“, не слизаха от страниците на професионалното ни списание „Библиотекар“.

Така българското библиотекознание бе превърнато в обслужваща идеологическа наука.

Не по-малък научен интерес представлява и изследването на рефлексията върху на библиотекознанието в годините на прехода на страната към демокрация, пазарна икономика и глобализация, белязани с преосмислянето на неговата същност и опита му да се завърне към хуманизма и общочовешките ценности.

Съвременното развитие на световното библиотекознание встъпва в началната фаза на своя трети период – дебифуркацията, който се отличава с постепенна конвергенция и сближаване на двете противопоставящи се, но всъщност взаимно свързани направления на световната библиотечна наука.

В края на 90-те години на XX в. руските библиотековеди се отказаха от неоправданата и тенденциозна идеологизация на съдържанието на библиотечната наука и насочиха нейната методология към най-добрите постижения на световната философия, общочовешките ценности и информационната метатеория, поради което В. В. Скворцов прогнозира, че е много вероятно не само сближаване, но и сливане на руското и западното библиотекознание. Прогнозите му са резултат от задълбочено изучаване на чуждестранното и руското библиотекознание в продължение на две десетилетия, намерило израз в над 100 публикации, в много от които очертава и главната тенденция на съвременното библиотекознание – движение към установяване на информационна парадигма, характеризираща се с асинхронно протичане в различните отрасли (485, с. 23).

Промяната в парадигмата на съвременното световно библиотекознание налага преосмисляне и на българското в светлината на концепциите на Майкъл Горман, изложени в книгата му „Нашите непреходни ценности“ (108), която според мен трябва да стане истинска „библия“ и за всички български биб-

лиотекари, уважаващи своята наука, своите читатели, своята библиотека и своята професия. Голямата задача, която поставя Горман пред професията на библиотекарите от ХХІ век, е „да реорганизируют своята мисия и да се гордеят с уникалността ѝ“ (108, с. 29).

Сред многото значими ценности на библиотекознанието Горман поставя на първо място „специално отношение към четенето“ (108, с. 39). И това не е случайно. Четенето като явление и като процес представлява изключително сложен феномен, който от антични времена до днес постоянно привлича вниманието на учени, библиотекари, издатели и книготърговци.

Не е тайна, че днес се чете малко. По-малко от нас четяха децата ни, още по-малко четат внуците ни, които разчитат главно на аудио-визуалната култура. Това е опасно и за тях самите, и за обществото, и за държавата.

Новото време ни донесе и нови проблеми, но и нови възможности. Освобождането от идеологическите задачи ни позволи да погледнем на проблема за четенето не от идеологическа, а от хуманистична позиция: да покажем ценността на четенето за развитието не само на обществото, но преди всичко за формирането на личността.

Затова една от важните стратегически задачи на българското библиотекознание и на библиотеките ни виждам в създаването на национална стратегия за повишаване на равнището и качеството на четене на българския народ и преди всичко на децата, учениците, студентите. В противен случай има вероятност страната ни да се превърне в „нация от зрители“ Без четене няма стойностно образование, няма модерен светоглед, няма пълноценно професионално, емоционално и интелектуално развитие. Четенето в голяма степен не само определя успешната реализация в живота, но е и силно средство за социализация на личността. Чрез него се усвояват базовите ценности и се формира обществено полезна личност.

Днес е прието страните да се делят на информационно бедни и информационно богати. Разбира се, основна ценност на съвременното общество се явява не толкова самата информация, колкото знанието. Именно поради това ЮНЕСКО постави стратегическата цел човечеството да осъществи преход „от информационно общество – към общество на знанието“. Очевидно, че процесът на превръщането на информацията в знание без внимателно, осмислено четене (от листа или от екрана) е невъзможен.

Днес много се говори за информационната култура както на личността, така и на обществото. Но възможно ли е да се формира информационна култура в нечетящо общество? Съвършено очевидно е, че неин фундамент е културата на четенето, основите на която трябва да бъдат заложили от семейството, а също от детските, училищните и обществените библиотеки.

Поради това една от централните задачи на библиотекознанието и библиотеките е да формират култура на четенето и информационна култура, които

засягат дълбоки вътрешни структури на читателя, а резултатите водят до намаляване на напрежението в обществото, до облагородяване на обществения климат и формиране на толерантност.

Като втора голяма задача на съвременното библиотекознание определям хуманизацията му, която налага като негов централен проблем да поставим човека, личността и да изучим както читателя, така и библиотекаря, взаимодействието между тях и на човека с обществото.

Хуманизирането на отношението към читателите и на библиотечното обслужване налага те да бъдат изпълнени с човеколюбие, насочено към всички, но преди всичко към онези, които имат трудна житейска съдба или се намират в сложна житейска ситуация (сирациите, инвалидите, изоставените деца, децата в нуждаещи се семейства, хората с ограничени физически възможности). Привличането им към четенето, към живота на библиотеката, в която те да се чувстват свои и желани, може да им помогне да попаднат в нова, интересна среда, да подобри тяхното положение в социума и да облекчи съдбата им.

Третата ни същностна задача е да превърнем библиотеката в инструмент на демокрацията и интелектуалната свобода, като я направим привлекателно място, където всеки и винаги може да намери необходимата му информация, разбиране и помощ.

Разбира се, това са част от доминиращите задачи не само на българското, но и на световното библиотекознание, решаването на които изисква лоялно партньорство, активно международно сътрудничество с ИФЛА и ЮНЕСКО и приобщаването ни към библиотеките и културните традиции на страните от Европейския съюз.

Ще дадат ли резултати общите ни усилия в полето на библиотекознание-то и библиотеките? Ще успеем ли да създадем нов образ на обществената библиотека – образ на открита, дружелюбна система?

Дано, въпреки че бъдещето никога не се случва такова, каквото го е създавало въображението ни, защото най-добрият пророк на бъдещето е миналото.

БИБЛИОГРАФИЯ

1. Академик Стоян Аргиров и библиотечното дело в България : Юбил. науч. конф. 28-29.02.2000 г., София. – София : Унив. изд. Св. Климент Охридски, 2001. – 176 с.
2. Алексиев, Никола. Нашата училищна политика. – София : печ. С. М. Стойков, 1912. – 336 с.
3. Алманах на завършилите висше образование в Софийския университет „Св. Климент Охридски“ 1888–1974. Т. 1. – София, 1975, с. 91. Диплом № 1315.
4. Ангелов, Божан. Близка задача на Народната библиотека. // *Учил. преглед*, 1930, № 10, с. 1541.
5. Аргиров, Стоян. Библиотекарски конгрес в Париж. // *Читалищни вестни*, № 6, 20 юни 1923, с. 2.
6. Аргиров, Стоян. Библиотеки за народа. // *Читалище*, 1922, № 4-5, с. 86.
7. Аргиров, Стоян. Задължителният библиотечен данък в Америка. // *Читалище*, 1927, № 6-8, с. 169-170.
8. Аргиров, Стоян. Каталогната проблема на днешните библиотеки. // *Бълг. мисъл*, 1927, № 2, с. 151.
9. Аргиров, Стоян. Каталози на библиотеката : Устройство. Наредба. Ползване. – София : Соф. университет, 1936. – 44 с.
10. Аргиров, Стоян. Най-старото българско читалище. // *Родна култура*, 1924, № 1, с. 64-68.
11. Аргиров, Стоян. Последният международен конгрес на библиотекарите и библиофилите в Париж. // *Бълг. мисъл*, 1925, № 4-5, с. 475-478.
12. Аргиров, Стоян. Професионална подготовка на библиотекаря. // *Д в а д е с е т* и пет години в служба на родната просвета и култура : 1911–1936 : Юбил. сб. – София, 1937, с. 42.
13. Аргиров, Стоян. Ръководство за уреждане народни, общински, ученически и частни библиотеки. – Пловдив : Книж. на В. Ив. Калайджиев и Сие, 1898. – 122 с.
14. Аргиров, Стоян. Сграда за Университетската библиотека. // *Бълг. книга*, 1930, № 2, с. 127-135.
15. Аргиров, Стоян. Тазгодишният международен конгрес на библиотекарите в Прага. // *Библиотечна мисъл* (по-нататък: *Библ. мисъл*), № 1, 22 апр. 1926, с. 2.
16. Аргирова-Герасимова, Мария, Пейчева, Радка. Библиотеката на Никола Милев. // *Библиотека*, 1991, № 1, с. 32-35.
17. Аргирова-Герасимова, Мария, Пейчева, Радка. Ценни сбирки в академичния библиотечен фонд. // *Сп. БАН*, 1994, № 1-2, с. 92-97.
18. Аргирова-Герасимова, Мария. Личната библиотека на Марко Балабанов. // *Библиотека*, 2002, № 2-3, с. 46-50.
19. Аргирова-Герасимова, Мария. Царската сбирка в единния библиотечен фонд на Българската академия на науките. // *Библиотекар*, 1991, № 7-8, с. 82-84.
20. Арнаудов, Михаил. Дела и завети на бележити българи. – София, 1969, с. 443.
21. Арнаудов, Михаил. Иван Д. Шишманов. // *Читалище*, 1928, № 5-6, с. 119-120.
22. Архив на НБ „Иван Вазов“ Писмо № 339 от 7.XI.1895 до МНП.
23. Архив на НБ „Иван Вазов“ Писмо № 26 от 12.II.1897 до МНП.

24. Архив на НБ „Иван Вазов“ Писмо № 99 от 22.IV.1897 до МНП.
25. Балабанов, Ал. Из един живот. – София, 1934, с. 253-255.
26. Барутчийски, С. Христо Г. Данов. // *Читалище*, 1929, № 9-10, с. 257-266.
27. Бахчовански, Т. Повече просвета за българското село! // *Читалище*, 1937, № 9-10, с. 296-297.
28. Библиографически бюлетин на Народната библиотека за 1924-1925. // *Бълг. мисъл*, 1927, № 2, с. 153-154.
29. *Библ. мисъл*, № 2, 29 апр. 1926, с. 3.
30. *Библ. мисъл*, № 3, 7 май 1926, с. 3.
31. Библиотечно дело в България : Сб. от нормативни документи 1878–1998. – София : СБИР, 1998. – 182 с.
32. Боднарски, Б. Ст. Първият конгрес по библиотечно дело в Русия. // *Читалище*, 1911, № 1-3, с. 74-76.
33. Божилова-Патева, Жени. Читалището като светилник в родината и българската жена. // *Читалище*, 1934, № 7-8, с. 206-226.
34. Божинов, Александър. Минали дни. – София, 1958, с. 30-38.
35. Боров, Тодор. Библиотечна наука. // *Мир*, № 9250, 12 май 1931.
36. Боров, Тодор. Библиотечни каталози. // Б о р о в, Тодор. Пътя на книгата : Увод в библиографията. – София, 1942, с. 21-44.
37. Боров, Тодор. Библиотечни каталози и печатането им. // *Мир*, № 9374, 8 окт. 1931.
38. Боров, Тодор. Българската печатна книга и нейното библиографско покритие. // Б о р о в, Т. Живот с книги. 1942–1972. – София, 1973.
39. Боров, Тодор. Българските читалища преди Освобождението. // *Мир*, № 9317, 31 юли 1931.
40. Боров, Тодор. Живот с книги. 1942–1972. – София, 1973.
41. Боров, Тодор. Книги и библиотеки. // *Учил. преглед*, 1940, № 5-6, с. 762-767.
42. Боров, Тодор. Моят университет. – София, 1991, с. 29.
43. Боров, Тодор. Организация на българските библиотекарски. // *Бълг. мисъл*, 1938, № 1, с. 59-68.
44. Боров, Тодор. От библиотекаря на Шпизвег до съвременния библиотекар. – София : Соф. унив., 1946. – 20 с.
45. Боров, Тодор. Пътя към книгите. – София, 1942, с. 44-45.
46. Боров, Тодор. Сграда за Народната библиотека. // Б о р о в, Т. Книги. Библиотеки. Библиография. – 2. изд. – София, 1947, с. 76-153.
47. Боров, Тодор. Стъпки по пътя на един дълголетник. – София, 1992, с. 261-262.
48. Боров, Тодор. Съвременни задачи на българските библиотеки. // *Учил. преглед*, 1932, № 1, с. 120-136.
49. Босев, Асен. Библиотекарят. // *Читалище*, 1932, № 1-2, с. 31-32.
50. Босев, Асен. Детето и книгата. // *Читалище*, 1937, № 9-10, с. 295-296.
51. Братоев, Вл. Селските читалища като училища за възрастни. // *Читалище*, 1928, № 1-2, с. 27-29.
52. Братоев, Вл. Четенето на сказките. // *Читалище*, 1938, № 5-6, с. 147-148.
53. Братоев, Вл. Читалищното дело в селата. // *Читалище*, 1938, № 1-2, с. 8-10.
54. Браундорфер, Зигмунд. Библиотеката на Международния земеделски институт в Рим и нейното ново здание / Прев. от нем. ез. Мара Камерани-Теодорова. //

Читалище, 1934, № 9-10, с. 260-265.

55. Бръзиков, Христо. Един час при г-жа Лидия Шишманова. // *Лит. глас*, № 45, 20 окт. 1929.
56. *Бълг. книга*, 1930, № 1, с. 1.
57. *Българска възрожденска интелигенция*. – София, 1988, с. 127.
58. *Българските читалища преди Освобождението*. // *Учил. мисъл*, 1930, № 9-10, с. 173.
Подпис: Н.
59. *Българските писатели за българската книга*. // *Читалище*, 1929, № 3-4, с. 73-80.
60. Бързакова, Надежда. Писма от проф. Ив. Д. Шишманов до проф. д-р Параскев Стоянов. // *Изв. Държ. архиви*, 16, 1968, с. 189.
61. Вазов, Иван. Възпоменателни бележки за Константин Величков. // *Читалище*, 1933, № 1-2, с. 19-22.
62. Василев, Георги. Чужденците в българската следосвобожденска култура. – София, 2001, с. 48-90, 192-295.
63. Василев, Добрин. Българските читалища. // *З л а т н и я т* алманах на България. – София, 1940, с. 287-298.
64. Василев, Добрин. Варненската градска общинска библиотека през 1935 година. // *Читалище*, 1936, № 3-4, с. 105-106.
65. Василев, Добрин. Варненската градска общинска библиотека през 1936. // *Читалище*, 1937, № 9-10, с. 264-265.
66. Василев, Добрин. Варненската общинска библиотека през 1937 година. // *Читалище*, 1938, № 5-6, с. 149-150.
67. Василев, Добрин. История на българския театър от древността до наши дни : Приноси и материали. – Варна : печ. Светлина, 1942. – 240 с.
68. Василев, Добрин. Кой какво чете? // *Читалище*, 1932, № 7-8.
69. Василев, Добрин. Кратък исторически очерк на Варненската общинска библиотека. – Варна : Варн. гр. община, 1933. – 56 с.
70. Василев, Добрин. Нуждата от библиотекарско училище. // *Читалище*, 1942, № 7-8, с. 217-219.
71. Василев, Добрин. Петдесет години Варненска градска библиотека. // *Читалище*, 1932, № 9-10, с. 241-244.
72. Василев, Добрин. Читатели и автори. // *Читалище*, 1936, № 7-8, с. 238-239.
73. Василев, Ст. История на българските читалища. // *Родна реч*, 1931/1932, № 1, с. 45-47.
74. Велев, А. Просветна и културна политика на правителството на Александър Стамболийски. – София : БЗНС, 1980. – 256 с.
75. Велев, Ст. Марин Дринов като пръв уредник на учебното и църковното дело в свободна България. // *Учил. преглед*, 1906, № 3-4, с. 315.
76. Великов, Ж. Читалището и българското село. // *Читалище*, 1931, № 1-2, с. 29-31.
77. Величков, Константин. Изложение на мотивите върху законопроекта за депозиране на печатни издания в народните библиотеки. // *Б ъ л г а р и я*. Нар. събрание. Дневници на Деветото обикновено нар. събрание. I ред. сес., IX заседание : Кн. 1. – София, 1897, с. 205-206.
78. Величков, Константин. Писмо ХХ. Пак във Ватикан; Работилница на мозайките;

- Египетски музей; Музей на канделабрите; Ватиканска библиотека. // В е л и ч к о в, К. Съчинения : В 5 т. : Т. 3. – София, 1987, с. 217.
79. Величков, Константин. Събиране на народното обичайно право. // С б о р н и к с отбрани окръжни от Освобождението до края на 1942 г. : Т. 2. – София, 1943.
  80. Влайков, М. Дирекцията на Т. 3. С. и Закона за народните читалища. // *Читалище*, 1927, № 9-10, с. 239-240.
  81. Влайков, Тодор. Спомени. // *Мисъл*, 1982, № 7, с. 7.
  82. Войводова, Люба. Читалищното дело и неговата роля днес. // *Читалище*, 1937, № 7-8, с. 219-221.
  83. Врачев, Теодоси. Проф. д-р Иван Д. Шишманов. // *Читалище*, 1979, № 11, с. 3-4.
  84. Врачев, Теодоси. Читалищно сметководство. // *Читалище*, 1938, № 7-8; с. 207-210.
  85. Втора славянска изложба на славянски илюстрирани и професионални списания в гр. Прага. // *Читалище*, 1933, № 9-10, с. 308.
  86. Вълков, Крум. Читалищното дело в Софийска област. // *Читалище*, 1939, № 3-4, с. 83-85.
  87. Ганчев, Ст. Свищовското читалище. // Г а н ч е в, Ст. Свищов : Принос към историята на града. – Свищов, 1929, с. 1-34.
  88. Георгиев, Иван. Един библиотекарски курс. // *Читалище*, 1932, № 9-10, с. 244-246.
  89. Георгиев, Иван. Развой на университетското образование в България. – София, 1923, с. 28.
  90. Георгиев, Кирил. Детска библиотека при читалището. // *Читалище*, 1930, № 8-10, с. 239-242.
  91. Георгиева, Елена. Личната библиотека на акад. Михаил Арнаудов – принос към националното книжовно наследство. // *Везни*, 2002, № 8-9, с. 37-58.
  92. Герасимова, Мария, Пейчева, Радка. Страници от историята на Библиотеката на Българската академия на науките 1869–1944. – София : БАН, 2000. – 80 с.
  93. Гергова, Ани, Хаджиева, А. Основи на книгоиздаването. – София, 1987, с. 9.
  94. Гергова, Ани. Библиотекарят-енциклопедист Лука Касъров (1854–1916). // *Библиотека*, 2004, № 5, с. 81-87.
  95. Гергова, Ани. Книгознанието като учебен предмет. // *Библиотекар*, 1990, № 7, с. 18.
  96. Гергова, Ани. Книжнината и българите. – София, 1991.
  97. Гергова, Ани. Книжовно-документално наследство. – София, 2006, с. 158.
  98. Гергова, Ани. Константин Величков – съзидател на следосвобожденската култура. // Г е р г о в а, Ани. Книжовни пристрастия. – София, 2000, с. 125-131.
  99. Герджиков, Васил. Библиотечните съюзи, дружества и конгреси в странство. // *Читалище*, 1915, № 1-3, с. 71-88.
  100. Герджиков, Васил. Как се нареждат и означават (сигнират) книгите в библиотеките. // *Читалище*, 1914, № 7-9, с. 172-191.
  101. Герджиков, В. Първото ми библиотекарство. // С т о години народно читалище „Добри Войников“. Коларовград, 1856–1956 : Юбил. сб. – София, 1958, с. 272.
  102. Гидиков, Стефан. Кога и как се зароди идеята за читалищно съюзване. // *Чита-*

лище, 1930, № 5-7, с. 143-145.

103. Гидиков, Стефан. Четвърт век читалищно съюзяване. // *Читалище*, 1937, № 1-2, с. 12-19.
104. Гидиков, Стефан. Читалището и книгата. // *Читалище*, 1932, № 3-4, с. 51.
105. Год. ББИ, 8, 1961, с. 211.
106. Годишен отчет на Плевенското обществено образователно дружество „Съгласие“ за 1910 г. – Плевен, 1911, с. 24.
107. Годишник на Народната библиотека в София за 1924–1925 г. // *Бълг. мисъл*, 1927, № 1, с. 78-79.
108. Горман, Майкъл. Нашите непреходни ценности : Библиотеките през XXI век / Прев. от англ. ез. Александра Дипчикова. – София : Унив. изд. Св. Климент Охридски, 2006. – 264 с.
109. Горянски, Петър. Очи в очи. Спомени и очерци. – София, 1990, с. 115.
110. Господинов, Печо. Стилиян Чилингиров – писател и общественик. // *Читалище*, 1933, № 3-4, с. 77-78.
111. Гочев, Г. Четене произведенията на българските писатели. // *Читалище*, 1932, № 1-2, с. 20-21.
112. Гочев, Хр. Детска библиотека в Бостон. // *Учител*, 1903, № 7, с. 485-487.
113. Григоров, Пепо. Българската книга в чужбина. // *Читалище*, 1929, № 3-4, с. 81-82.
114. Григорьев, Ю. Методологическите проблеми советското библиотековедение. // *Уч. зап.* Моск. гос. инст. культуры, вып. 15, 1968, с. 69.
115. Гуров, П. За создание новой библиотечной теории на основе марксизма-ленинизма. // *Красный библиотекарь*, 1931, № 4, с. 23-29.
116. Гълъбов, Константин. Заветът на Шишманова. // *Читалище*, 1928, № 5-6, с. 121-123.
117. Гълъбов, Константин. Спомени весели и невесели за български писатели. – София, 1959, с. 41.
118. Гюзелев, Васил. Училища, скриптории, библиотеки и знания в България : XIII–XIV век. – София : Нар. просв., 1985. – 267 с.
119. Да бъдем европейци и все пак българи : Иван Шишманов в оценката на съвременниците си : Спомени, отзиви, материали. – София : Инст. за лит., 2006. – 219 с.
120. Дамяни, Енрико. Елин Пелин. // *Читалище*, 1939, № 3-4, с. 65-68.
121. Дамяни, Енрико. Юбилеят на българския поет Кирил Христов. // *Читалище*, 1938, № 9-10, с. 270-274.
122. Данаилов, Георги Т. Изследвания върху демографията на България. – София, 1930, с. 79.
123. Данов, Иван. Класификация на България по десетичната система на Международния библиографски институт. // *Читалище*, 1932, № 1-2, с. 55-58; № 3-4, с. 55-58.
124. Данов, Иван. Коричния и заглавния лист на печатните издания. // *Читалище*, 1936, № 5-6, с. 141-143.
125. Данов, Иван. Международна десетична библиографична класификация. // *Читалище*, 1926, № 2-3, с. 51-56.

126. Данов, Иван. Международна десетична библиографична класификация. // Д в а д е с е т и пет години в служба на родната просвета и култура : 1911–1936 : Юбил. сб. – София, 1939, с. 181-187.
127. Данов, Иван. Международната десетична класификация в нашите читалищни библиотеки. // *Читалище*, 1930, № 3-4, с. 72-78.
128. Данов, Иван. Може ли да се подвързват няколко книги в един том. // *Читалище*, 1930, № 8-10, с. 218-221.
129. Данов, Иван. Първата българска печатна книга. // *Читалище*, 1932, № 9-10, с. 225-227.
130. Данов, Иван. Първият редовен конгрес на читалищата. // *Читалище*, 1912, № 6-7, с. 168-169.
131. Данов, Иван. Ръководство за описване, класиране и нареждане на книгите в библиотеките. – Шумен : печ. Зора, 1943. – 44 с.
132. Данов, Иван. Съвременните библиотеки. // *Читалище*, 1929, № 1, с. 23-24.
133. Данов, Иван. Съкратен азбучен показател на десетичната библиографична класификация. – Плевен : печ. Гутенберг, 1921. – 54 с.
134. Данов, Иван. Уредбата на нашите библиотеки. // *Читалищни вестни*, № 7-8, 10 юли 1923, с. 1.
135. Данов, Иван. Учредителният читалищен конгрес. // *Читалище*, 1911, № 1, с. 9-11.
136. Данов, Иван. Читалище „Съгласие“ – Плевен : Старопечатни български книги в читалищните библиотеки до края на 1933 г. // *Читалище*, 1934, № 7-8, с. 183-184.
137. Данчов, Никола, Данчов, Иван. Българска енциклопедия. Т. 1. А–Ж. – София, 1936.
138. Двадесет и пет години в служба на родната просвета и култура : 1911–1936 : Юбил. сб. – София : ВЧС, 1937. – III, 400, 180 с. : раздр. паг.
139. Денков, Д. С. Бюджет и счетоводство на читалищата. // *Читалище*, 1928, № 5-6, с. 148-153.
140. Денков, Д. С. Оземляване на читалищата от фонда Т. 3. С. // *Читалище*, 1930, № 3-4, с. 79-82.
141. Денков, Д. С. Създаване на читалищни имоти. // *Читалище*, 1929, № 5-6, с. 133-136.
142. Денчев, Стоян, Василева, София. Държавна политика за културно-историческото наследство на България 1878–2005 : Лекции : Документи. – София : За буквите – О писменехъ, 2006. – 353 с.
143. Десев, Борис. Стилиян Чилингиров като библиограф. // *Изв. Нар. библ. „Св. Св. Кирил и Методий“*, 13, 1973, с. 525-554.
144. Детската художествена литература у нас. // *Читалище*, 1934, № 3-4, с. 69-71. Подпис: П. Ст.
145. Деятелността на Кюстендилското читалище „Братство“ за 42 години от основаването му 1 юли 1869 г. до 1 юли 1911 г. Наредил Ефрем Каранов. – Кюстендил, 1911. – 96 с.
146. Дивногорцев, А. Международные библиотечные связи России : Истор. очерк. – М., 2001, с. 55-59.

147. Диков, Гр. Селското читалище. // *Читалище*, 1934, № 4-5, с. 74-75.
148. Димитров, Кр. Българската интелигенция при капитализма : Професионална, генетична и социално-класова структура. – София, 1955, с. 21.
149. Димчевска, Маргарита. Библиотекарят. // *Д в а д е с е т* и пет години в служба на родната просвета и култура : 1911–1936. – София, 1937, с. 99-102.
150. Димчевска, Маргарита. Българска кооперативна книжнина <излязла до 1931 г.> : [Библиогр.]. – София : печ. Книпеграф, 1931. – 123 с.
151. Димчевска, Маргарита. Детските библиотеки в чужбина. // *Читалище*, 1930, № 5-7, с. 146-149.
152. Димчевска, Маргарита. Майката, книгата и детето. // *Читалище*, 1932, № 7-8, с. 166-167.
153. Димчевска, Маргарита. Модерни библиотечни сгради. // *Бълг. книга*, 1930, № 1, с. 64-68.
154. Димчевска, Маргарита. Рационализация на машинописната служба. – София : Инст. за стоп. рационализации, 1947. – 24 с.
155. Дичева, Ирина. Каталогизи. // *Год. Нар. библ. „Иван Вазов“* – Пловдив [за 1970–1973], 1976, с. 205.
156. Дневници на XIX ОНС, 1920 : Кн. 1. – София, 1922.
157. Дневници на Третата редовна сесия на Областното събрание. 11 окт. – 12 дек. – Пловдив, 1982, с. 591-631.
158. Доклад до Министерския съвет № 11739 от 15 май 1923 г. // *Читалищни вест*, № 5, 1 юни 1923, с. 4.
159. Доклад до Негово Величество Фердинанд I цар на българите по случай 25-годишнината от възшествието му на българския престол 1887–1912. – София, 1912.
160. Доклад до Негово Царско Височество по учебното дело на министъра на народното просвещение до княз Фердинанд. 2 юни 1903. // *Учил. преглед*, 1903, № 6-7, с. 115.
161. Доклад на Антон Митов за „Условия за възпроизвеждане на Манасиевата летопис“. // *И з в.* за командированите от Министерството на народното просвещение : Кн. 2. – София, 1905, с. 232-241.
162. Домусчиев, Георги П. Сенки от стария Плевен. – София, 1988, с. 23.
163. Домусчиев, Коста П. Нашата детска литература. // *Читалище*, 1936, № 7-8, с. 202-206.
164. Дочев, Гено. Бележки по отчетите на няколко от големите читалища през 1933 г. // *Читалище*, 1934, № 1-2, с. 6-16.
165. Дочев, Гено. Българският народен учител и българското народно читалище. // *Читалище*, 1937, № 5-6, с. 129-131.
166. Дочев, Гено. Из живота на читалищата в Казанлъшко. // *Читалище*, 1937, № 3-4, с. 81-83.
167. Дочев, Гено. Казанлъшката ученолюбива дружина „Искра“. // *Читалище*, 1934, № 3-4, с. 80-81.
168. Дочев, Гено. Кой чете и какво чете у нас? // *Читалище*, 1937, № 3-4, с. 72-76.
169. Дочев, Гено. Народното читалище е средище на духовен живот във всяко селище. // *Читалище*, 1938, № 9-10, с. 260-269.

170. Дочев, Гено. Учителят и училището. // *Читалище*, 1926, № 1, с. 25-27.
171. Дочев, Гено. Читалище „Искра“ гр. Казанлък, през 1936. // *Читалище*, 1937, № 3-4, с. 84-85.
172. Драганова, Е. Празник на книгата. // *Читалище*, 1931, № 1-2, с. 19-24.
173. Драгнев, Асен. Народни университети в селата. // *Читалище*, 1937, № 5-6, с. 167-168.
174. Дринов, Марин. Привременен устав за народните училища. // *Марица* (Пловдив), № 10, 29 авг. 1878.
175. *Държ. вестник*, № 41, 22 февр. 1897.
176. *Държ. вестник*, № 127, 18 юни 1898.
177. *Държ. вестник*, № 129, 17 юни 1911.
178. *Държ. вестник*, № 195, 29 ноем. 1920.
179. *Държ. вестник*, № 212, 20 дек. 1922.
180. *Държ. вестник*, № 291, 28 март 1927.
181. Дякович, Борис. Българската книга през 1926 г. // *Читалище*, 1928, № 1-2, с. 15-23.
182. Дякович, Борис. Българският периодичен печат през 1923 г. // *Читалище*, 1926, № 1, с. 17-20.
183. Дякович, Борис. Исторически преглед на Народната библиотека и Музея в Пловдив до Съединението. – Пловдив, 1906. – 42 с.; също и в: *Учил. преглед*, 1906, № 10, с. 959-1000.
184. Дякович, Борис. Класификация на книгите, излезли през 1927. // *Читалище*, 1929, № 7-8, с. 216-222.
185. Дякович, Борис. Народните библиотеки и читалища в Пловдивския окръг и чужбина. – Пловдив, 1908. – 57 с.; също и в: *Учил. преглед*, 1908, № 7, с. 477-533.
186. Дякович, Борис. Статистика на нашата периодическа книжнина през 1910 г. // *Читалище*, 1911, № 2-3, с. 70-73.
187. Дякович, Борис. Ученическото четене. // *Читалище*, 1926, № 2-3, с. 63-66.
188. Елин Пелин. Събрани съчинения : В 10 т. : Т. 10. – София, 1959, с. 495-499.
189. *Энциклопедический словарь* : Т. 3. Бергер–Бисы. – Санкт-Петербург, 1891, с. 812.
190. Живот и дейност на Константин Иречек. // *И р е ч е к*, К. Български дневник : Т. 1. – Пловдив, 1930, с. XXX.
191. Задгорска, Валентина. Приносът на министър Константин Величков за напредъка на просветното дело в Княжество България. // *Константин В е л и ч к о в* и неговото време. – Пазарджик, 2005, с. 147-152.
192. Закон за Българската академия на науките. // *Държ. вестник*, № 25, 1 февр. 1912.
193. Закон за градските общини. // *Държ. вестник*, № 69, 19 юли 1886.
194. Закон за депозиране на печатни и литографни произведения в народните библиотеки. // *Държ. вестник*, № 195, 29 ноем. 1920.
195. Закон за депозиране на печатни издания в Народните библиотеки в София и Пловдив. // *Държ. вестник*, № 41, 22 февр. 1897.
196. Закон за народните читалища. // *Читалище*, 1927, № 4-5, с. 95-98.
197. Закон за народното просвещение. // *Държ. вестник*, № 49, 5 март 1909.

198. Закон за публичните библиотеки в Белгия. // *Читалище*, 1927, № 6-8, с. 149-151.
199. Закон за селските общини. // *Държ. вестник*, № 270, 11 дек. 1902.
200. Закон за учредяване на достъпни народни библиотеки. // *Държ. вестник*, № 195, 29 ноем. 1920.
201. Захариев, Васил. Никола Ив. Образописец. // *Читалище*, 1934, № 5-6, с. 140-141.
202. Зотова, Кремена. Приносят на проф. Тодор Боров в развитието на българската библиография. // В чест на 80-годишнината на проф. Тодор Боров. – София, 1984, с. 361-378.
203. Иванов, Иван. Читалищата и седмицата на българската книга. // *Читалище*, 1939, № 3-4, с. 78-80.
204. Иванов, Петър. Библиотечна статистика и инвентирание. // *Читалище*, 1942, № 7-8, с. 213-217.
205. Иванов, Петър. Народната библиотека в София. // *Читалище*, 1938, № 9-10, с. 279-283.
206. Иваск, У. Г. Инкунабули. // *Читалище*, 1933, № 78, с. 205-209.
207. Из архива на Иречек : Преписка с българи : Т. 1. – София, 1953, с. 178.
208. Из архива на Иречек : Преписка с българи : Т. 2. – София, 1959.
209. Из отчета на Министра на народното просвещение за 1921. // *Читалище*, 1922, № 3-4, с. 32-40.
210. Изв. Габр. нар. библ. „Априлов–Палаузов”, № 1, 16 авг. 1924.
211. Изв. Габр. нар. библ. „Априлов–Палаузов”, № 2, 23 авг. 1924.
212. Изв. Габр. нар. библ. „Априлов–Палаузов”, № 3, 30 авг. 1924.
213. Изв. Габр. нар. библ. „Априлов–Палаузов”, № 14, 15 ноем. 1924.
214. Изв. Габр. нар. библ. „Априлов–Палаузов”, № 28, 21 февр. 1924.
215. Изв. Габр. нар. библ. „Априлов–Палаузов”, № 4, 6 юни 1925.
216. Изв. Габр. нар. библ. „Априлов–Палаузов”, № 18, 12 септ. 1925.
217. Изв. Габр. нар. библ. „Априлов–Палаузов”, № 20, 26 септ. 1925.
218. Изв. Габр. нар. библ. „Априлов–Палаузов”, № 25, 31 ян. 1925.
219. Изв. Габр. нар. библ. „Априлов–Палаузов”, № 26, 7 ноем. 1925.
220. Изв. Габр. нар. библ. „Априлов–Палаузов”, № 27, 14 февр. 1925.
221. Изв. Габр. нар. библ. „Априлов–Палаузов”, № 32, 21 март 1925.
222. Изв. Габр. нар. библ. „Априлов–Палаузов”, № 36, 18 апр. 1925.
223. Изв. Габр. нар. библ. „Априлов–Палаузов”, № 37, 25 апр. 1925.
224. Изв. Габр. нар. библ. „Априлов–Палаузов”, № 19, 3 авг. 1927.
225. Изв. Габр. нар. библ. „Априлов–Палаузов”, № 24, 17 септ. 1927.
226. Изв. Габр. нар. библ. „Априлов–Палаузов”, № 25, 24 септ. 1927.
227. Изв. Габр. нар. библ. „Априлов–Палаузов”, № 1-2, 14 апр. 1928.
228. Изв. Габр. нар. библ. „Априлов–Палаузов”, № 9, 2 юни 1928.
229. Изв. Габр. нар. библ. „Априлов–Палаузов”, № 14, 30 юни 1928.
230. Изв. Габр. нар. библ. „Априлов–Палаузов”, № 32, 29 окт. 1928.
231. Изв. Габр. нар. библ. „Априлов–Палаузов”, № 42, 14 ян. 1928.
232. Изв. Габр. нар. библ. „Априлов–Палаузов”, № 52-53, 3 март 1928.
233. Изв. Габр. нар. библ. „Априлов–Палаузов”, № 54, 17 март 1928.
234. Изв. Габр. нар. библ. „Априлов–Палаузов”, № 52, 23 февр. 1929.
- 234а. Изв. Габр. нар. библ. „Априлов–Палаузов”, № 57, 1 март 1930.

235. *Изв.* Габр. нар. библ. „Априлов–Палаузов”, № 1, 5 апр. 1930.
236. *Изв.* Габр. нар. библ. „Априлов–Палаузов”, № 2, 12 апр. 1930.
237. *Изв.* Габр. нар. библ. „Априлов–Палаузов”, № 3, 19 апр. 1930.
238. *Изв.* Габр. нар. библ. „Априлов–Палаузов”, № 33, 24 окт. 1930.
239. *Изв.* Габр. нар. библ. „Априлов–Палаузов”, № 41, 18 дек. 1930.
240. *Изв.* Габр. нар. библ. „Априлов–Палаузов”, № 26, 26 септ. 1931.
241. *Изв.* Габр. нар. библ. „Априлов–Палаузов”, № 30, 24 окт. 1931.
242. *Изв.* Габр. нар. библ. „Априлов–Палаузов”, № 31, 31 окт. 1931.
243. *Изв.* Габр. нар. библ. „Априлов–Палаузов”, № 50, 14 февр. 1931.
244. *Изв.* Габр. нар. библ. „Априлов–Палаузов”, № 1, 2 апр. 1932.
245. *Изв.* Габр. нар. библ. „Априлов–Палаузов”, № 13, 1 апр. 1933.
246. *Изв.* Габр. нар. библ. „Априлов–Палаузов”, № 10, 10 март 1934.
247. *Изв.* Габр. нар. библ. „Априлов–Палаузов”, № 21, 26 май 1934.
248. *Изв.* Габр. нар. библ. „Априлов–Палаузов”, № 22, 2 юни 1934.
249. *Изв.* Габр. нар. библ. „Априлов–Палаузов”, № 15, 13 апр. 1935.
250. *Изв.* Габр. нар. библ. „Априлов–Палаузов”, № 18, 5 май 1935.
251. *Изв.* Габр. нар. библ. „Априлов–Палаузов”, № 25, 22 юли 1935.
252. *Изв.* Габр. нар. библ. „Априлов–Палаузов”, № 37, 14 септ. 1935.
253. *Изв.* Габр. нар. библ. „Априлов–Палаузов”, № 41, 1 ноем. 1935.
254. *Изв.* Габр. нар. библ. „Априлов–Палаузов”, № 7, 15 февр. 1936.
255. *Изв.* Габр. нар. библ. „Априлов–Палаузов”, № 35, 29 авг. 1936.
256. *Изв.* Габр. нар. библ. „Априлов–Палаузов”, № 36, 5 ноем. 1936.
- 256а. *Изв.* Габр. нар. библ. „Априлов–Палаузов”, № 45, 7 ноем. 1936.
257. *Изв.* Габр. нар. библ. „Априлов–Палаузов”, № 37, 12 ноем. 1936.
258. *Изв.* Габр. нар. библ. „Априлов–Палаузов”, № 16, 17 апр. 1937.
259. *Изв.* Габр. нар. библ. „Априлов–Палаузов”, № 46, 12 ноем. 1938.
260. *Изв.* Габр. нар. библ. „Априлов–Палаузов”, № 3, 17 ян. 1939.
261. *Изв.* Габр. нар. библ. „Априлов–Палаузов”, № 7, 2 февр. 1940.
262. *Изв.* Габр. нар. библ. „Априлов–Палаузов”, № 9, 2 март 1940.
263. *Изв.* Габр. нар. библ. „Априлов–Палаузов”, № 35, 21 авг. 1940.
264. *Изв.* Габр. нар. библ. „Априлов–Палаузов”, № 17, 26 апр. 1941.
265. *Изв.* Габр. нар. библ. „Априлов–Палаузов”, № 18, 3 май 1941.
266. *Изв.* Габр. нар. библ. „Априлов–Палаузов”, № 20, 18 май 1941.
267. *Изв.* Габр. нар. библ. „Априлов–Палаузов”, № 11, 14 март 1942.
268. Известия за командированите от Министерството на народното просвещение : В 3 кн. : Кн. 1, 1903–1904. – София, 1904. – 145 с.; Кн. 2. – София, 1905. – 377 с.; Кн. 3. – София, 1908. – 403 с.
269. Изложба на българската книга в Прага. // *Читалище*, 1933, № 9-10, с. 267-271.
Подпис: Х. Г.
270. Илчев, Иван, Митев, Пламен. Докосвания до Америка <XIX – началото на XX век>. – София, 2003.
За Естер Димчевска на с. 358, 430, 636; за М. Димчевска на с. 363, 430.
271. Иончева, Л. Д. Българката и читалището. // *Читалище*, 1936, № 5-6, с. 168-169.
272. Иречки, В. Бъдещето на съвременните книги. // *Читалище*, 1929, № 5-6, с. 137-139.
273. Иречек, К. Български дневник : Т. 2. – София, 1932, с. 453.

274. Иречек, К. Инструкция за управлението на Българската народна библиотека. // Йорданов, В. История на Народната библиотека в София. – София, 1930, с. 106-113.
275. Йовчев, Илия. Каталог на книгите в Областната библиотека и музей : Постъпили до 1-й януарий 1885 г. – Пловдив, 1885. – 184 с.
276. Йорданов, Велико. Дарители на народната ни просвета : Биогр. бел. : Кн. 1. – София : печ. Гражданин, 1911. – 260 с.
277. Йорданов, Велико. История на Народната библиотека в София : По случай 50-год. й. 1879–1929. – София : Държ. печ., 1930. – VIII, 360 с.
278. Йорданов, Велико. Лайпциг и българите. – София, 1938, с. 137-138.
279. Йорданов, Велико. Материали за изучаване на учебното дело в България : Кн. 2. Развитие на нашето просветно дело от Освобождението до войните (1878–1913). – София, 1925, с. 69.
280. Йорданов, Велико. Нашето просветно дело по време на войните 1913–1919. – София : Държ. печ., 1925. – 163 с.
281. Йорданов, Велико. Развитие на нашето просветно дело от Освобождението до войните (1878–1913). – София : Държ. печ., 1925. – 198 с.
282. Йорданов, Велико. Село Медвен, Котленска околия : Истор.-общ. преглед. – София : печ. Стоп. развитие, 1940. – 164 с.
283. Йорданов, Велико. Хранилище на българската книга. // Читалище, 1932, № 7-8, с. 168-170.
284. Казасов, Димо. Някогашните наши градове. – София, 1975, с. 181 и сл.
285. Казасов, Димо. Улици, хора, събития. – София, 1959.
286. Как може да се създадат в България народни университети. // Читалище, 1930, № 8-10, с. 261-263.
287. Калайджиева, К. Материали за историята на Народната библиотека 1944–1978. – София, 2003, с. 65.
288. Калайджиева, К. По някои въпроси на просветната и културната политика на правителството на БЗНС през 1919–1923 г. // Изв. Нар. библ. „Васил Кола-ров“ и Библ. при Соф. държ. унив., 2 (8), 1963, с. 13-56.
289. Калина Малина, Подвижни библиотеки. // Читалище, 1938, № 3-4, с. 81-82.
290. Калина Малина. За ролята на детската книга : Доклад пред XV к-с на ВЧС. // Читалище, 1934, № 7-8, с. 235-238.
291. Калина Малина. Подвижни ученически библиотеки. // Учит. мисъл, 1929, № 7, с. 461-464.
292. Калчев, Константин. Цариградското читалище. // Читалище, 1911, № 1, с. 15-19.
293. Камбуров, Иван. Христина Морфова. // Читалище, 1936, № 5-6, с. 149-151.
294. Каменополска, Стоянка. Иван Данов 1880–1947 : Библиогр. справка. – Плевен : Читалище „Г. Димитров“, 1981. – 36 с.
295. Камерани, Виторио. „Годениците“ от Алесандро Мандзони. // Итало-бълг. сп., 1932, № 3, с. 113-124.
296. Камерани, Виторио. Едмондо Де Амичис. // Итало-бълг. сп., 1931, № 7-8, с. 250-258.
297. Камерани, Виторио. Настоящото положение на италианските библиотеки / Прев. от итал. Мара Камерани-Теодорова. // Читалище, 1935, № 9-10, с. 223-232.

298. Камерани, Виторио. Популярните библиотеки в Италия / Прев. от итал. Мара Камерани-Теодорова. // *Учил. преглед*, 1931, № 8, с. 1205-1210.
299. Камерани-Теодорова, Мара. Английските публични библиотеки. // *Читалище*, 1933, № 3-4, с. 82-90.
300. Камерани-Теодорова, Мара. Американски куриер. // *Лит. глас*, № 136, 3 ян. 1932, с. 5.
301. Камерани-Теодорова, Мара. Изложба на художествената религиозна книга в Рим. // *Читалище*, 1932, № 9-10, с. 247-249.
302. Каралийчев, Ангел. Книгата и малкия читател. // *Читалище*, 1929, № 3-4, с. 79-80.
303. Карапетков, Петко. Минало. – Пловдив, 1948, с. 317.
304. Карапетков, Петко. Славеино – родовете. – София, 1996, с. 120.
305. Карапетков, Петко. Славеино : Принос към историята на Средните Родопи. – София : Ив. Вазов, 1991, с. 270.
306. Каратеодоров, Васил. Българските читалища преди Освобождението. // *Родина*, 1932, № 5, с. 14-15.
307. Касъров, Лука. Енциклопедически речник : Т. 1. А–К. – Пловдив, 1899.
308. Кепов, Иван. Нашата действителност. – Пловдив, 1927, с. 90-91.
309. Киното като възпитател. // *Читалище*, 1936, № 5-6, с. 152-158.
310. Кирилов, Иван. Петър Ненков. // *Читалище*, 1937, № 3-4, с. 80.
311. Кирова, Елена. Библиотеката на Любен Каравелов. // *Год. Соф. унив. „Св. Кл. Охридски“*. Истор. фак., 72, 1982, с. 289-330.
312. Кирова, Елена. Библиотеката на Марин Дринов – база за неговата научна и обществена дейност. // *Библиотекар*, 1988, № 10, с. 19-23.
313. Кирова, Елена. Библиотеката на Неофит Рилски. // *Библиотекар*, 1980, № 5, с. 43-48.
314. Кирова, Елена. Габровската училищна библиотека в епохата на Възраждането (1835-1865) . // *Год. Соф. унив. „Св. Кл. Охридски“* Филос.-истор. фак., 53 [за 1959], 1960, № 2, с. 235-288.
315. Кирова, Елена. Габровската училищна библиотека – първата училищна библиотека в България . // *С в е т л н и к* на новобългарската просвета. – София, 1966, с. 74-88.
316. Кирова, Елена. История на библиотеките. – София : Наука и изкуство, 1975. – 238 с.
317. Кирова, Елена. Културните и научните интереси на Васил Априлов, отразени в личната му библиотека. // *Библиотекар*, 1981, № 12, с. 17-20.
318. Кирова, Елена. Личните библиотеки в живота и дейността на българските възрожденци. // *В чест на 80-год. на проф. Тодор Боров*. – София, 1984, с. 266-275.
319. Кирова, Елена. Ученическите библиотеки в България (1878-1914). // *Год. Соф. унив. „Св. Кл. Охридски“*. Филос.-истор. фак., 62 [за 1968], 1969, № 3, с. 391-448.
320. Кирова, Елена. Ученическите дружества и техните библиотеки в епохата на Възраждането // *Год. Соф. унив. „Св. Кл. Охридски“*. Филос.-истор. фак., 54 [за 1960], 1961, № 1, с. 283-323.
321. Киселов, Хр. Читалището и киното. // *Читалище*, 1930, № 1-2, с. 39-40.

322. Класанов, Васил. Библиотечен музей. // *Бълг. мисъл*, 1925, № 3, с. 338-339.
323. Класанов, Васил. Висшият съюзен съвет и неговите решения. // *Бълг. мисъл*, 1925, № 1, с. 114-117.
324. Класанов, Васил. Длъжности и качества на библиотекаря. // *Библ. мисъл*, № 7, 17 юни 1926.
325. Класанов, Васил. Кратка история на библиотеките : С уводни думи от Стоян Аргиров. – Шумен : печ. П. Пенев, 1937. – VIII, 80 с.
326. Класанов, Васил. Кратко ръководство по библиотекознание. // *Читалищни вестни*, № 1, май 1924, с. 2.
327. Класанов, Васил. Осмият редовен читалищен конгрес. // *Бълг. мисъл*, 1925, № 2, 235-236.
328. Класанов, Васил. Пенсия за читалищните служители. // *Библ. мисъл*, № 5, 27 май 1926, с. 1.
329. Книголюбов, В. Български библиотечарски съюз. // *Библ. мисъл*, № 6, 3 юни, 1926, с. 1.
330. Книголюбов, В. Български библиотечарски съюз. // *Библиотечар* (Шумен), 1938, № 1, с. 18-23.
331. Книголюбов, В. Основен недъг на нашите библиотеки. // *Библ. мисъл*, № 1, 22 апр. 1926.
332. *Книжовник*, 1910, № 1.
333. Коларова, Н. Издадените книги в Царството през 1931 г. // *Читалище*, 1933, № 5-6, с. 143-151.
334. Колев, Йордан. Българската интелигенция 1878-1912. – София, 1992.
335. Колев, Йордан. Иван Д. Шишманов за предучилищното възпитание. // *Предуч. възп.*, 2002, № 4, с. 34-37.
336. Колев, Йордан. История на българското образование : Министрите на народното просвещение. – Благоевград : Унив. изд. Неофит Рилски, 2002. – 135 с.
337. Колев, Йордан. Министри на народното просвещение : Иван Д. Шишманов. – Благоевград : Унив. изд. Неофит Рилски, 2002. – 176 с.
338. Колева, Радка, Янакиева, Татяна. Личната библиотека на акад. Петър Диневков. // *Везни*, 2001, № 6-7, с. 16-33.
339. Колева, Радка. Борис Дякович : 120 г. от рождението му. // *Библиотечар*, 1988, № 3, с. 41-46.
340. Колева, Радка. Приноси на Пловдивската библиотека в българската наука (1879–1944). // *Библиотека*, 2004, № 5, с. 20-26.
341. Колева, Радка. Русин Филипов и Народната библиотека „Иван Вазов“. // *Библиотечар*, 1989, № 4, с. 36 и сл.
342. Колева, Радка. Съзидателят. // *Лит. форум* : Юбил. вестн. по случай 150 г. от рождението на Константин Величков, 2005, с. 3.
343. Коледаров, Ст. Андре Карнеги. // *Читалище*, 1938, № 7-8, с. 217-219.
344. Коледаров, Ст. Впечатления от тазгодишния библиотечарски курс. // *Читалище*, 1938, № 9-10, с. 222-223.
345. Коледаров, Ст. Нешо Бончев – първият преводач у нас. // *Читалище*, 1939, № 1-2, с. 23-25.
346. Кондарев, Н., Сираков, С., Чолов, П. Народните читалища в България : В 2 т. :

- Т. 1. – София : ОФ, 1972. – 336 с.; Т. 2. – София : ОФ, 1979. – 339 с.
347. Кондарев, Никола. Да създадем творчески организационен читалищен живот. // *Читалище*, 1939, № 5-6, с. 145-147.
348. Константинов, Константин. Път през тодините. – 2. доп. изд. – София, 1966, с. 325.
349. Кравченко, А. Американски училища за подготовка на библиотечни работници. // *Читалище*, 1932, № 1-2, с. 5-19.
350. Крамптън, Ричард. Кратка история на България. – София, 1994, с. 117.
351. Крипс, И. и др. Вытравим идеологию буржуазных библиотекосведов. // *Красный библиотекарь*, 1931, № 2, с. 12-18.
352. Крънзов, Гео. Семейството и книгата. // *Читалище*, 1934, № 3-4, с. 85-86.
353. Кръстников, Н. Опит за психологически анализ на нашия обществен живот : Реферат, четен в Психологическото дружество в София. – София, 1922, с. 40.
354. Кулелиев, Йордан. Имената на нашите читалища. // *Читалище*, 1929, № 3-4, с. 87-88.
355. Кулелиев, Йордан. Читалището и въпросите на живота. // *Читалище*, 1932, № 5-6, с. 116-121.
356. Кулелиев, Йордан. Читалищното дело в Търновски окръг през 1929 г. // *Читалище*, 1930, № 5-7, с. 165-173.
357. Кулелиев, Йордан. Читалищното дело във Великотърновски окръг. // *Читалище*, 1936, № 3-4, с. 74-80.
358. Лазаров, Ст. Основи на читалищното дело : Експеримент. уч. за XI кл. на Нац. средно у-ще по култ. – София, 1987. – 224 с.
359. Лазаров, Цано. Състояние и дейност в читалищата в Тетевенско. // *Читалище*, 1936, № 1-2, с. 16-18.
360. Лазаров, Цано. Читалищата в Тетевенско. – Плевен, 1936. – 195 с.
361. Летопис на БАН за 1911. – София, 1914, с. 3; Летопис на просветното министерство 1879–1995 / Състав. В. Колев, Д. Димитров, Л. Коспартова, Н. Генев. – София : Унив. изд. Св. Климент Охридски, 1995. – 96 с.
362. Ловягин, А. За трудът на библиографа и библиолога / Прев. Ив. Данов. // *Читалище*, 1933, № 9-10, с. 260-266.
363. Максимов, Ст. Народен университет. // *Читалище*, 1936, № 3-4, с. 71-73.
364. Максимов, Ст. Тристагодишнината на Френската академия. // *Читалище*, 1936, № 1-2, с. 11.
365. Манчев, Георги. Оземляване на читалищата. // *Читалище*, 1936, № 1-2, с. 38-40.
366. Маршал, Едисън. Момичето от Индия / Авториз. прев. от англ. Маргарита Димчевска. – София : печ. Книпеграф [1937]. – 232 с.; [2. изд.]. – София : Плеяда, 1992. – 172 с.
367. Месечков, Недялко. Завръщане към миналото. – София, 1978.
368. Минков, Цветан. Книгата. // *Читалище*, 1927, № 4-5, с. 120-126.
369. Мирчев, Кирил. Българските читалища преди Освобождението. // *Макед. преглед*, 1931, № 1, с. 174-176.
370. Митов, Д. Б. Българските читалища преди Освобождението. // *Лит. глас*, № 118, 1931, с. 5.
371. Миятев, Петър. Първият председател на Съюза на народните читалища в България : 120 г. от рождението на Иван Д. Шишманов. // *Читалище*, 1982, № 7, с. 27-28.

372. Младенова, М. Габриел Ноде и неговият класически труд „Съвети за устройството на библиотеката“. // *Библиотека*, 2000, № 1, с. 49-57.
373. Монеv, Никола. Детски читални и библиотеки. // *Бълг. мисъл*, 1928, № 4, с. 308-310.
374. Монеv, Никола. Как да си основем читалище. // *Читалище*, 1928, № 1-2, с. 24-26.
375. Москов, Моско. Упътване за уредба на училищна или читалищна библиотека. – Търново : Ново време, 1923. – 16 с.
376. Мотульский, Р. С. Общее библиотековедение. – Москва, 2004, с. 30.
377. НА-БАН, ф. 11 к, оп. 1, а.е. 83, л. 64.
378. НА-БАН, ф. 11 к, оп. 3, а.е. 486.
379. НА-БАН, ф. 11 к, оп. 3, а.е. 553. Писмо от Елин Пелин от 21.IX.1906.
380. НА-БАН, ф. 11 к, оп. 3, а.е. 708, л. 6.
381. НА-БАН, ф. 11 к, оп. 3, а.е. 709, л. 10-11.
382. НА-БАН, ф. 11 к, оп. 3, а.е. 983, л. 6.
383. НА-БАН, ф. 11 к, оп. 3, а.е. 1077.
384. НА-БАН, ф. 11 к, оп. 3, а.е. 1108.
385. НА-БАН, ф. 11 к, оп. 3, а.е. 1412, 1413.
386. НА-БАН, ф. 11 к, оп. 3, а.е. 1486, л. 1-8.
387. НА-БАН, ф. 11 к, оп. 3, а.е. 1642-1644.
388. НА-БАН, ф. 46 к, а.е. 209, л. 9.
389. НА-БАН, ф. 63 к, а.е. 748, л. 1.
390. НА-БАН, ф. 109 к, а.е. 643, л. 1-7.
391. Назърска, Жоржета. Пионерките в българското библиотечно дело. // *Библиотека*, 2005, № 6, с. 29-36.
392. Найденоv, Никола. Законопроекта за народните читалища (Реч, произнесена на ХХI Нар. събрание. IV ред. сесия: Десето заседание по законопроекта на народните читалища). // *Читалище*, 1927, № 6-8, с. 142-148; № 9-10, с. 227-220.
393. Народните университети, учителят и кооперацията. // *Читалище*, 1938, № 7-8, с. 240-241.
394. Наставление монастырскому библиотекарю. // *Ч т е н и я* в Императорском обществе истории и древностей российских при Московском университете : Кн. 1. Ч. 4. – Москва, 1896, с. 17-18.
395. Начов, Никола. Между книгите и списанията. // *Читалище*, 1938, № 5-6, с. 155-160.
396. Нашата програмна дума. // *Читалищни вест*, № 1, 1923, с. 1.
397. НБКМ-БИА, ф. 35, а.е. 95.
398. НБКМ-БИА, ф. 35², а.е. 12. Л. 37. Доклад за господин Министра на Народното просвещение от Мария Тодорова, писан през септември 1922 г. в София.
399. НБКМ-БИА, ф. 111, а.е. 292, л. 24-25.
400. НБКМ-БИА, ф. 287, а.е. 8, л. 30.
401. НБКМ-БИА, ф. 287, а.е. 17, л. 181.
402. НБКМ-БИА, ф. 287, а.е. 20.
403. НБКМ-БИА, ф. 627, а.е. 111.
404. Немиров, Емил. Добри Немиров. Спомени от един свидетел на неговия живот. – Пловдив, 1986.
405. Ненков, Петър. Извлечение от методичния каталог на Плевенската публична

- библиотека, нареден по десетичната библиографична система. – Плевен : печ. К. Мутавчиев, 1910. – 118 с.
406. **Ненков, Петър.** Как е наредена Плевенската градска библиотека. // *Тръба*, № 2-12, 26 окт. 1908–27 март 1909.
407. **Ненков, Петър.** Класификацията на библиографията на децималната система. // *Време*, № 24, 24 ноем. 1906.
408. **Ненков, Петър.** Новият каталог на Плевенската градска библиотека. // *Време*, № 23, 17 ноем. 1906.
409. **Николов, Еню.** Класни библиотеки. // *Читалище*, 1926, № 1, с. 23-24.
410. **Николова, Веска.** Народната партия и буржоазната демокрация : Кабинетът на Константин Стоилов 1894–1899. – София, 1986, с. 174-175.
411. **Нойков, Стефан. Т. Ф.Чипев.** // *Читалище*, 1937, № 9-10, с. 266-270.
412. **Образцово читалище „Добри Войников“** 1856–1956. – Коларовград, 22 ян. 1956.
413. **Обща** таблица за класиране на методичния каталог на Плевенската градска библиотека. // *Г о д и ш е н* отчет на Плевенското общ. образователно дружество „Съгласие“, което поддържа Плевенската градска Библиотека и Читалище за 1906 г. – Плевен, 1907, с. 18-27.
414. **Окръжно № 19882** от 16 декември 1896. // *С б о р н и к* на окръжните писма, издадени от Министерството на народното просвещение през 1894–1896. – София, 1897, с. 279-280.
415. **Окръжно № 365** от 15 ян. 1904. // *Учил. преглед*, 1904, № 1, с. 20.
416. **Окръжно № 2545** от 10 март 1904 г. // *Учил. преглед*, 1904, № 3, с. 128.
417. **Окръжно № 2966** от 22 март 1904 г. // *Учил. преглед*, 1904, № 3, с. 129.
418. **Окръжно № 8479** от 26 авг. 1904 г. // *Учил. преглед*, 1904, № 6, с. 258.
419. **Окръжно писмо № 17743** от 25 юли 1922. // *С б о р н и к* с отбрани окръжни от Освобождението до края на 1942 г. Т. 2. – София, 1943, с.892-894.
420. **Омарчевски, Стоян. Стилиян Чилингиров.** // *Читалище*, 1933, № 3-4, с. 65-76.
421. **Орешков, Павел.** Българската книга през войните 1912–1918. // *Бълг. книга*, 1930, № 3, с. 263-267.
422. **Орешков, Павел.** Българската книга след войните (1919–1928) : Книгописна статистика. // *Бълг. книга*, 1930, № 4-5, с. 379-390.
423. **Орешков, Павел.** Българската книжнина в навечерието на войните и съдбата ѝ до 1928 г. // *Учил. преглед*, 1931, № 7, с. 1057-1070.
424. **Орешков, Павел.** Един кооперативен книгопис. – София, 1931, с. 16.
425. **Орешков, Павел.** Запазване на библиотечните книги. // *Читалище*, 1935, № 7-8, с. 193-208.
426. **Орешков, Павел.** Идеята да се напечата каталогът на Народната библиотека. – София, 1931. – 27 с.
427. **Орешков, Павел.** Книгата в България през 1930 година. // *Читалище*, 1931, № 8-10, с. 161-177.
428. **Орешков, Павел.** Книгописната ни статистика в навечерието на войните и съдбата ѝ до 1928 год. – София : печ. Графика, 1931. – 16 с.
429. **Орешков, Павел.** Книжнината ни в навечерието на войните и съдбата ѝ до 1928 // *Учил. преглед*, 1931, № 7, с. 1057-1070.
430. **Орешков, Павел.** Поуки от наводнението на Университетската библиотека в Со-

- фия през януарий 1938 г. // *Библиотекар* (Шумен), 1938, № 1, с. 24-47.
431. Орешков, Павел. Статистически елементи за книгата в България през 1930 г. // *Читалище*, 1931, № 8-10, с. 161-177.
432. Орозов, Владимир. Библиотека и библиотечна техника. // *Читалище*, 1937, № 3-4, с. 77-79.
433. Орозов, Владимир. Днешната роля и значение на читалищата ни. // *Читалище*, 1928, № 5-6, с. 135-141.
434. Орозов, Владимир. Училища и читалища. // *Читалище*, 1936, № 7-8, с. 207-209.
435. Орозов, Владимир. Читалищните и публичните библиотеки у нас и в чужбина. // *Читалище*, 1936, № 5-6, с. 138-140.
436. Ортега-и-Гасет, Хосе. Мисията на библиотекаря / Прев. Николай Николаев ; Под ред. на Живка Драгнева. – София, 1948, с. 9.
437. Отле, Пол. Библиотека, библиография, документация : Избранные труды пионера информатики. – Москва, 2004, с. 146.
438. Пантев, Андрей, Гаврилов, Б. 100-те най-влиятелни българи в нашата история. – София, 1997, с. 113.
439. Пеев, М. П. За делото на селските читалища. // *Читалище*, 1937, № 9-10, с. 298-299.
440. Пеева, Елисавета. Денят на книгата. // *Читалище*, 1933, № 5-6, с. 197-200.
441. Пеева, Харитина. Стоян Аргиров – 60-годишен. // *Бълг. книга*, 1930, № 2, с. 200.
442. Пенев, Боян. Нашата интелигенция. // П е н е в, Б. Изкуството е нашата памет. – София, 1978, с. 117.
443. Петков, Ал. Библиотекарският курс : Мисли и впечатления от един курс. // *Читалище*, 1930, № 8-10, с. 260-266.
444. Петков, Ал. Уредба на читалищните библиотеки по Десетичната международна библиографска система. // *Читалище*, 1931, № 8-9, с. 185-187.
445. Петков, Цветко. Книгата и учениците : Анкета произведена във Врачански учебен окръг. – Враца : Врачански окр. чит. съюз, 1928. – 127 с.
446. Петкова, Лиляна. Книги с автографи в библиотеката на Боян Пенев. // *Библиотека*, 1993, № 1, с. 31-35.
447. Петкова, Лиляна. Личната библиотека на М. П. Драгоманов. // *Библиотекар*, 1989, № 3, с. 33-37.
448. Петров, А. Детските библиотеки в нашите основни училища : Нужда от детски библиотеки и тяхната цел; Уредба на детските библиотеки; Ползване на детските библиотеки. // *Учител*, 1899, № 1, с. 25-32.
449. Писмо до българските читалища. // Д р и н о в, М. Съчинения : Т. 3. – София, 1915, с. 69-80.
450. Погорелов, В. Опис на старите печатни български книги (1802–1877): – София : Държ. печ., 1923. – VII, 796 с.
451. Полувековна България. Ред.-издател Евгения Марс. – София, 1929, с. 339.
452. Полянов, Владимир. Среци по пътя : Мемоарни импресии : Кн. 2. – София, 1988.
453. Попйорданова, Н. Първият директор на библиотеката. // *Библиотекар*, 1989, №1, с. 15-22.
454. Постаджян, М. Книжовният фонд на Народната библиотека „Иван Вазов“: Формиране и развитие 1879–1944. – София : НБКМ, 1984. – 154 с.

455. **Постоянство** : От приятелите на ч-ще „Постоянство“ по случай 70-год. му юбилей. – Лом, 11 дек. 1927. – 16 с.
456. **Правилник за библиотеката при Висшето училище**. – София : Държ. печ., 1900. – 43 с.
457. **Правилник за курс и изпит на пазители и за стаж и изпит библиотекарски в народните библиотеки, Университетската библиотека и библиотеката на Висшето техническо училище**. // *Държ. вестник*, № 77, 7 апр. 1943, с. 16.
458. **Правилник за прилагане закона за народните читалища**. // *Читалище*, 1927, № 6-8, с. 157-164.
459. **Правилник за Университетската библиотека**. – София : печ. С. М. Стайков, 1917. – 40 с.
460. **Протоколи на Учредителния конгрес на читалищата**. // *Читалище*, 1911, № 4-5, с. 147.
461. **Първи годишник на Народната библиотека във Велико Търново**. – В. Търново : печ. Е. п. Христов, 1942. – 70 с.
462. **Радева, М. Иван Д. Шишманов като министър на народното просвещение 1903–1907**. // *Ез. и лит.*, 1994, № 1, с. 83-90.
463. **Радева, Мария. Българското учителство и държавата в края на XIX и началото на XX век : Някои аспекти на взаимоотношенията между тях**. // *Интелигенцията в културологична перспектива*. – София, 1992, с. 44.
464. **Радева, Мария. Културната политика на българската държава 1885–1908**. – София, 2002, с. 54.
465. **Радева, Мария. Проф. д-р Иван Шишманов – гражданин на две епохи (1862–1928)**. // *Лекц. пропаганда*, 1988, № 9, с. 54-65.
466. **Радетели за нови насоки на читалищата**. // *Читалищни вестни*, № 5, 9 февр. 1924.
467. **Разпис на народните четения при Читалищния съюз през 1924 г.** // *Читалищни вестни*, № 16, 23 февр. 1924.
468. **Рафаелов, А. Публичната градска библиотека в гр. Плевен**. // *Читалище*, 1911, № 4-5, с. 109-114.
469. **Рачев, Г. Статистика на завършилите в странство**. // *Архив М-во нар. просвещ.*, 1, 1910, № 1, с. 273 и сл.
470. **Резолюции на Първия световен конгрес за библиотекарство и библиография в Рим–Венеция от 15–30 юни 1929**. // *Бълг. книга*, 1930, № 1, с. 57-58.
471. **Реч на Никола Мушанов, министър на народното просвещение по законопроекта за народното просвещение, произнесена в НС на заседанието му на 22 ноем. 1908 г.** // *Българи я. Нар. събрание. Стеногр. дневници на XIV ОНС. I ред. сес., XXIV заседание*. – София, 1908, с. 722.
472. **Реч, произнесена от Стоян Омарчевски в Народния театър по случай честването 35-год. науч., лит. и обществена дейност на Стилиян Чилингиров на 2 апр. 1933**. // *Чилингиров лист : Юбил. изд. на Шуменското благодтв. култ.-просв. д-во „П. Волов“*, апр. 1933.
473. **Ричардсон, Ч. Как трябва да четем книги, за да може прочетеното да ни ползва?** / Прев. от рус. М. Москов. – Търново : книж. Е. поп Христов, 1899. – 112 с.
474. **Рубакин, Николай. Какво значи „Книгата влияе върху читателя“?** : *Науката за*

- книгата и за нейното въздействие. // *Бълг. мисъл*, 1925, № 2, с. 193-208.
475. Русалиев, Владимир. Мемоари. – София, 1977. – 159 с.
476. Савов, Стефан. Книгата и селото. // *Читалище*, 1932, № 7-8, с. 196.
477. Салабашев, В. Учителят и читалището. // *Читалище*, 1930, № 8-10, с. 265-266.
478. Сборник Борис Дякович. – София, 1927. – 371 с.
479. Сборник на Габровската народна библиотека „Априлов–Палаузов“ – Габрово : печ. Родина, 1925. – 51 с.
480. Сборник от окръжните писма, издавани от Министерството на народното просвещение през 1894–1896. – София, 1897.
481. Сестримски, Иван. Организиране на българските библиотекарски. // *Мир*, № 11134, 3 септ. 1937, с. 3.
482. Сестримски, Иван. Проф. Иван Д. Шишманов – виден читалищен деец. // В чест на 80-годишнината на проф. Тодор Боров. – София, 1984, с. 288-297.
483. Сестримски, Иван. Читалище “Виделина” – гр. Пазарджик (По случай 75-годишнината му). // *Читалище*, 1939, № 5-6, с. 142-144.
484. Симеонов, А. Карнеги и делото му. // *Читалище*, 1938, № 9-10, с. 296-298.
485. Скворцов, В. В. Теоретическите основи библиотековедения. // *Общое библиотековедение : Учебник в 2-х ч. : Ч. 1.* – Москва, 1996.
486. Скорчев, Николай Д. Спомените ми като деловодител-библиотекар на читалище „Архангел Михаил“ 1907–1909 и 1912–1925 г. // *С т о години народно читалище „Добри Войников“* – София, 1958, с. 274.
487. Сотиров, Георги. Михаил Буботинов. // *Б о р ц и за свобода и просвета.* – София, 1989, с. 103-113.
488. Сотиров, Д. По обгербването на сметките, фактурите и сметкоразписките. // *Читалище*, 1928, № 9-10, с. 256-257.
489. Спомени на Атанас Трифонов Илиев. – София, 1926, с. 390.
490. Станев, Никола. Преди двадесет и пет години. // *Д в а д е с е т и пет години в служба на родната просвета и култура : 1911–1936 : Юбил. сб.* – София, 1937, с. 86.
491. Станишева, Лазарина. Системата от каталози в Университетската библиотека София : Истор преглед. // *Изв. Нар. библ. „Васил Коларов“ и Библ. при Соф. държ. унив.*, 2 (8), 1963, с. 194-213.
492. Станчев, К. Изложба на книги в читалище „Априлов–Палаузов“ – Габрово. // *Читалище*, 1936, № 1-2, с. 8.
493. Станчев, Стефан. Библиотеката и библиотекарят. // *Читалище*, 1939, № 3-4, с. 69-73.
494. Станчев, Стефан. Васил Д. Стоянов и неговото дело в Народната библиотека. // *Читалище*, 1939, № 5-6, с. 158-160.
495. Станчев, Стефан. Задачи на народните университети. // *Читалище*, 1937, № 9-10, с. 261-263.
496. Станчев, Стефан. Съборът на югославските библиотекарски : Поука за нас. // *Мир*, № 11122, 19 авг. 1937, с. 3.
497. Сто години от рождението на Добрин Василев : Сб. материали от нац. конф. Варна, май 1993 г. – Варна : Нар. библ. „Пенчо Славейков“, 1993. – 48 с.

498. Столяров, Ю. Н. Библиотечный фонд. – Москва, 1991, с. 40.
499. Столяров, Ю. Н. Провидец и мыслитель планетарного масштаба. // *О т л е*, Польша. Труды по библиотековедению. – Москва, 2002, с. 12.
500. Стоянов, Никола. Читалищна кина. // *Читалище*, 1930, № 1-2, с. 39-40.
501. Страхилов, С. Народните четения у нас. // *Читалище*, 1911, № 2-3, с. 57-60.
502. Антон Страшимиров, Елин Пелин и Йордан Йовков в спомените на съвременниците си. – София, 1962, с. 165.
503. Струпникова, Т. С. Библиотечните закони. // *Библиотекар*, 1967, № 1, с. 56-60.
504. Таблица за курсовете на „Bibliothèkswissenschaftliches Institut“ през учебната 1928–1929. // *Читалище*, 1929, № 5-6, с. 174-175.
505. Танчев, Иван. Закупуване на библиотеката на Моско Москов от училището за живи източни езици в Париж. // *Изв. Нар. библ. „Св. Св. Кирил и Методий“*, XXII (XXVIII), 1994, с. 498-513.
506. Татищев, В. Н. Избранные произведения. – Ленинград, 1979, с. 175.
507. Тилева, Виктория. Софийската Народна библиотека – връстница на Освобождението. // *Библиотека*, 1998, № 5-6, с. 9-27.
508. Тодорова, Мара. Библиотечна подготовка. // *Читалище*, 1923, № 9-10, с. 133-136.
509. Тодорова, Мара. Длъжност и качества на библиотекаря. // *Читалищни вестни*, № 5, 1923, с. 2.
510. Тодорова, Мара. Доклад за състоянието и нуждите на народните читалища в София. // *Читалищни вестни*, № 7-8, 10 юли 1923, с. 3.
511. Тодорова, Мара. За няколко общообразователни, достъпни библиотеки у нас. // *Читалищни вестни*, № 11, 6 окт. 1923; № 12, 13 окт. 1923.
512. Тодорова, Мара. Задачата на общообразователните библиотеки. // *Читалищни вестни*, № 13, 17 ноем. 1923.
513. Тодорова, Мара. Към въпроса за читалищния инспекторат. // *Читалищни вестни*, № 16, 23 февр. 1924.
514. Тодорова, Мара. Нуждата от библиотекознание. // *Читалищни вестни*, № 1, 1923, с. 2.
515. Тодорова, Мара. Обсега на библиотечната наука. // *Читалищни вестни*, № 2-3, 10 май 1923, с. 1.
516. Тодорова, Мара. Трудностите при библиотекарския курс. // *Читалищни вестни*, № 12, 13 окт. 1923, с. 2.
517. Тоушек, Иван. Да създадем интелигентни майки в селата. // *Читалище*, 1937, № 7-8, с. 222-223.
518. Устав на Българската академия на науките. – София : Придв. печ., 1911. – 24 с.
519. Устав на Върховния читалищен съюз. // *Читалище*, 1926, № 2-3, с. 82-88.
520. Устав на Читалищния съюз в България. – София, 1911. – 16 с.
521. Устав Студийный по списку XII в. // *И с т о ч н и к и* по истории русского языка. – Москва, 1976, с. 130.
522. *Учил. преглед*, 1896, № 1, с. 4.
523. *Учил. преглед*, 1896, № 4, с. 381-403.
524. *Учил. преглед*, 1896, № 5, с. 506-514.
525. *Учил. преглед*, 1896, № 12, с. 1240-1243.
526. *Учил. преглед*, 1897, № 2, с. 166-186.

527. *Учил. преглед*, 1897, № 3, с. 287-290.
528. *Учил. преглед*, 1897, № 4.
529. *Учил. преглед*, 1897, № 5.
530. *Учил. преглед*, 1898, № 3, с. 277-284.
531. *Учил. преглед*, 1898, № 6, с. 585-595.
532. *Учил. преглед*, 1899, № 4, с. 394-404.
533. *Учил. преглед*, 1903, № 4, с. 349-358.
534. *Учил. преглед*, 1903, № 6-7, с. 117.
535. *Учил. преглед*, 1903, № 10, с. 321-324.
536. *Учил. преглед*, 1904, № 1, с. 33.
537. *Учил. преглед*, 1904, № 10, с. 362.
538. *Учил. преглед*, 1905, № 2, с. 270-271.
539. *Учил. преглед*, 1905, № 5.
540. *Учил. преглед*, 1905, № 6, с. 567-583.
541. *Учил. преглед*, 1906, № 10, с. 959-1000.
542. *Учил. преглед*, 1908, № 7, с. 477-533.
543. *Учил. преглед*, 1923, № 7-8, с. 594-595.
544. *Учил. преглед*, 1924, № 5-6, с. 429-441.
545. *Учил. преглед*, 1927, № 1.
546. *Учил. преглед*, 1927, № 2-3.
547. *Учил. преглед*, 1927, № 4.
548. *Учил. преглед*, 1927, № 5-6.
549. *Учил. преглед*, 1927, № 7.
550. *Учил. преглед*, 1927, № 8, с. 1210.
551. *Учил. преглед*, 1927, № 9-10, с. 1549-1552.
552. *Учил. преглед*, 1929, № 5, с. 601-628.
553. *Учил. преглед*, 1929, № 8.
554. *Учил. преглед*, 1929, № 9, с. 1498-1499.
555. *Учил. преглед*, 1929, № 10.
556. *Учил. преглед*, 1930, № 1, с. 1-29.
557. *Учил. преглед*, 1930, № 2, с. 137-155.
558. *Учил. преглед*, 1930, № 7, с. 1094-1098.
559. *Учил. преглед*, 1930, № 9, с. 258-259.
560. *Учил. преглед*, 1930, № 10, с. 1592-1593.
561. *Учил. преглед*, 1931, № 7.
562. *Учил. преглед*, 1931, № 8, с. 1205-1210.
563. *Учил. преглед*, 1932, № 1, с. 120-136.
564. *Учил. преглед*, 1932, № 7, с. 1256.
565. *Учил. преглед*, 1934, № 1, с. 1-40.
566. *Учил. преглед*, 1936, № 9, с. 1188-1198.
567. *Учил. преглед*, 1937, № 4, с. 552-555.
568. *Учил. преглед*, 1938, № 1, с. 95-97.
569. *Учил. преглед*, 1938, № 5-6, с. 537-552.
570. *Учил. преглед*, 1940, № 5-6, с. 762-767.
571. *Учил. преглед*, 1940, № 10, с. 1278-1292.

572. *Учил. преглед*, 1941, № 1, с. 11-26.
573. *Учил. преглед*, 1946, № 1-2, с. 83-87.
574. *Учил. преглед*, 1946, № 5-10, с. 409-416.
575. *Учител*, 1894, № 4, с. 212-215.
576. *Учител*, 1899, № 1, с. 18-25.
577. *Учителски и ученически библиотеки. // Учил. преглед*, 1929, № 10, с. 190.
578. **Фабиан**, Бернхард. Адолф фон Харнак : Научная и политическая деятельность. // *История библиотек*. – Санкт-Петербург, 2004, с. 240-247.
579. **Фабиан**, Бернхард. Гётингенская университетская библиотека в XVIII веке. // *История библиотек*. – Санкт-Петербург, 2000, с. 198-208.
580. **Фотинов**, Константин. Обзорение за вишереченое. // *Любословие*, 19 юли 1846.
581. **Хавкина**, Л. Б. Библиотеки, их организация и техника. – Санкт-Петербург, 1904, с. 36 и сл.
582. **Хавкина**, Л. Б. Библиотеки, их организация и техника : Руководство по библиотекостроению. – 2-ое перераб. и значит. доп. изд. – Санкт-Петербург, 1911. – VIII, 404 с.
583. **Хавкина**, Л. Б. Детски библиотеки. // *Читалище*, 1926, № 2-3, с. 56-60.
584. **Хавкина**, Л. Б. Книги и библиотека. – Москва, 1918, с. 21-22.
585. **Хавкина**, Л. Б. Ньюйоркская публичная библиотека. – 2. изд. – Москва : Унив. Шанявского, 1920. – 45 с.
586. **Хавкина**, Л. Б. Ръководство за малките и средни библиотеки / Прев. от рус. Георги Жечев. – Шумен : печ. Спас Попов, 1928. – 208 с.
587. **Хавкина**, Л. Б. Юбилейният конгрес на американското библиотечно сдружение: ALA. // *Читалище*, 1929, № 1-2, с. 11-18.
588. **Хаджийски**, Иван. Една забележителна анкета : Кой колко и какво чете в Троян. // *Кормило*, № 21, 19 февр. 1936.
589. **Хаджийски**, Иван. Какво може да се научи от статистическия годишник. // *Кормило*, № 26, 25 март 1936.
590. **Хаджихристов**, Христо. Марин Дринов и българската Национална библиотека. // *Марин Дринов*. Материали от бълг.-съвет. науч. конф. 150 г. от рожд. на М. Дринов и 110 г. НБКМ. – София, 1989, с. 28-32.
591. **Хаджихристов**, Христо. Стилиян Чилингиров, един заслужил директор на Народната библиотека. // *Библиотекостр.*, библиогр., книгозн., 1, 1992, с. 60-72.
592. **Хазар**, Пол. Как четат децата. // *Бълг. мисъл*, 1928, № 1, с. 66-70.
593. **Харнак**, Адолф. Библиотекостроение как наука оценочная, библиотечная политика как мировая. // *История библиотек*. – Санкт-Петербург, 2004, с. 248-249.
594. **Хлебаров**, Ячо. Библиотекарят и неговата подготовка. // *Читалище*, 1911, № 4-5, с. 122 и сл.
595. **Хлебаров**, Ячо. Библиотечната сграда. Библиотечните пожари. Мебел и обстановка. // *Читалище*, 1912, № 6-7, с. 183-186.
596. **Хлебаров**, Ячо. Библиотечно и читалищно законодателство. // *Читалище*, 1926, № 2-3, с. 41-47.
597. **Хлебаров**, Ячо. Българската книга в Югославия. // *Читалище*, 1934, № 7-8, с. 193-195.

598. Хлебаров, Ячо. Българските читалища преди Освобождението. // *Читалище*, 1931, № 8-10, с. 178-181.
599. Хлебаров, Ячо. Върховният читалищен съюз. 20 години от неговото създаване. // *Читалище*, 1931, № 1-2, с. 3-6.
600. Хлебаров, Ячо. Да се създаде нормален каталог за нашите читалища. // *Читалище*, 1938, № 9-10, с. 257-259.
601. Хлебаров, Ячо. Делото на Х-я читалищен конгрес. // *Читалище*, 1928, № 7-8, с. 169-172.
602. Хлебаров, Ячо. Ден на българската книга. // *Читалище*, 1932, № 1-2, с. 9-11.
603. Хлебаров, Ячо. Ден на българската книга. // *Читалище*, 1935, № 5-6, с. 129-131.
604. Хлебаров, Ячо. Закон за народните читалища. // *Читалище*, 1927, № 4-5, с. 89-93; № 6-8, с. 137-141.
605. Хлебаров, Ячо. Как трябва да бъдат уредени публичните библиотеки. // *Читалище*, 1911, № 2-3, с. 77-79; № 4-5, с. 122-125.
606. Хлебаров, Ячо. Как трябва да бъдат уредени публичните библиотеки : I. Библиотеките и народа. // *Читалище*, 1911, № 1, с. 20-22.
607. Хлебаров, Ячо. Книгата и българското читалище. // *Читалище*, 1928, № 3-4, с. 65-68.
608. Хлебаров, Ячо. Книгата, читалището и българския писател. // *Читалище*, 1932, № 7-8, с. 161-165.
609. Хлебаров, Ячо. Коя библиотека е добре уредена. // *Читалище*, 1911, № 2-3, с. 77-79.
610. Хлебаров, Ячо. Кратко ръководство за описване, класиране и нареждане на книгите в публичните библиотеки. // *Книжовник*, 1910, № 1, с. 5-8; № 2-3, с. 45-55; № 4-5, с. 108-120.
611. Хлебаров, Ячо. Народните университети. // *Читалище*, 1934, № 9-10, с. 257-259.
612. Хлебаров, Ячо. Нашето народно читалище. // *Д в а д е с е т* и пет години в служба на родната просвета и култура : 1911–1936 : Юбил. сб. – София, 1937, с. 16.
613. Хлебаров, Ячо. Нашите читалища. // *Читалище*, 1911, № 2-3, с. 50.
614. Хлебаров, Ячо. Необходими изменения в устава на Върховния читалищен съюз. // *Читалище*, 1937, № 7-8, с. 193-198.
615. Хлебаров, Ячо. Обзавеждане на библиотеката. Библиотекарят, неговото положение и подготовка. // *Читалище*, 1911, № 4-5, с. 122-125.
616. Хлебаров, Ячо. Пред десетия конгрес на Читалищния съюз. // *Читалище*, 1928, № 3-4, с. 58.
617. Хлебаров, Ячо. Пред конгреса. // *Читалище*, 1912, № 6-7, с. 153-157.
618. Хлебаров, Ячо. Пред осемнадесетия конгрес на читалищата. // *Читалище*, 1938, № 3-4, с. 65-67.
619. Хлебаров, Ячо. Пред XVI конгрес на читалищата. // *Читалище*, 1935, // № 1-2, с. 3-5.
620. Хлебаров, Ячо. Предстоящи задачи на Читалищния съюз. // *Читалище*, 1938, № 5-6, с. 120-132.
621. Хлебаров, Ячо. Прилагане закона за народните читалища. // *Читалище*, 1929, № 5-6, с. 129-132.
622. Хлебаров, Ячо. Проф. Ив. Д. Шишманов (Първият председател на ВЧС). // *Чи-*

талище, 1928, № 5-6, с. 115-118.

623. Хлебаров, Ячо. Седемдесет и пет годишнината на ч-ще „Еленка и Кирил Д. Аврамови“ в гр. Свищов (1856–1931). // *Читалище*, 1931, № 6-7, с. 113-118.
624. Хлебаров, Ячо. Седемдесетгодишнината на българското народно читалище в гр. Сливен 1860–1930. // *Читалище*, 1930, № 5-7, с. 129-131.
625. Хлебаров, Ячо. Софийската народна библиотека 1879–1929. // *Читалище*, 1930, № 8-10, с. 209-212.
626. Хлебаров, Ячо. Тринадесетият конгрес на читалищата. // *Читалище*, 1932, № 5-6, с. 113-115.
627. Хлебаров, Ячо. Уредба на читалищните библиотеки. // *Читалище*, 1938, № 7-8, с. 196-200.
628. Хлебаров, Ячо. Хавкина, Л. Б. Библиотеки, их организация и техника : Руководство по библиотековедению. – 2-ое перераб. и значит. доп. изд. – Санкт-Петербург, 1911. – VIII, 404 с. // *Читалище*, 1911, № 4-5, с. 126-127.
Рецензия.
629. Хлебаров, Ячо. Читалищата и българската книга. // *Читалище*, 1927, № 9-10, с. 201-206.
630. Хлебаров, Ячо. Читалище „Постоянство“, Лом. // *Читалище*, 1936, № 5-6, с. 175-176.
631. Хлебаров, Ячо. Читалище, театър и кино. // *Читалище*, 1936, № 1-2, с. 4-7.
632. Хлебаров, Ячо. Читалището и задачата на българската интелигенция. // *Читалище*, 1934, № 7-8, с. 243-246.
633. Хлебаров, Ячо. Читалището и театърът. // *Читалище*, 1936, № 1-2, с. 40-41.
634. Хлебаров, Ячо. Читалищните библиотеки. // *Читалище*, 1936, № 5-6, с. 129-131.
635. Хлебаров, Ячо. Читалищните конгреси. // *Читалище*, 1939, № 5-6, с. 129-131.
636. Хлебаров, Ячо. Юбилейният конгрес на читалищата. // *Читалище*, 1937, № 3-4, с. 65-68.
637. Христова, Боряна. Библиотеката на Рилския манастир. // Р и л с к и я т манастир : Сб. / Под ред. на М. Коева. – София, 2000, с. 32-51.
638. Христова, Жана, Христова, Латинка. Български принос. // *Библиотекар*, 1981, № 16, с. 26-29.
639. Цанков, Иван. Учителят, читалището и кооперацията. // *Читалище*, 1939, № 5-6, с. 148-150.
640. Цветанов, Ценко, Кирова, Елена. Общо библиотекознание. – София, 1956, с. 26.
641. Цветанов, Ценко. Библиотекознание. – София, 1926, с. 20 (ръкопис).
642. Цветанов, Ценко. Библиотечни класификации. // *Бълг. книга*, 1930, № 1, с. 52-55.
643. Цветанов, Ценко. Детски библиотеки. // *Книгопис*, 1928, № 5-6, с. 135-138.
644. Цветанов, Ценко. Детски библиотеки : Устройство, методи и значение. – София : Хемус, 1929. – 62 с.
645. Цветанов, Ценко. Комплектуване на детския библиотечен фонд. // *Год. ББИ „Елин Пелин“*, 2 [за1947–1951], 1953, с. 63-67.
646. Цветанов, Ценко. Училищни и детски библиотеки : Помагало за учители. – София : Ив. Коюмджиев, 1934. – 48 с.
647. Цветанов, Ценко. Учителят и детската книга. // *Читалище*; 1933, № 1-2, с. 3-5.
648. ЦИА, ф. 177 к, оп. 1, а.е. 180, л. 388, 425.

649. ЦИА, ф. 177 к, оп. 1, а.е. 181, л. 473.
650. ЦИА, ф. 177 к, оп. 2, а.е. 290, л. 5-9.
651. ЦИА, ф. 177 к, оп. 2, а.е. 626, л. 34-35.
652. ЦИА, ф. 177 к, оп. 2, а.е. 985, л. 164-165.
653. ЦИА, ф. 1000 к, оп. 1, а.е. 223, л. 6.
654. ЦИА, ф. 1324 к, оп. 1, а.е. 29, л. 6.
655. ЦИА, ф. 1324 к, оп. 1, а.е. 32, л. 1-4.
656. ЦИА, ф. 1324 к, оп. 1, а.е. 181.
657. Цонев, Беньо. Опис на славянските ръкописи в Софийската народна библиотека : Т. 2. – София : Държ. печ., 1923. – 553 с.
658. Цонев, Б. Опис на славянските ръкописи и старопечатни книги в Пловдивската народна библиотека. – София : Пловдивска народна библиотека, 1920. – 292 с.
659. Цочев, Ир. Учителят и селото. // *Читалище*, 1934, № 5-6, с. 151-153.
660. Чешмеджиев, Ат. Читалището и интелигенцията. // *Читалище*, 1939, № 1-2, с. 45-46.
661. Чилингиров, Стилиян. Български читалища преди Освобождението : Принос към историята на Българското възраждане. – София : МНП, 1930. – 683 с.
662. Чилингиров, Стилиян. Детски библиотеки. // *Читалище*, 1935, № 5-6, с. 132-133.
663. Чилингиров, Стилиян. Моите съвременници. – София, 1955, с. 15.
664. Чилингиров, Стилиян. Нашите библиотеки и читалища : Към историята и задачите им. // *Бълг. мисъл*, 1927, № 3, с. 388-396.
665. Чилингиров, Стилиян. Необходимост от културен данък. // *Читалище*, 1927, № 9-10; с. 224-232.
666. Стилиян Чилингиров : Сб. материали от науч. конф. 28 окт. 1992. – Шумен : ИК Илия Блъсков, 1993. – 188 с.
667. Чилингиров, Стилиян. Читалище и национална култура. // *Читалище*, 1930, № 5-7, с. 150-151.
668. Чилингиров, Стилиян. Читалищното дело. // *Читалище*, 1928, № 3-4, с. 84-86.
669. Читалище, театър, кино. // *Читалище*, 1936, № 5-6, с. 166-167.
- Из в-к «Развитие» гр. Севлиево.
670. *Читалище*, 1911, № 1, с. 1-2; № 4-5, с. 115, 148.
671. *Читалище*, 1928, № 9-10.
672. *Читалище*, 1929, № 9-10, с. 277.
673. *Читалище*, 1930, №5-7, с. 146-149.
674. *Читалище*, 1932, №7-8.
675. *Читалище*, 1936, № 1-2, с. 38-40; № 5-6, с. 157.
676. *Читалищни вест*, № 6, 20 юни 1923, с. 3.
677. Чичовски, Г. Стою Шишков си отиде. // *Читалище*, 1938, № 1-2, с. 59-60.
678. Шамурин, Е. И. Каталогът и неговите видове? Каталогите някога и днес. Книгописание и каталогизация. // *Читалище*, 1935, № 9-10, с. 268-270.
679. Шиклев, Стоян, Чолов, П., Въжарова, М. Сто години народни читалища : Библиогр. указател / Състав...; Ред. Тодор Боров. – София : Наука и изкуство, 1956. – 180 с.
680. Шира, Джесс. Введение в библиотековедение : Основные элементы библиотечного обслуживания. – Москва, 1983, с. 160.

681. Шишманов, Иван Д. Андре Карнеги. // *Слънце*, 1919, № 9-10, с. 296-303.
682. Шишманов, Иван. Доклад до Негово Царско Височество по учебното дело от Министъра на Народното Просвещение. // *Учил преглед*, 1903, № 6-7, с. 123.
683. Иван Д. Шишманов, д-р К. Кръстев и Боян Пенев в спомените на съвременниците си. – София : Бълг. писател, 1983. – 512 с.
684. Шишманов, Иван. Народните библиотеки, техният развой и тяхната уредба. // *Учил преглед*, 1896, № 4, с. 381-403; № 5, с. 506-514.
685. Шишманов, Иван. Наложителни реформи в читалищното дело. – София, 1924, с. 19.
686. Шишманов, Иван. Нови студии из областта на Българското възраждане : В. Е. Априлов, Неофит Рилски и Неофит Бозвели. // *Сборник* на БАН, 1926, с. 469-479.
687. Шишманов, Иван Д. Рецензии и книгопис. // *Бълг. преглед*, 1899, № 3-4, с. 200-210.
688. Шишманов, Иван Д. Студии, рецензии, спомени, писма. – София, 1969, с. 627.
689. Иван Д. Шишманов – Форумът. Шишманови четения : Кн. 1. – София : Карина, 2005. – 296 с.
690. Шишманов, Иван. Читалищният съюз. // *Читалище*, 1921, № 1, с. 3-4.
691. Шишманов, Иван. Читалищният съюз и народните четения. // *Читалище*, 1912, № 8-10, с. 201-208.
692. Шишманова, Лидия. Професор Шишманов като умствен работник. // *Бълг. мисъл*, 1930, № 6.
693. Юбилеен сборник. Ломско гражданско читалище „Постоянство“ 1856–1926. – Лом, 1927. – 168 с.
694. Юбилеен сборник на българското народно читалище „Зора“ в гр. Сливен 1860–1910. – София, 1910. – 308 с.
695. Юбилеен сборник на ученолюбива дружина „Искра“ в гр. Казанлък : По случай 50-годишния ѝ живот и културно-просветна дейност. 1873–1923. – Казанлък : Искра, 1923. – 240 с.
696. Юбилеен сборник на читалище „Братство“ : По случай петдесетгодишната му непрекъсната дейност 1869–1923. – Кюстендил, 1923. – 80 с.
697. Юбилеен сборник на читалище „Еленка и Кирил Д. Аврамови“ Свищов, 1856–1931. – Свищов, 1931. – VIII, 300 с.
698. Юбилеен сборник по случай 35-та годишнина на Разградското читалище „Развитие“ : 1869–1904. – Разград, 1904. – 215 с.
699. Юбилеен сборник по случай 70 години от основаването на читалище „Съгласие“, Плевен. 1869–1939. – Плевен, 1939. – 143 с.
700. Юбилеен сборник 1869–1884–1934 на ученолюбивото дружество „Развитие“ – Враца, 1934. – 68 с.
701. Юбилеят на българската наука / Прев. от фр. Ел. Пеева. // *Читалище*, 1930, № 1-2, с. 19-29.
Подпис: Strannik, K.
702. Янакиева, Татяна. Културният проект на Тодор Боров. // Я н а к и е в а, Т. Библиография и литература. – София, 2001, с. 139-144.
703. Янкова, Иванка. Модерната библиотека : Мястото на Университетската библиотека в съвременното образование. – София : Унив. изд. Св. Климент

Охридски, 2004. – 136 с.

704. Янкова, Иванка. Университетската библиотека в съвременността. – София: Унив. изд. Св. Климент Охридски, 2002. – 80 с.
705. Tanchou, Y. Избор на книги за публична библиотека / Прев. от фр. Хр. Цонев. // *Читалище*, 1929, № 3-4, с. 89-99.
706. Butler, Pierre. An Introduction to Library Science. – Chicago, 1933, p. 26.
707. Camerani-Teodorova, M. Les tendances de la bibliopsychologie. // *Primo Congresso mondiale delle biblioteche e di bibliografia. Roma-Venezia, 15-30.VII.1929* : In VI v. : V. 5. – Roma, 1933, p. 70-82.
708. Catalog rules : Author and title entries / Comp. by the committees of the American library assoc. and of the British Library assoc. – Boston et London, 1908. – XVI, 88 p.
709. Cutter, Ch. A. Rules for a Dictionary Catalog. – Washington, 1904, p. 42.
710. Cutter, Wiliam. Charles Ammi Cutter. – Chicago, 1931, p. 27.
711. Dewey, Melvil. The American Library Association. // *Library Journal*, 1876, № 2, с. 245.
712. Dziatzko, Karl. Instruktion für die Ordnung der Titel im alphabetischen Zettelkatalog der Königlichen und Universitätsbibliothek zu Breslau, 1886.
713. Lubetzky, Seymour. Cataloging Rules and Principles. – Washington, 1953, p. 42.
714. Moretto, Sara, Vannini, Marinella. Il fondo Camerani della biblioteca dell'AIB. // *AIB Notizie*, 17, 2005, № 1, p. 19-20.
715. Nenkoff, Pierre. Classification bibliographique décimale en Bulgarie. // *Bulletin de L'institut international de bibliographie*, 15, 1910, p. 233-246.
716. Nenkoff, Pierre. Extrait du Catalogue méthodique de la Bibliothèque de la ville de Pleven, classée et arrangée selon la système bibliographique décimale et documentaire. – Pleven : K. Motaufchieff, 1910. – 118 p.
717. Otlet to Nenkoff, 17.VI.1912.
718. Ranganathan, S. R. Heading and canons: Comparative study of five catalogue codes. – Madras et London, 1955, p. 15.
719. Schrettinger, Martin. Versuch eines vollständigen Zehrbuches der Bibliothéks-Wissenschaft : V. 1-2. – München, 1808–1829.
720. Shera, J. H. Research and development in documentation. // *Library trends*, 1957, № 2, p. 187.

**ПУБЛИКАЦИИ НА АВТОРА
ПО ТЕМАТА НА МОНОГРАФИЯТА**

1998

1. Стоян Аргиров и участието му във Втория международен конгрес на библиотекарите и библиографите (19–30.V.1935, Мадрид). // *Библиотека*, 1999, № 6, с. 36-46.

2000

2. Иван Данов – продължител на традициите, създадени от Петър Ненков. // *Библиотека*, 2000, № 5, с. 77-82.

2001

3. Васил Класанов и българската култура. // *Библиотека*, 2001, № 1, с. 54-64.
4. Каталогизационните възгледи на Стоян Аргиров. // *Академик Стоян Аргиров и библиотечното дело в България : Юбил. науч. конф. 28–29 февр. 2000 г. – София*, 2001, с. 57-65.

2002

5. Професор Иван Д. Шишманов – създател на българската наука и култура. // *Наука*, 2002, № 3, с. 54-57.

2003

6. Етапи в развитието, същност, обект, предмет и структура на библиотекознанието. // *Тр. Колеж библиотекозн. и информ. технологии*, 2, 2003, с. 93-111.
7. Идеи за изследвания в областта на библиотекознанието. // *Библотеchnото сътрудничество: Настояще и бъдеще : Идеи и проекти за изследвания в областта на писмените комуникации. – София*, 2003, с. 150-153.
8. Марин Дринов и развитието на образованието, науката и културата в България. // *Наука*, 2003, № 5, с. 66-68.
9. Стоян Аргиров – основоположник на библиотековедската наука в България. // *История на библиотеките в България от Средновековието до средата на 40-те години на XX век : Сб. статии / Състав., предг., библиогр., бел. и хронология. – София*, 2003, с. 273-280.
Също и в: *Живот сред книгите : Юбил. сб. в чест на 85-год. на проф. Елена Савова. – София*, 2004, с. 228-235.

10. Хронология на по-важни събития в библиотечното дело на България от Средновековието до средата на 40-те години на XX век. // *История на библиотеките в България от Средновековието до средата на 40-те години на XX век : Сб. статии / Състав., предг., библиогр., бел. и хронология. – София*, 2003, с. 298-311.

11. Цариградското списание „Читалище“ и неговите редактори. // *История на библиотеките в България от Средновековието до средата на 40-те години на XX век : Сб. статии / Състав., предг., библиогр., бел. и хронология. – София*, 2003, с. 117-120.

12. Читалищният съюз и неговите председатели. // *История на библиотеките в България от Средновековието до средата на 40-те години на XX век : Сб. статии / Състав., предг., библиогр., бел. и хронология. – София*, 2003, с. 185-194.

13. Читалищно законодателство. // И с т о р и я на библиотеките в България от Средновековието до средата на 40-те години на XX век : Сб. статии / Състав., предг., библиогр., бел. и хронология. – София, 2003, с. 195-197.
14. Читалищното дело в културното развитие на България от Освобождението до средата на 40-те години на XX век. // И с т о р и я на библиотеките в България от Средновековието до средата на 40-те години на XX век : Сб. статии / Състав., предг., библиогр., бел. и хронология. – София, 2003, с. 167-184.
- 2004**
15. Библиотекеведът Ценко Цветанов. // Ценко Ц в е т а н о в и българската книжовна култура : Юбил. сб. – София, 2004, с. 30-41.
16. Вестник „Известия на Габровската народна библиотека „Априлов–Палаузов“ и мястото му в читалищния печат. // Тр. Спец. висше у-ще по библиотекознание и информ. технологии, 3, 2004, с. 113-123.
17. Propositions de recherches dans le domaine de la bibliothéconomie. // *Schéma et schématisation*. Revue internationale de bibliologie (Paris), 2004, № 60, p. 40-43.
- 2005**
18. Академик Стоян Аргиров – основоположник библиотековедческой науки в Болгарии : К 135-летию со дня рождения. // Книга : Исследования и материалы (Москва), вып. 84. 2005, с. 174-181.
- 2006**
19. Визията за професията на библиотекаря, библиотечното образование и професионалното съюзяване. // Тр. Спец. висше у-ще по библиотекознание и информ. технологии, 5, 2006, с. 163-204.
20. Зараждане и развитие на науката за книжовния имот в българското библиотекознание от края на XIX до средата на 40-те години на XX век. // Издател, 2006, № 3-4, с. 30-51.
21. Списание „Училищен преглед“ и ролята му за развитие на библиотекознанието от началото до средата на 40-те години на XX век. // Библиотека, 2006, № 3-4, с. 49-57.
- 2007**
22. Кореспонденцията на Стилиян Чилингиров с проф. Иван. Д. Шишманов : Нац. конф. по случай 125 год. от рождението на Стилиян Чилингиров. Шумен, 15-16 ноем. 2006 г. // [С т о двадесет и пет] 125 години от рождението на Стилиян Чилингиров : Сб. доклади. – Шумен, 2007, с. 6-21.

ИМЕНЕН ПОКАЗАЛЕЦ

- Август, херцог 13
Алабин, Пьотър 37
Алексиев, Никола 25, 272
Алткоф, Фридрих 17
Амичис, Едмондо де 46, 282
Ангелов, Божан 51, 96, 109, 272
Ангелов, Младен 116, 126
Андерсен, Ханс Кристиан 46
Андреев, Иван П. 149, 156, 157
Андрейчин, Еким Ст. 149
Антипов, Тотю 151
Априлов, Васил 157, 159, 283, 297
Априлов, Христо Н. 149
Аргиров, Стоян 42, 59, 63-68, 70-74, 76, 83, 90, 97, 100, 104, 108, 110, 114, 118, 127, 129, 132, 136, 138, 139, 141-144, 164-171, 173, 181, 182, 184, 186-189, 191, 193, 195, 199, 201, 204, 206-211, 214, 220, 221, 228-233, 240-246, 252, 255-258, 260, 262, 272, 288, 299, 300
Аргирова-Герасимова, Мария 99, 272, 275
Аристарх Самоски 161
Арнаулов, Михаил 51, 53, 85, 99, 115, 125, 126, 141, 143, 149, 156, 157, 184, 252, 255, 272, 275
Артигас, М. 230
Ашурбанипал 151
Бабелон, Ж. 230
Бакалов, Ростислав 192
Бакалов, Цанко вж. Церковски, Цанко
Балабанов, Александър 85, 103, 112, 154, 273
Балабанов, Марко 99, 112, 272
Баламезов, Стефан 157
Балан, Александър Теодоров вж. Теодоров-Балан, Александър
Балика, Дмитрий А. 22
Барутчийски, С. Ив. 110, 126, 273
Батенберг, Александър, княз 88
Бахчовански, Т. 273
Башмаков, Александър 204
Бенев, Неделчо 157
Бенев, Т. 103, 108
Бенедикт Нурсийски 162
Берков, Павел 259
Беров, Иван 151
Берова, Теодорица Ив. 151
Берон, Петър 58, 110
Бишъп, Уилям Уърнър 187, 199, 228, 229
Бобчев, Никола 96
Бобчев, Стефан С. 112
Богданов, Андрей И. 14
Богданов, Иван 99
Богданов, Павел М. 21
Богородица, св. 123
Боднарски, Богдан Ст. 116, 191, 273
Божилова-Патева, Жени 120, 126, 273
Божинов, Александър 48, 122, 273
Болийо, Леон 219, 231
Болийо, Чарлз 230-232
Бонев, Стефан 148, 158
Бончев, Георги 158
Бончев, Нешо 126, 284
Боров, Тодор 71, 72, 76, 100, 104, 107, 128, 169, 175, 177, 178, 184, 188-190, 200, 201, 207, 214, 224-227, 259-263, 273, 280, 296, 297
Босев, Асен 119, 120, 273
Ботев, Христо 109
Братоев, Вл. 273
Браундорфер, Зигмунд 137, 140, 273
Бредфорд, Самуел 252
Брокхаус, Ф. А. 67
Бръзицов, Христо Д. 55, 274
Буботинов, Михаил 37, 290
Будевска, Адриана 29
Букорешлиев, Ангел 29
Бумов, Петър А. 149, 156, 157
Бурмов, Тодор 158
Бързакова, Надежда 274
Бътлър, Пиер 23
Бюхер, Карл 130
Вазов, Иван 28, 29, 46, 90, 126, 158, 205, 232, 274
Вайганд, Густав 96

- Василев, Г. П. 110
 Василев, Георги 42, 274
 Василев, Добрин 84, 97, 100, 118, 123, 169, 183, 192, 274, 290
 Василев, Ст. вж. Попвасилев, Стефан
 Василев, Тома 116
 Василева, София 62, 277
 Васкидович, Емануил 164
 Ватев, Стефан 158
 Велев, А. 274
 Велев, Ст. 36, 274
 Великов, Ж. 274
 Величков, Константин 28, 32-34, 36, 43-49, 59, 62, 63, 76, 78, 83, 103, 104, 125, 164, 165, 201, 204, 264, 274, 275, 279, 284
 Велков, Иван 182
 Венелин, Юрий 158
 Венков, Ст. 145
 Верн, Жул 46, 205
 Вешин, Ярослав 47, 90
 Влайков, М. 118, 275
 Влайков, Тодор Г. 25, 31, 125, 126, 158, 275
 Войводова, Люба 118, 126, 275
 Волф 55
 Воутерс 107
 Врачев, Теодоси 118, 275
 Вунд, Вилхелм 49, 96
 Въжарова, Мария 296
 Вълков, Крум 118, 275
 Вълков, Николай Тодоров 130
 Вълков, Тодор (Тодорчо) 130
 Вълкова, Мара (Мария) Тодорова вж. Тодорова, Мара
 Габе, Дора 125
 Гаврилов, Борислав 288
 Ганчев, Ст. 275
 Гарибалди, Джузепе 46
 Генов, Николай 285
 Георгиев, Евлогий 76
 Георгиев, Иван 185, 275
 Георгиев, Кимон 97
 Георгиев, Кирил 275
 Георгиев, Христо 76
 Георгиева, Елена 99, 275
 Герасимова, Мария вж. Аргирова-Герасимова, Мария
 Гергова, Ани 275
 Герджиков, Васил 191, 212, 252, 275
 Гидиков, Стефан 118, 123, 275, 276
 Глаунинг, Ото 131
 Гогол, Николай В. 46, 205
 Гооб 153
 Горки, Максим 134
 Горман, Майкъл 269, 270, 276
 Горянски, Петър 121, 276
 Господинов, Печо 276
 Гочев, Г. 276
 Гочев, Хр. 276
 Грезел, Арним 18, 72, 132, 133, 168, 171
 Григоров, Пепо 276
 Григориев, Юрий 214, 276
 Грим, Вилхелм 178
 Грим, Якоб 178
 Гролие, Е. де 230
 Гунчев, Гунчо 158
 Гуров, Прокопий И. 276
 Гутенберг, Йохан 13, 16, 158
 Гълъбов, Константин 51, 53, 126, 276
 Гъоте, Йохан Волфганг 158, 162
 Гюзелев, Васил 98, 276
 Гюзелев, Иван 39, 158
 Дамаскин Габровски, св. 159
 Дамиани, Енрико 126, 138, 142, 196, 198, 232, 276
 Дамяни, Енрико вж. Дамиани, Енрико
 Данаилов, Георги Т. 121, 276
 Данаилов, Иван 194
 Данов, Иван 68, 72, 74, 100, 116, 118-120, 125, 132, 133, 139, 169, 176, 185, 193, 240, 241, 243, 254-256, 259, 262, 276, 277, 282, 285, 299
 Данов, Христо Г. 110, 126, 273
 Дантас, Ж. 230
 Данчов, Иван 73, 173, 277
 Данчов, Никола 73, 173, 277
 Даскалов, Л. 151
 Даскалов, Петко 149, 158
 Дебелянов, Димчо 29, 232

- Дева Мария, св. вж. Богородица, св.
 Деледа, Грация 142
 Делисл, Леополд 163
 Деметрий Фалерски 161
 Денков, Д. 118, 277
 Денкоглу, Иван 110
 Денчев, Стоян 62, 277
 Дерман, Хенриета 194
 Десев, Борис 277
 Джонс, Д. 191
 Дзяцко, Карл 16-18, 163, 177, 240
 Джюит, Чарлз 237, 238
 Дивногорцев, Александр 194, 277
 Диков, Гр. 278
 Димитров, Димитър 285
 Димитров, Кр. 175, 278
 Димитров, П. 149
 Димитрова, Мара 129
 Димчевска, Естер 152, 176, 281
 Димчевска, Маргарита 59, 60, 120, 124,
 126, 128, 149, 152-155, 157, 169,
 173, 175, 176, 184, 195, 197-199,
 214, 219, 223, 278, 281, 285
 Димчевска, Мария 176
 Димчевска, Спаска 152, 155
 Димчевски, Манол 152, 155
 Димчевски, Найден 176
 Димчевски, Никола 152
 Димчевски, Тодор 152
 Динеков, Петър 99, 284
 Дипчикова, Александра 276
 Дичева, Ирина 278
 Добрев, Димитър 156
 Доброски, Димчо 152
 Доброски, Манол Димчев 152
 Доброски род 152
 Домусчиев, Георги П. 253, 278
 Домусчиев, Коста П. 120, 278
 Доревски, Трайко 184, 185
 Дочев, Гено 118, 124, 278, 279
 Драганова, Е. 279
 Драгнев, Асен 279
 Драгнева, Живка 288
 Драгоманов, Михаил П. 51, 99, 288
 Драмчева, Елена 130
 Дринов, Марин 24, 32-39, 41, 62, 77, 83,
 96, 204, 264, 274, 279, 283, 288,
 293, 299
 Друмев, Васил 30, 36, 46, 158
 Дузе, Елеонора 142
 Дуйчев, Иван 99
 Дюгмеджиев, Юрий 169
 Дюи, Мелвил 18-20, 108, 128, 137, 184,
 190, 220, 247
 Дюма, Александър 205
 Дякович, Борис 84, 85, 100, 104, 106,
 109, 116, 120, 121, 279, 284, 290
 Еберт, Фридрих Адолф 15, 16, 72, 132,
 133, 178
 Евклид 161
 Евмен II 12
 Ейхлер, Фердинанд 17, 67, 132
 Екимов, Цоню 151
 Елин Пелин 53, 90, 122, 125, 232, 276,
 279, 291
 Емлер, Ян 197
 Ератостен 161
 Ернандо, Т. 228
 Есдаил, А. 230
 Ефрон, Илья А. 67
 Ефросиния Полоцка 163
 Живков, Георги 36, 50, 96
 Задгорска, Валентина 279
 Заимов, Стоян 46, 85, 96, 103
 Захариев, Васил 126, 280
 Захариев, Стефан 44
 Зенодот Ефески 161
 Зибърт 64
 Златарски, Васил 27, 37, 157
 Зола, Емил 158
 Зотова, Кремена 280
 Иванов, Захари 151
 Иванов, Иван 124, 280
 Иванов, Йордан 145, 219
 Иванов, Петър 107, 118, 169, 192, 214,
 233, 280
 Иваск, Удо Г. 125, 280
 Икономов, Тодор 112
 Илиев, Атанас Трифонов 51, 129, 137, 290
 Илчев, Иван 152, 281

- Иончева, Л. Д. 281
 Ирецки, В. 125, 281
 Иречек, Йосиф 64
 Иречек, Константин 32, 33, 36, 38-43, 46,
 51, 54, 62-64, 76, 77, 83, 96, 164,
 204, 279-282
 Исидор Севилски 13, 162
 Иширков, Анастас 27, 157
 Йовков, Йордан 90, 122, 125, 147, 291
 Йовчев, Илия 112, 204, 205
 Йовчев, Лазар 112, 282
 Йорданов, Велико 58, 96, 97, 103, 104,
 106, 107, 109, 110, 118, 138, 157,
 195-197, 199, 282
 Йосиф I, екзарх 129
 Йоцов, Борис 110, 189
 Кавачиоки, Джузепе 142
 Казасов, Димо 164, 282
 Калайджиева, Константинка 175, 282
 Калимах 161, 177
 Калина Малина 120, 219, 223, 282
 Калишевски, Антон 21
 Калишевски, Б. 191
 Калчев, Константин 118, 282
 Камбуров, Иван 282
 Камбуров, Св. 158
 Каменов, Христо 126
 Каменополска, Стоянка 282
 Камерани, Виторио 110, 140-142, 188,
 282, 283
 Камерани-Теодорова, Мара вж.
 Тодорова, Мара
 Каравелов, Любен 283
 Каравелов, Петко 24, 43, 99
 Каравелова, Екатерина 99, 136
 Каралийчев, Ангел 120, 125, 283
 Каранов, Ефрем 51, 277
 Карапетков, Петко 152, 155, 283
 Каратеодоров, Васил 283
 Карима, Ана 90
 Карлайл, Томас 237
 Карнеги, Андре 19, 56, 81, 284, 290, 297
 Карнеги, Дейл 157
 Каролев, Райчо М. 96, 158
 Касиодор, Магнус Аврелиус 12, 161
 Касъров, Лука 73, 166, 173, 275, 283
 Кацаров, Гаврил 27
 Кепов, Иван 283
 Кирил, слав. първоучител 29, 158, 164
 Кирилов, Иван 126, 283
 Кирков, Георги Я. 37
 Кирова, Елена 37, 46, 55, 98, 283, 295
 Киселов, Хр. 283
 Клавдий Птолемей 161
 Класанов, Васил 58, 60, 90, 97, 100, 127,
 132-134, 139, 143, 169, 172, 173,
 181, 189, 192-195, 200, 201, 243,
 284, 299
 Климент Охридски 164
 Климент Търновски, митрополит 158
 Книголюбов, В. вж. Класанов, Васил
 Коева, М. 295
 Кожухаров, Илия 149, 158, 159
 Коларова, Н. 121, 284
 Колев, Валери 285
 Колев, Йордан 284
 Колева, Радка 99, 185, 284
 Коледаров, Ст. 119, 126, 284
 Колумбан, св. 162
 Кондарев, Никола 95, 118, 284, 285
 Константинов, Алеко 29, 46
 Константинов, Константин 122, 285
 Константинов, П. 149
 Корф, Модест А. 163
 Коспартова, Люба 285
 Костов, Ст. Л. 51, 103, 181, 184
 Кравченко, Алексей И. 285
 Крамптън, Ричард 285
 Кратес Малоски 161
 Крилов, Иван 163
 Крипс, И. 285
 Крум, цар 88
 Крупская, Надежда К. 21
 Крънзов, Гео 120, 285
 Кръстев, Кръстьо д-р 297
 Кръстников, Н. 285
 Крюс, А. 228
 Кулев, Ст. 157
 Кулелиев, Йордан 118, 285
 Кътър, Уилям 239

- Кътър, Чарлз Еми 19, 20, 237-239
 Лазар Дебелтски, св. 159
 Лазаров, Стойко 95, 285
 Лазаров, Цано 285
 Лайбниц, Готфрид Вилхелм 13, 162, 178
 Лапе, Уилям 172
 Лафонтен, Анри 247, 149, 250
 Лафчиев, Стефан 103
 Левски, Васил 36, 48, 96
 Лей, Георг 21
 Ленин, Владимир И. 21
 Лермонтов, Михаил Ю. 46
 Лесинг, Готхолд Е. 162, 178
 Лескин, Август 96
 Лилиев, Николай 122
 Линдерфелт, К. 240
 Лобачевски, Николай 163
 Ловягин, Александър 125, 285
 Ломоносов, Михаил В. 14
 Лондон, Джек 158
 Лукин 42
 Люблински, Иван 110
 Ляпчев, Андрей 90
 Мазур, Луис 249, 250
 Максимов, Ст. 285
 Малинов, Александър 84
 Малкес, Луис Н. 230
 Мандзони, Александро 142, 282
 Манолов, Емануил 29
 Мантегаца, Вико 51
 Манчев, Георги 118, 285
 Манчов 42
 Маринополски, Йордан 106, 107
 Марков, Колю 156
 Марокинджиев, Христо Влаев 151
 Марокинджиева, Недка Хр. 151
 Марс, Евгения 288
 Мартинов, Александър П. 149, 157, 159
 Маршал, Едисън 175, 285
 Месечков, Недялко 122, 285
 Методий, слав. първоучител 29
 Милам, С. 229
 Милев, Никола 99, 272
 Милетич, Любомир 27, 60, 85
 Милкау, Фриц 21, 71
 Минков, Светослав 122, 157
 Минков, Цветан 51, 120, 124, 141, 184, 285
 Мирчев, Кирил 285
 Митев, Пламен 152, 281
 Митов, Антон 47, 53, 60, 90, 278
 Митов, Димитър Б. 285
 Михайловски, Стоян 29, 46, 90, 158
 Михалчев, Димитър 51
 Михов, Никола 85, 109, 126, 137, 259
 Миятев, Петър 285
 Младенов, Стефан 51, 126
 Младенова, Мария 9, 286, 299, 300
 Молбах, Кристиан 16, 132, 133
 Момзен, Теодор 18
 Монеv, Никола 118, 145, 286
 Морел, Евгени 230
 Морфова, Христина 126, 282
 Москов, Моско 108, 214, 219, 220, 286, 289, 291
 Мотульский, Р. С. 286
 Мусолини, Бенито 142, 196
 Мутавчиев, К.
 Мутафов, Константин 141, 143, 145, 194
 Мушанов, Никола 84, 85, 289
 Мушковски 232
 Мърквичка, Иван 47, 90
 Мюнхаузен, Герлах Адолф 14
 Н. 274
 Назърска, Жоржета 175, 176, 286
 Найденов, Никола 90, 91, 94, 105, 126, 223, 286
 Нанев, Ст. 158
 Начов, Начо А. 129
 Начов, Никола Е. 99, 110, 121, 129, 137
 Начович, Григор 24
 Невски, Владимир А. 21, 22
 Негри, Ада 130, 142
 Немиров, Добри 123, 125, 286
 Немиров, Емил 123, 286
 Ненков, Евгения 253
 Ненков, Петър 60, 68, 100, 116, 119, 126, 240, 241, 243, 247-254, 262, 283, 286, 287, 299
 Неофит Бозвели 297

- Неофит Рилски 36, 55, 164, 283, 297
 Нидерле, Лубор 54
 Никола Ив. Образописец 126, 280
 Николаев, Николай 60, 288
 Николов, Еню 120, 223, 287
 Николова, Веска 287
 Ноде, Габриел 13, 32, 162, 286
 Нойков, Стефан 126, 287
 Обретенов, Никола 164
 Огнянов, Сава 29, 90
 Оленин, Алексей 163
 Олшки 141
 Омарчевски, Стоян 86, 87, 89, 90, 126,
 130, 179, 180, 225, 287, 289
 Онуфрий Габровски, св. 159
 Орешков, Павел 104, 108, 119, 121, 149,
 159, 175, 214, 228, 262, 287, 288
 Орозов, Владимир 118, 119, 184, 217,
 218, 288
 Ортега-и-Гасет, Хосе 188, 288
 Отле, Пол 20, 68, 101, 107, 247, 249-253,
 288, 291
 П. Ст. 277
 Павел, хартофилакс 164
 Паисий Хилендарски 36, 158, 216
 Паница, Антонио 17, 163, 178, 196, 237
 Пантев, Андрей 35, 288
 Паскалев, Александър 156
 Пеев, Ганчо 114
 Пеев, М. П. 288
 Пеев, Тодор 164
 Пеев-Плачков, Иван 86, 103
 Пеева, Елисавета 126, 288, 297
 Пеева, Харитина 288
 Пейчева, Радка 272, 275
 Пенев, Боян 51, 65, 99, 138, 288, 297
 Песталоци, Йохан 46
 Петков, Ал. 119, 288
 Петков, Цветко 145-147, 288
 Петкова, Лиляна 288
 Петров, А. 288
 Петров, Здравко 99
 Петров, Рачо 49
 Петцолд, Йозеф 72
 Петър I, цар 14, 162
 Пий XI, папа 198
 Пинто, Олга 197
 Пипков, Панайот 29
 Пирандело, Луиджи 142
 Пишурка, Кръстьо 164
 Погорелов, Валерий 109, 225, 288
 Покровски, Алексей А. 21, 22
 Поливка, Иржи 51
 Полянов, Владимир 122, 288
 Попвасилев, Стефан 103, 126, 274
 Попйорданова, Н. 288
 Попминков, Лазар 156
 Попов, Иван 29
 Попов, Миню Ив. 151
 Постаджян, Мари 288
 Протич, Андрей 157
 Птолемей II 12
 Пул, Уилям Фредерик 19
 Пундев, Васил 51, 184
 Пухлев, Роман 157
 Пушкин, Александър С. 46
 Пътнъм, Хърбърт 163, 172
 Радев, Симеон 49, 147
 Радева, Мария 289
 Радонич, Йован 64
 Разцветников, Асен 103, 108, 157, 219,
 222
 Райер, Е. 56
 Райнов, Николай 125
 Райчев, Георги 125
 Ракитин, Никола В. 126
 Ранганатан, Шиали 212, 239
 Рафаелов, А. 253, 289
 Рачев, Г. 289
 Рид, Майн 46
 Ричардсън, Е. 230
 Ричардсън, Ч. 219, 289
 Розие, абат 236
 Роланд-Марсел, Р. 198
 Рубакин, Николай А. 21, 74, 75, 101, 110,
 116, 133-135, 144, 171, 185, 186,
 209, 213, 289
 Румянцев, Сергей 90
 Русалиев, Владимир 122, 290
 Савов, Стефан 123, 290

- Савова, Елена 299
Салабашев, В. 290
Сарафов, Кръстьо 29, 90
Сахатчиев, Андрей 158
Свинтила, Владимир 99
Селимински, Иван 58
Сестримски, Иван 118, 200, 290
Симеон I, цар 88
Симеонов, А. 290
Симеонов, Трайко 157
Сираков, Станьо 95, 284
Сирманов, Сава 158
Скворцов, Виктор В. 11, 12, 269, 290
Скорчев, Николай Д. 252, 290
Славейков, Петко Р. 24, 58, 112, 150, 158
Славейков, Пенчо 29, 59, 85, 96, 196, 205, 232
Соболшчиков, Василий 163, 242
Сотиров, Георги 290
Сотиров, Д. 290
Спиридон, йеросхимонах 158
Спофърд, Ейнсворд 163
Стадерини, А. 243
Стайкова, Богдана 158
Стаматов, Георги П. 122
Стамболийски, Александър 86, 169, 274
Стамболов, Стефан 43
Станев, Никола 60, 103, 116, 290
Станимиров, Петър 194
Станимиров, Станимир 149, 158
Станишева, Лазарина 290
Станчев, Колю 148, 149, 158, 290
Станчев, Стефан 84, 119, 126, 148-150, 158, 169, 175-177, 190, 192, 199-201, 214, 290
Стоев, Петър 149, 192
Стоилов, Константин 24, 39, 43, 47, 287
Столяров, Юрий Н. 291
Стоянов, Васил Д. 35, 36, 42, 43, 96, 126, 290
Стоянов, Захари 29, 46, 164
Стоянов, Никола 291
Стоянов, Параскев 250, 253, 274
Стоянов, Петър 194
Стоянов, Рачо 29
- Стоянова, В. 149
Странски, Иван 157
Страхилов, С. 291
Страшимиров, Антон 29, 90, 122, 125, 126, 158, 252, 291
Струпникова, Т. С. 291
Стубел, Йордан 157
Табаков, Г. 103
Тагор, Рабиндранат 158
Танчев, Иван 291
Татишчев, Василий Н. 14, 162, 163, 291
Татищев, В. Н. вж. Татишчев, Василий Н.
Таубер, М. 23
Телеф от Пергам 12
Теодоров-Балан, Александър 27, 99, 121, 137, 138, 208, 243, 259
Теодорова, Мара вж. Тодорова, Мара
Теодорова-Камерани, Мара вж. Тодорова, Мара
Теофилов, Михаил 126
Тилева, Виктория 291
Тимофей св. мчк. 163
Тишков, Георги 159
Тодоров, П. 149
Тодорова, Мара 59, 60, 110, 126, 128-140, 142, 169-173, 181-183, 197-199, 201, 214, 282, 283, 286, 291
Тодорова-Камерани, Мара вж. Тодорова, Мара
Толстой, Лев Н. 220
Томов, Ст. 157
Тошков, Николай Миронович 36
Тоушек, Иван 120, 291
Траянов, Теодор 90
Трифонов, Атанас вж. Илиев, Атанас
Трифонов
Трифонов, Т. Ц. 58
Трованели, Назарено 140
Тургенев, Иван С. 46
Уилямсън 179
Уиндзър, Джъстин 19, 238
Унджиев, Иван 108, 109
Уошбърн, Джордж 152
Фабиан, Бернхард 293
Фердинанд I, княз 59, 278

- Филипов, Русин 185, 284
 Филов, Богдан 109
 Филон Герений 12
 Форел, Август 186
 Форстеман, Ернст 72
 Форстиус, Йорис 71, 72
 Фотий, патриарх 164
 Фотинов, Константин 82, 110, 293
 Фурнивал, Ришар де 211
 Х. Г. 281
 Хавкина, Л. Б. 21, 22, 67-69, 101, 116,
 120, 181, 191, 193, 194, 196, 209,
 213, 220, 221, 293, 295
 Хаджиева, Ангелка 275
 Хаджийски, Иван 123, 124, 293
 Хаджихристов, Христо 293
 Хазар, Пол 145, 293
 Харизанов, Илия 149
 Харнак, Адолф фон 17, 18, 71, 163, 293
 Хилфердинг, А. Т. 158
 Хинрихс, Йохан Конрад 243
 Хлебаров, Ячо 58, 68-70, 72, 74, 78, 79,
 90, 112, 114-121, 124-126, 149,
 156, 164, 167-169, 181, 184, 185,
 201, 204, 209-217, 221, 240, 241,
 243, 244, 253, 254, 256-258, 262,
 293, 295
 Хопе, Е. М. 157
 Христов, Добри 29
 Христов, Кирил 90, 125, 276
 Христов, М. 158
 Христова, Боряна 98, 295
 Христова, Жана 295
 Христова, Латинка 295
 Хъдзън 137, 140
 Цанев-Борина, Христо 191, 193
 Цанков, Александър 140, 183
 Цанков, Драган 24, 112
 Цанков, Иван 295
 Цветанов, Ценко 70, 71, 103, 104, 109,
 120, 126, 128, 169, 190, 214, 219-
 224, 254, 295, 300
 Цепенков, Марко 51
 Церковски, Цанко 86, 90
 Цолер, Едмунд 16, 71, 72, 133
 Цонев, Беньо 27, 85, 110, 196, 197, 225,
 296
 Цонев, Хр. 298
 Цончев, П. 149, 157
 Цочев, Ир. 296
 Чаръкчиев, П. 149
 Чемширов, Бончо 194
 Чешмеджиев, Ат. 296
 Чилингиров, Стилиян 51-54, 58, 60, 94-
 96, 100, 110, 118, 120, 125, 126,
 141, 143, 145, 149, 157, 158, 181,
 184, 225, 276, 277, 287, 289, 293,
 296, 300
 Чипев, Тодор Ф. 126, 142, 156, 287
 Чичовски, Г. 126, 296
 Чолов, Петър 95, 284, 296
 Чудомир 99, 122, 126, 156
 Шамурин, Евгений И. 119, 296
 Шатц, Борис 47
 Шафарик, Павел Йосиф 38, 64
 Шафарик, Янко 64
 Шекспир, Уилям 46
 Шиклев, Стоян 296
 Шира, Джес 29, 296
 Шишков, Стою Н. 51, 126, 296
 Шишманов, Иван Д. 25, 27, 32-34, 36,
 47, 49-63, 76, 78, 90, 94, 100, 104-
 106, 110, 116, 118, 120, 122, 126,
 127, 129-131, 133, 134, 136, 137,
 143, 150, 153-155, 158, 201, 204,
 252, 253, 264, 272, 274-276, 284,
 285, 289, 290, 294, 297, 299, 300
 Шишманов, Димитър Е. 106
 Шишманова, Лидия 55, 274, 297
 Шмит, Геза 199
 Шнайдер, Георг 71
 Шопов, Иван 64
 Шпицвег, Карл 177, 273^{*}
 Шретингер, Мартин 15, 16, 173
 Штейн, Василий А. 22
 Шумахер, Йохан Данило 14, 162
 Щиплиева, Слава 129
 Юго, Виктор 46, 205
 Яворов, Пейо К. 29, 53
 Язова, Яна 110

Якоб 131
Янакиева, Татьяна 99, 284, 297
Янкова, Иванка 297, 298
Butler, Pierre 298
Camerani, Vittorio 141, 298
Camerani-Teodorova, M. 298
Cutter, Charles Ammi 298
Cutter, William 298
Dewey, Melvil 298
Dziatzko, Karl 298
Glauning, Otto 131
Lubetzky, Seymour 298
Mahler 138

Moretto, Sara 141, 298
Nenkoff, Pierre 249, 298
Oilet, Pol 298
Poueh, Mindeh 131
Ranganathan, S. R. 298
Schrettinger, Martin 132, 298
Shera, J. H. 298
St. 157
Strannik, K. 297
Tanchou, Y. 119, 298
Vannini, Marinella 141, 298
Wolf 131

ГЕОГРАФСКИ ПОКАЗАЛЕЦ

- Австрия 25, 41, 54, 64, 85, 88, 133, 151, 152, 167, 240
Австро-Унгария 52
Азия 229, 240
Америка 88, 103, 105, 109, 140, 152-154, 179, 180, 188, 200, 240, 243, 264, 281
Анверс, Белгия 251
Англия 17, 56, 81, 103, 105, 107, 109, 110, 131, 141, 143, 151, 153, 155, 163, 187, 191, 198, 220, 221, 229, 239
Атлантик сити, САЩ 193
Базел, Швейцария 138
Балканите 43, 49
Балкански полуостров 248
Балша, Софийско 110
Баня, Бургаско 218
Барселона, Испания 187, 233
Беларус 163
Белгия 152, 191, 249, 250, 280
Белград, Сърбия 64, 129, 199
Белослатинска околия 146
Берковска околия 146
Берлин, Германия 17, 18, 21, 59, 128, 134, 228, 231, 232, 245
Бирмингам, Великобритания 152
Благоевград 129
Близкия Изток 152
Болоня, Италия 110, 195, 230
Бон, Германия 21, 230
Бостън, САЩ 80, 276
Браила, Румъния 35, 158
Братислава, Словакия 197
Брегалница, р., Македония 158
Бреслау вж. Вроцлав, Полша
Брешело, Италия 196
Брюксел, Белгия 20, 68, 247-253
Бургас 84, 130, 135, 175, 255
България 24, 28-30, 32-36, 38, 39, 41-43, 46, 47, 49-56, 59-63, 70, 72, 74, 75, 78, 79, 82, 83, 86, 88, 89, 92, 94, 95, 98, 104-109, 117, 120, 122, 127, 128, 130, 133, 137-139, 141, 142, 144, 148, 152-157, 159, 163, 165, 166, 171, 173, 176, 178, 180-183, 188-190, 196, 198, 200, 201, 204, 207, 216-218, 220, 222-225, 227, 229-232, 240, 242, 243, 245, 247-253, 255, 256, 261, 263-265, 268, 273-276, 279, 282-285, 287, 288, 291, 299, 300
Варна 78, 84, 107, 117, 180, 188, 259, 290
Варненско 87
Варшава, Полша 232, 233
Ватикана 198, 274
Вашингтон, САЩ 56, 230, 237
Великобритания 81, 181, 229
Велико Търново 97, 185, 289
Великотърновски окръг 218
Венеция, Италия 195, 197, 198, 226, 289
Видин 111, 253
Виена, Австрия 37, 59, 64, 240, 245
Влашко, Румъния 48
Волфенбютел, Германия 13
Враца 95, 148, 253
Вроцлав, Полша 240
Габрово 95, 148-150, 157-159, 290
Германия 13-19, 25, 40, 41, 54, 85, 130-133, 138, 140, 141, 151, 152, 167, 171, 175, 177, 187, 188, 191, 196, 226, 239, 240
Горна Джумая вж. Благоевград
Грац, Австрия 17, 152
Гьотинген, Германия 14, 16, 18, 59, 245
Гърция 26, 49, 52
Дания 52, 81, 156, 191, 240
Добруджа 181
Денвър, САЩ 152, 176
Древен Египет 151
Древен Рим 151
Дрезден, Германия 15
Дунав, р. 24
Дъскотна, Бургаско 218
Европа 13, 14, 24-26, 33-36, 51, 56, 73, 155, 185, 200, 203, 212, 217, 218,

- 225, 229, 230, 237, 240, 242, 243,
248, 250, 252, 262, 264
- Египет 161
- Екс ан Прованс, Франция 84
- Женева, Швейцария 37, 49, 199, 253
- Западна Европа 13, 23, 26, 93, 161, 236,
248
- Западни покрайнини 181
- Измир, Турция 158
- Източна Румелия вж. България
- Индия 175, 212, 285
- Ирландия 23, 81
- Испания 145, 229, 233
- Италия 18, 51, 85, 110, 142, 151, 167,
175, 187, 188, 194-198, 229, 283
- Казанлък 87, 95, 109, 255, 279, 297
- Казанлъшко 278
- Калофер 99
- Карнобат 129, 130, 135
- Карнобатска околия 130
- Княжество България вж. България
- Коларовград вж. Шумен
- Колорадо, САЩ 152
- Копенхаген, Дания 16
- Кьонигсберг, Германия 21
- Кюстендил 95, 148,
- Лайпциг, Германия 16, 49, 59, 71, 96,
128, 130, 131, 196, 231, 245, 282
- Лима, Перу 230
- Ловеч 29, 185, 253
- Лозана, Швейцария 144, 186
- Лом 82, 95, 109, 295
- Лондон, Великобритания 36, 85, 128,
141, 153-155, 191, 196, 231
- Мадрид, Испания 145, 187, 199, 228,
230, 233, 299
- Македония 49, 158, 181
- Манчестър, Великобритания 148
- Марбург, Германия 59, 245
- Марица, р. 29
- Масачусетс, САЩ 80, 136
- Медвен, Котленско 282
- Мичиган, САЩ 141, 228, 229
- Модена, Италия 195, 196
- Молдовлахия 158
- Москва, Русия 37, 193, 252
- Мюнхен, Германия 59, 128, 131, 240, 245
- Мъглиж, Старозагорско 218
- Неапол, Италия 195
- Ниневия 151
- Нови Сад, Сърбия 64
- Норвегия 52, 81, 152, 240
- Одеса, Украйна 36, 109, 204
- Одринска Тракия 49,
- Осло, Норвегия 158
- Османска империя 33, 49
- Охрид, Македония 164
- Падуа, Италия 110
- Пазарджик 44, 200, 290
- Париж, Франция 13, 37, 59, 144, 145,
170, 191, 194, 198, 230, 231, 253,
261, 291
- Парма, Италия 196
- Пенсилвания, САЩ 190
- Пергам 12
- Перник 194
- Питсбърг, САЩ 168
- Плевен 95, 116, 180, 185, 218, 248, 251-
253, 263, 268, 277, 278, 289, 297
- Пловдив 29, 30, 47, 59, 66, 83-86, 95, 97,
98, 104, 106, 108, 109, 117, 148,
166, 180, 187, 189, 204, 206, 224,
225, 242, 245, 255, 279
- Пловдивски окръг 107, 279
- Полша 229, 240
- Пордим, Плевенско 110
- Португалия 230
- Прага, Чехия 37-39, 64, 129, 130, 191,
193, 197, 230, 275, 281
- Преславско 87
- Принстън, Великобритания 230
- Провадийско 87
- Разград 87, 95, 233
- Разградско 87
- Рим, Италия 12, 37, 44, 60, 110, 129, 137-
143, 158, 195-199, 226, 232, 260,
273, 283, 289
- Россия вж. Русия
- РСФСР вж. Русия
- Румъния 26, 88

Русе 84, 99, 180, 253
 Русия 14, 20, 21, 24-26, 36, 41, 52, 69, 88,
 144, 151, 162, 163, 181, 187, 191,
 193, 194, 229, 243, 273, 277
 Саламанка, Испания 233
 Самоков 152, 155
 Санкт Петербург, Русия 14, 181
 Санстефанска България вж. България
 САЩ 15, 18-20, 22, 23, 56, 80, 81, 103,
 107, 131, 141, 143, 152, 154, 163,
 172, 175, 176, 179, 187, 190,
 191, 193, 194, 198, 199, 217, 220,
 221, 229, 230, 237-239
 Свищов 78, 82, 95, 106, 107, 109, 188,
 259, 275, 295, 297
 Севиля, Испания 233
 Севлиево 145, 148, 253, 296
 Силистра 253
 Славейно, Смолянско 152, 155, 283
 Сливен 87, 95, 253, 295, 297
 Смирна вж. Измир, Турция
 София 24, 27, 29-31, 34-40, 43, 47, 48,
 50, 53, 59, 64, 66, 77, 83-86, 89,
 94, 96-98, 104, 106-109, 116-118,
 120, 121, 127, 129, 130, 134, 135,
 144, 153, 157, 180, 182, 183, 185,
 194-197, 204-206, 208, 224, 228,
 231, 233, 251-255, 276, 280, 282,
 287, 291
 Софийска област 275
 Средни Родопи 152, 155, 283
 СССР вж. Русия
 Стара Загора 87, 135, 255
 Стара планина 24
 Сърбия 26, 48, 49, 52
 Таранто, залив, Италия 12
 Тетевен 95
 Тетевенско 285
 Толедо, Испания 233
 Тракия 181
 Троян 123, 293
 Турция 41, 48, 109
 Тюбинген, Германия 21
 Търново 24, 39, 89, 129, 180, 224, 255
 Търновски окръг 285
 Уелс, Великобритания 81
 Филадельфия, САЩ 190
 Финландия 81
 Флоренция, Италия 110, 141, 195, 197
 Фрайбург, Германия 16, 55, 128, 131, 133
 Франкфурт на Майн, Германия 59, 245
 Франция 13, 17, 41, 52, 84, 85, 90, 107,
 151, 152, 163, 167, 187, 191, 198,
 220, 229, 230, 232, 236, 249
 Хале, Германия 18, 59, 245
 ХанOVER, Германия 13
 Харвард, Великобритания 172
 Харьков, Украйна 37
 Хасково 148
 Хелзинки, Финландия 230
 Холандия 152, 191, 198
 Хърсово, Благоевградско 111
 Цариград, Турция 129, 152
 Централна Европа 26
 Чезена, Италия 140
 Чехия 64, 85, 175, 229, 240
 Чехословакия вж. Чехия
 Чикаго, САЩ 29
 Швейцария 54, 198, 240, 248, 249
 Швеция 81, 152, 175, 229, 240
 Шотландия 56, 81
 Шумен 82, 89, 94, 95, 158, 180, 192, 199,
 200, 252, 253, 255, 296, 300
 Шуменско 87
 Щръклево, Русенско 148
 Югославия 293
 Ямбол 130, 135
 Breisgau, Deutschland 131
 Breslau вж. Вроцлав, Полша
 Bulgarie 298
 Freiburg, Deutschland 131
 Pleven 298

БИБЛИОТЕКОВЕДЕНИЕ В БОЛГАРИИ ОТ ОСВОБОЖДЕНИЯ ДО СЕРЕДИНЫ 40-Х ГОДОВ XX ВЕКА

История, теория, практика

Мария Младенова

В монографии проанализирован, осмыслен и обобщен путь, пройденный болгарским библиотековедением от освобождения Болгарии от турецкого владычества в 1878 г. до середины 40-х годов XX века.

В **Предисловии** обоснована актуальность темы и ее научная значимость.

В **I главе “Условия и предпосылки зарождения библиотековедения в Болгарии”** проанализированы условия и предпосылки, спровоцировавшие зарождение библиотековедения после Освобождения, а также и роль первых государственных деятелей ученых – министров народного просвещения Марина Дринова, Константина Иречека, Константина Величкова и Ивана Д. Шишманова в этом процессе. Они популяризируют и применяют идеи и опыт, которые были испробованы в ряде европейских стран и дали хорошие результаты.

Во **II гл. “Общетеоретические, законодательные и исторические проблемы в болгарском библиотековедении”** исследовано появление и тенденции развития общей теории библиотековедения, попытки создания различных по характеру нормативных документов с целью регламентирования функций и организации работы различных по виду библиотек и изучены все труды с исторической направленностью, раскрывающие прошлое различных болгарских библиотек и их роль в духовном росте нации.

В **III гл. “Роль периодической печати в развитии библиотековедения с конца XIX до середины XX века”** выяснены функции журналов “Училищен преглед”, “Читалище”, “Българска мисъл” и газет “Читалищни вести” и “Известия на Габровската народна библиотека “Априлов–Палаузов”, которые своей углубленностью и широтой тематического охвата статей, печатанных в них, утверждают библиотековедение как науку и становятся активным фактором, воздействующим на эволюцию всех частей болгарского библиотековедения, взвалившего на себя решение сложного комплекса практических задач библиотек.

В **IV гл. “Визия на профессию библиотекаря, библиотечное образование и создание профессионального союза”** содержатся результаты исследования, показывающие взгляды болгарских библиотековедов на профессию библиотекаря, усилия по созданию специального библиотечного образования в стране и попытки образовать профессиональный союз библиотекарей. Выяснены и причины, препятствующие полноценному осуществлению этих идей.

В V гл. “Взгляды на библиотечные фонды” проанализировано развитие теории о создании библиотечного фонда, потребность в его научной организации и управлении и требования к его сохранению для грядущих поколений. Очерчен сложный путь, который она проходит до своего трансформирования в частную библиотековедческую науку с собственной теорией и предметом изучения.

В VI гл. “Эволюция поисков в области каталогизации и классификации” представлены результаты исследования круга вопросов, непосредственно связанных с теорией и практикой каталогизации и классификации библиотечных фондов и созданием надежной каталожной системы в библиотеках, которая не только обеспечивает всестороннее раскрытие библиотечных фондов, но и является основным инструментом качественного библиотечно-информационного обслуживания читателей. Направленная на переосмысливание существующего опыта и на решение важных практических задач, она проявляет устойчивость в своем развитии. Оказывается, что она является самой глубоко разработанной частью частного библиотековедения в Болгарии, в котором доминирующую роль играют взгляды Стояна Аргирова, Петра Ненкова, Ивана Данова, Ячо Хлебарова и Тодора Борова.

В **Заключении** обобщены выводы и намечены основные задачи перед современным библиотековедением и болгарскими библиотеками.

LIBRARY SCIENCE IN BULGARIA FROM THE LIBERATION TO THE MID-40'S OF THE XX CENTURY History, Theory, Practice

Maria Mladenova

The way of Bulgarian library science from the Liberation of Bulgaria from the Ottoman rule in 1878 to the mid-40's of the XX century is analyzed, rationalized and generalized in the monograph.

Actuality of the topic and its scientific importance are grounded in the **Preface**.

In **Chapter I “Conditions and Prerequisites for the Emergence of Library Science in Bulgaria”** the conditions and prerequisites provoking the emergence of library science after the Liberation as well as the role of the first statesmen scientists – ministers of public education Marin Drinov, Konstantin Irechek, Konstantin Velichkov and Ivan D. Shishmanov in this process are analyzed. They popularize and apply ideas and experience tested in a number of European countries and brought good results.

In **Ch. II “General Theoretical, Legislative and Historical Problems in Bulgarian Library Science”** the appearance of general theory of library science and trends in its development, attempts to create different in their character documents

aiming at regulation of functions and organization of work of different types of libraries are investigated and all works with historical lines disclosing the past of different Bulgarian libraries and their role in spiritual growth of the nation are studied.

In **Ch. III “The Role of Periodicals in the Development of Library Science from the End of the XIX to the Middle of the XX Century”** functions of the periodicals “Uchilishten pregled” (“School Review”), “Chitalishte” (“Community Center” – specifically Bulgarian cultural information and educational organization), “Balgarska misal” (“Bulgarian Thought”) and newspapers “Chitalishtni vesti” (“Community Center News”), “Izvestiya na Gabrovskata narodna biblioteka “Aprilov–Palauzov” (“Bulletin of the Gabrovo Public Library “Aprilov–Palauzov”) are clarified; with their depth and wide thematic scope of published articles they confirm library science as a science and become an active factor influencing evolution of all parts of Bulgarian library science that took on its shoulders to solve the complicated complex of practical problems of the libraries.

In **Ch. IV “A View on the Profession of a Librarian, Library Education and Professional Alliance in Library Science”** the results of the investigation are given, showing library scientists’ concepts on the profession of a librarian, the efforts in creation of special library education in the country and attempts in setting up a professional alliance of librarians. The reasons hindering complete realization of these ideas are pointed out.

In **Ch. V “Viewpoints of the Library Literary Property”** development of the theory of the library holdings acquisition, the need of scientific organization and management and the imposing requirements to preserve them for the generations to come are analyzed. The complicated way it passed till transformation into a formal library science with its own theory and subject of study is outlined.

In **Ch. VI “Evolution of Searches in the Field of Cataloguing and Classification”** the results of investigation of a number of problems directly connected with the theory and practice of library holdings cataloguing and classification and setting up of a reliable system of library catalogues not only providing an all-round development of literary possessions but also being a basic instrument of quality reference-bibliographic services to readers are presented. Directed to giving a new meaning to the existing experience and to solving important practical tasks, it shows stability in its development. It appears that it is the most developed part of the formal library science in Bulgaria, where the points of view of Stoyan Argirov, Petar Nenkov, Ivan Danov, Yacho Hlebarov and Todor Borov are dominating.

In the **Conclusion** deductions are summarized and main tasks of modern library science and Bulgarian libraries are outlined.

Мария Младенова
**БИБЛИОТЕКОЗНАНИЕТО В БЪЛГАРИЯ
ОТ ОСВОБОЖДЕНИЕТО ДО СРЕДАТА
НА 40-ТЕ ГОДИНИ НА ХХ ВЕК**

История, теория, практика

Българска
Първо издание

Редактор Светла Девкова
Художник на корицата Калин Николов
Превод на руски и английски Людмила Велкова
Предпечатна подготовка Николай Василев

Формат 70/100/32
Печатни коли 19,75
Печатница WINI 1837

Издателство „За буквите – О писменехъ”
Специализирано висше училище
по библиотекознание и информационни технологии
1784 София, бул. „Цариградско шосе” 119

ISBN 978-954-8887-26-7